

Srī Rāya Rāmānanda Saṁvāda

De Conversatie tussen

Śrī Caitanya Mahāprabhu en Śrī Rāmānanda Rāya

śrī śrī guru-gaurāṅga jayataḥ

Śrī Rāya Rāmānanda Saṁvāda

De Conversatie tussen

Śrī Caitanya Mahāprabhu en Śrī Rāmānanda Rāya

Hoofdstuk Acht van

Śrī Caitanya-caritāmṛta, Madhya-līlā

door

ŚRĪLA KRṢṂADĀSA KAVIRĀJA GOSVĀMĪ

Commentaar door

ŚRĪ ŚRĪMAD

BHAKTIVEDĀNTA NĀRĀYAṂA GOSVĀMĪ MAHĀRĀJA

Jaya Radhe

ŚRĪ RĀYA RĀMĀNANDA SAMVĀDA

Oorspronkelijke titel:

Sri Raya Ramananda Samvada – The Conversation between Sri Caitanya Mahaprabhu & Ramananda Raya

Auteur: Sri Kṛṣṇa dasa Kaviraja Gosvami, 1452

Commentaar: Sri Srimad Bhaktivedanta Narayana Gosvami Maharaja, 1921

1ste Druk 2009 Gaudiya Vedanta Publications – Delhi, India

Nederlandse titel:

Sri Raya Ramananda Samvada – De Conversatie tussen Sri Caitanya Mahaprabhu en Ramananda Raya

Foto Sri Srimad Bhaktivedanta Svami Maharaja met toestemming van

© Bhaktivedanta Book Trust International, Inc., www.Krishna.com

Nederlandse vertaling: 2024 Indira dasi

Pro Deo Uitgever Jaya Radhe: <https://purebhakti.com/jayaradhe.nl>

Email: banyantree@duck.com

Vector art: Freepik.com

Drukwerk: www.pumbo.nl

Papier: HVO (houtvrij offset) biotop

Paperback: <https://www.boekenbestellen.nl/boek/ramananda>

Alle Nederlandse titels van deze auteur op één pagina:

www.boekenbestellen.nl – Zoekterm: BV Narayana Maharaja

Kosteloos Nederlandse titels in PDF formaat: jayaradhe.nl/boeken.html;

purebhakti.com/resources/ebooks-magazines/bhakti-books/dutch

Nederlandse vertalingen van de literaire nalatenschap van Sri Srimad Bhaktivedanta Narayana Gosvami Maharaja worden als Nederlands cultureel erfgoed geconserveerd door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en door het World Book Archive in Vrindavan.

Gaudiya Vedanta Filosofie; Caitanya; Vaisnavisme

NUR: 718 Oosterse religies

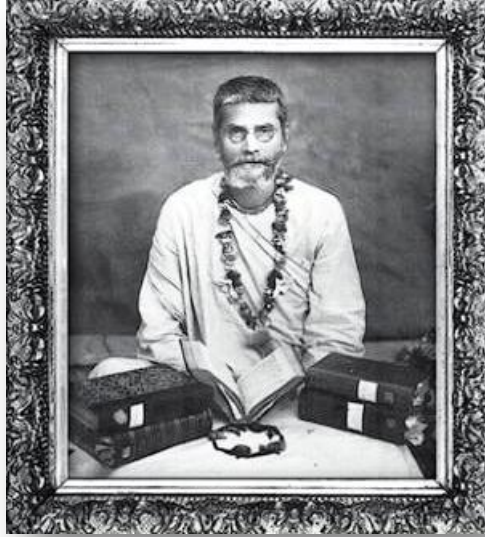
COPYRIGHT 2024 © I.H.M. GOOSEN – ENKELE RECHTEN VOORBEHOUDEN

BEHALVE WAAR ANDERS VERMELD VALT ALLEEN DE TEKST (NIET OPMAAK, FOTO'S EN KUNST) IN DIT BOEK ONDER CREATIVE COMMONS NAAMSVERMELDING-GEENAFGELEIDWERKEN 4.0 INTERNATIONALE PUBLIEKE LICENTIE

Overzicht licentie: <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.nl>

Opgedragen aan mijn Heilige Meester

*śrī gauḍīya vedānta-ācārya-kesari nitya-līla-praviṣṭa
om viṣṇupāda aṣṭottara-śata śrī*

ŚRĪMAD BHAKTI PRAJÑĀNA KEŚAVA
GOSVĀMĪ MAHĀRĀJA

*de beste van de tiende generatie
nakomelingen in de bhāgavata-paramparā
van Śrī Kṛṣṇa Caitanya Mahāprabhu,
en stichter van de Śrī Gauḍīya Vedānta Samiti
met zijn vertakkingen in de wereld.*

Dankzegging aan medewerkers van de Engelse uitgave

Vertaling: Śrīpāda B.V. Dāmodara Mahārāja

Betrouwbaarheids- en Sanskriet controle:

Śrīpāda B.V. Viṣṇu-daivata Mahārāja

Redactie: Vicitri dāsī, Prabhā dāsī

Assistent redactie: Vaijayanti-mālā dāsī

Proeflezing: Jānakī dāsī, Śānti dāsī, Sulatā dāsī, Śyāmarāṇi dāsī

Assistentie vertaling: Śrīpāda B.V. Mādhava Mahārāja, Śrīpada

B.V. Tīrtha Mahārāja, Śuāmasundara Brahmācārī, Viṣṇu dāsa,

Dhīra-kṛṣṇa dāsa, Rāmacandra dāsa, Vraja-sundarī dāsī

Opmaak en ontwerp: Kṛṣṇa-karūṇya dāsa

Tekening omslag: Vāsudeva dāsa

Inhoud

<i>Inleiding</i> _____	<i>i</i>
<i>Mangalacarana</i> _____	<i>1</i>
<i>Sri Caitanya Mahaprabhu ontmoet Ramananda Raya</i> _____	<i>13</i>
<i>Varnasrama-dharma</i> _____	<i>45</i>
<i>De resultaten van activiteiten offeren aan Krishna</i> _____	<i>53</i>
<i>Verzaken van beroepsplicht</i> _____	<i>61</i>
<i>Bhakti vermengd met empirische kennis</i> _____	<i>69</i>
<i>Bhakti zonder empirische kennis</i> _____	<i>77</i>
<i>Prema-bhakti</i> _____	<i>83</i>
<i>Dasya-prema – de liefde van een dienaar voor Krishna</i> _____	<i>95</i>
<i>Sakhya-prema – de liefde van een vriend voor Krishna</i> _____	<i>103</i>
<i>Vatsalya-prema – de liefde van een ouder voor Krishna</i> _____	<i>111</i>
<i>Kanta-prema – de liefde van een geliefde voor Krishna</i> _____	<i>123</i>
<i>Radha-prema – Sri Radha's liefde voor Krishna</i> _____	<i>147</i>
<i>Krishna-tattva</i> _____	<i>173</i>
<i>Radha-tattva</i> _____	<i>195</i>
<i>Prema-tattva</i> _____	<i>221</i>
<i>Vilasa-tattva</i> _____	<i>223</i>
<i>Onder leiding van de sakhis</i> _____	<i>241</i>

<i>Vragen en antwoorden</i>	273
Wat is de beste kennis?	273
Wat is de meest glorieuze daad?	276
Wat is de grootste schatkist?	286
Waaruit bestaat het grootste lijden?	287
Wie is echt bevrijd?	289
Wat is het beste lied?	290
Wat is de meest heilzame activiteit?	292
Wie dient het levend wezen zich ieder moment te herinneren?	294
Wat is de belangrijkste meditatie?	295
Waar dient men te wonen?	297
Wat is het beste onderwerp om te horen?	298
Wat is het meest vererenswaardige object?	300
Wat is het gevolg van bevrijding en lustbevrediging?	302
<i>De laatste avond</i>	307

Inleiding

[voor de eerste uitgave in Hindi]

HET SCHENKT ONS GROOT GENOEGEN, DAT vandaag door de grondeloze genade en inspiratie van mijn meest eerbiedwaardige geestelijk leermeester, *om viṣṇupāda aṣṭottara-sata śrī Śrīmad Bhakti Prajñāna Keśava Gosvāmī Mahārāja*, dit commentaar op *Śrī Rāya Rāmānanda Saṁvāda* geheten *Sajjana-toṣaṇī* als een afzonderlijk boek aan de trouwe lezers wordt aangeboden.

Śrī Rāya Rāmānanda Saṁvāda (de conversatie tussen Śrī Caitanya Mahāprabhu en Śrī Rāya Rāmānanda) is een van de meest stralende juwelen in *Śrī Caitanya-caritāmṛta* geschreven door Śrī Kṛṣṇadāsa Kavirāja. Het lijkt zowaar op de Kaustubha-maṇi, het uiterst briljante juweel, dat de hals van Śrī Kṛṣṇa Zelf siert. *Śrī Caitanya-caritāmṛta* is ongekend briljante literatuur over de *siddhānta* (transcendente conclusies) van zuivere toewijding. De zeer gerespecteerde Śrīla Narottama dāsa Ṭhākura heeft hierover het volgende geschreven,

*kṛṣṇadāsa kavirāja, rasika bhaktata-mājha,
jeṅho kailā caitanya-carita*

*gaura-govinda-lilā, śunite galaye silā,
tāhāte nā haila mora cita*

Prārthanā (2)

“Śrīla Kṛṣṇadāsa Kavirāja is een uitzonderlijk hoge klasse devotioneel dichter. Hij is ook *bhāvuka*, iemand die verzonken is in ervaringen van hoger verheven uitingen van goddelijke liefde. Hij heeft de ongekend heilige teksten geschreven, *Śrī Caitanya-caritāmṛta*, dat het spel van Śrī Gaurāṅga beschrijft, en *Śrī Govinda-lilāmṛta*, dat het spel en vermaak van Śrī Govinda afschildert. Deze beide boeken zijn kroonjuwelen van de transcendente literatuur en vormen de beste bijdragen.”

Śrīmad-Bhāgavatam, de koning van devotionele literatuur en de essentie van alle Vedānta, wordt beschouwd als de bakermat van *suddha-bhakti* (zuivere toewijding) en werd geopenbaard aan Bhagavān Śrī Kṛṣṇa-Dvaipāyana Vedavyāsa in zijn devotionele trance. Op dezelfde manier worden ook de twee bovengenoemde boeken van Śrīla Kṛṣṇadāsa Kavirāja Gosvāmī erkend als de ware essentie van Veda, Vedānta, Purāṇa’s en alle historische documentatie.

Vol nederigheid schrijft Śrīla Kṛṣṇadāsa Kavirāja in *Śrī Caitanya-caritāmṛta*,

*ei grantha lekhāya more ‘madana-mohana’
āmāra likhana yena śukera paṭhana*

*sei likhi, madana-gopāla ye likhāya
kāṣṭhera puttālī yena kuhake nācāya*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-lilā 8.78-79)

“Śrī Madana-mohana schrijft dit boek rechtstreeks via mij als medium. Ik schrijf als een papegaai, die hetgeen herhaalt, dat hij van iemand anders heeft gehoord. Ik schrijf hetgeen Śrī Madana-

gopāla Zelf aan me dicteert. Ik ben gewoon een houten marionet, die danst of schrijft naar hetgeen Hij wil.”

Wat betreft de creatie van dat geschrift verklaart Śrīla Kavirāja Gosvāmī daarin,

*caitanya-līlā-ratna-sāra, svarūpera bhāṅḍāra,
teṅho thuilā raghunāthera kaṅṭhe
tānhā kichu ye śuniluṅ, tāhā ihāñ vistāriluṅ,
bhakta-gaṇe diluṅ ei bheṭe*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Madhya-līlā 2.84)

“Śrīla Raghunātha dāsa Gosvāmī, een van de Zes Gosvāmī’s van Vṛndāvana, heeft zestien jaar direct aan de lotusvoeten van Śrī Śācinandana Gaurāṅga Mahāprabhu in Śrīdhāma Jagannātha Purī gezeten. Hetgeen waarvan hij getuige was en rechtstreeks hoorde in zijn hechte associatie met Śrī Svarūpa Dāmodara Gosvāmī (een intieme metgezel van Śrī Bhagavān) vormt het fundament voor deze *Śrī Caitanya-caritāmṛta*.”

Śrīla Kṛṣṇadāsa Kavirāja Gosvāmī, auteur van *Śrī Caitanya-caritāmṛta*.

In zijn commentaar op deze sectie van *Śrī Caitanya-caritāmṛta* schrijft Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura in zijn *Amṛta-pravāha-bhāṣya* het volgende, “Śrīla Svarūpa Dāmodara Gosvāmī is een van de meest ver-

trouwelijke metgezellen van Śrī Caitanya Mahāprabhu. Hij heeft het laatste spel van Śrīman Mahāprabhu in zijn aantekeningenboek (*kaḍacā*) beschreven in de vorm van gecondenseerde anecdotes of *sūtras*. Śrī Raghunātha dāsa Gosvāmī kon zich al die aantekeningen herinneren. Śrīla Kṛṣṇadāsa Kavirāja Gosvāmī heeft al die notities rechtstreeks van hem gehoord en heeft ze uitgebreid beschreven bij het componeren van zijn *Śrī Caitanya-caritāmṛta*. In verband hiermee schreef de auteur elders,

*svarūpa gosāñi kaḍacāya ye līlā likhila
raghunātha-dāsa-mukhe ye saba śunila*

*sei saba līlā kahi saṅkṣepa kariyā
caitanya-kṛpāte likhi kṣudra-jīva hañā*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Antya-līlā 3.269-270)

“Alles over het spel van Śrī Caitanya Mahāprabhu, dat Svarūpa Dāmodara Gosvāmī in zijn aantekeningenboek noteerde, heb ik gehoord uit de mond van Śrī Raghunātha dāsa Gosvāmī. Dat spel heb ik kort beschreven. Alles, dat ik heb geschreven, is tot stand gekomen met de genade van Śrī Caitanya Mahāprabhu, want ik ben een onbeduidend levend wezen.”

Śrī Kavirāja Gosvāmī werd geboren in het dorp Jhāmaṭapūra vlakbij het bekende Naihāṭī treinstation in West-Bengalen. De naam van zijn moeder en vader, de naam van zijn jeugd, zijn kaste (*varṇa*) en sociale positie (*āśrama*) heeft hij nergens vermeld. Uit aanwijzingen in zijn eigen werken en uit de literatuur van anderen kunnen we afleiden, dat hij in de wereld aanwezig was van 1452 tot 1538.

Onder verscheidene geleerde personen bestaat verschil van mening over de identiteit van zijn kaste. De Vaiṣṇava ge-

meenschap heeft Śrīla Kavirāja Gosvāmī de titel “Kavirāja” of “koning der dichters” toegekend voor zijn aanzienlijke bijdrage van poëtisch Sanskriet – *Śrī Govinda-lilāmṛta*. In Bengalen worden ayurvedische artsen ook Kavirāja genoemd. Om die reden nemen sommigen aan, dat hij volgens zijn kaste een arts was.

Śrīla Kavirāja Gosvāmī was exemplarisch voor het vers *ṭṛ-ṇād api sunīcena* (*Śikṣāṣṭaka* 3). Met andere woorden, hij beschikte over alle kwaliteiten van een nederige Vaiṣṇava. In *Śrī Caitanya-caritāmṛta* schrijft hij het volgende,

jagāi mādhai haite muṇi se pāpiṣṭha
purīṣera kīta haite muṇi se laghiṣṭha

mora nāma śune yei, tāra puṇya kṣaya
mora nāma laya yei, tāra pāpa haya

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-līlā 5.205-206)

“Mijn verdorvenheid is groter dan die van Jagāi en Mādhai en ik ben zelfs lager dan een worm in de stront. Iedereen die mijn naam hoort, raakt de resultaten van zijn vrome daden kwijt en iedereen die mijn naam noemt, trekt zonde aan.”

De gerespecteerde auteur erkent Śrī Raghunātha dāsa Gosvāmī, de eeuwige metgezel van Śrī Caitanya Mahāprabhu, als zijn geestelijk leermeester.

śrī-govinda, śrī-caitanya, śrī-nityānanda
śrī-advaita, śrī-bhakta, āra śrī-śroṭṛ-vṛnda

śrī-svarūpa, śrī-rūpa, śrī-sanātana
śrī-raghunātha-dāsa śrī-guru, śrī-jīva-carāṇa

*iñhā-sabāra caraṇa-kṛpā ya lekhāya āmāre
āra eka haya—teñho ati-kṛpā kare*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Antya-līlā 20.96-98)

“Ik heb dit boek geschreven met de genade van de lotusvoeten van Śrī Govinda-deva, Śrī Caitanya Mahāprabhu, Śrī Nityānanda, Advaita Ācārya, andere toegewijden en de lezers van dit boek, alsmede Svarūpa Dāmodara Gosvāmī, Śrī Rūpa Gosvāmī, Śrī Sanātana Gosvāmī, Śrī Raghunātha dāsa Gosvāmī, die mijn geestelijk leermeester is, en Śrī Jīva Gosvāmī. Een Allerhoogste Persoonlijkheid heeft me ook begunstigd.”

Śrīla Kavirāja Gosvāmī sluit praktisch ieder hoofdstuk van *Śrī Caitanya-caritāmṛta* af met de uitspraak,

*śrī-rūpa-raghunātha-pade yāra āśa
caitanya-caritāmṛta kahe kṛṣṇadāsa*

“Terwijl ik altijd bid aan de lotusvoeten van Śrī Rūpa en Śrī Raghunātha voor hun zegen, reciteer ik, Kṛṣṇadāsa Kavirāja, deze *Śrī Caitanya-caritāmṛta*.”

Hierin beschrijft de auteur vele juwelen, zoals *Śrī Śikṣāṣṭaka* gesproken door Śrīman Mahāprabhu, *Śrī Rūpa-sikṣā* (Mahāprabhu’s instructies aan Śrī Rūpa Gosvāmī), *Śrī Sanātana-sikṣā* (Mahāprabhu’s instructies aan Śrī Sanātana Gosvāmī), *Śrī Rāya Rāmānanda Sarivāda* (Mahāprabhu’s discussies met Śrī Rāya Rāmānanda) en de vragen en antwoorden tussen Śrī Gopinātha Ācārya en Sarvabhauma Bhaṭṭācārya. Deze gesprekken geven de essentie van alle geschriften weer. Ze bevatten een volmaakte beschrijving van de eindconclusies van *sambandha* (de relatie met Bhagavān), *abhidheya* (de activi-

teiten in die relatie) en *prayojana* (het hoogste doel van het leven).

In de conversatie tussen Śrī Rāya Rāmānanda en Śrīman Mahāprabhu wordt de *prema* van Śrīmatī Rādhikā als het kroonjuweel van alle verworvenheden vastgesteld. Later in het gesprek beschrijft Śrī Rāya Rāmānanda de zeer verheven staat van devotionele liefde genaamd *prema-vilāsa-vivarta*. *Prema-vilāsa-vivarta* is een hoog niveau van *prema*, dat Śrīmatī Rādhikā ervaart, wanneer Ze – zelfs op het moment dat Ze van Śrī Kṛṣṇa is afgezonderd – onder invloed van *adhirūḍha-mahābhāva* het gevoel heeft, dat Ze met Hem een ontmoeting heeft.

Bij het horen spreken over deze hoogst verheven staat heeft Śrīman Mahāprabhu deze aanvaard als het hoogste doel van de ziel. Śrīman Mahāprabhu heeft ook aanvaard, dat de enige methode om dit hoogste doel te bereiken is te volgen in het voetspoor van de *sakhīs* van Vraja. Door deze gesprekken tussen Śrī Rāya Rāmānanda en Śrī Caitanya Mahāprabhu in volkomen vertrouwen te horen krijgt men *prema-bhakti* aan de lotusvoeten van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa en een tweede resultaat is, dat men automatisch complete kennis verkrijgt van *kṛṣṇa-tattva*, *rādhā-tattva*, *prema-tattva* en *rasa-tattva* – de fundamentele waarheden met betrekking tot de Allerhoogste Persoonlijkheid Gods, Śrī Kṛṣṇa; Zijn eeuwige gezellin, Śrī Rādhā; de liefde die Ze delen; en de verscheidenheid aan uitwisselingen tussen Śrī Kṛṣṇa en zijn intieme metgezellen.

Śrī Rāya Rāmānanda was de gouverneur van de zuidelijke gebieden van het koninkrijk bestuurd door de heroïsche Koning Mahārāja Pratāparudra van Orissa. Hij woonde in Vidy-

ānagara aan de oever van de heilige rivier Godāvārī (tegenwoordig Kobūra, Rājamundārī in Andhra Pradesh), waar hij zijn bestuurlijke plichten uitvoerde.

Op Zijn reis naar Zuid-India nam Śrī Caitanya Mahāprabhu *darśana* van Jiyaḍa-nṛsimha, waarna Hij naar de oever van de Godāvārī liep voor Zijn vroege ochtendbad. Śrī Rāya Rāmānanda was daar ook aanwezig om een bad te nemen en verscheen als een koninklijk persoon omringd door vele *brāhmaṇas*, die vedische *mantras* zongen.

Daar hebben ze elkaar ontmoet en waren diep onder de indruk van elkaar. Śrī Rāya Rāmānanda nodigde Śrī Caitanya Mahāprabhu uit om een paar dagen op die plek te blijven. Na enig aandringen heeft Śrīman Mahāprabhu de uitnodiging aanvaard en is verscheidene dagen blijven logeren in het huis van een vedische Vaiṣṇava *brāhmaṇa*.

Śrī Caitanya Mahāprabhu en Śrī Rāmānanda Rāya
ontmoeten elkaar voor het eerst aan de oever van de heilige rivier Godāvārī.

Op de dag van hun ontmoeting is Śrī Rāya Rāmānanda gekleed als een gewoon persoon naar de oever van de rivier teruggegaan om Śrīman Mahāprabhu te zien, die hem de opdracht gaf om uitspraken uit diverse vedische geschriften te presenteren over de *sādhya* (hoogste doel) van het levend wezen en over *sādhana* (het proces waarmee dat doel wordt bereikt).

Aanvankelijk stelde Rāya Rāmānanda *varṇāśrama* voor, zoals dat wordt gepraktiseerd door gewone personen. Uiteindelijk accepteerde Śrīman Mahāprabhu *jñāna-sūnya śuddha-bhakti* als het doel.

Toen Mahāprabhu hem vroeg meer te zeggen over *bhakti*, zette Śrī Rāya Rāmānanda eerst zuiver devotionele aantrekkingskracht voor Śrī Kṛṣṇa uiteen. Achtereenvolgens beschreef hij liefde voor Kṛṣṇa in de stemming van een dienaar (*dāsya-prema*), in de stemming van een vriend (*sakhya-prema*), in de stemming van een ouder (*vātsalya-prema*) en tenslotte legde hij *kāntā-prema* uit, de liefde voor Śrī Kṛṣṇa van een vrouwelijke geliefde, als de essentie van alle hoogste verworvenheden. Op het vlak van diversiteiten in schriftuulijk bewijsmateriaal toonde Rāya Rāmānanda ook aan, hoe *kāntā-prema* de essentie van alle perfectie is.

Nadat Śrīman Mahāprabhu *kāntā-prema* had aanvaard als het hoogste doel van de ziel, vervolgde Rāya Rāmānanda zijn beschrijving met de *prema* van Śrīmatī Rādhikā als het top-punt. Toen Śrīman Mahāprabhu dit hoorde, raakte Hij zeer verheugd. Hij vroeg hem dan ook de aard van Śrī Kṛṣṇa en Śrīmatī Rādhikā uiteen te zetten en tevens de aard van *rasa-tattva* en *prema-tattva*. Śrī Rāya Rāmānanda gebruikte voor-

beelden uit de geschriften als basis en gaf een uiterst gedetailleerd, successievelijk verslag van deze onderwerpen.

Toen Śrīman Mahāprabhu zei deze onderwerpen uitgebreider uit te leggen, zong Śrī Rāya Rāmānanda een zelfgecomponeed lied over de staat van *prema-vilāsa-vivartā*, dat bestaat uit gevoelens van afgescheidenheid van Kṛṣṇa ervaren in *adhirūḍha-bhāva*¹.

Op verzoek van Śrīman Mahāprabhu stelde Śrī Rāya Rāmānanda vast, dat de exclusieve ontwikkeling van toegewijde dienst onder leiding van de *sakhīs* van Vraja de enige methode is om de hoogste perfectie van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa's directe, liefdevolle dienstverlening te bereiken.

Na vele nachten continu over de onderwerpen van Śrī Rādhā en Kṛṣṇa te hebben gehoord kreeg Śrī Rāmānanda Rāya de directe *darśana* van Śrīman Mahāprabhu's *mūla-tattva* (Zijn eigen ware identiteit als Śrī Kṛṣṇa overdekt met de gevoelens en lichaamskleur van Śrī Rādhā) en Zijn *sva-svarūpa* (Zijn gedaante als *sannyāsī*), waarna Rāya Rāmānanda flauw viel.

Śrīman Mahāprabhu beurde hem op met de uiterst verkoe-lende aanraking van Zijn lotushanden en nadat Hij hem uit Zijn omarming had losgelaten, verbood Hij hem Zijn gedaante en identiteit aan wie dan ook te openbaren.

---

¹ *Adhirūḍha-bhāva* – de uiterste grens van *mahābhāva*, de essentie van Kṛṣṇa's pleziergevend vermogen. *Adhirūḍha-bhāva* wordt gekenmerkt door het gevoel, dat ieder moment in afzondering van Kṛṣṇa zolang duurt als een dag van Brahmā en dat een dag van Brahmā lijkt op een enkel ogenblik in een ontmoeting met Hem.

Mahāprabhu gaf Śrī Rāya Rāmānanda de opdracht om zijn ambtelijke verantwoordelijkheden op te geven en in Śrī Jagannātha Purī te gaan wonen. Hij zei hem, dat Hij eerst een paar heilige plaatsen in Zuid-India ging bezoeken en daarna zou terugkeren naar Śrī Jagannātha Purī, waar ze voor de rest van hun leven samen zouden zijn in volmaakt geluk bij het horen en chanten van onderwerpen over het spel en vermaak van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa.

Śrī Rāya Rāmānanda Saṁvāda lezingen

in de maand Puruṣottama 2004, Śrī Jagannātha Purī

Enkele jaren geleden heb ik de maand Puruṣottama in Śrī Jagannātha Purī doorgebracht, waar ik deze conversatie tus-

sen Śrī Rāya Rāmānanda en Śrīman Mahāprabhu diepgaand heb besproken. Mijn dierbare dochter, Savitā, heeft daarvan op deskundige wijze aantekeningen gemaakt. Later heeft ze die notities aan mijn dierbare dochter, Madhu Khandelval M.A., Ph.D., overhandigd om ze te redigeren. Door er het commentaar van Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura, *Amṛta-pravāha*, op *Śrī Caitanya-caritāmṛta* en het commentaar op hetzelfde geschrift van Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura Prabhupāda, *Anubhāṣya*, aan toe te voegen, alsmede een reeks bewijsvoeringen uit verscheidene boeken, zoals *Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu*, *Śrī Ujjvala-nīlamaṇi*, *Vidagdhamādhava* en *Lalitā-mādhava*, heeft ze een uitermate aantrekkelijk en veelomvattend manuscript samengesteld. In de afronding heb ik aan het werk een paar nadere correcties en verbeteringen aangebracht. Ik hoop, dat onze trouwe lezers een enorm groot voordeel halen uit het lezen en het volgen van dit boek.

Ik bid, dat de Heerschappen, Śrī Śrī Guru-Gaurāṅga-Gāndharvikā-Giridhārī, Hun zegen sprenkelen over iedereen, die op diverse manieren aan de productie van het boek hebben bijgedragen.

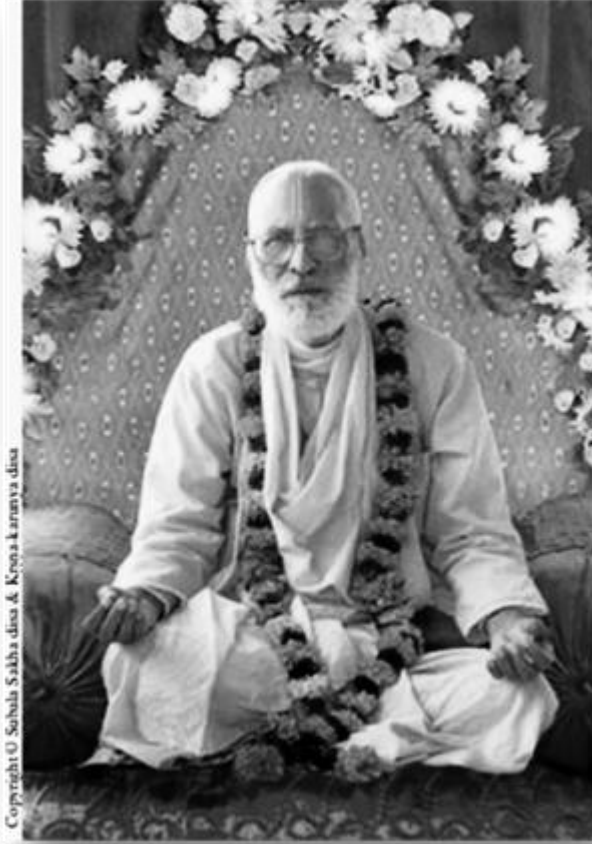
Vanwege de vlotte productie van de uitgave, kan het enkele grammaticale en typografische fouten bevatten. Als de lezers zo goed zouden zijn om deze voor correctie aan mij door te geven, kan de volgende uitgave worden verbeterd. Hierover hoeft verder niets te worden gezegd.

Śrī Nandotsava Kṛṣṇa Navamī

31 Śrāvaṇa, 520 Caitanyābda, 17 augustus 2006

Smekend om een sprankje genade van
Śrī Hari, Guru en Vaiṣṇava's,
Tridaṇḍi-bhikṣu Śrī Bhaktivedānta Nārāyaṇa

om viṣṇupāda paramahaṁsa parivrājākācārya

ŚRĪ ŚRĪMAD

BHAKTIVEDĀNTA NĀRĀYAṆA GOŚVĀMĪ MAHĀRĀJA

nitya-lilā-pravista om viṣṇupāda

ŚRĪ ŚRĪMAD

BHAKTIVEDĀNTA VĀMANA MAHĀRĀJA

nitya-līlā-pravista om viṣṇupāda

ŚRĪ ŚRĪMAD

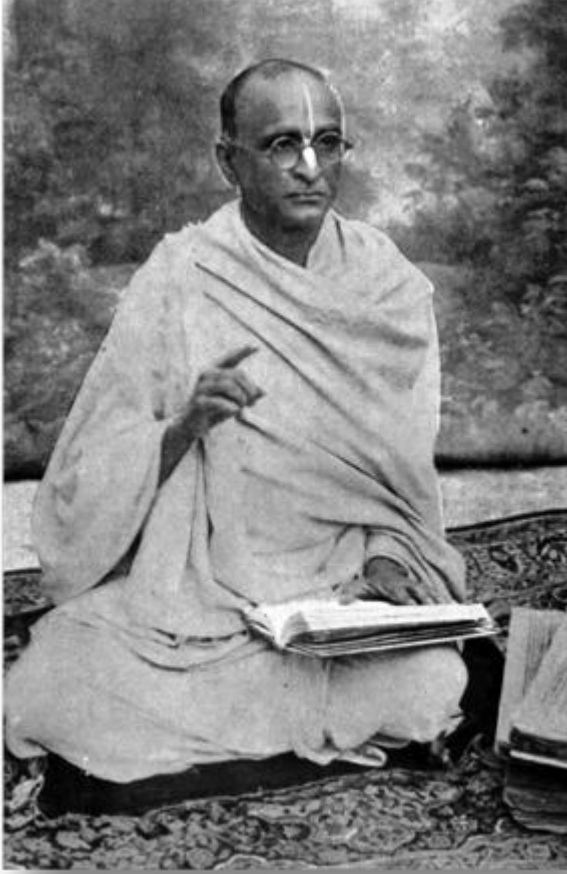
BHAKTIVEDĀNTA SVĀMĪ MAHĀRĀJA

nitya-lilā-pravista om̐ viṣṇupāda

ŚRĪ ŚRĪMAD

BHAKTI PRAJÑĀNA KEŚAVA GOSVĀMĪ MAHĀRĀJA

nitya-līlā-pravīṣṭa om viṣṇupāda

ŚRĪ ŚRĪMAD

BHAKTI SIDDHĀNTA SARASVATĪ PRABHUPĀDA

nitya-līlā-pravista om viṣṇupāda

ŚRĪLA SACCIDĀNANDA BHAKTIVINODA ṬHĀKURA

Mangalacarana

* 8.1 *

*sañcārya rāmābhidha-bhakta-meghe
sva-bhakti-siddhānta-cayāmṛtāni
gaurābhdhir etair amunā vitīrṇais
taj-jñatva-ratnālayatām prayāti*

S RĪ GAURĀŅGA MAHĀPRABHU IS EEN ONBEGRENSDE nectarooceaan van de beproefde conclusies van toewijding (*bhakti-siddhānta*) en Zijn toegewijde, Śrī Rāya Rāmānanda, is de wolk, die Hij heeft verzadigd met deze conclusies over toewijding aan Hem. Toen Mahāprabhu de regen van *bhakti-tattvas* onderging, die de Rāmānandawolk over Hem heen goot, transformeerde Hij in een oceaan van juwelen.

Vivṛtti

*śrī śrī guru-gaurāṅgau jayataḥ
namaḥ om viṣṇu-pādāya gaura-preṣṭhāya bhutale
śrī-śrīmad-bhakti-prajñāna-keśava iti nāmine*

*atimartya-caritrāya svāśritānāñ ca pāline
jīva-duḥke sadārttāya śrī-nāma-prema-dāyine*

*gaurāśraya-vigrahāya kṛṣṇa-kāmaika-cāriṇe
rūpānuga-pravarāya vinodeti svarūpiṇi*

*prabhupādāntaraṅgāya sarvasadguṇasāline
māyāvāda-tamoghnāya vedāntārthavide namaḥ*

*namaḥ om viṣṇu-pādāya kṛṣṇa-preṣṭhāya bhutale
śrimate bhaktisiddhānta sarasvatīti nāmine*

*namo bhaktivinodāya saccidānanda-nāmine
gaurasakti-svarūpāya rūpānugavarāya te*

*yena vistārīto gaura kṛpayā rasasāgaraḥ
viśākhikāsvarūpaṁ taṁ rāmānandamaḥam bhaje*

*namo mahā-vadānyāya kṛṣṇa-prema-pradāya te
kṛṣṇāya kṛṣṇa-caitanya-nāmne gaura-tviṣe namaḥ*

Miljoenen en miljoenen keren leg ik mijn hoofd eerbiedig aan de lotusvoeten van mijn meest vererenswaardige heilige meester *om viṣṇupāda aṣṭottara-śata śrī Śrīmad Bhakti Prajñāna Keśava Gosvāmī Mahārāja*. Alleen met zijn grondeloze genade en inspiratie is een persoon, die zo gevallen is als ik, in staat geweest om deze *vivṛtti* of commentaar te schrijven op de discussie tussen Śrī Rāmānanda Rāya en Śrī Caitanya Mahāprabhu. Ik bied ook herhaaldelijk mijn eerbetuigingen aan de smetteloos zuivere, transcendente lotusvoeten van de universele voorganger, Śrīla Prabhupāda Śrī Śrīmad Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura, en aan de lotusvoeten van Śrīla Saccidānanda Bhaktivinoda Ṭhākura, de Bhagīratha van

Bhakti-Bhāgīrathī, de Ganges Rivier van zuiver devotionele dienstverlening. [Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura wordt op deze wijze aangesproken, want – zoals Bhagīratha Mahārāja de neerdaling van de Ganges Rivier naar deze wereld heeft geleid – zo heeft Bhaktivinoda de stroom van de Ganges Rivier van zuivere toegewijde dienst hersteld, zoals deze werd geïnaugureerd door Śrīman Mahāprabhu; dus de voeten van Bhaktivinoda schenken zuivere toewijding.] Deze beide grote persoonlijkheden hebben de zeer diepe, vertrouwelijke essentie gemanifesteerd van *Śrī Rāya Rāmānanda Saṁvāda* met hun respectievelijke commentaren op *Śrī Caitanya-caritāmṛta*, namelijk *Anubhāṣya* en *Amṛta-pravāha*.

Ik geef me op mijn beurt over aan de lotusvoeten van Śrī Rāmānanda Rāya, die Viśākhā Sakhī is in het spel van Vraja en die de oceaan van *rasa* (bovenzinnelijke smaken) met de genade van Śrī Gaurāṅga Mahāprabhu heeft uitgebreid. Tenslotte, terwijl ik Śrī Śacinandana Gaurahari, die Śrī Kṛṣṇa is overdekt met de lichaamskleur en sentimenten van Śrīmatī Rādhikā, in mijn hart houd, ga ik beginnen met het schrijven van deze *vivṛtti* (commentaar) op *Śrī Rāya Rāmānanda Saṁvāda*.

Saṅcārya – vullen. Het is algemeen bekend, dat water uit de zee door de hitte van de zon verdampt. De damp, die is gezuiverd van het zout van de zee, transformeert in een wolk. Wanneer deze wolk over een bos drijft of tegen een berg oploopt, slaat hetzelfde water neer als regen en keert weer terug naar de zee. Mocht die regen vallen op het moment van de Svāti constellatie

(*nakṣatra*), nemen de oesters in zee dit regenwater op en gaan parels produceren. De zee, die nu vol zit met kostbare stenen, wordt dan het huis van juwelen (*ratnākara*) genoemd.

Met deze beeldspraak brengt de auteur over, dat Śrī Caitanya Mahāprabhu de juwelenocean van *bhakti-siddhānta* is en Śrī Rāya Rāmānanda de regenwolk vol nectar. Deze Mahāprabhu, de onbegrensde ocean van waarheden van *bhakti*, heeft het hart van Śrī Rāya Rāmānanda ongezien gevuld met de waterdamp van de nectarstroom van smaken in dienaarschap – *dāsyā*; vriendschap – *sakhya*; ouderschap – *vātsalyā*; en in de amoureuze relatie – *mādhurya rasa*. Deze onvergelijkbare nectarstroom regende in de ‘oesters’ van Mahāprabhu’s oren, waar ze werden getransformeerd in de kostbare *siddhānta* juwelen, die Hij dronk. Op deze manier werd Hij de ocean volgeladen met de juwelen van *bhakti-siddhānta*.

Deze betekenis komt rechtstreeks voort uit Śrī Rāya Rāmānanda zelf. Śrī Rāya Rāmānanda heeft de volgende essentiële uitspraak gedaan,

*eta tattva mora citte kaile prakāśana
brahmāke veda yena paḍāila nārāyaṇa*

*antaryāmī īśvarera ei rīti haye
bāhire nā kahe, vastu prakāśe hṛdaye*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Madhya-līlā 8.263-264)

“Je hebt al deze transcendente waarheden in mijn hart gemanifesteerd, zoals Śrī Brahmā door Nārāyaṇa werd onderwezen. De Allerhoogste Persoonlijkheid Gods, die in ieders hart woont, spreekt niet van buiten af, maar van binnen uit en op die manier geeft Hij instructie.”

Rāmābhīdha-bhaktā-meghe. Het kroonjuweel van *rasikas*, Śrī Rāya Rāmānanda, is de eeuwige metgezel van Śrī Gaurāṅga Mahāprabhu, de peilloze nectarocéaan van *bhakti-siddhānta*. Deze wolkachtige toegewijde, die wordt gekend als “Rāma”, is uitermate fascinerend, begeerlijk, verleidelijk en aantrekkelijk. De keuze voor het bijvoeglijk naamwoord *bhaktā* in dit vers wijst erop, dat de waarheden omtrent toewijding (*bhakti-tattva*) zich alleen in het hart van toegewijden kunnen manifesteren. Niemand anders heeft de kracht om het vermogen te dragen, dat uit deze waarheden voortkomt. Śrīman Rāmānanda Rāya is die toegewijde wolk, die het gewicht kan dragen van Śrī Caitanya Mahāprabhu’s eigen *bhakti-siddhānta* en deze dan als vallende regen aan anderen kan doorgeven. Nadat deze regenbui van toewijding was verzameld door de oceaan van devotionele sentimenten in het hart van die toegewijde, schonk deze regenbui van toewijding zelfs een nog verbazingwekkender, onbeschrijflijker smaak om door Mahāprabhu te worden geproefd.

Sva-bhakti-siddhānta-cayāmṛtāni – de ambrozijnen verzameling van waarheden omtrent de toegewijde dienst in relatie tot Hemzelf.

*anarpita-carīm cirāt karuṇayāvatīrṇaḥ kalau
samarpayitum unnatojjvala-rasām sva-bhakti-śriyam*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-līlā 1.4)

“Mag de zoon van Śrīmatī Śacī-devī, Śrī Gaurahari, Zich voor altijd spontaan manifesteren in het diepst van jouw hart. Getooid met de stralende schittering van gesmolten goud is Hij door Zijn grondeloze genade neergedaald (*avatīrṇaḥ*) in het Tijdperk van Kali om de wereld datgene te schenken, dat een lange tijd niet meer was gegeven – de schoonheid van Zijn eigen briljant stra-

lende *ujjala-prema-rasa bhakti*, dienstverlening in de hoogste relatie van amoreuze liefde.”

In dit vers verwijst het woord *sva-bhakti* naar de hoogste ambro- zijnen dienstverlening uitgevoerd in *svārasikī-upāsanā*¹ onder leiding van de *mañjarīs*. Dit alleen is het hoogste doel van de *jīva*. Vóór de komst van Śrīman Mahāprabhu had niemand dit voor de *sādhakas* gemanifesteerd.

Met betrekking tot de uitvoering van deze *mañjarī sevā* wordt Śrīmatī Rādhikā het object van de permanente, extatische emotie (*sthāyī-bhāva*) van Haar dienaress en Śrī Kṛṣṇa wordt het object van de vluchtige emotie van de dienaress, die de *sthāyī-bhāva* voedt. Deze wordt dan *sañcāri-bhāva* genoemd. In deze dienst- verlening zorgen de *mañjarīs* liefdevol voor Śrī Kṛṣṇa, omdat Hij de grote liefde van Rādhā's leven is en Haar geluk schenkt. Dus deze *sva-bhakti-siddhāntai*, die zo zoet is als nectar, is het filosofische begrip, dat wordt belichaamd door de volgelingen van Śrī Rūpa Gosvāmī, die de *rāgānuga-rūpānuga-siddhānta*² heeft gevestigd. Dit is de essentie en de fundering van de hoogste uit- drukking van liefde.

Zuivere toewijding of *bhakti* is altijd zeer plezierig om te doen, want het is van nature smaakvol en aantrekkelijk. De eige-

---

¹ *Svārasikī-upāsanā* – Het spel van Śrī Kṛṣṇa, dat Hij uitvoert op diverse plaatsen in Goloka Vṛndāvana, bestaat uit allerlei soorten. De verering, die wordt uitgevoerd door middel van de onderdelen van *bhakti*, zoals herinneren, horen en chanten over dat spel en vermaak, die van het ene in het andere overvloeien, wordt *svārasikī-upāsanā* genoemd.

² *Rāgānuga* – spontane toegewijde dienst, die volgt in het voetspoor van de geperfectioneerde zielen. *Rūpānuga* – de *rāgānuga-bhakti*, die specifiek de gemoedsgesteldheden van Śrīla Rūpa Gosvāmī volgt.

naar van deze *bhakti*, welke uitmondt in *mahābhāva*, is Śrīman Mahāprabhu Zelf. De oceaan van Śrī Caitanya Mahāprabhu bevat geen spoor van ziltigheid. Integendeel, Hij is vol ambrozijn devotionele smaken (*rasa*). Een oceaan zoals Hij kent geen gebreken, is in ieder opzicht compleet en is vrij van gevaarlijke schepselen, zoals haaien en krokodillen – met andere woorden, “baatzuchtige activiteit (*karma*), ritualistische verering (*upāsana*) en speculatieve (empirische) kennis (*jñāna*).” Deze oceaan vol met een oneindig aantal diversiteiten aan nectar is uiterst aantrekkelijk voor het hart. Er zijn geen hoge, verraderlijke en oorverdovende golven; in plaats daarvan zijn er zacht opbollende golven van ontmoeten en scheiden (*saṁyoga* en *vīyoga*), waarin zowel Bhagavān als de toegewijde op zegenvolle wijze ondergedompeld blijven.

Gaurābdhir etair amunā vitīrṇaiḥ. *Gaurābdhi* betekent de “Gaura-oceaan”. Śrī Kṛṣṇa, die *akhila-rasāmṛta-sindhu* is, de complete oceaan van ambrozijnen smaken, is *gaurābdhi*, de gouden oceaan. Het woord *amunā* betekent “door hem”, zoals in de zin van “gegeven aan of beregend door de wolk genaamd Rāmānanda”. De betekenis is dan, dat Śrīman Mahāprabhu de Rāmānanda-wolk heeft aangezet om de ambrozijnen conclusies van Zijn eigen *bhakti* over Zijn eigen Zelf te regenen. Deze *siddhāntas* verschenen ongezien in het hart van Rāmānanda Rāya en hij heeft ze op zijn beurt aan Mahāprabhu geopenbaard. Mahāprabhu heeft toen opnieuw de genade geproefd, die Hij onwaarneembaar aan Śrī Rāmānanda Rāya had geschonken en heeft deze devotionele juwelen of *bhakti-ratnas* aanvaard.

In *Śrī Bhāgavad-gītā* (18.55) zegt Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, “*bhakti-yā māṁ abhijānāti* – Ik word alleen gekend door zuivere toewijding”. Voor het welzijn van de wereld heeft Mahāprabhu daarom

vragen gesteld en Rāmānanda Rāya heeft Hem de antwoorden gegeven.

Taj-jñatva-ratnālayatām prayāti. De kennis van deze *bhakti-siddhānta* wordt hier aangemerkt als *ratna*, kostbaar juweel. Wanneer deze devotionele conclusies in *bhakti-rasa* worden gedrenkt en de oren van een eenpuntig geconcentreerde toegewijde binnengaan, wordt hij een oceaan van juwelen.

Mahāprabhu heeft het hart van Śrī Rāmānanda Rāya geïnspireerd. Śrīman Mahāprabhu heeft toen persoonlijk geluisterd om het beste voorbeeld te geven, waarmee Hij ook anderen heeft aangemoedigd om met gretigheid te luisteren. Deze juwelen zijn nu in de vorm van dit boek verschenen, dat het kroonjuweel van alle spirituele volmaaktheden presenteert.

Śrīman Mahāprabhu kende reeds ieder aspect van *bhakti-siddhānta* in zijn geheel. Hoe had Hij het hart van Śrī Rāmānanda Rāya met alle devotionele conclusies kunnen bekrachtigen, indien dit niet het geval was geweest? Nu rijst van nature de vraag: hoe heeft Bhagavān kennis van *siddhānta* kunnen vergaren door te horen uit de lotusmond van Śrī Rāmānanda Rāya? Wat is hiervan de betekenis?

Het antwoord is, dat de kennis van Śrī Caitanya Mahāprabhu voorheen eenvoudig bestond uit *jñāna*, theorie, maar na te hebben gehoord van Śrī Rāmānanda Rāya werd die kennis *vijñāna*, gerealiseerde kennis. *Jñāna* en *vijñāna* zijn niet hetzelfde. Hier verwijst *jñāna* naar gewone kennis, terwijl *vijñāna* speciale kennis vol realisatie behelst. Bhagavān Śrī Kṛṣṇa zei tegen Śrī Brahmā het volgende,

*jñānaṁ parama-guhyam me
yad vijñāna-samanvitam*

*sarahasyaṁ tad-aṅgaṁ ca
grhāṇa gaditaṁ mayā*

Śrīmad-Bhāgavatam (2.9.30)

“O Brahmā, de kennis omtrent Mij is absoluut, non-duaal (*advaya*) en hoogst confidentieel. Ook al is daarin geen differentiatie aanwezig, deze kennis is eeuwig verdeeld in vier categorieën: *jñāna* (theoretische kennis), *vijñāna* (gerealiseerde kennis), *rahāsya* (vertrouwelijke kennis) en *tad-aṅga* (bijlagen van die kennis of de onderdelen van toewijding). Jij kunt dit als *jīva* met jouw intelligentie niet begrijpen; met Mijn zegen kun je het nu wel realiseren. *Jñāna* is Mijn *svarūpa* (oorspronkelijke gedaante of essentiële identiteit). *Vijñāna* is kennis met betrekking tot *bhakti* opgedragen aan Mij. Mijn *rahāsya* (geheime kennis) is de minuskule *jīva*. *Pradhāna* (de ongemantificeerde geaardheden van de materiële natuur in hun oorspronkelijke en ongedifferentieerde staat) is Mijn *jñānāṅga* (onderdeel van *jñāna* of kennis). De eeuwige non-dualiteit en de confidentiële verschillen van deze vier *tattvas* zijn allemaal transformaties van Mijn vermogen, die op onbevattelijke wijze tegelijkertijd één en verschillend zijn van Mij (*acintya-bheda-abheda-śakti*).”

Hier wijst *jñāna* op *kṛṣṇa-tattva*; *vijñāna* verwijst naar *rādhā-tattva*; *rahāsya* wijst op de *tattva* van *prema*; en *tad-aṅga* betekent de *tattva* van het liefdesspel (*vilāsa*) van Śrīmatī Rādhikā en Śrī Kṛṣṇa.

Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, die *acintya-bheda-abheda-tattva* (tegelijkertijd één met en verschillend van Zijn eigen meervoudige vormen van energie) is, kan alleen worden bereikt door middel van het proces van *sādhana-bhakti*. Kennis die we opnemen door te horen van anderen, wordt *jñāna* genoemd en wanneer deze kennis in het hart wordt gerealiseerd, wordt het *vijñāna* genoemd.

Hetgeen Śrīman Mahāprabhu verkreeg van Śrī Rāmānanda Rāya was *vijñāna*.

Bhagavān Śrī Kṛṣṇa is de *viṣaya*, de ontvanger of het object van *bhakti*. Hij is niet de *āśraya*, het voertuig van *bhakti*. Hij is volkomen onbewust van de gevoelens in het hart van de *sādhaka* in zijn toegewijde dienst aan Hem. De toegewijde verleent Hem diensten in een van de vier relaties: *dāśya* (dienaarschap); *sakhya* (vriendschap, broederlijke liefde); *vātsalya* (ouderlijke genegenheid) en *madhura-bhāva* (amoureuze liefde).

Dus Śrī Kṛṣṇa is de *viṣaya* of het object van toewijding van alle verscheidene *āśraya-jātīya* toegewijden, de huizen of containers van goddelijke liefde. Śrī Kṛṣṇa kent niet de liefdevolle sentimenten van de toegewijden, die de voertuigen zijn van goddelijke liefde (*āśraya-jātīya*). Hij kan niet de hoogste, onbeschrijflijke blijdschap ervaren, die Śrīmatī Rādhikā ervaart, wanneer Ze Zijn betoverende gedaante ziet. Hoe kan Śrī Kṛṣṇa de staat van geluk ervaren, die Śrīmatī Rādhikā bereikt in de stadia van *rāga* en *anurāga*³ en vooral in het stadium van *mādanākhyamahābhāva*⁴?

---

³ *Anurāga* – Wanneer *sneha* (diepe genegenheid) verzadigd raakt van intens verlangen, heet het *rāga*. Bij het verschijnen van *rāga* is zelfs een moment van scheiding ondraaglijk, waarbij op dat moment verdriet zelfs geluk lijkt te zijn. Wanneer *rāga* zijn object (de meest geliefde Kṛṣṇa) telkens op een nieuwe manier ervaart, wordt het *anurāga* genoemd.

⁴ *Mahābhāva* – De hoogste staat van extase, waarin alle verschillende stadia van *prema* – van *rati* tot *mahābhāva* – zich tegelijkertijd in hun meest stralende vorm manifesteren, wordt *mādanākhyamahābhāva* genoemd.

Dit wilde Kṛṣṇa weten: “Wat is de glorie van *praṇaya*⁵ (intense liefde)? Welke soort geluk ervaart Ze in liefdevolle dienst aan Mij? Hoe proeft Ze de nectar van Mijn bekering?”

Om deze wensen in vervulling te brengen heeft Śrī Kṛṣṇa Haar gevoelens en lichaamskleur aanvaard en is als *āśraya* (de toevlucht of het voertuig van goddelijke liefde) in deze wereld verschenen als Śrī Gaurasundara. Hij heeft het hart van Śrī Rāmānanda Rāya verzadigd van de conclusies van Zijn eigen *bhakti-rasa* (de nectar van toewijding).

*śrī-rādhāyāḥ praṇaya-mahimā kīdṛṣo vānayaivā-
svādyo yenādbhuta-madhurimā kīdṛṣo vā madīyaḥ
saukhyāñ cāsyā mad-anubhavataḥ kīdṛṣaṁ veti lobhāt
tad-bhāvādhyāḥ samajani śaci-garbha-sindhau harīduḥ*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-līlā 4.230)

Alleen onder invloed van Zijn genadevermogen (*kṛpā-śakti*) kon de wens van Bhagavān worden vervuld. In *Śrī Bṛhad-bhāgavatāmṛta* wordt verteld, hoe Śrī Gopa-kumāra de realisatie van extatische liefde op dezelfde manier aan zijn discipel schonk. Hij legde eenvoudig zijn lotushand op het hoofd van zijn discipel, die toen alles realiseerde. Dit voorbeeld onthult een geheim: mocht de *jīva* de extase van de fundamentele waarheden met betrekking tot Bhagavān willen ontvangen, moet hij het alleen horen van de toegewijde, die over een dergelijke realisatie beschikt. Het spel en vermaak van Śrī Hari ligt van nature opgeslagen in het hart van een dergelijke toegewijde. Zulke vertellingen,

---

⁵ *Praṇaya* – In *Śrī Ujjvala-nīlamanī* omschrijft Śrīlā Rūpa Gosvāmī *praṇaya* als de staat, waarin het hart van de held (*nāyaka*) en het hart van de heldin (*nāyikā*) één worden.

die verzadigd zijn van transcendente kennis en zegen, veroorzaken, dat de luisteraars ze ook kunnen proeven.

*Sri Caitanya Mahaprabhu ontmoet
Ramananda Raya*

* 8.2 *

*jaya jaya śrī-caitanya jaya nityānanda
jayādvaita-candra jaya gaura-bhakta-vṛnda*

ALLE EER AAN ŚRĪ CAITANYA-DEVA! ALLE EER
aan Śrī Nityānanda! Alle eer aan Śrī Avaita! Alle eer
aan de toegewijden van Śrī Gaurāṅga!

* 8.3 *

*pūrva-rīte prabhu āge gamana karilā
'jiyaḍa-nṛsimha'-kṣetre katadine gelā*

Śrīman Mahāprabhu vervolgde Zijn reis en overal heeft Hij
zoals voorheen de mensen bekeerd tot Vaiṣṇava's en hen on-
dergedompeld in de oceaan van *prema-bhakti-rasa*. Na enkele
dagen arriveerde Hij in de heilige plaats genaamd Jiyāḍa-
Nṛsimha.

Jiyaḍa-Nṛsimha kṣetra. Acht kilometer van Viśākhāpaṭṭanam ligt een plaats genaamd Simhācala, waar zich nu een treinstation bevindt. Daar staat op een berg een tempel van Śrī Nṛsimha-deva. Deze tempel in Viśākhāpaṭṭanam is de meest beroemde en rijkste van alle andere. Iedereen raakt geboeid door zijn uitmuntende architectuur. Er ligt een gegraveerde herdenkingstegel als aandenken aan de devotioneel ingestelde vrouw van Koning Tṛtīya Gomkāra, die het godsbeeld had gedecoreerd met bladgoud.

De dienaren van Śrī Nṛsimha-deva wonen daar met de lokale bevolking. Op de top van de berg staan naast de tempel een aantal verblijven voor bezoekende pelgrims. Het buitenste gedeelte van de hoofdtempel huisvest de *śrī vijaya-vigraha*, het kleinere godsbeeld, dat tijdens festivals voor processies meegaat naar buiten, terwijl het binnenste heiligdom van de tempel huisvesting biedt aan het oorspronkelijke godsbeeld van Bhagavān Śrī Nṛsimha-deva. Toegewijden van de Śrī Rāmānuja Vaiṣṇava Sampradāya voeren de verering van Śrī Nṛsimha-deva uit onder patronage van de koning van Vijaya-nagara.

Sommige mensen zeggen, dat het godsbeeld van Bhagavān Śrī Nṛsimha-deva Zijn bijzondere genade eens aan een toegewijde genaamd Jiyaḍa heeft gegeven en dat om die reden het godsbeeld de naam Jiyaḍa-Nṛsimha heeft aangenomen. Zo is de plaats bekend geworden als Jiyaḍa-Nṛsimha-kṣetra.

* 8.4 *

*nṛsimha dekhiyā kaila daṇḍavat-praṇāti
premāveśe kaila bahu nṛtya-gīta-stuti*

Śrīman Mahāprabhu nam *darśana* van Bhagavān Śrī Nṛsimha-deva en bood het godsbeeld languit Zijn eerbetuigingen aan. Hij raakte verzonken in *prema* en zong en danste, waarna Hij allerlei soorten gebeden en verheerlijkingen aan Bhagavān opzond.

Omdat Śrī Gaurasundara Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa is, die beschikt over het gevoel en de lichaamskleur van Śrīmatī Rādhikā (*rādhā-bhāva-dyuti-suvalita śrī-kṛṣṇa-svarūpa*), kunnen sommigen in overweging nemen, dat Śrī Mahāprabhu alleen de extatische stemming ervaart van Śrīmatī Rādhikā, die de exclusieve *prema* voor Śrī Kṛṣṇa van Vraja proeft, en zich afvragen, hoe Hij dan verzonken raakt in *prema* tijdens de *darśana* van Śrī Nṛsimha-deva, die Zich in de stemming van verhevenheid en eerbied bevindt?

Onze Gosvāmī's geven het antwoord. Zij zeggen, dat Śrī Kṛṣṇa de bron is van alle incarnaties van Bhagavān, de Allerhoogste Persoonlijkheid Gods. Hij is de personificatie van alle transcendente smaken en relaties (*akhila-rasāmṛta-mūrti*), de toevlucht van ongelimiteerde variëteiten van *rasa* en de personificatie van wonderbaarlijke, buitengewone, transcendente sentimenten. Alleen door iedere unieke variëteit van *rasa* te proeven kan de ervaring van de liefvalligheid van Śrī Kṛṣṇa zijn volkomenheid bereiken. Śrī Nṛsimha-deva is ook een gedaante van Bhagavān. Er is dus een bijzondere variëteit van *rasa* of smaak in Hem aanwezig. Vandaar, dat op de dag, waarop Śrīman Mahāprabhu *darśana* kreeg van Śrī Nṛsimha-deva, Zijn hart een verlangen ontwikkelde om die bijzondere smaak te proeven. Toen dat ver-

langen volkomen was bevredigd, raakte Hij verzonken in *prema* en begon te dansen en *kīrtana* uit te voeren.

* 8.5 *

*“śrī-nṛsimha, jaya nṛsimha, jaya jaya nṛsimha
prahlādeśa jaya padmā-mukha-padma-bhṛṅga”*

“Alle eer aan Bhagavān Śrī Nṛsimha-deva! Alle eer aan de Heer van Śrī Prahlāda! Alle eer aan U die als een hommel altijd boven het lotusgezicht van Śrī Lakṣmī-devī rondvliegt. Alle eer aan U.”

Śrīdhara Svāmī heeft de volgende twee verzen in zijn commentaar op *Śrīmad-Bhāgavatam* (1.1.1 en 10.87.1) gecomponeerd om zijn eer aan Bhagavān Nṛsimha-deva te betuigen,

*prahlāda-hṛdayāhlādaṁ bhaktā-vidyā-vidāraṇam
śarad-indu-ruciṁ vande pārindra-vadanam harim*

*vāg-īśā yasya vadane lakṣmīr yasya ca vakṣasi
yasyāste hṛdaye saṁvit taṁ nṛsimha ahaṁ bhaje*

“Ik offer mijn gebeden aan Bhagavān Nṛsimha-deva, die altijd blijdschap geeft aan het hart van Zijn toegewijde Śrī Prahlāda, die altijd de ontwetendheid van de toegewijden verdrijft en die een gelaatskleur heeft zo stralend als de volle herfstmaan. Ik bied mijn gebeden aan die Bhagavān Śrī Nṛsimha, op wiens tong Sarasvatī, de godin van de spraak, altijd resideert, op wiens borst Lakṣmī altijd woont en in wiens hart het transcendente vermogen van spiritueel bewustzijn woont.”

Terwijl hij de specialiteit van de genade van Śrī Bhagavān beschrijft, verheerlijkt Śrīman Mahāprabhu Śrī Nṛsimha-deva met het volgende vers, dat persoonlijk werd gecomponeerd door Śrī Śrīdhara Svāmī (in zijn commentaar op *Śrīmad-Bhāgavatam* 7.9.1).

* 8.6*

*ugro 'py anugra evāyam sva-bhaktānām nṛ-keśarī
keśarīva sva-potānām anyeṣām ugra-vikramah*

“Zoals een leeuw uitzonderlijk wreed en machtig is en in anderen grote angst veroorzaakt, maar zijn eigen welpen zeer toegenegen en genadig is, zo is Bhagavān Śrī Nṛsimha-deva uitzonderlijk woest tegen demonen, zoals Hiranyakaśipu, maar voor Prahlāda en Zijn andere toegewijden koestert Hij altijd grote genegenheid.”

* 8.7*

*ei-mata nānā śloka paḍi' stuti kaila
nṛsimha-sevaka mālā-prasāda āni' dila*

Op deze manier reciteerde Śrī Caitanya Mahāprabhu allerlei verschillende verzen ter meerdere glorie van Bhagavān Śrī Nṛsimha. Bij het zien van de devotionele gevoelens van Śrīman Mahāprabhu haalde de dienaar van Bhagavān Śrī Nṛsimha-deva bloemenslingers en de restanten van Bhagavāns voedsel en bood ze Hem aan.

* 8.8*

*pūrvavat kona vipre kaila nimantraṇa
sei rātri tāñhā rahi' karilā gamana*

Zoals eerder was gebeurd, kwam een *brāhmaṇa* naar Hem toe met een uitnodiging voor Śrī Caitanya Mahāprabhu. Bhagavān bracht de nacht daar door en de volgende ochtend zette Hij voor dag en dauw Zijn reis weer voort.

* 8.9*

*prabhāte uṭhiyā prabhu calilā premāveśe
dig-vidik nāhi jñāna rātri-divase*

De volgende ochtend stond Śrīman Mahāprabhu op en terwijl Hij verzonken was in *prema*, hervatte Hij Zijn reis. Vanwege Zijn grote extase had Hij geen idee van de juiste richting en of het dag of nacht was.

* 8.10*

*pūrvavat 'vaiṣṇava' kari' sarva loka-gaṇe
godāvārī-tīre prabhu āilā katadine*

Zoals voorheen bekeerde Śrīman Caitanya-deva alle *jīvas* tot het vaiṣṇavisme en na enkele dagen bereikte Bhagavān de oevers van de Godāvārī Rivier.

* 8.11 *

*godāvarī dekhi' ha-ila 'yamunā'-smaraṇa
tīre vana dekhi' smṛti haila vṛndāvana*

Zodra Śrīman Mahāprabhu de Godāvarī zag, herinnerde Hij Zich de rivier, Śrī Yamunā, waarvan een visioen zich in Zijn hart manifesteerde. Toen Hij daarin was verzonken en de bossen zag op de oevers van de Godāvarī, verscheen Śrī Vṛndāvana op het canvas van Zijn hart. Hij zag de Godāvarī voor de Yamunā aan en de bossen daar voor Vṛndāvana.

Een symptoom van de *mahā-bhāgavata* (de toegewijde op het hoogste niveau van toegewijde dienst) is, dat overal, waar hij gaat en alles, dat hij ziet, *uddīpana* (stimuli of oorzaken van herinnering) wordt van zijn vererenswaardige Heer en alles, dat aan Hem gerelateerd is. Het zien van het zuiverende, heilige water van de Godāvarī wekte in de geest van Śrīman Mahāprabhu een ontwaken op van het met water geassocieerde spel en vermaak van Vraja. Hij herinnerde Zich vooral de keizer van alle spelen, de *rāsa-līlā*, want deze had plaats in Śrīdhāma Vṛndāvana op de oever van de Yamunā rivier. Op die manier raakte Hij ondergedompeld in de peilloze oceaan van de bekoring van Vraja.

* 8.12 *

*sei vane katakṣaṇa kari' nṛtya-gāna
godāvarī pāra hañā tāñhā kaila snāna*

Mahāprabhu bleef in dat geheiligde bos enige tijd dansen en zingen. Daarna stak Hij de rivier over en nam Zijn bad aan de andere oever.

* 8.13*

*ghāṭa chāḍi' kata-dūre jala-sannidhāne
vasi' prabhu kare kṛṣṇa-nāma-saṅkīrtane*

Nadat Śrī Caitanya-deva had gebed, verliet Hij de badplaats en liep een eindje verder, waar Hij bij het water de heilige naam van Kṛṣṇa ging zitten chanten.

Hier kunnen sommigen zich afvragen, waarom Mahāprabhu niet op die heilige badplaats bleef zitten om *nāma-saṅkīrtana* uit te voeren. Waarom is Hij een eindje verder aan dezelfde oever gaan zitten? Onze Gosvāmī's hebben uitgelegd, dat het onafgebroken verkeer van personen, die bij de *ghāṭa* of badplaats een bad nemen, een hindernis zou kunnen vormen voor het proeven van de nectar van het chanten van de heilige naam. Daarom koos Mahāprabhu een plek uit, die beter geschikt was voor *kīrtana*.

* 8.14*

*hena-kāle dolāya caḍi' rāmānanda rāya
snāna karibāre āilā, bājanā bājāya*

Op dat moment arriveerde Śrī Rāmānanda Rāya in een speciale draagstoel bestemd voor een koning om daar een bad te

nemen. Hij werd begeleid door muzikanten, die op hun instrumenten speelden.

Waarom werd er muziek gespeeld? Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura legt uit, dat het in die tijd gebruikelijk was om een beroemde, koninklijke ambtenaar met muzikanten op zijn reis te begeleiden. Śrī Rāmānanda Rāya, die in een draagstoel zat en werd begeleid door instrumentele muziek, werd dus gepast koninklijk respect geboden, toen hij naar de badplaats ging, waar Mahāprabhu aanwezig was.

* 8.15 *

*tānra saṅge bahu āilā vaidika brāhmaṇa
vidhī-mate kaila teṅho snānādi-tarpaṇa*

Śrī Rāmānanda Rāya, die zijn bad nam volgens de vedische rituelen, waarbij hij geschenken offerde, werd begeleid door vele vedische *brāhmaṇas*.

In dit Bengaalse vers wijst het woord *vidhī-mata*, dat “volgens het vedische systeem” betekent, niet op de *smārta* methode van ritualistische verering, die eenvoudig is gebaseerd op een extern begrip van het systeem van *varṇāśrama-dharma*. Integendeel, hier wordt begrepen, dat Śrī Rāmānanda Rāya zijn bad nam en geschenken offerde aan zijn voorouders volgens de Vaiṣṇava methoden voorgeschreven in literatuur, zoals *Sri Hari-bhakti-vilāsa*.

Sommige zogenaamd intelligente en geleerde personen zeggen, dat Śrī Rāmānanda Rāya persoonlijk goed belezen was in de Veda's en dat hij – ondanks dat hij een zuivere toegewijde was – toch in vol vertrouwen *varṇāśrama-dharma* volgde; hij was inderdaad zelf de hoeksteen van het *varṇāśrama* stelsel. Daarom voerde hij de activiteiten baden en het offeren van geschenken aan zijn voorvaderen uit volgens de sommaties van de geschriften.

Niettemin heeft de hooggeleerde, spirituele leermeester, Srila Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura, deze verklaring weerlegd door te stellen, dat Śrī Rāmānanda Rāya een *suddha-bhakta* was en dat er voor een dergelijke, zuivere toegewijde totaal geen noodzaak bestaat om de regels van *varṇāśrama-dharma* te volgen. De term *suddha-bhakta* betekent in feite, dat een dergelijk persoon *varṇāśrama-dharma* juist heeft achtergelaten en alleen de toegewijde dienst aan Śrī Kṛṣṇa (*śrī-kṛṣṇa-bhakti*) volgt. Om deze reden wordt van Śrī Rāmānanda Rāya gezegd, dat hij de beste van alle toegewijden is. Hieruit blijkt duidelijk, dat Śrī Rāmānanda Rāya helemaal geen volgeling was van *varṇāśrama-dharma*.

* 8.16*

*prabhu tānre dekhi' jānila—ei rāma-rāya
tānhāre milite prabhura mana uḥi' dhāya*

Toen Śrī Caitanya Mahāprabhu Śrī Rāmānanda Rāya zag, wist Hij onmiddellijk wie hij was, waardoor in Bhagavāns hoofd een grote gretigheid werd gewekt om hem te ontmoeten.

* 8.17*

*tathāpi dhairya dhari' prabhu rahilā vasiyā
rāmānanda āilā apūrva sannyāsī dekhiyā*

Ofschoon Śrī Caitanya Mahāprabhu hem heel graag wilde ontmoeten, bleef Hij geduldig zitten wachten. Śrī Rāmānanda Rāya bevond zich op een kleine afstand van de badplaats, waar hij de verbazingwekkend en wonderbaarlijk mooie *sannyāsī* ontwaarde, en kwam naderbij.

* 8.18*

*sūrya-śata-sama kānti, aruṇa vasana
suvalita prakāṇḍa deha, kamala-locana*

De lichaamsuitstraling van die *sannyāsī* was zo schitterend als een onbeperkt aantal zonnen. Een saffranen kleed bedekte Bhagavān, die een groot lichaam had en zeer sterk was gebouwd en wiens ogen leken op lotussen.

We moeten weten, dat – ondanks dat Zijn lichaamsuitstraling sterker schitterde dan miljoenen zonnen – Zijn uitstraling de ogen geen pijn deden; integendeel, deze schonk een grote extase.

* 8.19*

*dekhiyā tānhāra mane haila camatkāra
āsiyā karila daṇḍavat namaskāra*

Het aanzicht van de *sannyāsī* trof het hart van Śrī Rāmānanda Rāya met verbazing. Hij benaderde Hem en bracht op respectvolle wijze zijn eerbetuiging door als een stok plat op de grond te vallen.

Śrī Rāya Rāmānanda was verbaasd om de buitengewone schoonheid van Bhagavān te zien met Zijn enorm sterke uitstraling, die niet van deze wereld is. Aangezien hij een zuivere toegewijde was, viel hij als een stok plat op de grond aan de goddelijke voeten van Bhagavān.

* 8.20*

*uṭhi' prabhu kahe,—uṭha, kaha 'kṛṣṇa' 'kṛṣṇa'
tāre ālīngite prabhura hṛdaya satṛṣṇa*

Śrīman Mahāprabhu, die hem eerbetuigingen zag brengen, stond op en zei, “Sta alsjebliedt op, sta alsjebliedt op! Chant Kṛṣṇa, Kṛṣṇa!” Śrī Caitanya Mahāprabhu wilde hem immers heel graag omhelzen.

* 8.21*

*athāpi puchila,—“tumi rāya rāmānanda?”
teṅho kahe,—“haṅa muṅi dāsa sūdra manda”*

Hoewel Śrī Caitanya Mahāprabhu wist wie hij was, vroeg Hij toch, “Ben je Rāya Rāmānanda?” Hierop antwoordde hij in grote nederigheid, “Ja, deze onfortuinlijke *sūdra* is Uw dieenaar.”

* 8.22*

*tabe tāre kaila prabhu dṛḍha āliṅgana
premāveśe prabhu-bhṛtya, donhe acetana*

Toen Hij dit hoorde, omarmde Śrīman Mahāprabhu Śrī Rāmānanda Rāya stevig. Zowel de meester als de dienaar, die in extatische liefde waren verzonken, verloren zowaar hun bewustzijn.

* 8.23*

*svābhāvika prema donhāra udaya karilā
duñhāke āliṅgiyā duñhe bhūmite paḍilā*

In hun beider harten ontwaakte natuurlijke liefde voor elkaar en in hun omhelzing vielen ze alletwee bewusteloos op de grond.

In *Amṛta-pravāha-bhāṣya* van Śrī Saccidānanda Bhaktivinoda Ṭhākura wordt gezegd, dat de *prema* tussen hen natuurlijk was. In werkelijkheid is Śrī Rāmānanda Rāya Viśākhā Sakhī in het spel van Śrī Kṛṣṇa. Als Śrīman Mahāprabhu de gecombineerde gedaante is van Śrī Rādhā en Śrī Kṛṣṇa, manifesteerde de natuurlijke liefde van het Goddelijk Paar zich voor Viśākhā Sakhī en de liefde van Viśākhā Sakhī voor Hen onmiddellijk bij het zien van elkaar.

Perfekte *prema*, die zich van nature manifesteert, wordt niet verkregen door spirituele beoefening (*sādhana*). De relatie tussen de toegewijde en Bhagavān is zoiets als dit: wanneer de toe-

gewijde zijn vererenswaardige Godheid ziet, wellen er torenhoge golven van *prema* op in zijn hart. En wanneer Bhagavān Zijn toegewijde ziet, kolkt in Zijn hart Zijn *bhakta-vātsalya*, de peilloze oceaan van genegenheid voor de toegewijde. Dus alle-twee raken in de war.

* 8.24*

*stambha, sveda, aśru, kampa, pulaka, vaivarṇya
duñhāra mukhete śuni' gadgada 'kṛṣṇa' varṇa*

Toen ze elkaar omarmden, verschenen de acht extatische transformaties in hun lichaam, zoals aan de grond genageld staan, transpireren, huilen, huiveren, verbleken en kippenvel. Hun stem brak en beiden begonnen te chanten, “Kṛṣṇa, Kṛṣṇa”.

Beiden probeerden hun natuurlijke, eeuwig volmaakte liefde voor elkaar te verhullen, maar dat lukte niet. Beiden raakten hulpeloos vanwege de torenhoge golven van *prema* en hun stem in hun keel brak.

* 8.25*

*dekhiyā brāhmaṇa-gaṇera haila camatkāra
vaidika brāhmaṇa saba karena vicāra*

Toen de ritualistisch vedische *brāhmaṇas*, die Śrī Rāmānanda Rāya hadden begeleid, van deze verbazingwekkende ontmoet-

ting getuige waren geweest, waren ze met stomheid geslagen.
Ze dachten bij zichzelf:

* 8.26 *

*ei ta' sannyāsira teja dekhi' brahma-sama
sūdre ālingiyā kene karena krandana*

* 8.27 *

*ei mahārāja—mahā-panḍita, gambhīra
sannyāsira sparśe matta ha-ilā asthira'*

“De uitstraling van deze *sannyāsī* lijkt op het Brahman zelf, maar desondanks huilt Hij bij de omhelzing van deze *sūdra*, Śrī Rāmānanda Rāya. Hoe kan dat?”

De vedische *brāhmaṇas* beschouwden Śrī Rāmānanda Rāya als een hoogst geleerde persoonlijkheid, die van nature zeer ernstig was; dus waarom raakte hij als een gestoord persoon zo opgewonden bij het aanraken van deze *sannyāsī*?

De vedische *brāhmaṇas* beschouwden Śrī Rāmānanda Rāya als een *sūdra*, een lid van de laagste sociale klasse. De geschriften verbieden *sannyāsīs* de leden van de *sūdra* gemeenschap aan te raken. “Deze *sannyāsī*, die werkelijk een zeer grote uitstraling heeft,” dachten de *brāhmaṇas*, “raakt niet alleen Śrī Rāmānanda Rāya aan, maar Hij pakt hem vast aan de rechter zijde van Zijn omhelzing. Hoe kan dat?”

Śrī Rāmānanda had zichzelf inderdaad beschreven als een *sūdra*, toen hij zijn eer betuigde. In het district van Vidyānagara

was hij de koninklijke vertegenwoordiger van Koning Pratāparudra en had alle genoegens genoten, die een bestuurder gepast zijn. Vanwege de dienstverlening aan een koning hadden zijn aard en activiteiten geneigd moeten zijn naar onreligieus gedrag. Zijn uniform en ornamenten waren die van een dienaar van de koning. Daarom was het voor een *sannyāsī* helemaal niet gepast om hem aan te raken.

De familiale relatie van Śrī Rāmānanda Rāya was die van *kṣatriya*, de bestuurlijke klasse. Verder was hij een groot *suddha-bhakta*, zuivere toegewijde. Door zichzelf voor te stellen als een *sūdra* manifesteerde hij het gevoel van *trṇād-api sunīca*, waarbij hij zich in status lager achtte dan een strootje op straat. Śrī Rāmānanda Rāya was een *parama-bhāgavata*, een toegewijde van het hoogste caliber en een kenner van de complete *bhakti-tattva*. Aangezien de vedische *brāhmaṇas* de werkelijke identiteit van Mahāprabhu niet kenden, zagen ze Hem aan voor een gewone *sannyāsī*. Ze beschouwden Śrī Rāmānanda Rāya als een hooggeleerde persoonlijkheid, die van nature zeer ernstig was. Waarom werd hij dan als een dwaas zo onrustig bij de aanraking van deze *sannyāsī*? Dit had de verbazing van de vedische *brāhmaṇas* veroorzaakt.

* 8.28*

*ei-mata vipra-gaṇa bhāve mane māna
vijātīya loka dekhi' prabhu kaila samvaraṇa*

Śrīman Mahāprabhu is *antaryāmī*, de inwonende Superziel en getuige in ieders hart. Omdat Hij wist, dat de gevoelens van de *brāhmaṇas* tegen zuivere toewijding gekeerd waren, heeft Hij Zijn emoties verborgen gehouden.

Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī Prabhupāda zegt, dat deze *brāhmaṇas* gekeerd waren tegen Śrīman Mahāprabhu, terwijl Śrī Rāmānanda Rāya jegens Hem juist zeer gunstig gestemd was en in feite een uiterst overgegeven en intieme toegewijde was. Ondanks dat ze in nauw contact stonden met een zuivere toegewijde, bleven die *brāhmaṇas* vertrouwen hebben in het materialistische proces van het uitvoeren van actie met een verlangen naar de vruchten ervan (*karma-kāṇḍa*). Om precies deze reden zijn naar zeggen deze *brāhmaṇas* geen toegewijden, maar opstandige elementen. Het is voor toegewijden gepast om liefdevolle uitwisselingen verborgen te houden in aanwezigheid van degenen, die niet bereid zijn om Bhagavān te dienen en zich hebben vastgebeten in het volgen van het materialistische pad van *karma*.

* 8.29*

*sustha hañā duiñhe sei sthānete vasilā
tabe hāsi' mahāprabhu kahite lāgilā*

Terwijl ze hun emoties verborgen hielden en hun externe bewustzijn terugkregen, werden ze weer nuchter en gingen samen zitten. Śrī Caitanya Mahāprabhu glimlachte – het is nooit mogelijk om de vreugdevolle zegen van de toegewijden te verhinderen – en begon te spreken.

* 8.30 *

*sārvabhauma bhaṭṭācārya kahila tomāra guṇe
tomāre milite more karila yatane*

“O Rāya, voordat Ik hier naartoe kwam, heeft Sārvabhauma Bhaṭṭācārya jouw goede kwaliteiten uitgebreid uiteen gezet en hij stond erop, dat Ik jou zou ontmoeten.

* 8.31 *

*tomā milibāre mora ethā āgamana
bhāla haila, anāyāse pāilun̄ daraśana”*

“Ik ben immers hier naartoe gekomen alleen om jou te zien. Het is goed, dat Ik jouw audiëntie met groot gemak heb kunnen krijgen.”

* 8.32 *

*rāya kahe,—“sārvabhauma kare bhṛtya-jñāna
parokṣeḥa mora hite haya sāvadhāna*

Śrī Rāya Rāmānanda antwoordde, “Sārvabhauma Bhaṭṭācārya aanvaardt me rechtstreeks als zijn dienaar en indirect handelt hij altijd voor mijn welzijn.

* 8.33 *

*tānra kṛpāya pāinu tomāra daraśana
āji saphala haila mora manuṣya-janama*

“Alleen door zijn genade heb ik vandaag *darśana* van Jouw lotusvoeten gekregen. Hierdoor beschouw ik mijn menselijke geboorte als een succes.”

De menselijke geboorte is zeer zeldzaam. Alleen met de speciale zegen van Bhagavān kan men de menselijke levensvorm krijgen. Het is in alle andere levenssoorten niet mogelijk om *bhajana* (toegewijde dienst) aan Bhagavān te verlenen; het is zelfs als halfgod niet mogelijk. Het menselijk lichaam is de basis van *bhajana*. Alleen in dit menselijke lichaam is het mogelijk om te horen over onderwerpen van Śrī Hari in associatie van heilige personen (*sādhu-saṅga*), toevlucht te nemen tot de voeten van een bonafide geestelijk leermeester, de onderdelen van toegewijde dienst uit te voeren, vrij te worden van ongewenste gewoonten en zich te ontwikkelen via de stadia van *niṣṭhā* (constante bezigheid), *ruci* (smaak), *āśakti* (gehechtheid), enzovoort. In *Śrīmad-Bhāgavatam* (11.20.17) wordt het volgende gezegd,

*nṛ-deham ādyaṁ sulabhaṁ sudurlabhaṁ
plavaṁ sukalpaṁ guru-karṇadhāraṁ
mayānukūlena nabhasvateritaṁ
pumān bhavābdhiṁ na taret sa ātma-hā*

“Men zegt, dat de menselijke levensvorm de basis is van alle voorspoed. Het is een goede boot, die de oceaan van geboorte en dood kan oversteken. In de menselijke levensvorm kan men de leiding van een goede stuurman krijgen, de geestelijk leermeester. Men krijgt ook bijstand van een gunstige wind – de instructies en de zegen van Kṛṣṇa, zoals deze in de geschriften zijn neergelegd. Indien men echter geen voordeel uit deze gelegenheid haalt en de menselijke levensvorm verkwist, is men een moordenaar van zijn eigen zelf.”

Volgens deze redenering beschouwt Śrī Rāmānanda Rāya zijn menselijke gedaante als een succes, nu hij de *darśana* van de lotusvoeten van Śrīman Mahāprabhu heeft gekregen.

* 8.34*

*sārvabhaume tomāra kṛpā,—tāra ei cihna
aspr̥śya sparśile hañā tāra premādhina*

Śrī Rāmānanda Rāya vervolgde, “Ik kan zien, dat Je Śrī Sārvabhauma een grote zegen hebt gegeven. Het bewijs hiervan is, dat Je mij onder invloed van zijn liefde hebt aangeraakt, ondanks dat ik een onaanraakbare ben.

* 8.35*

*kāñhā tumi—sākṣāt īśvara nārāyaṇa
kāñhā muñi—rāja-sevaka viṣayī sūdrādhama*

“Wie ben Jij? Jij bent de Allerhoogste Bestuurder Nārāyaṇa Zelf. En wie ben ik? Ik ben een materialist, die koninklijke weelde geniet, een uitermate gevallen *sūdra*, die zich bezighoudt met het genieten van zintuigobjecten.

* 8.36*

*mora sparśe nā karile ghr̥ṇā, veda-bhaya
mora darśana tomā vede niṣedhaya*

“De vedische sommaties hebben Jou verboden om zelfs naar me te kijken, maar Je hebt deze verboden niet in ogenschouw genomen en Je bent niet van mijn aanraking afkerig geweest. Het is voor *sannyāsīs* zoals Jij immers verboden om zelfs maar te kijken naar personen zoals ik.

Śrīla Prabhupāda Sarasvatī Ṭhākura zegt, dat Śrīla Rāmānanda Rāya zich in dit vers ziet als een uiterst gevallen materialistische *śūdra*. Het is waar, dat hij niet was geboren in een familie van *brāhmaṇas*; hij was echter een transcendente *brāhmaṇa*, die was geïnitieerd volgens de *ekāyana*⁷ tak van de vedische boom.

Hij was dus een *mahā-bhāgavata*, een bevrijde toegewijde van de hoogste orde, verstoken van materiële verlangens. De hooggeboren vedische *brāhmaṇas* waren in de uitvoering van allerlei varianten van *yajña* ingewijd, nadat ze duizenden vertakkingen van de Veda's hadden bestudeerd. Door Śrī Rāmānanda Rāya als een *śūdra* aan te merken hebben ze zichzelf verzekerd van de toegang tot de helse regionen, zoals wordt bevestigd in de *Padma Purāṇa*, “*vikṣate jāti-sāmānyāt sa yāti narakarī-dhruvam* – men haast zich naar de hel, wanneer men een toegewijde van Bhagavān volgens zijn geboorte beschouwt als behorend tot een bepaalde kaste.”

Degene, die spirituele verworvenheid en ware voorspoed verlangt, moet de dienaar van de dienaar van Śrī Rāmānanda Rāya worden.

---

⁷ *Ekāyana* betekent “één pad” of “exclusieve toewijding”. Op 30 december 1928 kwam de grote geleerde Pramathanātha Tarkabhūṣaṇa naar de Gauḍīya Maṭha en hoorde een uitgebreide explicatie van het *daiva-varṇāśrama* stelsel van Śrīla Sarasvatī Ṭhākura. In januari 1929 heeft Śrīla Sarasvatī Ṭhākura de *Ekāyana Gauḍīya Maṭha* gevestigd in Kṛṣṇanagara. Bij de openingsceremonie heeft hij een lezing gegeven met een originele uitleg over het enkelvoudige pad van exclusieve toewijding (*ekāyana*), waarbij hij heeft aangetoond, dat dit de stam van de vedische boom is en dat de diverse andere paden (*bahvāyana*) de takken vormen. [In: *Associates of Śrī Caitanya*, Vol. 2, door Śrīpāda Bhakti-vallabha Tirtha Mahārāja]

* 8.37*

*tomāra kṛpāya tomāya karāya nindya-karma
sākṣāt īśvara tumi, ke jāne tomāra marma*

“Jouw genade alleen laat Jou deze vervloekte daad uitvoeren. Je bent rechtstreeks de Allerhoogste Bestuurder Zelf, maar Je wordt beheerst door *bhakti*. Wie kan Jouw ware bedoeling bevatten?

Śrīla Prabhupāda zegt, dat het voor *sannyāsīs* ongepast is om materialistische personen te zien of om te associëren met *sūdras*, maar aangezien Mahāprabhu wordt beheerst door Zijn eigen genade, heeft Hij Śrī Rāmānanda’s positie niet beschouwd als *sūdra*. Hij heeft dus de ‘weezinwekkende’ daad gepleegd door hem aan te raken. Doordat Bhagavān wordt beheerst door *prema*, heeft Hij herhaaldelijk oneerbare acties uitgevoerd, zoals de wagenmenner worden van Arjuna, de fruitrestanten eten van de laaggeboren vrouw, Śabarī, en associëren met de gebochelde vrouw, Kubjā.

* 8.38*

*āmā nistārite tomāra inhā āgamana
parama-dayālu tumi patita-pāvana*

“Je bent hier naartoe gekomen alleen om mij te bevrijden. Je bent het ultieme pakhuis van genade en Je zuivert de gevallen zielen.

* 8.39*

*mahānta-svabhāva ei tārīte pāmara
nija kārya nāhi tabu yāna tāra ghara*

“Door Jouw eigen grootmoedige natuur bevrijd Je de gevallen en zondige zielen. Je hebt geen zaken voor Jezelf te regelen, noch heb Je enig eigenbelang. En toch, voor het welzijn van de levende wezens trek Je van huis naar huis. Het doel van Jouw leven is om de gevallen zielen te bevrijden.

* 8.40*

*mahad-vicalanaṁ nṛṇāṁ
gṛhiṇāṁ dīna-cetasām
niḥśreyasāya bhagavan
nānyathā kalpate kvacit*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.8.14)

“Mijn lieve Heer, soms gaan grote zielen naar het huis van gezinshoofden, die over het algemeen gevallen zijn en verstoken zijn van de associatie van heilige personen. Ze doen dit eenvoudig voor het eeuwige welzijn van dergelijke huisvaders, want dikwijls zijn die gezinshoofden zo verstrengeld in materiële aangelegenheden, dat ze niet in staat zijn zelfs de *āśramas* of de hut van een *sādhu* te bezoeken. Kan er daarom een andere reden zijn, waarom Je mij hebt bezocht, dan ten gunste van mijn voorspoed?”

Śrī Nanda Mahārāja heeft dit vers gesproken ter gelegenheid van het bezoek van Śrī Gargācārya aan zijn huis in Nandagāoṇ op verzoek van Śrī Vasudeva. In dit vers wijzen de twee woorden *grhiṇām* (gehechte gezinshoofden) en *dīna-cetasām* (die zeer laag zijn en zich bezighouden met de instandhouding van de familie en verder niets) op de nederigheid van Śrī Nanda Mahārāja. Onder invloed van *bhakti* beschouwde Śrī Nanda Mahārāja zich minder dan een strootje op straat. “Dergelijke heiligen schenken hun genade zelfs niet aan de halfgoden, maar storten over gezinsleden zoals wij een overvloed aan genade. Ze bieden ons bescherming en zij zijn feitelijk onze instandhouders.”

In zijn commentaar op het woord *mahat* in dit vers zegt Śrī Sanātana Gosvāmī “*mahatām śrī bhagavat-sevaikaṇiṣṭhānām* – deze term wordt alleen gebruikt om te verwijzen naar iemand, die in dienstverlening aan Bhagavān is verzonken.” Is dit een indicatie, dat Śrīman Mahāprabhu ook een grote toegewijde is, die betrokken is in de dienstverlening aan Bhagavān? Nee, Hij is rechtstreeks de bron van alle incarnaties (*avatāri*). Hij is direct Nārāyaṇa Zelf.

* 8.41 *

*āmāra saṅge brāhmaṇādi sahasreka jana
tomāra darsane sabāra dravī-bhūta māna*

Śrī Rāmānanda Rāya vervolgde, “Er zijn hier ontelbaar veel *brāhmaṇas* en andere personen bij me. Zie eens, hoe hun hart is gesmolten door Jou eenvoudig te zien.

* 8.42 *

*‘kṛṣṇa’ ‘hari’ nāma śuni sabāra vadane
sabāra aṅga—pulaḱita, aśru—nayane*

“Kijk eens! Ik hoor de heilige naam ‘Kṛṣṇa, Kṛṣṇa’ heel lief uit ieders mond komen. Iedereen heeft kippenvel van extase en de tranen rollen over hun wangen.

* 8.43 *

*ākṛtye-prakṛtye tomāra īśvara-lakṣaṇa
jīve nā sambhave ei aprākṛta guṇa”*

“Men kan de symptomen van de Allerhoogste Persoonlijkheid Gods waarnemen in Jouw lichamelijke verschijning en karakter. Hoe is het voor gewone levende wezens (*jīvas*) mogelijk om over dergelijke transcendente kwaliteiten te beschikken, die alleen in Śrī Kṛṣṇa worden aangetroffen?”

* 8.44 *

*prabhu kahe,—“tumi mahā-bhāgavatottama
tomāra darsane sabāra drava haila māna*

Toen Śrīman Mahāprabhu dit hoorde, antwoordde Hij, “O Rāmānanda, jij bent zelfs van de grootste toegewijden de beste; daarom is ieders hart gesmolten door jouw audiëntie, niet door de Mijne.

Śrīla Prabhupāda Sarasvatī Ṭhākura openbaart aan ons de kwaliteiten van een *mahā-bhāgavata* toegewijde door het volgende vers uit de *Padma Purāṇa* te citeren,

tāpādi pañca-saṁskārī
navejyā-karma-kāraḥ
artha-pañcaka-vid vipraḥ
mahā-bhāgavataḥ smṛtaḥ

“Volgens het pad van ritualistische verering wordt de *uttama* of *mahā-bhāgavata* gekenmerkt als een *brāhmaṇa*, die de vijf soorten *saṁskāras* of reinigingsprocessen heeft ondergaan, zoals soberheden; het uitvoeren van de Vaiṣṇava rituelen van de eredienst, zoals verering van het godsbeeld door middel van het reciteren van *mantra*, door *yoga*, *yajña*; het opzenden van gebeden; het chanten van Gods heilige namen en het aanbrengen van gunstige tekenen op het lichaam; het vereren van de Vaiṣṇava’s en de *artha-pañcaka* (vijf takken van kennis⁸) heeft begrepen.”

In *Śrīmad-Bhāgavatam* (11.2.45) beschrijft Svayam Bhagavān Zelf de symptomen van de *mahā-bhāgavata* als volgt,

sarva-bhūteṣu yaḥ paśyed
bhagavad-bhāvam ātmanaḥ
bhūtāni bhagavatya ātmany
eṣa bhāgavatottamaḥ

“Mijn toegewijden zien Mij als de ziel van alle zielen in alle levende wezens en ze zien alle levende wezens in Mij. Aangezien ze Mij in alle levensvormen zien, geven ze alle wezens genade.”

---

⁸ Śrī Jīva Gosvāmī zet de vijf onderwerpen uiteen als de vererenswaardige Allerhoogste Persoonlijkheid Gods; Zijn hoogste woonplaats Vaikuṅṭha; Zijn kwaliteiten, of *tadīya* (de zuivere toegewijden); Zijn *mantras*; en de levende wezens.

* 8.45*

*anyera ki kathā, āmi—‘māyāvādī sannyāsī’
āmiha tomāra sparśe kṛṣṇa-preme bhāsi*

“Om niet te spreken van anderen, hoewel Ik een *māyāvādī sannyāsī* ben, verdrink Ik ook in de oceaan van *kṛṣṇa-prema* door jou eenvoudig aan te raken.

Śrīman Mahāprabhu noemt Zichzelf een *māyāvādī sannyāsī* om Zich te openbaren als onbeduidend en waard te worden afgewezen. Het is bekend, dat Hij in de *gopāla-mantra* van tien lettergrepen initiatie onving van Śrī Iśvara Purīpāda. Voordat Śrīman Mahāprabhu *sannyāsa* nam, was Hij zo slim om in het oor van Śrīla Keśava Bhārati een Vaiṣṇava *mantra* te chanten, waarmee Hij hem initieerde. Nadat Hij die *mantras* van Śrīla Keśava Bhārati weer terugkreeg, heeft Śrīman Mahāprabhu tijdens Zijn manifeste spel de gepaste etiketten in stand gehouden met betrekking tot het aanvaarden van een geestelijk leermeester. Een *māyāvādī sannyāsī* is een volgeling van *advaita-vāda* (monisme), de school met een filosofie, die gekeerd is tegen *bhakti*. Śrī Caitanya Mahāprabhu is in Zijn manifeste spel echter nooit een *māyāvādī sannyāsī* geweest.

* 8.46*

*ei jāni’ kaṭhina mora hṛdaya śodhite
sārvabhauma kahilena tomāre milite”*

“Om zowaar Mijn hele harde hart (dat droog is en geen *rasa* kent) te zuiveren heeft Sārvabhauma Bhaṭṭācārya Me gevraagd om hier naartoe te gaan en jou te ontmoeten.”

* 8.47*

*ei-mata duṅhe stuti kare duṅhāra guṇe
duṅhe duṅhāra daraśane ānandita mane*

Op deze manier prezen Bhagavān en de toegewijde elkaars kwaliteiten en beiden ondergingen een enorme zegen door elkaar te zien.

* 8.48*

*hena-kāle vaidika eka vaiṣṇava brāhmaṇa
daṇḍavat kari' kaila prabhure nimantraṇa*

Een Vaiṣṇava *brāhmaṇa*, die de vedische principes volgde, kwam op dat moment aanlopen. Hij bood Śrī Caitanya Mahāprabhu zijn *daṇḍavat praṇāma*⁹ aan en nodigde Hem uit om *prasādam* te komen nemen.

* 8.49*

*nimantraṇa mānīla tāṅre vaiṣṇava jānīyā
rāmānande kahe prabhu iṣat hāsiyā*

---

⁹ *Sāṣṭāṅga-daṇḍavat-praṇāma*. Een eerbiedige eerbetuiging door als een stok met acht lichaamsdelen plat op de grond te vallen, namelijk dijjen, voeten, handen, borst, geest, hoofd, stem en gesloten ogen.

Śrī Caitanya Mahāprabhu wist, dat die *brāhmaṇa* een Vaiṣṇava was en accepteerde zijn uitnodiging. Met een glimlach zei Hij tegen Śrī Rāmānanda,

* 8.50 *

*“tomāra mukhe kṛṣṇa-kathā sunite haya māna
punarapi pāi yena tomāra darāṣana”*

“Śrī Rāmānanda Rāya, Ik zou heel graag uit jouw mond de onderwerpen over Śrī Kṛṣṇa willen horen. Daarom wil Ik jouw *darśana* weer hebben.”

* 8.51 *

*rāya kahe,—“āilā yadi pāmara śodhite
darśana-mātre śuddha nahe mora duṣṭa citte*

Bij het horen van deze woorden van Śrīman Mahāprabhu antwoordde Śrī Rāmānanda Rāya, “Hoewel Je bent gekomen om het hart van deze gevallen ziel te reinigen, is alleen het zien van Jou niet toereikend om mijn gedeformeerde en vervuilde hart te zuiveren.

* 8.52 *

*dina pāñca-sāta rahi’ karaha mārjana
tabe śuddha haya mora ei duṣṭa mana”*

“O Heer, blijf alsjeblieft nog tenminste vijf of zeven dagen hier en wees zo goed om mijn besmette hart te reinigen. Al-

leen als Jij hier blijft, kan het bewustzijn van deze dwaas zuiver worden.”

* 8.53*

*yadyapi viccheda doṅhāra sahana nā yāya
tathāpi daṇḍavat kari' calilā rāma-rāya*

Hoewel het scheiden van elkaar voor beiden ondraaglijk was, bood Śrī Rāmānanda Rāya zijn eerbetuigingen aan Śrī Caitanya Mahāprabhu aan en keerde op Zijn verzoek weer terug naar zijn koninklijk paleis.

* 8.54*

*prabhu yāi' sei vipra-ghare bhikṣā kaila
dui janāra utkaṅṭhāya āsi' sandhyā haila*

Śrīman Mahāprabhu ging toen naar het huis van de *brāhmaṇa* en aanvaardde aalmoezen, dat wil zeggen, Hij nam daar *prasādam*. Zowel de toegewijde als Bhagavān wilden in hun hart elkaar weer heel graag terugzien. Toen viel de avond in.

* 8.55*

*prabhu snāna-kṛtya kari' āchena vasiyā
eka-bhṛtya-saṅge rāya mililā āsiyā*

Nadat Hij Zijn bad had genomen en Zijn *sandhyā* (avond *gāyatrī mantra* meditatie) had gedaan, ging Śrī Caitanya Mahāprabhu op Śrī Rāmānanda Rāya zitten wachten, terwijl Hij *harināma* chantte. Toen kwam Rāmānanda Rāya om Hem te

zien. Hij was gekleed als een gewoon persoon en vergezeld van één dienaar

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt, dat een *sannyāsī* drie keer per dag – ochtend, middag en avond – een bad neemt en de juiste *mantras* chant. Volgens de sommaties van Śruti ging Śrī Śacinandana bij het ondergaan van de zon zitten en chantede *harināma*, nadat Hij een bad had genomen en de *sandhyā mantras* had gechant, hetgeen ook *āhnikā* wordt genoemd.

* 8.56 *

*amaskāra kaila rāya, prabhu kaila āliṅgane
dui jane kṛṣṇa-kathā kaya sei-sthāne*

Śrī Rāmānanda Rāya naderde en boog eerbiedig voor Mahāprabhu. Bhagavān stond op en omhelsde hem met grote *prema*. Toen gingen ze op een afgesloten plek zitten discussiëren over Kṛṣṇa.

Varnasrama-dharma

* 8.57*

prabhu kahe,—“paḍa sloka sādhyera nirṇaya”
rāya kahe,—“sva-dharmācaraṇe viṣṇu-bhakti haya”

S RĪMAN MAHĀPRABHU VING AAN DOOR TE zeggen, “O Rāya, wat is de *sādhya* (hoogste doel) en *sādhana* (spirituele beoefening of methode om dat doel te bereiken) voor de levende wezens? Zou je als bewijsvoering verzen uit de geopenbaarde geschriften willen reciteren?” In opdracht van Bhagavān antwoordde Rāmānanda, dat de uitspraak met betrekking tot het hoogste doel van het leven betreft het uitvoeren van *viṣṇu-bhakti*, toegewijde dienst aan Śrī Viṣṇu, door de voorgeschreven plichten volgens de eigen sociale positie uit te voeren.

* 8.58*

varṇāśramācāra-vatā
puruṣeṇa paraḥ pumān

*viṣṇur ārādhyate panthā
nānyat tat-toṣa-kāraṇam*

Viṣṇu Purāṇa (3.8.8)

“Śrī Viṣṇu, de Allerhoogste Bestuurder, wordt vereerd door degenen, die volgens hun *varṇa* en *āśrama* (spirituele en sociale classificatie) het stelsel van voorgeschreven plichten op de juiste wijze uitvoeren. Afgezien hiervan is er geen andere manier om Hem tevreden te stellen.”

Viṣṇu-bhakti – toewijding aan Śrī Viṣṇu. Śrīla Sarasvatī Prabhupada zegt, dat *bhakti* voor het menselijk ras inderdaad zeer plezierig en waardevol is. Al het andere is onwenselijk en onbevredigend. Alleen de ziel, die over *bhakti* beschikt, kan Śrī Bhagavan aanvaarden. De onafgebroken uitvoering van *jñāna-miśra-bhakti* en *karma-miśra-bhakti* doet geleidelijk een bepaald soort gerealiseerde kennis ontwakken, die behoort tot de hoogste vorm van *bhakti* (*svarūpa-siddhā-bhakti*).

In *Śrī Bhāgavad-gītā* (18.46) zegt Śrī Kṛṣṇa het volgende, “*sva-karmaṇā tam abhyarcya siddhiṁ vindati mānavaḥ* – De mensheid kan perfectie bereiken door constant haar eigen plicht uit te voeren.”

Alle levensvormen komen voort uit Bhagavān en deze wereld is een uitbreiding van Hem alleen. De kennis hiervan maakt de mens zelfs gunstig gestemd jegens Bhagavān. De hoogst zuivere, disciplinaire opvolging of *paramparā* van het pad van toegewijde dienst is gesanctioneerd geworden door Bhagavān Bodhāyana, Ṭaṅka, Dramiḍa, Guhyadeva, Kapardi en helemaal door naar Bhārucci in de disciplinaire volgorde.

In *Śrīmad-Bhāgavatam* (6.3.22) wordt gezegd, “*bhakti-yogo bhagavati tan-nāma-grahaṇādibhiḥ* – Toegewijde dienst – te beginnen met het chanten van de heilige naam van God – is voor mensen het hoogste religieuze principe.”

In dit vers is de term *bhakti-yoga* zelf in staat de gewenste betekenis over te brengen, maar het woord *bhagavati* is ook gebruikt. De speciale betekenis is, dat een poging alleen *bhakti-yoga* kan worden genoemd, wanneer de onderdelen van toewijding, zoals het chanten en herinneren van de heilige naam, worden uitgevoerd om Bhagavān een plezier te doen. Dit type *bhakti-yoga* kan *prema-bhakti* schenken.

Men kan de naam *bhakti-yoga* zelfs niet toepassen op activiteiten zoals *śravaṇa* en *kīrtana*, wanneer ze met andere intenties worden uitgevoerd dan met het verlangen om Bhagavān een plezier te doen. Op deze manier is het nooit mogelijk om de vrucht van *prema-bhakti* te krijgen. Alleen na het bereiken van *prema* wordt het mogelijk om de stadia van *sneha*, *māna*, *prāṇaya*, enzovoort te bereiken. In devotionele literatuur, zoals *Śrīmad-Bhāgavatam* en *Nārada-pañcarātra*, wijst het woord *bhakti* uitsluitend op zuivere *bhagavat-bhakti* of toegewijde dienst aan Bhagavān. Het is daarom overduidelijk, dat het woord *bhakti* alleen betrekking heeft op *viṣṇu-tattva*¹⁰ en niet op iets of iemand anders.

Het is alleen mogelijk te weten wat te doen en niet te doen door de geschriften te raadplegen. Dit is de reden, waarom Śrīman Mahāprabhu vroeg aan Śrī Rāmānanda Rāya om bewijsmateriaal uit de geschriften te citeren. De definitie van *sādhya* (doel) is “gewenst object” (*abhīṣṭa-vastu*). *Sādhana* (plichten van

---

¹⁰ *Viṣṇu-tattva* – Śrī Kṛṣṇa en Zijn incarnaties.

de ziel) wordt omschreven als dienstverlening, die Śrī Kṛṣṇa, die *sevyā* is (Hij die dient te worden gediend), een plezier doet. Alleen goddelijke liefde voor Kṛṣṇa, die geheel verstoken is van enig verlangen naar eigen geluk, is het ware doel van de ziel volgens de constitutionele natuur van de ziel.

Sva-dharma-ācaraṇa – het volgen van de eigen, voorgeschreven plichten. De vier *varṇas*, of de onderverdeling van de samenleving volgens beroepsgroepen, bestaan uit *brāhma-ṇas* (de priesterklasse), *kṣatriyas* (het leger en de bestuurlijke klasse), *vaiśyas* (de klasse van handelslieden) en *sūdras* (de dienende klasse); *brahmacārya* (celibatair studentenleven), *gṛhastha* (gezinsleven), *vānaprastha* (gepensioneerd leven of gedeeltelijke terugtrekking uit het huishoudelijke gezinsleven) en *sannyāsa* (volkomen verzaking) zijn de vier spirituele ordes of *āśramas*.

Wanneer we ons houden aan de verantwoordelijkheden, zoals opgelegd door de geschriften voor deze sociale en spirituele onderverdelingen, houden we ons bezig met het uitvoeren van voorgeschreven plichten. Door de voorgeschreven richtlijnen uit te voeren, die geschikt zijn voor de eigen sociale en spirituele status, is het mogelijk de kwalificatie te krijgen om toegewijde dienst aan Śrī Viṣṇu uit te voeren. *Sva-dharma-ācaraṇa* kan niet de *sādhana* worden genoemd om perfecte toewijding aan Viṣṇu te krijgen, hetgeen het doel is van het menselijk leven. Daarom bepalen de woorden van de geschriften, dat alleen toewijding aan Viṣṇu het ware doel is.

Bhagavān Viṣṇu is tevreden met de verering, die wordt uitgevoerd door het uitoefenen van de plichten, welke zijn voorgeschreven voor de eigen sociale en spirituele status, die worden bepaald door de eigen geconditioneerde aard. Śrī Śrīmad-

Bhāgavatam somt als volgt de bijbehorende kwaliteiten op van de vier respectievelijke sociale sectoren.

*amo damas tapaḥ saucariṁ
santoṣaḥ kṣāntir ārjavam
jñānaṁ dayācyutātmatvaṁ
satyaṁ ca brahma-lakṣaṇam*

*śauryaṁ vīryaṁ dhṛtis tejas
tyāgaś cātma-jayaḥ kṣamā
brahmaṇyatā prasādaś ca
rakṣā ca kṣatra-lakṣaṇam*

*deva-gurv-acyute bhaktis
tri-varga-paripoṣaṇam
āstikyaṁ udyamo nityaṁ
naipunyaṁ vaiśya-lakṣaṇam*

*sūdrasya sannatiḥ saucariṁ
sevā svāmīny amāyayā
amantra-yajño hy asteyaṁ
satyaṁ go-vipra-rakṣaṇam*

Śrīmad-Bhāgavatam (7.11.21-24)

“De symptomen van een *brāhmaṇa* zijn mentale beheersing, beheersing van de zintuigen, uitvoeren van soberheden, properheid, tevredenheid, vergevingsgezindheid, eenvoud, kennis, mededogen, waarheidsgetrouwheid en toewijding aan Bhagavān.

“Sterk zijn in de strijd, heldhaftig, geduldig, invloedrijk en liefdadig, in controle van de zintuigen, verzakend, vergevend, toegewijd aan de *brāhmaṇas*, genadig en altijd bescherming biedend aan de burgers zijn de symptomen van de *kṣatriyas*.

“Altijd toegewijd zijn aan de halfgoden, de geestelijk leermeester en Bhagavān; altijd de drie religieuze principes beschermen, na-

melijk religiositeit (*dharma*), economische ontwikkeling (*artha*) en deskundigheid in de handel zijn de symptomen van de *vaiśya*.

“Ondergeschikt blijven aan de hogere sectoren van de samenleving [*brāhmaṇas*, *kṣatriyas* en *vaiśyas*], altijd zeer proper zijn, de meester zonder bijbedoelingen dienen, offers uitvoeren zonder vedische *mantras* uit te spreken, niet stelen, altijd de waarheid spreken en de koeien en *brāhmaṇas* beschermen zijn de symptomen van de *sūdra*.”

Op dezelfde manier zijn er vier spirituele posities of *āśramas*, namelijk *brahmacārya*, *gṛhastha*, *vānaprastha* en *sannyāsa*. Ieder mens dient Bhagavān een plezier te doen door zijn voorgeschreven plichten (*dharma*) uit te voeren volgens zijn eigen spirituele levensfase. In de *Jāvāla Upaniṣada* (8.5) wordt het volgende gezegd.

sa hovāca yājñavalkyaḥ, brahmacaryarṇ samāpya grhī bhavet, grhī bhūtvā vanī bhavet, vanī bhūtvā pravrajat, yadi vetarathā brahmacaryādeva pravrajed grhād vā vanādvā, atha punaravratī vā vratī vā snātako vā 'snātako vā utsannāgniko vā yadahareva vi-rajat tadahareva pravrajat

“De heilige Janaka Mahārāja vroeg de grote wijze, Mahārṣi Yājñavalkya, ‘Meester, weest u me alstublieft genadig en leg me de kwalificaties uit voor de positie van *sannyāsa* en de regels en reguleringen, die in deze orde dienen te worden gevolgd.’ Mahārṣi Yājñavalkya antwoordde, ‘Na voltooiing van de periode in de *brahmacārya-āśrama* als celibatair student dient men de *gṛhastha-āśrama* of het gezinsleven te aanvaarden. Daarna dient men de *vānaprastha-āśrama* te accepteren, waarin men zich terugtrekt uit huishoudelijke aangelegenheden. Na enige tijd dient men de *sannyāsa-āśrama* of de wereldverzakende levensorde te aanvaarden. Indien het gevoel van verzaking zich eerder aandient dan

het aanvaarden van het gezinsleven, kan men direct de *sannyāsa-āśrama* binnengaan.”

Men dient zijn best te doen om Bhagavān op de voorgeschreven manier een plezier te doen. Als men hiervan afwijkt en zich richt op onwettig handelen, is het resultaat zeer schadelijk en krijgt men een helse bestemming. De belangrijkste verantwoording van de levende wezens is het pad van transcendente verlichting te volgen. Het verkregen karakter, nauwe associatie en de ontvangen lessen hebben ieder een onderscheidend effect op het leven.

In het huidige vers, dat begint met *varṇāśramācāra-vatā*, zegt Śrī Rāmānanda Rāya, dat de *sādhya* (het doel) voor ieder levend wezen is om liefdevolle gevoelens voor Viṣṇu te ontwikkelen en dat de *sādhana* om dat te bereiken is het volgen van het *varṇāśrama* stelsel.

*De resultaten van activiteiten offeren
aan Krishna*

* 8.59*

prabhu kahe,—“eho bāhya, āge kaha āra”
rāya kahe,—“kṛṣṇe karmārpaṇa—sarva-sādhya-sāra”

S RĪMAN MAHĀPRABHU ZEI, “WAT JE NU HEBT gezegd is uiterlijk. Vertel Me iets meer dan dit.” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “De essentie van alle perfectie is de resultaten van activiteiten compleet aan Śrī Kṛṣṇa te offeren.

Door te verklaren, dat dit uiterlijk is had Śrīman Mahāprabhu de intentie om te zeggen, dat door het stelsel van *varṇāśrama-dharma* te volgen Śrī Viṣṇu weliswaar tevreden is, maar dat dit slechts gedeeltelijk het geval is. *Varṇāśrama* is niet rechtstreeks gerelateerd aan de grondrechtelijke natuur van de *jīva* als een dienaar van Śrī Kṛṣṇa en het is ook geen devotionele praktijk, die helemaal bestaat uit de negen onderdelen van *bhakti*, welke

worden uitgevoerd voor het plezier van Bhagavān Śrī Kṛṣṇa (*svarūpa-siddhā-bhakti*).

Uttama-bhakti of de hoogste toegewijde dienst stelt het plezier van Śrī Kṛṣṇa ten doel, waarin de negen processen van toegewijde dienst worden uitgeoefend – vooral horen en zingen. Door de genade van Bhagavān verkrijgt die *uttama-bhakti* eenheid of kwalitatieve gelijkheid (*tādātmya*) met de speciale functie van Bhagavān innerlijke vermogen. Zelfs wanneer de *sādhaka* uiteindelijk perfectie bereikt en dienstverlening aan Bhagavān in Zijn eeuwige spel en vermaak in de geestelijke wereld verkrijgt, nemen de activiteiten van horen en zingen niet af; integendeel, ze worden smaakvoller en ze worden zeer gewenst. Deze smaak en wens bevinden zich zowel in de toegewijde als in Bhagavān; beiden realiseren zowaar extase. Deze extase is voor bevrijde zielen zeer begeerlijk, want het is hun meest gekoesterde object en vormt hun hoogste doel.

De term *karma* wijst hier op de activiteiten genoemd in Smṛiti en andere geschriften, die worden uitgevoerd op basis van de natuurlijke neiging van het huidige lichaam. Het navolgen van *varṇāśrama-dharma* is *sakāma-karma* (het uitvoeren van activiteiten in overeenstemming met schriftuurlijke sommaties om de eigen materiële verlangens te vervullen). Daarom is het offeren van de resultaten van activiteiten aan Bhagavān hierboven verheven. In *Bhāgavad-gītā* (3.9) wordt het volgende gezegd.

*yajñārthāt karmaṇo 'nyatra
loko 'yaṁ karma-bandhanaḥ
tad-arthaṁ karma kaunteya
mukta-saṅgaḥ samācara*

“O zoon van Kuntī, behalve het offeren van de vruchten van onzelfzuchtige activiteiten (*niṣkāma-karma*) aan Śrī Viṣṇu vormen

andere soorten *karma* eenvoudig de oorzaak van gebondenheid. Als je vrij wilt blijven van de wens om van de vruchten van jouw werk te genieten, moet je daarom alle activiteiten uitvoeren met Śrī Viṣṇu als doel.”

Alle *karma* uitgevoerd voor het plezier van Śrī Hari wordt *yajña* (offer) genoemd. Iedere andere activiteit is de oorzaak van gebondenheid in deze wereld. *Bhāgavad-gītā* (2.51) zegt verder het volgende.

*karma-jaṁ buddhi-yuktā hi
phalaṁ tyaktvā manīṣiṇaḥ
janma-bandha-vinirmuktāḥ
padaṁ gacchanty anāmayam*

“De wijzen, die *buddhi-yoga* (toegewijde dienst met kennis van Śrī Kṛṣṇa) uitvoeren, zien af van de vruchten van hun actie in de materiële wereld. Ze worden bevrijd uit de kringloop van geboorte en dood en bereiken die staat boven alle ellende.”

Het uitvoeren van *karma* zonder eraan gehecht te zijn wist alle angst voor gebondenheid uit. *Śrīmad Bhāgavad-gītā* bespreekt dit onderwerp in de sectie over *karma-yoga*. Śrī Kṛṣṇa Zelf zegt,

*śubhāśubha-phalair evaṁ
moksyaḥ karma-bandhanaiḥ
sannyāsa-yoga-yuktātmā
vimukto mām upaiṣyasi*

Śrīmad Bhāgavad-gītā (9.28)

“O Arjuna! Op die manier word je bevrijd van alle gebondenheid veroorzaakt door de vrucht van goede en slechte daden. En door de *yoga* van het afzien van de vruchten van actie ben je een unieke ziel zelfs onder bevrijde personen en zal je bij Mij komen.”

Onze Gauḍiya Gosvāmi's hebben ondubbelzinnig gezegd, dat we nooit zondige of lage-klasse activiteit aan Bhagavān Śrī Kṛṣṇa mogen offeren. Men dient *bhakti* uit te voeren door zichzelf te offeren en de mentaliteit van zelf de genietter en de doener te zijn achterwege te laten. Zoals in het volgende vers wordt gezegd,

*śravaṇaṁ kīrtanaṁ dhyānaṁ
pāda-sevanam arcanam
vandanaṁ svārpaṇaṁ sakhyaṁ
sarvaṁ dāsyē pratiṣṭhitam*

Śrī Hari-bhakti-kalpa-latikā (10.3)

“De devotionele processen van het horen over Bhagavān, Hem verheerlijken, aan Hem denken, Zijn lotusvoeten dienen, Hem vereren, Hem eerbetuigingen aanbieden, alles aan Hem overgeven en vrienden met Hem worden berusten allemaal op dienstverlening aan Hem.”

Dit vers beschrijft *dāsyā-bhāva*, waarin de toegewijde het gevoel heeft, “Ik ben een dienaar van God.” Wanneer men een dienaar wordt, blijft er niets over van zichzelf – niet het lichaam, de intelligentie, de zintuigen, de spraak, het hart, de religie, de verlangens, de rijkdom en de activiteiten. Men kan zelfs niet zeggen, “Ik voer soberheden uit,” of “Ik voer *bhakti* uit,” want het bewustzijn van “Ik ben de doener” verdwijnt eveneens. Het eerste stadium van *bhakti* is *ātmā-samarpaṇa* of zelfovergave.

Wanneer we het gevoel hebben, dat al onze verlangens zijn vervuld door Śrī Viṣṇu te vereren, kunnen we de conclusie trekken, dat Bhagavān Viṣṇu met ons tevreden is, maar dit is in werkelijkheid helemaal niet het geval. Daarom beschouwde Mahāprabhu het offeren van de vruchten van actie als een extern idee, want deze methode van verering is niet inherent plezierig

voor Bhagavān. Hij is alleen oppervlakkig met de toegewijde tevreden omwille van het geluk van die toegewijde.

Een dergelijke aanbidder beschouwt de aarde, de hemelse planeten en andere plaatsen aan zichzelf gerelateerd. Dit idee heeft totaal geen verbinding met *svarūpa-siddhā-bhakti* of de negen onderdelen van toegewijde dienst uitgevoerd om een volmaakt spiritueel lichaam te krijgen. Sommigen, die *varṇāśrama-dharma* volgen, denken dat hun soberheden van henzelf zijn, sommigen denken, dat hun moeder van henzelf is, sommigen denken hetzelfde van hun vader en sommigen denken, dat al hun aanwinsten hun persoonlijke eigendom is.

Er was bijvoorbeeld eens een *brāhmaṇa*, die soberheden onder een boom uitvoerde. Een duif boven in de boom poepte op zijn hoofd, waardoor de meditatie van de *brāhmaṇa* werd verbroken. Hij werd zo kwaad, dat hij de duif met zijn blik in de as legde. Hierdoor dacht hij, dat zijn soberheid perfectie had bereikt. Hij was zodanig onder de indruk, dat hij een enorme verbeelding kreeg en zich niet in het minst bekommerde om Bhagavān een plezier te doen.

Bhagavān vervult de wensen van een dergelijke toegewijde, maar blijft van hem onthecht. Een *sādhaka*, die met de speciale gratie van Śrī Kṛṣṇa *uttama-bhakti* of activiteiten uitsluitend voor het plezier van Śrī Kṛṣṇa uitvoert, heeft geen wensen en er is niets, dat Śrī Kṛṣṇa bezit, dat het waard is hem te geven. Dus Hijzelf is verkocht aan een dergelijke *sādhaka*. De *sādhana* van het volgen van *varṇāśrama-dharma* stelt Śrī Viṣṇu slechts in geringe mate tevreden. Om deze reden wordt het extern genoemd.

Śrīla Sarasvatī Prabhupāda zegt, dat de lichamelijke verworvenheden van degenen, die *varṇāśrama-dharma* volgen, zijn gebaseerd op vals egoïsme, dat voortkomt uit het lichaamsbewust-

zijn van “ik” en “mijn” en daardoor in het universum zitten opgesloten. *Bhakti* daarentegen bevindt zich buiten het materiële universum. Bhagavān Śrī Gaurahari beschouwt de externe realisatie van die personen buiten Vaikuṅṭha of Goloka-dhāma als geschikt om te worden afgewezen en Hij sanctioneert geen speciale onafhankelijke erkenning van de verering van Viṣṇu met de methode van *varṇāśrama*. *Jñānīs* richten hun verering op het vormloze aspect van Bhagavān (*nirviśeṣa*) en *karmīs* (baatzuchtig strevers) eerbiedigen Zijn uiteenlopende gedaanten (*saviśeṣa*). Beiden vereren Śrī Viṣṇu met enige materiële intentie.

Volgens Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura is het offeren van de resultaten van actie aan Bhagavān Śrī Kṛṣṇa de essentie van perfectie vergeleken met het gewone *varṇāśrama* stelsel. *Nirviśeṣa tattva-vādis* blijven in feite verzonken in *karma* en dat kent een grote variatie of *saviśeṣa*. Ook al lijkt het, alsof ze zich met *bhakti* bezighouden, is dat helemaal niet het geval. Alles dat ze offeren is aan het lichaam gerelateerd. Dergelijke offers hebben geen relatie tot de ziel en Mahāprabhu noemt het offer zelf dan ook extern. Ondernemingen zoals het bouwen van ziekenhuizen en *dharmasālās* (gastenverblijven voor pelgrims) en boren naar water kunnen aan Śrī Kṛṣṇa worden geofferd, maar ze zijn extern en daardoor een hindernis voor de relatie van de ziel met Bhagavān. Het gevolg is, dat de toegewijde dienst wordt besmet met ongewenste gewoonten.

*na dharmān nādharmān śruti-gaṇa-niruktaṁ kila kuru
vraja rādhā-kṛsna pracura-paricaryām iha tanu*

Śrī Manaḥ-sikṣā (2)

“O mijn beste verstand! Voer geen *dharma* of *adharmā* (religie of non-religie) uit voorgeschreven in de Śruti’s. In plaats daarvan moet je overvloedig liefdevolle toegewijde dienst uitvoeren aan

het Goddelijk Paar, Śrī Śrī Rādhā-Kṛṣṇa. De Śruti's hebben ons verzekerd, dat Zij het hoogste principe van verering en de Allerhoogste Absolute Waarheid zijn.”

* 8.60*

*yat karoṣi yad aśnāsi
yaj juhoṣi dadāsi yat
yat tapasyasi kaunteya
tat kuruṣva mad-arpaṇam*

Śrīmad Bhāgavad-gītā (9.27)

“Śrī Kṛṣṇa zegt tegen Arjuna, ‘O zoon van Kuntī, welke activiteiten je ook uitvoert, alles dat je eet, alles dat je opoffert en in liefdadigheid weggeeft en alle soberheden die je uitvoert dienen te worden gedaan als een offer aan Mij. Alle ondernemingen dienen Mij alleen een plezier te doen.’”

De term *mad-arpaṇam* spreekt hier over de onafhankelijke *saviśeṣa-tattva* (de Absolute Waarheid beschikkend over alle transcendente eigenschappen zonder een spoor materie). Dit gebruik weerlegt het idee, dat de Allerhoogste Waarheid *nirviśeṣa* is (zonder gedaante en andere eigenschappen). Dit *niṣkāma-karma* proces, waarin voorgeschreven plichten worden uitgevoerd en de resultaten aan Bhagavān worden geofferd zonder verlangen om van de vruchten te genieten, wordt ook *jñāna-miśra-bhakti* genoemd (toewijding vermengd met een verlangen naar bevrijding).

Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura geeft hierop zijn commentaar en zegt, dat Bhagavān in dit vers de praktijk van alles

aan God offeren (*bhagavad-arpita-bhakti*) suggereert te zijn bestemd voor degenen, die toewijding uitgevoerd met persoonlijk belang (*sakāma-bhakti*) afwijzen, maar desondanks niet in staat zijn om *karma* en *jñāna* volkomen op te geven en niet over de kwalificatie beschikken om eenpuntige toewijding (*ananyā-bhakti*) uit te voeren. Deze beoefening kan nauwelijks *suddha-niṣkāma-karma-yoga* worden genoemd, omdat deze aanduiding alleen wordt toegekend aan actie, die wordt uitgevoerd volgens de sommaties van de geschriften als een offer aan Bhagavān. Iemands dagelijkse gewoonten van eten en drinken hoeven hier toe niet te behoren.

Aan degenen, die het proces van exclusieve *ananya-bhajana* niet kunnen begrijpen, wordt de instructie gegeven om al hun activiteiten (zoals eten en drinken) aan Bhagavān te offeren. Op dezelfde manier wordt de verering van de universele gedaante van Bhagavān aanbevolen aan degenen, die de beproefde waarheden met betrekking tot het feitelijke object van verering niet op de juiste wijze kunnen bevatten, namelijk Śrī Kṛṣṇa. Daarmee is de uitvoerder van de activiteit toch nog de ontvanger van de vrucht van actie, dat wordt aangeduid met de vorm *ātmanepada* van het werkwoord *kuruṣva*, dat “uitvoeren” betekent. Verder maakt het vers geen melding, dat deze praktijk rechtstreeks is gerelateerd aan Bhagavān.

De praktijk van het negenvoudige proces van toegewijde dienst geheten *navadhā-bhakti* vangt aan, wanneer de *sādhaka* zich volkomen overgeeft aan Bhagavān Śrī Viṣṇu. In dit voorbeeld daarentegen wordt de activiteit eerst uitgevoerd en daarna aan Bhagavān geofferd. Om deze reden kan deze vorm van toewijding niet gelijk worden gesteld aan *bhakti-yoga*. Het wordt zelfs niet beschouwd als een van de onderdelen van *bhakti-yoga*.

Verzaken van beroepsplicht

* 8.61 *

prabhu kahe,—“eho bāhya, āge kaha āra”
rāya kahe,—“svadharmā-tyāga, ei sādhyā-sāra”

MAHĀPRABHU ZEIJ, “DIT IS OOK EXTERN. Spreek verder over deze kwestie.” Śrī Rāya Rāmānanda antwoordde, “Het opgeven van *sva-dharma*, de eigen beroepslichten in het *varṇāśrama* stelsel, is de essentie van perfectie.

Sva-dharma tyāga – achterwege laten van *varṇāśrama-dharma*. Er zijn twee soorten *sva-dharma*: 1) de beoefening van *varṇāśrama-dharma* met het verlangen om te genieten van de vruchten van de activiteiten en 2) werk en zijn resultaten aan Śrī Kṛṣṇa offeren zonder verlangen de vruchten te proeven. Śrīman Mahāprabhu verklaarde deze beide extern te zijn, waarop Śrī Rāmānanda Rāya het onderwerp *sva-dharma tyāga*, het volkomen achterwege laten van de beroepslicht, ging uitleggen.

Tot dusver is de sequentie als volgt geweest: eerst werd het voorstel gedaan, dat *varṇāśrama=dharma* het volmaakte doel was, maar Śrīman Mahāprabhu noemde dit extern, omdat men met dit proces geen *prema-bhakti* kan bereiken, laat staan het bestijgen van de ladder van *prema*. Vervolgens werd het offeren van de vruchten van activiteiten of *karma-arpaṇa* als het hoogste doel gepresenteerd, maar Śrīman Mahāprabhu noemde dit ook extern gebaseerd op de eerdere uitspraak, “*bhaktiyā sañjātayā bhaktiyā – bhakti* komt alleen voort uit *bhakti*” (*Śrīmad-Bhāgavatam* 11.3.31). Śrī Śrīdhara Svāmī schrijft over dit vers, “*bhaktiyā sādhanā-bhaktiyā sañjātayā prema-lakṣaṇayā – prema-bhakti* komt alleen voort uit *sādhanā-bhakti*.”

Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura zegt, dat voor degenen, die niet in staat zijn om *bhajana* binnen te gaan, verzen zoals *yat karoṣi* zijn gesproken. Door op de juiste wijze zijn rol in het *varṇāśrama* stelsel uit te voeren raakt de geest geleidelijk gezuiverd. Door zijn voorgeschreven plichten niet te volgen is men verkeerd bezig. Daarom is het uitoefenen van zijn voorgeschreven plichten het beste. Degene echter, die dit proces achterwege laat om *bhakti* uit te voeren is de allerbeste *sādhu*. Bhagavān Śrī Kṛṣṇa zegt,

*tāvat karmāṇi kurvīta
na nirvidyeta yāvatā
mat-kathā-śravaṇādau vā
śraddhā yāvan na jāyate*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.20.9)

“Zolang een gevoel van onthechting van deze wereld van arbeid en haar bijkomende vruchten uitmondend in de gelukzaligheid van de hemelse planeten niet is verschenen – met andere woorden, zolang het vertrouwen in het horen en zingen van vertel-

lingen over Mijn spel nog niet is gewekt, moeten de vele regels en reguleringen met betrekking tot de uitvoering van *karma* worden gevolgd.”

Als iemand, die onverschillig is voor het horen van vertellingen over Śrī Kṛṣṇa, zijn *sva-dharma* verlaat, voordat een smaak voor het horen is verschenen, zal hij vervallen tot een gedegradeerde conditie. Een dergelijk persoon geeft zich over aan Bhagavān uit angst voor de gevolgen van zijn goede en slechte *karma*, niet omdat hij *prema* voor Bhagavān heeft. Śrīman Mahāprabhu heeft *varṇāśrama-dharma* daarom het etiket extern meegegeven. Bhagavān Śrī Kṛṣṇa heeft duidelijk gezegd,

*yadṛcchayā mat-kathādau
jāta-śraddhas tu yaḥ pumān
na nirviṇṇo nāti-sakto
bhakti-yogo 'sya siddhi-daḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.20.8)

“Op basis van spirituele verdienste verkregen in voorgaande levens zijn degenen, die niet afkerig noch gehecht zijn aan materie en in wie vertrouwen in discussies over Mijn spel en vermaak is ontwaakt, geschikt om tot *bhakti* over te gaan. *Bhakti-devī* zal dan perfectie op hen overdragen.”

Het uitoefenen van *sva-dharma* is extern genoemd, omdat men door het volgen van *varṇāśrama-dharma* gaat handelen volgens zijn materialistische aard. Śrīla Rūpa Gosvāmī heeft gezegd in zijn *Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu* (1.2.60), “*sāstrataḥ śrūyate bhaktāu nṛ-mātrasyādhikāritā* – Het is ieders geboorterecht om toegewijde dienst te aanvaarden. Dit wordt in diverse geschriften onderbouwd.”

Zelfs iemand, die *varṇāśrama-dharma* niet volgt, heeft de kwalificatie om Viṣṇu te vereren. Het gedeeltelijke citaat van dit vers is een onweerlegbare uitspraak hierover.

* 8.62*

*ājñāyaivaṃ guṇān doṣān
mayādiṣṭān api svakān
dharmān sarṁtyajya yaḥ sarvān
mām bhajet sa ca sattamaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.11.32)

“O Uddhava, Mijn instructies met betrekking tot beroeps-
plichten zijn in de geschriften beschreven. Iemand die reflek-
teert op hun verdiensten en beperkingen en dan *varṇāśrama*
opgeeft om *bhajana* van Mij uit te voeren, is de beste onder
geperfectioneerde personen.”

Het woord *sāstra* wijst in dit verband op de Veda's en andere geschriften, die wereldse morele deugden uiteenzetten en instructie geven over de manier, waarop men voortgang in het leven maakt. Het woord *ājñāya* (volkomen of op de juiste wijze weten) wordt in twee delen verdeeld: *ā* betekent “volkomen of juist” en *jñāya* betekent “weten of begrijpen.” Nadat de inherente beperkingen en aanwinsten van de voorgeschreven religieuze plichten volkomen zijn begrepen, dient men ze af te wijzen.

In de uitvoering van *śuddha-bhakti* komen we drie hindernissen tegen:

1. *dehātma-buddhi* – het materiële lichaam als het zelf beschouwen;

2. *jīva-brahma-aikya-jñāna* – kennis ontwikkelen, die het idee bevordert van eenheid tussen de *jīva* en Brahman;
3. *bhagavat-tattva-jñāna* of *aiśvarya-jñāna* – het ontwikkelen van kennis over de rijkdom en vermogens van Bhagavān.

Bovendien zijn er drie typen mensen, die het pad van *karma* verlaten:

1. *ajñā* – degenen in onwetendheid, die de voorschriften van *nitya* (dagelijkse plichten) en *naimittika* (gelegenheidsplichten) genoemd in de Veda's achterwege laten;
2. *nāstika* – de atheïsten, die weten wat *karma* is, zoals beschreven in de Veda's, maar er geen vertrouwen in hebben;
3. *sarva-parityāgi* – degenen wier verzaking compleet is, of die zich bewust zijn, dat *karma* geen onderdeel van *suddha-bhakti* is. Zij hebben er een onwankelbaar vertrouwen in, dat door het uitvoeren van *bhakti* aan Śrī Kṛṣṇa alle *karma* (voorgeschreven plichten) automatisch tot voltooiing komt, met andere woorden, ze hoeven geen andere plichten meer uit te voeren.

Personen in de derde categorie worden daarom als superieur beschouwd en Bhagavān refereert in dit vers aan hen. In *Śrīmad-Bhāgavatam*, waar Bhagavān spreekt over de glorie van de associatie van *sādhus*, verwijst Hij naar *sādhus*, zoals deze alleen. Bijvoorbeeld,

*satām prasāṅgān mama vīrya-saṁvido
bhavanti hṛt-karṇa-rasāyanāḥ kathāḥ
taj-joṣaṅād āśv apavarga-vartmani
śraddhā ratir bhaktir anukramiṣyati*

Śrīmad-Bhāgavatam (3.25.25)

“In het gezelschap van zuivere toegewijden worden krachtige discussies, die Mijn heroïsche daden belichten, een verjongend tonicum voor de oren en het hart. Door deze vertellingen te horen maakt men snel vooruitgang op het pad van emancipatie uit onwetendheid. Eerst ontwikkelt men *śraddhā* in Mij, dan *rati* en tenslotte ervaart men het ontwaken van *prema-bhakti*.”

Men krijgt automatisch de bekwaamheid om alle goede kwaliteiten te ontvangen, zoals vergevingsgezindheid, zoals wordt gezegd in *Śrī Caitanya-caritāmṛta (Madhya-līlā 22.75)*, “*kṛṣṇa-bhakte kṛṣṇera guṇa sakali sañcārī* – Alle goede kwaliteiten van Kṛṣṇa ontwikkelen zich geleidelijk in Kṛṣṇa’s toegewijde.”

* 8.63*

*sarva-dharmān parityajya
mām ekaṁ śaraṇaṁ vraja
ahaṁ tvām sarva-pāpebhyo
mokṣayiṣyāmi mā śucaḥ*

Śrīmad Bhāgavad-gītā (18.66)

“O Arjuna, laat alle soorten *dharma*, zoals *varṇāśrama*, achterwege en geef je volkomen aan Mij over. Ik zal jou van alle zondige reacties vrijwaren. Vrees niet.’

In *Śrī Manaḥ-sikṣā (2)* schrijft Śrī Raghunātha dāsa Gosvāmī,

*na dharmam nādharmam śruti-gaṇa-niruktaṁ kila kuru
vraja rādhā-kṛṣṇa pracura-paricaryām iha tanu*

“Voer niet de *dharma* (vrome daden) of *adharmā* (onreligieuze of verdorven daden) uit, die in de Veda’s worden genoemd. In

plaats daarvan dien je overvloedige liefdevolle dienst aan het Goddelijk Paar, Śrī Śrī Rādhā-Kṛṣṇa, te verlenen.”

Śrīla Sarasvatī Ṭhākura presenteert in zijn commentaar op dit vers bij wijze van voorbeeld het volgende vers uit *Śrīmad-Bhāgavatam* (4.29.46),

*yadā yam anugṛhṇāti
bhagavān ātma-bhāvitaḥ
sa jahāti matim loke
vede ca pariniṣṭhitām*

“Bhagavān schenkt Zijn genade aan een *jīva*, die constant op Hem mediteert. De *jīva* wordt dan vrij van de grondoorzaak van gebondenheid, dat wil zeggen, de gehechtheid aan alle sociale gebruiken en religieuze rituelen, die worden voorgeschreven door de Veda’s.”

Het woord *dharma* betekent hier alle lichamelijke en mentale bezigheden (*dharmas*), zoals het aanhangen van geestelijke ordes en sociale posities. Het gebruik van het voorvoegsel *pari* in het woord *pariniṣṭhitām* (gehecht) draagt een bijzondere betekenis, die erop wijst, dat deze toegewijden constitutioneel alle vormen van baatzuchtige activiteiten afwijzen. De ziel zelf wordt niet aangetrokken tot al deze *dharmas*. De *sādhaka* laat zijn *brahmaniṣṭhā* (sterk vertrouwen in onpersoonlijk Brahman) en zijn *īśvara-nishta* (sterk vertrouwen in de Allerhoogste Bestuurder van de materiële wereld, Śrī Viṣṇu) varen en verkrijgt *bhagavan-niṣṭhā*, sterk vertrouwen in Bhagavān.

Bhakti vermengd met empirische kennis

* 8.64 *

prabhu kahe,—“cho bāhya, āge kaha āra”
rāya kahe,—“jñāna-miśrā bhakti—sādhya-sāra”

NADAT ŚRĪMAN MAHĀPRABHU HAD GEZEGD, dat het verzaken van *sva-dharma* of beroepsplichten extern is, stelde Rāmānanda Rāya voor, dat *jñāna-miśra-bhakti* of toewijding vermengd met empirische speculatie de essentie van perfectie is.

Jñāna-miśra-bhakti – *bhakti* vermengd met empirische kennis. *Jñāna* (kennis) heeft drie onderverdelingen: *tat-padārtha-jñāna* – kennis van de Absolute Realiteit (*para-tattva*) of God (*bhagavat-tattva*); *tvarṇ-padārtha-jñāna* – kennis van de constitutionele positie van de *jīva*, waartoe kennis van de relatie tussen de *jīva* en Brahman behoort; en *jīva-brahma-aikya-jñāna* – kennis van de eenheid van de *jīva* en Brahman.

De laatste categorie, namelijk *jīva-brahma-aikya*, is volkomen tegengesteld aan devotie, want hierin kan de kennis van de con-

stitutionele relatie tussen Brahman als meester en de *jīva* als dienaar zich niet manifesteren – of liever gezegd ontwaken. De eerste twee categorieën van *jñāna*, namelijk kennis van *jīva-tattva* en kennis van *brahma-tattva* of *bhagavat-tattva*, staan niet in tegenstelling tot *bhakti*, want ze verhinderen niet de voeding van een meester-dienaar relatie.

De betekenis van het woord *jñāna* in het huidige vers kan worden opgerekt en zodanig worden geïnterpreteerd, dat wordt gesuggereerd, dat *bhakti* vermengd met deze drie onderdelen *jñāna-miśra-bhakti* is (toegewijde dienst aan Śrī Kṛṣṇa met een verlangen om de vruchten te genieten van transcendente kennis), maar dat zou niet juist zijn.

Het is de moeite waard om hier in ogenschouw te nemen, dat *nirviśeṣa-jñāna* (kennis van de onpersoonlijke uitstraling van Brahman) van zichzelf zonder hulp van *bhakti* niet in staat is om *sāyujya-mukti* of onpersoonlijke bevrijding te bewerkstelligen. Dus in het onderhavige vers wijst de *jñāna-miśra-bhakti*, waaraan specifiek wordt gerefereerd, op het derde type *jñāna*, of *jīva-brahma-aikya-jñāna*, dat kennis uitvaardigt van de eenheid tussen de individuele ziel en de Allerhoogste Ziel.

Bovendien zijn er zelfs enkele *sādhakas* op het pad van *bhakti-yoga*, wier belangrijkste doel is kennis te vergaren, die geen hindernis voor *bhakti* vormt, zoals *bhagavat-tattva-jñāna* (kennis van de realiteit van de Allerhoogste Persoonlijkheid Gods), *jīva-tattva-jñāna* (kennis van de realiteit van het kleine, spiritueel levende wezen) en *sambandha-jñāna* (vergezellende kennis van de relatie tussen beiden) als ook *māyā-tattva-jñāna* (kennis van de realiteit van de begoochelende energie). Om deze reden blijft hun beoefening van de onderdelen van *bhakti* ook vermengd met

jñāna. Daarom kan men hun praktijk insluiten in de definitie van *jñāna-miśra-bhakti*.

Afgezien hiervan komt de *jñāna-miśra-bhakti*, waaraan Śrī Rāmānanda in dit vers refereert, alleen overeen met de *bhakti*, die is vermengd met *jīva-brahma-aikya-jñāna*. We zullen zien, dat hierop rechtstreeks wordt gewezen in het volgende vers, *brahma-bhūtaḥ praśannātmā*. Śrī Śaṅkarācārya, Śrīpāda Śrīdhara Svāmī en Śrī Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura hebben in hun commentaar op dit vers allemaal aanvaard, dat de *jñāna*, die hier wordt genoemd, *jīva-brahma-aikya-jñāna* betreft.

Ofschoon op het pad van *suddha-bhakti* een statuut bestaat, dat toestaat om deze *sva-dharma* te verlaten, is een zeker niveau van kwalificatie vereist om dit te doen. In *Śrīmad-Bhāgavatam* verschijnt hiervoor een gezaghebbende uitspraak,

*tāvat karmāṇi kurvīta
na nirvidyeta yāvatā
mat-kathā-sravaṇāḍau vā
śraddhā yāvan na jāyate*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.20.9)

“Zolang er nog geen desinteresse in *karma* is verschenen, of tot dat men met de genade van een of andere *mahā-puruṣa* het ontwaken van vertrouwen in het proces van horen en zingen van *bhagavat-kathā* ervaart, dient men *karma* te blijven uitvoeren.”

Alleen na het ontwaken van extreem sterke *śraddhā* dankzij de gratie van een zuivere toegewijde krijgt men de kwalificatie om *kevalā-bhakti* of exclusieve toewijding binnen te gaan en dan pas raakt men gekwalificeerd om voorgeschreven plichten (*sva-dharma*) op te geven.

Wanneer een ongekwalficeerd persoon de voorgeschreven plichten verzuimt, bestaat de kans op een ongunstig voorval. Om

deze reden zegt Śrīman Mahāprabhu, dat het extern is. Als horen en chanten niet voortkomen uit liefde in het hart maar veeleer uit mentaal verkregen plichtsbesef, is deze praktijk eveneens extern of oppervlakkig. Śrīman Mahāprabhu zoekt naar een uitleg van iets hogers; daarom beschrijft Śrī Rāmānanda Rāya *jñāna-miśra-bhakti* als de *sādhya* of staat van perfectie.

Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī Prabhupāda legt uit, dat iemand die in dit universum in zijn activiteiten op het pad van zelf-realisatie vooruitgang maakt, toch nog onderhevig blijft aan enige *asmitā*¹¹ of materiële identificatie, maar zodra dat valse idee van het zelf is uitgebannen, steekt hij de Virajā Rivier over, die zich buiten de invloed van de drie geaardheden van de materiële natuur bevindt, en bereikt de neutrale (*sāmya*) of ongemanifesteerde (*avyakta*) staat van de drie geaardheden.

Het materiële universum manifesteert zich uit de externe energie, terwijl Vaikuṅṭha-dhāma, het gebied van God, een manifestatie is van het interne vermogen. Tussen die twee gebieden in bevinden zich Brahma-loka en de Virajā Rivier. Deze rivier is de toevlucht voor *jīvas*, die van de saaië materie zijn onthecht en materiële variëteiten binnen de materiële creatie ontkennen. Degenen, die deze ongemanifesteerde staat hebben bereikt, mogen Vaikuṅṭha niet binnengaan, maar moeten buiten blijven; daarvoor wordt het *bāhya* of extern genoemd. Zoals de realisatie van de *sādhaka*, die zijn voorgeschreven plichten in deze wereld heeft verlaten, niet gelijk staat aan de realisatie van Vaikuṅṭha of Goloka-dhāma, zo krijgen degenen, die onthechting van materieel plezier ten doel stellen, alleen realisatie van een niet-bewuste,

---

¹¹ *Asmitā* – het vals egoïsme voortkomend uit het idee van “ik” en “mijn” in relatie tot het materiële lichaam.

onpersoonlijke realiteit. Om deze reden is dit ook extern. In feite kwalificeert alleen *prema-bhakti* zich als *parā-bhakti* (transcendente toegewijde dienst aan God). Tenzij men de staat van *sāmya* of *avyakta* (de neutrale staat van de drie geaardheden) bereikt, is het in feite onmogelijk om *prema-bhakti* te bereiken.

In *jñāna-miśra-bhakti* blijft *jñāna* prominent aanwezig en het is helemaal geen *bhakti*. Integendeel, het is louter een overtreding tegen de lotusvoeten van Bhagavān. Indien men op de een of andere manier de associatie krijgt van een zuivere *guru* en Vaiṣṇava's, wordt het pas mogelijk om *bhakti* te krijgen vanaf het platform van *sāmya* of *avyakta*. Als een korrel goud met de afmeting en vorm van een mosterdzaad in een grote berg geel mosterdzaad wordt gegooid, is het buitengewoon moeilijk om het terug te vinden, maar wanneer die berg zaden in brand wordt gestoken en tot as wordt gereduceerd, is het niet moeilijk om die korrel goud terug te vinden.

In het geheiligde gezelschap van de zuiver spirituele meester en Vaiṣṇava toegewijden wordt op dezelfde manier die berg *jñāna* in de as gelegd met het vuur van horen en chanten, waarna zuivere *bhakti* (die korrel goud) gemakkelijk kan worden verkregen. Waar *jñāna-miśra-bhakti* stopt, begint *śuddha-bhakti* of zuivere toewijding. *Jñānīs* willen *sāyujya* krijgen, de bevrijding door middel van opgaan in de uitstraling van God. Toch kunnen ze hun doel met *jñāna* alleen niet bereiken. Ze kunnen het alleen krijgen door deze *jñāna* met *bhakti* te vermengen.

De beoefening van deze *jñāna-miśra-bhakti* is nooit in staat om *prema* te wekken; daarom vormt deze vorm van *jñāna* een hindernis voor *śuddha-bhakti*. *Śrīmad-Bhāgavatam* (11.20.31) zegt,

*tasmān mad-bhakti-yuktasya
yogino vai mad-ātmanaḥ
na jñānaṁ na ca vairāgyaṁ
prāyaḥ śreyo bhaved iha*

“Dus de *yogī*, die met Mijn *bhakti* is verbonden en is verzonken in gedachten aan Mij, hoeft geen *jñāna* of verzaking te ontwikkelen. Zijn gunstige voorspoed wordt alleen verkregen door toewijding aan Mij.”

* 8.65*

*brahma-bhūtaḥ prasannātmā
na śocati na kāṅkṣati
samaḥ sarveṣu bhūteṣu
mad-bhaktiṁ labhate parām*

Śrīmad Bhāgavad-gītā (18.54)

“Iemand, die opgetogen is verzonken in Brahman, treurt nergens om en heeft niets nodig. Hij is gelijkgestemd in zijn visie op alle levende wezens en verkrijgt *parā-bhakti* (transcendente toegewijde dienst aan Mij), welke beschikt over de symptomen van *prema*.”

Er staat een veelvoud aan *mantras* in de Veda's, die het verschil tussen de *jīva* en Brahman aantonen. Hier worden enkele voorbeelden gegeven.

1. “*Pradhāna-kṣetra-jña-patir guṇeśaḥ* – die Paramātmā is de bestuurder van de *guṇas* en de meester van de levende wezens” (*Śvetāśvatara Upaniṣad* 3.6.16);

2. “*Tam āhur agryaṁ puruṣaṁ mahāntam* – de wijzen verklaren Hem de meest vooraanstaande en grootste persoon te zijn” (*Śvetāśvatara Upaniṣad* 3.3.19);
3. “*Yāthātathyato ‘rthān vyadadhāt* – Hij is degene, die de benodigdheden aan de vele *jīvas* schenkt” (*Īsopaniṣad* 3.8);
4. “*Tenedaṁ pūrṇaṁ puruṣeṇa sarvām* – door de regeling van die Persoon is dit universum in ieder opzicht compleet” (*Śvetāśvatara Upaniṣad* 3.3.9);
5. “*Nityo nityānām* – Hij is de allerhoogste van alle eeuwige wezens” (*Kaṭha Upaniṣad* 2.2.13, *Śvetāśvatara Upaniṣad* 3.6.13).

Deze verzameling *sūtras* laat onomwonden zien, dat de *jīva* zich in geen enkele situatie kan oplossen en eenworden met Brahman. Degenen, die het platform van *brahma-bhūta* bereiken, bevinden zich in één van de twee volgende categorieën. Het ene type heeft, ondanks het bereiken van dit platform, geen respect voor de namen, gedaanten, kwaliteiten en het spel van Bhagavān en Zijn toegewijden. Deze personen blijven uitsluitend moeite doen om *sāyujya-mukti* te bereiken. De *brahma-bhūta* (zelfgerealiseerde) personen in deze categorie zijn overtreders. In plaats van bevrijding te bereiken blijft deze soort personen rondwentelen in de cyclus van geboorte en dood en wordt wedergeboren in demonische levenssoorten. De andere soort *brahma-bhūta* zielen, die geen overtreders zijn, bereiken met gemak de toevlucht van de toegewijden en krijgen *parā-bhakti*.

Bhakti zonder empirische kennis

* 8.66 *

prabhu kahe,—“eho bāhya, āge kaha āra”
rāya kahe,—“jñāna-sūnyā bhakti—sādhya-sāra”

NADAT ŚRĪMAN MAHĀPRABHU DIT HAD GEHOORD, zei Hij, “Dit is ook extern. Als er meer is dan dit, spreek dan verder.” Rāmānanda Rāya antwoordde, “Zuivere toegewijde dienst zonder een smet van speculatieve kennis (*jñāna-sūnya-bhakti*) is de hoogste perfectie.

Jñāna-sūnya-bhakti – toewijding die vrij is van *jñāna*. Zoals eerder gezegd zijn er drie onderdelen van *jñāna*: kennis van *bhagavat-tattva*, kennis van *jīva-tattva* en kennis van de eenheid tussen de *jīva* en Brahman. In dit vers wordt melding gemaakt van een variant van *bhakti*, die vrij is van deze drie soorten *jñāna*. *Jñāna-sūnya-bhakti* is superieur aan *jñāna-miśra-bhakti*, vooral omdat er geen spoor van kennis aanwezig is van de eenheid tussen de *jīva* en Brahman (*jīva-brahmaika-jñāna*), welke direct is tegenge-

steld aan de ontwikkeling van een meester-dienaar relatie. Bovendien is deze *jñāna-sūnya-bhakti* niet vermengd met een excessieve aandrang om kennis te vergaren over de aard van Bhagavān (*bhagavat-tattva-jñāna*) of kennis over de aard van het levend wezen (*jīva-tattva-jñāna*), die hindernissen opwerpen op het pad van *śuddha-bhakti*.

In *jñāna-sūnya-bhakti* is een complete manifestatie van *sambandha-jñāna* aanwezig, of kennis van de relatie met Bhagavān. Op het pad van *jñāna-miśra-bhakti* daarentegen wordt de *jīva* eenvoudig een droge empirist (*śuśka-jñānī*). Bij het ontwaken van goed geluk en onder invloed van de associatie van zuivere toegewijden krijgt men heel snel *prema-bhakti*. In die positie worden alle obstakels geleidelijk teniet gedaan. De *sādhaka* raakt ver verwijderd van materiële verlangens en bereikt geleidelijk een geschikt niveau in de realisatie van *prema-bhakti*.

Met betrekking tot *jñāna-sūnya-bhakti* citeert Śrī Rāmānanda Rāya bewijsmateriaal uit *Śrīmad-Bhāgavatam*,

* 8.67*

*jñāne prayāsam udapāsya namanta eva
jīvanti san-mukharitām bhavadiya-vārtām
sthāne sthitāḥ śruti-gatām tanu-vān-manobhir
ye prāyaśo ' jīta jīto 'py asi tais tri-lokyām*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.14.3)

“Śrī Brahmā zegt tegen Śrī Kṛṣṇa ‘De *sādhana* om een object te verkrijgen, dat zich buiten de zintuigen bevindt, met behulp van kennis verkregen via de zintuigen, wordt *āroha-vāda* genoemd (het vergeefse en moeizame proces van ascentie) of *aśrauta-panthā* (het pad zonder aurale receptie van de vedi-

sche principes). Degene echter, die geen enkele moeite doen voor *jñāna* en die in plaats daarvan hun leven in stand houden door met lichaam, geest en woord uitsluitend dienst te verlenen aan de beschrijvingen van Jouw spel en vermaak, die voortvloeien uit de mond van de *sādhus*, zijn in staat Jou te veroveren. Ondanks dat ze geen andere pogingen doen en ondanks dat Jij onoverwinnelijk bent, beheersen dergelijke personen Jou met hun *prema*.’

“**Bhakti-vaśaḥ puruṣaḥ** – de Allerhoogste Persoon wordt beheerst door devotie” (*Māṭhara-śruti*). Men kan *ānanda* of zegen krijgen door middel van *jñāna-sūnya-bhakti*, zelfs al ontbreekt de relatie met Śrī Kṛṣṇa of een gevoel van eigendom en intimiteit met Hem, zoals men extase ervaart bij het zien van de maan, ook al heeft men er geen relatie mee.

Er zijn twee soorten *jñāna*: *tat-padārtha-jñāna* (datgene dat is gerelateerd aan Bhagavān) en *tvaṁ-padārtha-jñāna* (datgene dat is gerelateerd aan de *jīva*). Śrī Bhagavān is voor iedereen vereenswaardig en de *jīva* is Zijn eeuwige dienaar. Desondanks verzet *nirviśeṣa-jñāna* zich tegen dit feit. Het staat dus in tegenstelling tot *bhakti* en dient in zijn geheel te worden afgewezen. Dit alleen is de reden, dat *jñāna-sūnya-bhakti* als superieur wordt aanvaard boven *jñāna-miśra-bhakti*. Door dit vers uit *Śrīmad-Bhāgavatam* voor te leggen heeft Śrī Rāmānanda Rāya het volkomen duidelijk gemaakt, dat de *sādha* alles kan bereiken door alleen *hari-kathā* uit de mond van onvermengde toegewijden te horen. Het verkrijgen van *sambandha*, *abhidheya* en *prayojana* (kennis van de relatie, het proces en het hoogste doel)

berust op basis van deze *hari-kathā*, die zowel *sādhya* (het doel) als *sādhana* (het proces) is.

Toen Śrī Kṛṣṇa naar Mathurā verhuisde, zond Hij Zijn vriend, Uddhava, naar Vraja met het versleten kledingstuk van *jñāna*. De *gopīs* pakten dat kledingstuk, scheurden het aan stukken en gooiden het in de Yamunā Rivier. De Yamunā bracht het toen naar Prayāga en van daaruit dreef het verder, totdat het de zee bereikte. Ondergedompeld in het zoute water van de zee losten die flarden *jñāna* op en verloren hun bestaan. Zelfs rijkdom en verhevenheid (*aiśvarya*) heeft in Vraja geen bestaansrecht of om dienst te verlenen, laat staan *nirviśeṣa-jñāna*, dat de *gopīs* in Vraja niet hebben toegestaan, zelfs niet bij naam. Als rijkdom daar dienst wil verlenen, wordt het ondergedompeld in de bodemloze, onpeilbare en onbegrensde oceanische zoetheid van Vraja.

Neem het voorbeeld van een stuk stro in een grote pan kokende melk. Dat stro blijft een seconde aan de oppervlakte zichtbaar, voordat het in de melk verdwijnt. Je kunt het niet meer terugvinden. Als we *aiśvarya* vergelijken met het stro in de melk, wordt het in Vraja verborgen door de onpeilbare oceaan van *mādhurya*. Op geen enkele manier kun je weten, dat het aanwezig is. Om dit te onderbouwen heeft Śrī Śukadeva Gosvāmī het volgende gezegd,

*tasmin mahan-mukharitā madhubhic-caritra-
pīyūṣa-śeṣa-saritaḥ paritaḥ sravanti
tā ye pibanty avitṛṣo nṛpa gāḍha-karṇais
tān na sprśanty aśana-tṛḍ-bhaya-śoka-mohāḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (4.29.40)

“In de gemeenschap van *sādhus* stromen vele rivieren van zuivere nectar in de vorm van discussies over Śrī Kṛṣṇa uit de mond van zuivere toegewijden, die daar aanwezig zijn, in alle richtin-

gen. Personen, die deze nectar met hun oren als bronnen drinken zonder vol te raken, worden niet verstoord door honger, dorst, angst, verdriet, begoocheling, enzovoort.”

De Śruti bevestigt dit,

tam eva, viditvāti mṛtyum eti nānyaḥ panthā vidyate 'yanāya

“Door die Allerhoogste Persoon, de belichaming van kennis, zegen en eeuwigheid (*sat-cit-ānanda-svarūpa*), te kennen kan de *jīva* deze oceaan van geboorte en dood oversteken. Behalve Hem te kennen is er geen andere methode om zich te bevrijden van het laaiende vuur van het materiële bestaan.”

Door met grote dorst moeite te doen over de onderwerpen van Śrī Kṛṣṇa te horen (*hari-kathā*) wordt men niet louter bevrijd, maar men onderwerpt Śrī Bhagavān. Iemand, die alleen *jñāna* probeert te verkrijgen, bereikt evenals iemand, die lege hulslen rijst staat te dorsen, helemaal niets.

*śreyaḥ-sṛtiṁ bhaktim udāsyā te vibho
klīśyanti ye kevala-bodha-labdhave
teṣāṁ asau kleśala eva śiṣyate
nānyad yathā sthūla-tuṣāvaghātinām*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.14.4)

“O Heer, toegewijde dienst aan Jou is de belangrijkste bron van allerlei soorten voorspoed. Degenen, die dit pad opgeven om alleen *jñāna* te ontwikkelen, zullen eenvoudig hard moeten werken en pijn en moeilijkheden ondervinden, zoals het enige, dat iemand bereikt, die lege hulslen dorst, hard werken is zonder rijst.”

Vertellingen over Bhagavān worden helemaal buitengewoon aantrekkelijk en vol *rasa*, wanneer ze worden doorspekt met de nectar van Bhagavāns gedaante, spel en kwaliteiten. Śrī Bhaga-

vān heeft Zelf tegen Sri Durvāsā Ṛṣi gezegd, “*ahaṁ bhakta-parādhīno hy asvatantra iva dvija – O brāhmaṇa, de sādhus, Mijn beste toegewijden, hebben de complete beschikking over Mijn hart. Hun liefde voor Mij is zo groot, dat Ik hun beheer aanvaard. En omdat hun hart doorspekt is met prema-rasa, heb Ik geen behoefte het te verlaten*” (*Śrīmad-Bhāgavatam* 9.4.63).

Nadat *jñāna-sūnya-bhakti* is bereikt, gaat zich de neiging ontwikkelen om Bhagavān onder controle te brengen. Dit vermogen is tevens een maatstaf van *bhakti*. We kunnen daarom zeggen, dat deze *jñāna-sūnya-bhakti* de eerste mijlpaal is op het pad van *prema-bhakti*; men beheerst Bhagavān in proportie tot de vooruitgang in zijn ontwikkeling.

De belangrijkste oorzaak van dit wonderbaarlijke verschijnsel van het vermogen om Bhagavān te beheersen is de gevarieerdheid van de smaken, karakters en tendensen van de *sādhakas*. De *bhakti* van ieder persoon en zijn beoefening van de onderdelen van *bhakti* zijn uniek. Vanaf dit punt begint de beschrijving over de uitvoering van toewijding, die is gericht op de eeuwige, grondrechtelijke relatie met Bhagavān. De *bhakti*, die werd beschreven vóór dit huidige vers, wordt uitgevoerd in relatie tot het lichaam.

Prema-bhakti

* 8.68 *

prabhu kahe,—“eho haya, āge kaha āra”
rāya kahe,—“prema-bhakti—sarva-sādhyā-sāra”

S RĪMAN MAHĀPRABHU ZEI, “O RĀMĀNANDA, dit kan de *sādhyā* worden genoemd, maar vertel nog iets meer.” Śrī Rāmānanda Rāya zei, “*Prema-bhakti* is de essentie van alle perfectie.”

Tot nu toe had Śrīman Mahāprabhu op alle voorstellen geantwoord met “*eho bāhya* – dit is extern,” maar nu zegt Hij, “*eho haya* – dit kan zijn.” Toen *jñāna-sūnya-bhakti* aan de orde kwam, zei Hij, “Dit is goed,” want alles, dat Śrī Rāmānanda Rāya voorheen had uitgelegd, kon niet leiden tot een vorderend begrip van de meester-dienaar relatie. Deze *jñāna-sūnya-bhakti* is echter wel gunstig voor deze ontwikkeling.

Mahāprabhu’s verzoek om verder over dit punt te spreken onthult, dat Śrī Rāmānanda Rāya nu het juiste pad heeft bereikt, maar verder moet vertellen. Uit het vers van *Śrīmad-Bhāgavatam* (10.14.3), dat Śrī Rāmānanda Rāya citeerde om

jñāna-sūnya-bhakti te verhelderen, kan men afleiden, dat het praktiseren van *jñāna-sūnya-bhakti* en het horen van *hari-kathā* zo krachtig zijn, dat Bhagavān onder controle komt van de *sādhaka*, die zich hiermee bezighoudt. De Śruti bevestigt ook, dat Bhagavān door *bhakti* (*bhakti-vaśaḥ purusaḥ*) wordt beheerst, maar de mate, waarin Hij wordt beheerst, is gradueel. Hij wordt niet door alle *bhaktas* in gelijke mate beheerst.

Sādhakas houden zich met devotionele dienstverlening bezig volgens hun individuele smaak en verlangens en daarom beheersen ze Bhagavān in proportie tot hun toewijding. Ze kunnen dezelfde onderdelen van *bhakti* uitvoeren als anderen, maar vanwege het individuele karakter van de *sādhakas* ontstaan verschillen in hun beoefening, waardoor ze Bhagavān niet in dezelfde mate beheersen. Dit betekent in wezen, dat in dezelfde mate van intensiteit, waarmee een toegewijde dienst wil verlenen, Bhagavān geneigd is Zijn kwaliteit van door hem te worden beheerst te manifesteren. Om die reden beheersen de toegewijden in *sānta*, *dāśya*, *sakhya*, *vātsalya* en *kānta-bhāva*¹² Bhagavān niet in gelijke mate.

Er is nog een ander punt om in overweging te nemen. Wordt Bhagavān eenvoudig beheerst door de *hari-kathā* te horen, die uit de mond van Zijn toegewijde komt? Of wordt Bhagavān beheerst door een luisteraar, die een bepaalde staat bereikt bij het horen van *hari-kathā*? Met de intentie om dit verder te verhelderen heeft Mahāprabhu aan Śrī Rāmānanda Rāya gevraagd om nog wat verder over dit onderwerp te spreken. De toehoorder beheerst Bhagavān door te luisteren naar de vertellingen over het spel van Bhagavān – dit is juist, maar het heeft alleen plaats,

---

¹² *Kānta-bhāva* – een andere naam voor *mādhurya-bhāva*.

wanneer de toehoorder van *hari-kathā* zich in het stadium van *prema* bevindt.

Prema-bhakti – toewijding voorzien van de eigenschappen van goddelijke liefde. De natuurlijke neiging om zodanig dienst te verlenen, dat het Śrī Kṛṣṇa overmatig geluk schenkt, wordt *prema* genoemd. Met horen en chanten uitgevoerd in het stadium van *jñāna-sūnya-bhakti* wordt door de genade van Bhagavān de besmetting in het hart geleidelijk uitgewist. Daarna manifesteert zich in het hart kennis over de relatie van de dienaar met Bhagavān en de tendens om Śrī Kṛṣṇa te dienen. Door de genade van de *svarūpa-sakti*, gaan vervolgens de essenties van de *hlādinī* en *saṁvit-saktis* (Kṛṣṇa's transcendente zegen- en kennisvermogens) het hart van de *sādhaka* binnen. Het volrijpe stadium van *suddha-sattva* wordt *prema* genoemd. Deze toegewijde dienst aan Śrī Kṛṣṇa, die is verzadigd van zuivere liefde, wordt *prema-bhakti* genoemd.

Bhagavat-kathā is zowel onze *sādhya* als onze *sādhana*; op dezelfde manier is *prema-bhakti* dat ook. Als in het hart van de *sādhaka* *prema* aanwezig is, zal hij alle onderdelen van *bhakti* met grote liefde uitvoeren, waardoor Śrī Kṛṣṇa blij is met hem. Zonder *prema* kan de *sādhaka* *bhakti* uitvoeren, maar die *bhakti* kan Śrī Kṛṣṇa nooit bevredigen. Voor iemand, die honger heeft, lijkt zelfs droog brood een tractatie, maar als iemand honger noch dorst heeft, kan hij een heerlijke feestmaaltijd voorzien van zes soorten smaken (zout, zoet, scherp, bitter, zuur en astringent) zonder moeite afslaan.

Śrī Kṛṣṇa werd beheerst door de *prema* van Vidura en at zelfs bananenschillen, maar omdat Duryodhana niet over *prema* beschikte, bedankte Hij hem voor zijn knalfeest, dat was samengesteld uit alle zes smaken. Śrī Kṛṣṇa at de rijst en yogurt, die door

de vrouwen van de *brāhmaṇas* met *prema* werden aangeboden, Śrī Rāmacandra at de restanten van het fruit van Śabarī (een lage-klasse dame, die in het bos woonde) en Śrīman Mahāprabhu consumeerde de groenten, die waren gepikt van de toegewijde Śrīdhara. Bhagavān, die zo hongerig is, dat hij alles eet, dat een *premī-bhakta* Hem aanbiedt, aanvaardt met liefde en enthousiasme het voedsel, dat Hem met *prema* wordt aangeboden.

Ofschoon Śrī Lakṣmī eeuwigdurend resideert op de borst van Śrīman Nārāyaṇa, identificeert ze zich als de vrouw van een *brāhmaṇa*. Haar trots op deze aanduiding vertraagde haar dienende houding, waardoor ze werd uitgesloten van het spel van Vraja. Wanneer men kennis heeft van de relatie tussen meester (*sevya*) en dienaar (*sevaka*), transformeert de neiging of het verlangen om dienst te verlenen in *prema* en de *premī-bhakta* chant de heilige naam, terwijl hij de gelofte vasthoudt om dagelijks een vastgesteld aantal namen te chanten. De toegewijde houdt zich bezig met *sādhana-bhajana* en wordt geabsorbeerd door de geoemdsstemmingen tot uitdrukking gebracht in de volgende liederen.

rādhā-kuṇḍa-taṭa-kuñja-kuṭīra, govardhana-parvata, yāmuna-tīra

“Een loofhut aan de oever van Rādhā-kuṇḍa, Govardhana Heuvel en de oevers van de Yamunā Rivier – al deze plekken zijn mijn ziel en zaligheid.”

*he rādhē vraja-devīke ca lalīte he nanda-sūno kutāḥ
śrī-govardhana-kalpa-pādapa-tale kālindī-vane kutāḥ*

“O Rādhā, meesteres van Vṛndāvana! O Lalitā! O zoon van Nanda Mahārāja! Waar zijn jullie nu allemaal? Zitten jullie onder de *kalpa-vṛkṣa* (wensbomen) van Śrī Govardhana Heuvel?”

Of slenteren jullie door de bossen langs de zachte zandoevers van de Yamunā?”

Een toegewijde, die *sādhana-bhajana* op deze manier uitvoert, doet Bhagavān een groot plezier en Hij wordt onrustig om zelfs zijn alledaagse offers te proeven. Om *prema* te proeven danst Hij voor een beker karnemelk.

* 8.69*

*nānopacāra-kṛta-pūjanam ārta-bandhoḥ
premaiva bhakta-hṛdayam sukha-vidrutam syāt
yāvat kṣud asti jaṭhare jaṭhā pipāsā
tāvat sukhāya bhavato nanu bhakṣya-peye*

Padyāvalī (13)

“Zolang men acute honger en dorst heeft, wil men graag eten en drinken. Ook al vereert men *ārta-bandhu* Bhagavān (de vriend van de gegriefden) met allerlei verschillende soorten toebehoren, zal het hart van die toegewijde op dezelfde manier alleen smelten van geluk, wanneer die *pūjā* wordt uitgevoerd met *prema*.”

De wezenlijke betekenis is, dat men geen animo heeft om te eten, als die sterke honger en dorst niet aanwezig zijn, ondanks dat men zeer smakelijke, aromatische spijzen krijgt aangeboden. Als men Śrī Kṛṣṇa op dezelfde manier zonder *prema* vereert met ontzettend veel verschillende artikelen, is Hij er niet blij mee. Anderzijds, als men razende honger en dorst heeft, zal men gewone rijst en water waarderen en er geheel door worden voldaan. En als *prema* in het hart van een toegewijde aanwezig is, is

Śrī Kṛṣṇa overgelukkig door zelfs gewone dingen te aanvaarden, die de toegewijde Hem geeft.

Sommigen kunnen eraan twijfelen, dat het voorbeeld en het idee, dat wordt verhelderd, in feite corresponderen, want in het voorbeeld wordt gezegd, dat iemand gewone rijst en water kan eten en hem gelukkig maken, alleen indien hij honger en dorst heeft. Maar in het idee, dat uiteen wordt gezet, zou Bhagavān hongerig zijn, als Hem iets wordt gegeven met *prema*. De twijfel betreft de vraag, hoe Bhagavān hongerig wordt, wanneer de toegewijde hongerig is om te dienen? Toch is een dergelijke twijfel ongegrond.¹³

We kunnen zien, dat een dergelijke twijfel geen basis heeft, aangezien Bhagavān de dienstverlening van een toegewijde met liefde aanvaardt in dezelfde mate van liefde, die hij voor Bhagavān koestert. Als in het hart van de toegewijde geen *prema* aanwezig is, kan in het hart van Bhagavān de wens om diensten te aanvaarden onmogelijk verschijnen. Als in het hart van de toegewijde *prema* eenmaal is ontwaakt en het stadium van extreme gretigheid en verlangen om te dienen is bereikt, ontwaakt in het hart van *bhakta-vatsala* Bhagavān (die de toegewijde altijd is toegenegen) het verlangen om dienst te aanvaarden. Dit is de reden, waarom Bhagavān hier *ārta-bandhu* (vriend van de ge-

---

¹³ In dit vers legt Rāya Rāmānanda uit, dat de liefde in de toegewijde, die *prema* heeft en ernaar hunkert om Kṛṣṇa zijn offer te laten aanvaarden, honger en dorst in Kṛṣṇa kan veroorzaken. De genegenheid van de toegewijde veroorzaakt in Kṛṣṇa honger en dorst om het offer te aanvaarden. Het offer zelf kan bestaan uit gewone artikelen en toch komt Kṛṣṇa, die met grote smaak proeft, wat de toegewijde heeft geofferd. Waarom? Het komt, omdat de *prema* in het hart van de toegewijde een grote honger in Hem heeft veroorzaakt.

griefden) wordt genoemd. Met betrekking tot het object van *sādhana* heeft Śrī Rūpa Gosvāmī het volgende gezegd,

*kṛti-sādhyā bhavet sādhyā-
bhāvā sā sādhanābhidhā
nitya-siddhasya bhāvasya
prākāṣyaṁ hṛdi sādhyatā*

Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (1.2.2)

“*Sādhana-bhakti* is de betrokkenheid van het verstand en de zintuigen in de onderdelen van *bhakti* met het doel om *bhāva-bhakti* te bereiken. Deze *bhāva* is in potentie eeuwig aanwezig in het hart van de *jīva* en wordt gemanifesteerd in het hart, dat door *sādhana* is gezuiverd (met de genade van een *nitya-siddhā*, een levende *sad-guru*).”

Zuivere toewijding is de eeuwige, constitutionele positie van de *jīva*. Het levend wezen is een klein deeltje zegenrijk bewustzijn, zoals een vonk zonlicht (*cit-kaṇa*) van de alom zegenrijke, spirituele zon (*cit-sūrya*), Śrī Kṛṣṇa. Dit van nature verschijnende geluk heet *nitya-siddhā-bhāva* (eeuwigdurend aanwezige liefde voor Kṛṣṇa) en wordt in het hart van de *jīva* gewekt door de beoefening van *sādhana-bhakti*. In dit stadium bereikt het eeuwig volmaakte object, namelijk het vermogen van zuivere liefde voor God, zijn perfectie. Wanneer gebonden *jīvas* met hun zintuigen pogingen ondernemen om *bhāva* te bereiken, wordt hun praktijk *sādhana-bhakti* genoemd. Het doel van *sādhana-bhakti* is het doen ontwaken van *bhāva-bhakti*.

Met intitiatie, *dikṣā*, geeft de heilige meester de *sādhaka* instructie over zijn relatie met Śrī Bhagavān. De toegewijde is in deze relatie gefixeerd en voert *sādhana* uit met grote vastbeslotenheid, waardoor hij *bhāva-bhakti* bereikt. Wanneer deze *bhāva-bhakti* volkomen rijp is geworden, wordt het *prema-bhakti*

genoemd. De *sādhaka-bhakta* wordt zeer gezegend, wanneer *śrī guru* de realisatie van zijn positie als een dienares van Śrī Rādhā schenkt. De liefde van Śrī Kṛṣṇa neemt alleen toe door de toewijding van Zijn toegewijden. De term *sādhana-bhakti* sluit alle achtereenvolgende stadia van *bhakti* in – *śraddhā* (vertrouwen), *sādhū-saṅga* (associatie met zuivere toegewijden), *bhajana-anuṣṭhāna* (uitvoering van toegewijde dienst aan Kṛṣṇa), *anartha-nivṛtti* (het afnemen van ongewenste gewoonten), *niṣṭhā* (sterk vertrouwen), *ruci* (smaak) en *āśakti* (gehechtheid).

* 8.70*

*kṛṣṇa-bhakti-rasa-bhāvītā matiḥ
krīyatām yadi kuto 'pi labhyate
tatra laulyam api mūlyam ekalan
janma-koṭi-sukṛtair na labhyate*

Padyāvalī (14)

“O deugdzame mensen, als ergens bewustzijn verzadigd van en geparfumeerd met de nectar van *kṛṣṇa-bhakti* beschikbaar is, ga het dan zonder uitstel halen. De enige prijs om het te krijgen is de gretigheid om *vraja-rasa* (de gevoelens van Vraja) te verkrijgen. Zonder deze goddelijke gretigheid zijn zelfs bergen spirituele verdiensten (*sukṛti*) verzameld over miljoenen levens niet toereikend om die *bhakti* voor Śrī Kṛṣṇa te bemachtigen.’

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt, dat deze vorm van toewijding, waarbij het hart is doordrenkt van *kṛṣṇa-bhakti-rasa* (de nectar van liefdevolle dienstverlening aan Kṛṣṇa), slechts één prijs heeft

en die prijs is gretigheid. *Bhakti* bestaat in twee soorten: de eerste is *sāstra-avadhāraṇā-mayī vaidhī-bhakti*, het pad van *bhakti* geïnspireerd door de sturende principes van de geschriften; en de tweede is *lobha-mūlaka rāgānuga-bhakti*, toewijding aangedreven door gretigheid om de liefdevolle gevoelens van de eeuwig geperfectioneerde inwoners van Vraja te volgen. Śrī Rāmānanda Rāya wijst hier alleen op de tweede soort toewijding, namelijk *lobha-mūlaka rāgānuga-bhakti*. Śrīla Cakravartī Ṭhākura vertelt ons, dat de enige methode om Śrī Kṛṣṇa gelukkig te maken is *kṛṣṇa-bhakti-bhavitā mati*, een bewustzijn te hebben, dat is verzadigd van de smaken van liefdevolle dienst aan Hem. Een fortuinlijk persoon kan deze *rāgānuga-bhakti*, spontane toewijding, binnengaan.

“Śrī Kṛṣṇa” betekent in dit geval “Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa, de zoon van de koning van Vraja” en *bhakti* duidt op *bhāva-bhakti*, het aanvangsstadium van perfectie in toewijding, dat rijp wordt in *prema-bhakti*. De zinsnede *prema-bhakti-rasa-bhāvītā mati* wijst op degene, wiens poriën zijn verzadigd van *śrī-kṛṣṇa-bhakti-rasa* en wiens intelligentie is eengeworden met die *bhakti-rasa*¹⁴. Deze gemoedsstemming kan alleen worden verkregen door de genade van Bhagavān. In *Śrīmad-Bhāgavatam* is het volgende gezegd,

*satām prasāṅgān mama vīrya-saṁvido
bhavanti hṛt-karṇa-rasāyanāḥ kathāḥ*

---

¹⁴ *Bhakti-rasa* – gehechtheid aan Śrī Kṛṣṇa met het gevoel en de manier van doen van de eeuwig geperfectioneerde toegewijden, in het bijzonder de Vrajavāsī’s.

*taj-joṣaṇād āśv apavarga-vartmani
śraddhā ratir bhaktir anukramiṣyati*

Śrīmad-Bhāgavatam (3.25.25)

“In het gezelschap van zuivere toegewijden worden krachtige discussies, die Mijn heroïsche daden belichten, een verjongend tonicum voor de oren en het hart. Door deze vertellingen te horen maakt men snel vooruitgang op het pad van emancipatie uit onwetendheid. Eerst ontwikkelt men *śraddhā* in Mij, dan *rati* en tenslotte ervaart men het ontwaken van *prema-bhakti*.”

Deze *bhakti-bhāva* wordt op twee manieren ontvangen – door de genade van de toegewijde (*bhakta-prasādaja*) en door de genade van Bhagavān (*bhagavat-prasādaja*). De genade van Bhagavān volgt strikt de genade van de toegewijde. Dit is precies de reden, waarom Svayam Bhagavān Śrī Kṛṣṇa in de gedaante van de hoogste toegewijde, Śrī Caitanya Mahāprabhu, is neergedaald en Zijn genade overal heeft uitgegoten.

Śrīla Narottama Ṭhākura heeft het volgende tot Śrī Lokanātha Gosvāmī gebeden,

*kabe lokanātha more saṅge laiṅ jābe
śrī rūpera pāda-padme more samarpibe*

“O Gurudeva! Wanneer schenkt u mij uw genade en offert u mij aan de lotusvoeten van Śrīla Rūpa Gosvāmī?”

Op dezelfde manier zien we Śrī Kṛṣṇadāsa Kavirāja op het eind van praktisch ieder hoofdstuk van *Śrī Caitanya-caritāmṛta* bidden,

*śrī-rūpa-raghunātha-pade yāra āśa
caitanya-caritāmṛta kahe kṛṣṇa dāsa*

“Altijd biddend aan de lotusvoeten van Śrī Rūpa en Śrī Raghunātha om hun genade reciteer ik, Kṛṣṇadāsa Kavirāja, deze Śrī *Caitanya-caritāmṛta*.”

Bhagavān kan *bhakti* geven, maar niet het gevoel om Hem te dienen. Samen met *bhakti* kan de toegewijde ook zijn eigen *bhāva* en zijn eigen persoonlijke realisaties geven. Door deze *bhāvas* of gevoelsstemmingen te aanvaarden is het niet langer moeilijk om *bhakti* te krijgen. Op dezelfde manier, waarop suikerstroop ieder atoom van een *rasagullā* doordrenkt, zo is iedere porie van het lichaam van een *vraja-rasa-rasika guru* of Vaiṣṇava volkomen doordrenkt met *prema-bhakti-rasa*. De *rasika* Vaiṣṇava verspreidt constant de meest zuiverende, zoete discussies over het spel en vermaak van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa. Zijn geest, intelligentie, genegenheid en karakter zijn allemaal volkomen vervuld van Śrī Kṛṣṇa's *rasamayī-bhakti* (ambrozijnen devotie).

Door te associëren met deze *rasika* toegewijden wordt de gretigheid gewekt om Śrī Kṛṣṇa met *prema* te dienen. Indien men vanwege die gretigheid zijn eigen leven moet opgeven, zal Bhagavān hem inderdaad dierbaarder worden dan zijn eigen bestaan. Deze *prema-rasa* hebben we allemaal in ons hart, maar op dit moment is het latent. Deze *prema* wordt pas gewekt door discussies te horen, die zijn verzadigd van *bhakti-rasa*. De toegewijde hoort *bhakti-sāstras* (devotionele geschriften) en ontwikkelt zijn Kṛṣṇa bewustzijn door de instructies in die geschriften te volgen en zo raakt hij ondergedompeld in deze *bhakti-bhāva*.

*Dāsya-prema –
de liefde van een dienaar voor Krishna*

* 8.71 *

*prabhu kahe,—“eho haya, āge kaha āra”
rāya kahe,—“dāsya-prema—sarva-sādhya-sāra”*

S RĪMAN MAHĀPRABHU ZEI, “DIT IS GOED, maar ga nog wat verder.” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “Liefdevolle dienstverlening in dienaarschap (*dāsya-prema*) – zoals uitgewisseld door meester en dienaar – is de essentie van alle perfectie.”

De *bhakti* van toegewijden is niet allemaal dezelfde. Er is gradatie. “*Jīvera svarūpa haya nitya kṛṣṇa-dāsa* – Het is de grondrechtelijke positie van het levend wezen een eeuwige dienaar van Kṛṣṇa te zijn.” Deze *dāsya-bhāva* heeft ook gradaties. Als het regent tijdens de *svāti-nakṣatra* en het regenwater valt in een oester, produceert die oester een parel. Als het op een bananenplant valt, produceert het kamfer en als het op het hoofd van een olifant valt, verschijnt *gaja-muktā*, een parel in de kuiltjes op

het voorhoofd van de olifant, waardoor het de olifantsparel heet. Als dezelfde regen op de hoeven van een koe valt, ontstaat er een geel pigment genaamd *gorocanā*, en als het op bamboe valt, vormt het *vaṁśa-locana*, een melkachtige substantie, die in de holle stengels van de bamboe wordt gevormd.

Afhankelijk van het object, waarop de regen valt, hebben verschillende transformaties plaats. Als op dezelfde manier een verscheidenheid aan zaden, zoals mango, *neem* en tamarinde, in dezelfde tuin worden gezaaid en worden begoten met hetzelfde Gangeswater, zullen er drie verschillende vruchtdragende bomen verschijnen. Ondanks het feit, dat iedereen een dienaar van Śrī Kṛṣṇa is, is de eeuwige constitutioneel dienstbare houding op dezelfde manier verschillend. En omdat die dienstbare houdingen verschillend zijn, is het geluk, dat uit die dienstverlening wordt geput, ook verscheiden. Door dienstverlening, verering en *sādhana* uit te voeren onder leiding van *śrī gurudeva* en Vaiṣṇava's manifesteert de eeuwig constitutionele positie van de *sādhaka*, de *nitya-svarūpa*, zichzelf. Voordat dit gebeurt, moet *śuddha-sattva* zich in het hart hebben gemanifesteerd.

De wezenlijke betekenis van *dāśya-bhāva* is als volgt, “Śrī Bhagavān is het object van dienstverlening. Hij is mijn meester (*prabhu*) en ik ben Zijn dienaar (*dāśa*).” De neiging om dienst te verlenen (*sevā-vāsanā*), die dit gevoel van dienaarschap vergezelt, wordt *dāśya-prema* genoemd. Dienst verleend aan Bhagavān, welke verstoken is van deze *dāśya-bhāva* en zijn begeleidende gevoelens van eigendom (*mamatā*), wordt gewone *prema-bhakti* genoemd, of *sānta-prema*; deze kan geen relatie leggen met Bhagavān.

Wanneer het bezitsgevoel over Bhagavān geleidelijk toeneemt, verandert deze gewone *prema* (*sānta-prema*) in het gevoel

van dienaar (*dāsyā-bhāva*). Meer complete gevoelens van dienaarschap worden aangetroffen in de metgezellen, die deelnemen aan Zijn spel en vermaak. Dit gevoel van dienaarschap is compleet aanwezig in de toegewijden in *dāsyā-rasa*, meer compleet in de toegewijden in de relatie vriendschap (*sakhya-rasa*), het meest compleet in de toegewijden met ouderlijke genegenheid (*vātsalya-rasa*) en is geheel compleet in toegewijden in amoreuze liefde (*mādhura-rasa*).

In de *dāsyā-bhakti* van de toegewijden van Vraja is *mamatā* (excessieve gevoelens van intimiteit of bezitsgevoel) vermengd met gevoelens van broederschap en ouderlijke genegenheid voor Śrī Kṛṣṇa. De diverse gevoelens van verbazing en verrassing in *prema*, die allemaal bestaan uit het verlangen om Śrī Kṛṣṇa een plezier te doen, dienen zichzelf aan via de toegewijde dienst verleend in een houding van dienstbaarheid (*dāsyā-sevā*). Voor de verheerlijking van *dāsyā-prema* citeert Śrī Rāmānanda Rāya het volgende vers uit *Śrīmad-Bhāgavatam*,

* 8.72 *

*yan-nāma-śruti-mātreṇa pumān bhavati nirmalaḥ
tasya tīrtha-padaḥ kiṁ vā dāsānām avasiṣyate*

Śrīmad-Bhāgavatam (9.5.16)

“Śrī Durvāsā, de beste der *ṛṣis*, zei tegen Ambarīṣa Mahārāja, ‘Door eenvoudig de alom gunstige namen van Bhagavān te horen wordt de *jīva* zuiver, dus welk object blijft over als wenselijk te worden verkregen voor degenen, die de dienaren zijn van de lotusvoeten van *tīrtha-pada* Bhagavān?’

* 8.73*

*bhavantam evānucaran nirantarahaḥ
praśānta-niḥśeṣa-mano-rathāntaraḥ
kadāham aikāntika-nitya-kiṅkaraḥ
praharṣayiṣyāmi sa-nātha-jīvitam*

Stotra-ratna (43)

door Śrī Yāmuna Muni (Śrī Yāmunācārya)

“O Heer, wanneer word ik Uw eeuwige, eenpuntige dienaar, die alle verlangens verzaakt behalve het dienen van U en zich altijd opgetogen voelt, omdat hij zo een glorieuze meester heeft?”

Śrī Cakravartī Ṭhākura legt uit, dat het uit deze beide verzen duidelijk wordt, dat er niets is, dat de dienaar van Bhagavān niet kan bereiken. In beide gevallen bidt de toegewijde alleen om het gevoel van eeuwig, exclusief dienaarschap. Dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa is het enige succes in het leven.

In *dāśya-prema* wordt de specialiteit van *prema-bhakti* verborgen. Deze *dāśya-rasa* stroomt onafgebroken door Vaikuṅṭha, Ayodhyā, Dvārakā, Mathurā en Vraja; in deze heilige plaatsen bestaat *dāśya-rasa* in bepaalde typen gradatie. Het gevoel van eerbied en ontzag (*aiśvarya*) nemen af, naarmate men vooruitgang maakt van Vaikuṅṭha naar Ayodhyā, naar Dvārakā en tenslotte naar Vraja. Naarmate men vooruitgang maakt in de richting van Vraja, worden gevoelens van eerbied en ontzag, die in de toegewijden van Vaikuṅṭha aanwezig zijn in de stemming van dienaarschap, geleidelijk verhuld. En als men Vraja nadert, ne-

men de zoetheid van *prema* en de gevoelens van bezit voor Bha-gavān toe.

Śrī Sanātana Gosvāmī zegt in zijn *Śrī Bṛhad-bhāgavatāmṛta*, dat de geest van de *dāsyā-bhaktas* van Vṛndāvana alleen wordt aangetrokken tot de dienstverlening aan Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa, niets anders. Wanneer daarentegen de *dāsyā-bhaktas* van Vaikuṅṭha, Ayodhyā, Dvārakā en Mathurā de dienstverlening van de *dāsyā-bhaktas* van Vraja zien, wordt hun gretigheid daarvoor gewekt. Het is niet zo, dat in Vraja geen rijkdom en vermogen aanwezig zijn; ze bestaan daar immers in grote overvloed. Kṛṣṇa, die met één hand zeven dagen lang Śrī Govardhana optilt, Kṛṣṇa, die de demonen Pūtanā en Aghāsura vermoordt, die Moeder Yaśodā oneindig veel universa in Zijn mond toont – al dit spel is vol rijkdom en vermogen, maar de Vrajavāsī's beschouwen het vertoon van deze verhevenheid als de macht van Nārāyaṇa, of als de invloed van de begoochelende energie, of als het magische werk van een of andere heks.

Om die reden dacht Moeder Yaśodā, toen Kanhaiyā (een koosnaam voor Śrī Kṛṣṇa) in Zijn mond oneindig veel universa toonde, “Een of andere heks heeft mijn zoon aangevallen.” Om Hem, de bestuurder van alles, te beschermen stopte ze Hem in een bad van koemest en -urine, zette de *brāhmaṇas* voor Hem aan het chanten van beschermende *mantras* en aanroepingen, en schonk in Zijn naam liefdadigheid.

In *dāsyā-bhāva* prakkiseert men voortdurend, “Welke dienst kan ik verlenen?” Vandaar, dat in het huidige vers het woord *kiṅkara*¹⁵ is gebruikt voor de toegewijden van *dāsyā-bhāva*. Eer-

---

¹⁵ Het woord *kiṅkara* is afkomstig van *kiṁ karomi*, hetgeen betekent, “Wat mag ik doen? Welke dienst kan ik verlenen?”

der is reeds gezegd, dat in de *dāsya* toegewijden van Vraja geen *suddha-dāsya* (gevoelens van zuiver, onvermengd dienaarschap) aanwezig is; hun gevoel van *dāsya* is veeleer vermengd met gevoelens van vriendschap (*sakhya*) en ouderlijke genegenheid (*vātsalya-bhāva*).

Een andere bijzonderheid van de *dāsya-bhaktas* van Vraja is, dat zij – wederom in tegenstelling tot de *dāsya* toegewijden van andere plaatsen – geen gevoelens van zuiver respect en eerbied hebben. Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura openbaart, dat toegewijden van *dāsya-bhāva* met een gevoel van eerbied en ontzag het idee hebben, dat in hun dienstverlening overtredingen kunnen worden begaan; daardoor is voor hen geen sprake van een stortvloed van *prema*. In *dāsya-prema* is de dienstverlening niet volkomen ontwikkeld.

De dienstverlening van de *dāsya-bhaktas*, Jaya en Vijaya in Vaikuṅṭha, welke bestaat uit gevoelens van zuivere eerbied en ontzag, is buitengewoon mooi, maar in die *bhaktas* treffen we niet het gevoel van *viśrambha-sevā* aan, zuivere dienstverlening uitgevoerd met intimiteit en zonder gevoelens van eerbied en ontzag. Om de wens van hun Meester te vervullen hebben ze tijdens het spel, dat ten uitvoer werd gelegd door het creatieve, innerlijke vermogen van Śrī Kṛṣṇa (*yogamāyā*), drie geboorten in demonische levenssoorten aanvaard. Hierdoor hebben ze hun Meester de gelegenheid gegeven om *vīra-rasa*, geluk verkregen uit de strijd, in zijn volkomenheid te proeven. In de ene gedaante voorzagen ze Hem van een smaak van dit ridderlijke spel (*vīra-rasa*) en tegelijkertijd waren ze in hun andere gedaante, of *svarūpa*, betrokken in hun dienst in Vaikuṅṭha.

Praktisch alle toegewijden in Ayodhyā bevinden zich in *dāsya-bhāva*. Van al die dienaren daar is Śrī Hanumān de beste.

Hanumān dient zijn Meester, Śrī Rāma, met zijn complete levenskracht. Vanwege zijn grote dorst naar dienstverlening verwelkomt hij van harte ieder type dienst aan Śrī Rāma.

Rāma is in iedere porie van zijn wezen aanwezig en iedere ademtocht bevat Rāma. Rāma is zijn ziel en zaligheid. Toen Ahi-Rāvaṇa, de geadopteerde jongere broer van Rāvaṇa, Śrī Rāma en Lakṣmaṇa als mensoffers met een list naar Pātāla-loka bracht, heeft Hanumān hem daar ter plekke vermoord en heeft Rāma en Lakṣmaṇa op zijn schouders gezet om hen daar weg te halen. Maar hij kan Bhagavān niet dienen, zoals de *dāsyā-bhaktas* van Vraja; hij kan zijn Meester niet op zijn schoot zetten en Hem kussen.

Het kan worden aangenomen, dat de *dāsyā-bhaktas* van Dvārakā superieur zijn aan de *dāsyā-bhaktas* van Ayodhyā, maar zelfs in hen is geen vleugje *sakhya* (vriendschap) aanwezig.

Śrīman Mahāprabhu dacht, dat Śrī Rāmānanda Rāya nu de gewenste *sādhyā* naderde en zei het volgende.

*Sakhya-prema –
de liefde van een vriend voor Krishna*

* 8.74*

*prabhu kahe,—“eho haya, kichu āge āra”
rāya kahe,—“sakhya-prema—sarva-sādhyā-sāra”*

SRĪMAN MAHĀPRABHU ZEI, “DEZE *DĀSYA-prema* is perfectie. Hetgeen je hebt gezegd is juist, maar ga nog verder dan dit.” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “*Sakhya-prema* of *prema-bhakti* met het gevoel van broederschap is de essentie van alle perfectie.”

De toegewijde, die in de overvloed van *prema* zichzelf even goed beschouwt als Śrī Kṛṣṇa, accepteert op geen enkele manier, dat Kṛṣṇa aan hem superieur is. Er bestaat een gezegde, “*khelata meṁ ko kāko gusaiyāṅ* – Wie in het spel is de meester van wie?” Dergelijke toegewijden worden de *sakhās* van Śrī Kṛṣṇa genoemd. De naam van hun goedgezinde, dienstverlenende gevoel voor Śrī Kṛṣṇa is *sakhya-prema*. De gefixeerde toewijding (*niṣṭhā*) van *sānta-bhāva*, de dienstverlenende houding voorzien van

bezitsdrang (*mamatā*) van *dāsya-bhāva* en het gevoel van dienstverlening met intimiteit (*viśrambha-sevā*) van *sakhya-bhāva* zijn in deze *sakhya-prema* allemaal aanwezig.

Wanneer men deze *bhāvas* met elkaar vergelijkt, kan men zien, dat *dāsya-prema* – ondanks dat er zoveel gevoel van bezit aanwezig is – *sambhrama-bhāva* of gevoelens van respect vasthoudt. “Śrī Kṛṣṇa is mijn meester en ik ben Zijn dienaar.” Alle vrienden in Vaikuṅṭha, Ayodhyā, Dvārakā en Mathurā aanvaarden Śrī Kṛṣṇa en Śrī Rāma als Bhagavān. In de *sakhya-prema* van Vraja echter houdt de toegewijde de gevoelens van diepe intimiteit (*viśrambha-bhāva*) in stand, dus hij denkt, “Śrī Kṛṣṇa is een koeherder zoals ik; Hij is op geen enkele manier superieur aan mij. We zijn gelijken als koehedersjongens en vrienden.” Daar komt bij, dat alles, dat door de toegewijde in *sakhya-prema* wordt gedaan, Śrī Kṛṣṇa zeker een plezier doet.

Wanneer ze zitten te eten en de *sakhās* zouden denken, dat iets erg lekker is, stoppen ze hun restanten in de mond van Śrī Kṛṣṇa en zeggen, “Kanhaiyā, eet deze *pakorā* om te proeven hoe lekker dit is!” Ze schamen zich niet om hun restanten aan Hem te voeren. De angst, aarzeling en het respect van *dāsya-bhāva* zijn in *sakhya-prema* niet aanwezig. Alleen het gevoel van gelijkheid (*sama-bhāva*) resteert.

Sakhya-prema wordt gekenmerkt door *viśrambha*, eenpuntige genegenheid vol liefdevol vertrouwen met gevoelens van bezit tussen Śrī Kṛṣṇa en Zijn toegewijden. Zelfs al zijn Arjuna en de andere zonen van Pāṇḍu eeuwige metgezellen van Bhagavān, hun genegenheid voor Śrī Kṛṣṇa in *sakhya-bhāva* is vol ontzag en eerbied voor Hem. Maar in Vraja beschikken vrienden, zoals Subala en Madhumaṅgala *sakhya-rati*, dat bestaat uit zoetheid (*mādhurya*).

Śrīman Rāya Rāmānanda levert hiervoor bewijs uit *Śrīmad-Bhāgavatam*,

* 8.75*

*ttham satām brahma-sukhānubhūtyā
dāsyam gatānām para-daivatena
māyāsritānām nara-dārakeṇa
sākaṁ vijahruḥ kṛta-puṇya-puñjāḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.12.11)

“Śrī Śukadeva Gosvāmī zei tegen Mahārāja Parikṣit, ‘Hij die Zich manifesteert aan de *jñānīs* als het geluk van de uitstraling van Brahman, die Zich aan de toegewijden van *dāsyā-rasa* manifesteert als de hoogst vererenswaardige Heer, en die aan degenen onder betovering van de begoochelende *māyā* verschijnt als een gewone jongen – diezelfde Bhagavān Śrī Kṛṣṇa speelt in *sakhyā-rasa* met de meest fortuinlijke koeherdersjongens van Vraja, die de vrucht ontvangen van hun overvloedige vrome activiteiten.’”

Er zijn drie verschillende typen *sādhakas*: *jñānīs*, *karmīs* en *bhaktas*. Volgens hun eigen specifieke toegewijde praktijk realiseert ieder van hen Śrī Kṛṣṇa op een andere manier. Het vers in kwestie, dat de realisatie schetst van deze verschillende *sādhakas*, huldigt bovenal het grote geluk van de koeherdersjongens van Vraja, in wie *sakhyā-bhāva* is verschenen.

Satām. De *jñānīs* gebruiken de hulp van *bhakti* en vereren Bhagavān met het proces van *jñāna* of speculatieve kennis. Zonder *bhakti* is het voor *jñānī-sādhakas* onmogelijk om kennis te

verwerven. Dus om perfectie in *jñāna* te bewerkstelligen nemen ze hun toevlucht tot *bhakti*. Het woord *satām* dient hier te worden verstaan als een indicatie voor de volgelingen van het pad van *jñāna* vermengd met *bhakti*.

Brahma-sukhānubhūtyā. *Jñānīs* vereren *nirviśeṣa-brahma*, de onpersoonlijke Brahman uitstraling, als de Absolute Waarheid en ze wensen *sāyujya-mukti* of opgaan in de onpersoonlijke Brahman uitstraling van God. Als ze eenmaal de perfectie van deze praktijk hebben bereikt, ontlennen ze geluk aan de perceptie of realisatie van deze *nirviśeṣa-brahma*, dat in feite de uitstraling is van de lichaamsdelen van Śrī Kṛṣṇa. Hoe is het voor de *jñānīs* mogelijk om met deze *nirviśeṣa-brahma* te spelen?

Dāsyam gatānām wijst op toegewijden, die Śrī Kṛṣṇa vereren in *dāsyā-bhāva*, waarin ze gevoelens van respect voeden en Hem zien als hun meest vererenswaardige Meester. Ze vereren Śrī Kṛṣṇa in de gedaante van *paradevatā*, *iṣṭadevatā*, of *paramārādhya devatā*. Vawege hun gevoelens van eerbied voor Śrī Kṛṣṇa kunnen ze geen grappen met Hem maken of met Hem spelen.

Māyāśritānām – *jīvas* die gehecht zijn aan baatzuchtige activiteiten en gebonden zijn door *māyā*, zien Bhagavān Śrī Kṛṣṇa alleen als een gewoon mensenkind. Dergelijke zielen onder invloed van het begoochelende vermogen ondernemen geen *bhājana* voor Śrī Kṛṣṇa en ze houden ook niet van Hem, om niet te spreken van spelen met Hem. Deze mensen zijn niet in staat tot realisatie van Hem in welke vorm dan ook.

Kṛta-puṇya-puñjā – dit zijn degenen, die grote hoeveelheden vrome activiteiten hebben verzameld – de koeherdersjongens van Vraja, die *sakhya-rasa* hebben bereikt, de relatie van vriendschap. Śrīla Sarasvatī Prabhupāda zegt in zijn commentaar op dit vers, dat dit het grote fortuin van de *sakhās* van Vraja beschrijft,

die naar het bos gaan om met Śrī Kṛṣṇa te picknicken en Hem vastbinden met het koord van *prema*, dat vol intimiteit is en geen eerbied kent. De koeherdersjongens van Vraja hebben naar zeggen oneindig veel vrome activiteiten of *kṛta-puṇya-puñjā* verzameld. Baatzuchtig strevers (*karmīs*), onpersoonlijke filosofen (*jñānīs*) en mystici (*yogīs*) zullen onder geen enkele omstandigheid kunnen eten en drinken met Śrī Kṛṣṇa of met Hem kunnen spelen. Hier laat het vers ons weten, dat deze *sakhās* zo foruinlijk zijn, dat ze op de schouders van Śrī Kṛṣṇa zitten en ook Hem op hun schouders zetten.

Śrīla Sanātana Gosvāmīpāda zegt, *kṛtānām caritānām bhagavataḥ parama-prasāda-hetutvena, puṇyāścāravaḥ puñjā yeṣāṁ te ityṛthaḥ*. *Kṛta* betekent “gedrag of karakter van de koeherdersjongens.” *Puṇya* betekent “betoverende beking.” Het gedrag van de *sakhās* is zowaar de oorzaak van Śrī Kṛṣṇa’s hoogste genade voor hen; ze worden dus *puṇya-puñja* genoemd, dat “heel mooi” of “bekoorlijk” betekent. Hier betekent *puñjā* “groep.” De *sakhās* van Vraja beschikken over grijpde *mamatā* (gevoel van bezit) voor Śrī Kṛṣṇa, dat voortkomt uit *prema*.

Ittham – verzonken in *prema*. Hiervan staan voorbeelden in *Śrīmad-Bhāgavatam* (10.12.4-10), die beschrijven, hoe Śrī Kṛṣṇa en de *sakhās* elkaar versieren met bladeren en bloemen en hoe ze elkaars fluit en stok stelen. Wanneer Śrī Kṛṣṇa om een of andere reden een eindje verderop loopt, rennen de *sakhās* achter Hem aan om Hem te pakken. Ze imiteren de roep van bijen en pauwen met hun boshorn en fluit, ze dansen met de pauwen en zitten als kraanvogels op de oever van de Yamunā. Ze maken rare gezichten om de bek van kraanvogels na te doen, springen als kikkers rond, zitten hun eigen schaduw achterna en voeren andere innemende activiteiten uit. De *sakhās* zijn totaal versto-

ken van eerbied en zijn zeer intiem (*viśrambha-bhāva*), terwijl ze op Śrī Kṛṣṇa's schouders klimmen en roepen, “*tumi kon baḍa loka,—tumi āmi sama* – Wat voor soort grote man ben Jij? Jij en ik zijn gelijk!” (*Śrī Caitanya-caritāmṛta*, *Ādi-līlā* 4.25).

Ze roepen, “Ach kom, Kanhaiyā! Wat? Zie Jij Jezelf als een groot persoon? Je weet van niets! Jouw vader heeft maar negenhonderdduizend koeien, terwijl mijn vader eenmiljoen honderdduizend koeien heeft.”

Als Kṛṣṇa slaapt en de koeherdersjongen komen Hem halen, vragen ze, “O Moeder, waar is Kanhaiyā? Wat doet Hij?” Moeder Yaśodā antwoordt, “Hij ligt te slapen. Maak Hem niet wakker.” Maar voordat ze haar antwoord hebben gehoord, springen al die jongens op Zijn bed en maken Hem wakker, ”Kanhaiyā! Slaap je nog? De tijd om de koeien te hoeden verstrijkt.”

Hier is een aanwijzing van *sama-bhāva* (het gevoel van gelijkheid) in de intieme vriendschap tussen Śrī Kṛṣṇa en Zijn vrienden. Er zijn *sakhās* in Dvārakā, zoals Arjuna en anderen, maar zij kunnen zich nooit op deze manier gedragen. Zodra Śrī Kṛṣṇa Zijn *virāta-svarūpa* (universele gedaante) aan Arjuna toont, begint hij van angst te beven en vouwt zijn handen als in een eerbiedig gebed om hulp. Zo zijn in Ayodhyā *sakhās*, zoals Sugrīva, Vibhīṣaṇa, Lakṣmaṇa, Bhārata en Śatrughna, de vrienden en broers van Śrī Rāma. Ook al zijn ze Zijn broers en *sakhās*, ze kunnen nooit zo intiem met Hem omgaan. Bhārata, Lakṣmaṇa en Śatrughna kunnen niet met Śrī Rāma op dezelfde bank zitten vanwege het gevoel van eerbied en respect voor Hem. Deze emoties maken het voor hen onmogelijk om hetzelfde gevoel van volkomen gelijkheid en intimiteit (*viśrambha-bhāva*) te hebben, zoals de *sakhās* van Vraja. In Vraja heerst vriendschap, liefde, bezitsdrang en beminnelijkheid.

*kāndhe cade, kāndhe caḍāya, kare kṛidā-ṛaṇaCc
kṛṣṇe seve, kṛṣṇe karāya āpana-sevana!*

*viśrambha-pradhāna sakhya—gaurava-sambhrama-hīna
ataeva sakhya-rasera ‘tina’ guṇa—cihna*

*‘mamatā’ adhika, kṛṣṇe ātma-sama jñāna
ataeva sakhya-rasera vaśa bhagavān*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Madhya-līlā 19.223-225)

“Soms biedt de toegewijde in *sakhya-rasa* Kṛṣṇa een dienst aan en soms laat hij Kṛṣṇa hem een dienst verlenen. Wanneer ze een speels gevecht voeren, klimmen de *gopas* soms op Kṛṣṇa’s schouders en soms laten ze Hem op hun schouders klimmen. Deze *sakhya-rasa* beschikt over drie kwaliteiten: *viśrambha-pradhāna* (prominente intimiteit), *sakhya* (vriendschap) en *gaurava-sambhrama-hīna* (een gebrek aan gevoel van beleefde toegankelijkheid en eerbiedig respect).”

Kṛṣṇa’s *sakhās*, de koeherdersjongens van Vraja, hebben hun positie niet verkregen uit de resultaten van enige *puṇya* of vrome materiële activiteiten, of door *sādhana* uit te voeren. Ze zijn eeuwig perfecte metgezellen van Bhagavān (*nitya-siddhā-parikara*) en ze zijn eeuwigdurend betrokken geweest in de liefdevolle dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa. Om *sakhya-rasa* te proeven heeft Svayam Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, de Allerhoogste Persoonlijkheid Gods, Zich gemanifesteerd als alle koeherdersjongens uit de eeuwigheid. Alle koeherdersjongens zijn gepersonifieerde gedaanten van het *sandhinī* gedeelte van de *svarūpa-śakti*. Tot in de hoogste mate, waarin de tendens om te dienen wordt ontwikkeld, openbaart Śrī Kṛṣṇa, die dient te worden gediend als het object van dienstverlening (*sevya-vastu*), Zichzelf ook. De tendens van de eeuwige metgezellen om dienst te verlenen wordt geheel ontwikkeld in hun *svātantrya-mayī-sevā* (onafhankelijke

dienstverlening). En met *ānugatya-mayī-sevā* (dienstverlening uitgevoerd onder hun leiding) ontwikkelt onze eigen dienstverlenende tendens op overeenkomstige wijze.

*Vatsalya-prema –
de liefde van een ouder voor Krishna*

* 8.76 *

*prabhu kahe,—“eho uttama, āge kaha āra”
rāya kahe,—“vātsalya-prema—sarva-sādhya-sāra”*

S RĪMAN MAHĀPRABHU ZEI, “O RĀMĀNANDA, dit is het toppunt, maar ga nog verder dan dit.” Toen zei Śrī Rāmānanda Rāya, dat *vātsalya-prema* (ouderliefde voor Śrī Kṛṣṇa) inderdaad de essentie van alle perfectie is.

Śrī Bhaktivinoda Ṭhākura zegt in zijn commentaar op deze uitspraak, dat *sakhya-rasa* superieur is aan *dāsya-rasa*, maar dat men een doel kan vinden, dat zelfs hieraan superieur is. Śrī Rāya antwoordde, “*Vātsalya-prema* is de essentie van alle perfectie.” Śrīla Sarasvatī Prabhupāda heeft deze innerlijke intentie als volgt tot uitdrukking gebracht, “Śrīman Mahāprabhu hoorde de conclusie van Śrī Rāmānanda Rāya, dat het hoogste doel *sakhya-rasa* is. Daarom zei Śrīman Mahāprabhu, dat *sakhya-prema* supe-

rieur is aan *dāsyā-prema*. Toen Śrīman Mahāprabhu hem verzocht verder op dit onderwerp in te gaan, beschreef hij *vātsalya-prema*, liefde met het gevoel van ouderlijke genegenheid.

Tot dit punt aangekomen heeft Śrīman Mahāprabhu telkens gezegd, “*Eho haya* – dit is goed,” maar nu antwoordt Hij met, “*Eho uttama* – dit is het toppunt.” Al het schriftuurlijke bewijs, dat werd gepresenteerd, voordat *sakhyā-rasa* aan de orde kwam, was voornamelijk gerefereerd aan de beoefenaar, die zich in de categorie van een gewoon levend wezen bevindt; maar hier gaat de discussie over op het onderwerp van *nitya-siddhā-parikaras*, de eeuwig geperfectioneerde metgezellen van Bhagavān. De toegewijden in *sānta*- en *dāsyā-rasa* worden beheerst door Bhagavān, maar vanaf het stadium van *sakhyā-rasa* en verder wordt Bhagavan door Zijn toegewijde beheerst.

Sommigen van die eeuwig perfecte metgezellen in de gedaante van Śrī Kṛṣṇa’s moeder en vader beschouwen zich bovengeschiedt aan Hem. Ze zien zichzelf als Zijn instandhouder en als het object van hun genade. Hun gevoel om Kṛṣṇa in stand te houden wordt *vātsalya-prema* of ouderlijke liefde genoemd, die zelfs meer *mamatā* vertoont dan *sakhyā-rasa*. In *vātsalya* treffen we het sterke vertrouwen en de vastbeslotenheid (*niṣṭhā*) aan van *sānta-rasa*, de dienstbare houding van *dāsyā-rasa* en vooral de broederlijke liefde zonder verlegenheid of reserves, die specifiek is voor *sakhyā-rasa*. Bovendien treffen we in *vātsalya* een gevoel aan, dat Kṛṣṇa moet worden onderhouden. Dergelijke toegewijden zijn Zijn volkomen beschermers en kunnen Hem zelfs straffen, uitschelden en vastbinden.

*vātsalye sāntera guṇa, dāsyera sevana
sei sei sevamera inhā nāma—‘pālana’*

*sakhyera guṇa—‘asaṅkoca’, ‘agaurava’ sāra
mamatādhikye tādāna-bhartsana-vyavahāra*

*āpanāre ‘pālaka’ jñāna, kṛṣṇe ‘pālya’-jñāna
‘cāri’ guṇe vātsalya rasa—amṛta-samāna*

*se amṛtānande bhakta saha ḍubena āpane
‘kṛṣṇa—bhakta-vaśa’ guṇa kahe aiśvarya-jñāni-gaṇe*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Madhya-līlā 19.226-229)

“In ouderlijke liefde worden alle kwaliteiten, die worden aangetroffen in *śanta-rasa*, *dāsyā-rasa* en *sakhyā-rasa*, getransformeerd in een bijzondere dienstverlening genaamd instandhouding.

“De essentie van *sakhyā-rasa* is intimiteit zonder de formaliteit en het eerbied van *dāsyā-rasa*. Vanwege dit toegenomen gevoel van intimiteit kan men Kṛṣṇa corrigeren en op het matje roepen.

“Iemand met *vātsalya-prema* ziet zichzelf als Kṛṣṇa’s opvoeder en instandhouder en zorgt voor Hem als voor een zoon. De vier kwaliteiten aanwezig in de andere vier *rasas* bevinden zich allemaal in deze *vātsalya-rasa*, die lijkt op nectar.

“De uitwisseling van ambrozijnen zegen tussen Kṛṣṇa en de toegewijde is zodanig, dat Kṛṣṇa door de toegewijde volkomen wordt onderworpen. Dit geluk wordt vergeleken met een nectar-oceaan, waarin de toegewijde en Kṛṣṇa zich onderdompelen. Dit is de conclusie van de *aiśvarya-jñānis*, degenen met kennis van Kṛṣṇa’s rijkdom en vermogen.”

* 8.77 *

*nandaḥ kim akarod brahman
śreya evaṁ mahodayam*

*yaśodā vā mahā-bhāgā
papau yasyāḥ stanam hariḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.8.46)

“Śrī Parīkṣit Mahārāja informeerde bij Śrī Śukadeva Gosvāmī, ‘Welke gunstige, vrome activiteiten heeft Śrī Nanda Bābā uitgevoerd, waardoor Śrī Kṛṣṇa erin heeft toegestemd zijn zoon te worden? En wat heeft Śrī Yaśodā gedaan, waardoor de Absolute Waarheid, Śrī Kṛṣṇa, de borstvoeding van die uiterst fortuinlijke vrouw is gaan drinken?’

Toen citeerde Śrī Rāya Rāmānanda nog een vers uit *Śrīmad-Bhāgavatam*,

* 8.78*

*nemaṁ viriṅco na bhavo
na śrīr apy aṅga-saṁśrayā
prasādam lebhire gopī
yat tat prāpa vimukti-dāt*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.9.10)

“Śrī Śukadeva Gosvāmī zei tegen Śrī Parīkṣit Mahārāja, ‘O heilige Koning, de genade, die de *gopī* Yaśodā van Śrī Kṛṣṇa, de schenker van bevrijding, heeft gekregen, werd niet gegeven aan Brahmā, of Śiva en zelfs niet aan Lakṣmī, die altijd op de borst van Śrī Viṣṇu resideert.’

Hier zien we, dat Śrī Kṛṣṇa wordt beheerst door *vātsalya-bhāva*, ouderlijke genegenheid. Ondanks dat Hij de allerhoogste Godheid Zelf is en beschikt over onbepaalde rijkdom en vermogens, werd Hij volkomen beheerst door Moeder Yaśodā's *prema* en daardoor heeft Hij Zich door haar laten vastbinden. Wie kan Hem vastbinden, Hij die onbegrenst is, die geen binnenkant, buitenkant, bovenkant en onderkant heeft?

Vanwege een extreem bezitsgevoel denkt ze, dat Śrī Kṛṣṇa het object van bescherming en instandhouding is en van zichzelf denkt ze, dat ze Zijn bewaker en instandhouder is; dus ze bond Hem vast voor Zijn eigen bestwil. Maar nee, dit is niet het geval. Hij werd vastgebonden door *vātsalya-prema*; dit was Zijn genade voor Moeder Yaśodā. Dergelijke genade is door iemand anders nooit eerder ontvangen. Zelfs Brahmā, de zoon van Bhagavān, of Śrī Śiva, die verscheen uit Bhagavān's eigen lichaam, of zelfs Lakṣmī zelf, die eeuwigdurend resideert op Bhagavān's borst, kunnen de genade niet verkrijgen, die Śrī Yaśodā heeft ontvangen.

Bhagavān heeft gezegd, dat Hij altijd ondergeschikt is aan de toegewijde – *aham bhakta-parādhīnaḥ* (*Śrīmad-Bhāgavatam* 9.4.63). In het spel genaamd *dāma-bandhana-līlā*, waarin Zijn moeder Hem vastbindt aan een grote vijzel, wordt Zijn genegenheid voor Zijn toegewijde in de hoogste mate vertoond.

Wat betreft de *sukṛti* (devotionele verdienste) van Nandarāya en Yaśodā hebben onze *ācāryas* (erkende voorgangers) gezegd, dat beiden eeuwig perfecte metgezellen zijn. Śrī Droṇa en Dhara zijn deelexpansies (*aṁśas*) van respectievelijk Śrī Nanda en Yaśodā en zij hadden soberheden uitgevoerd. Ze hadden van Śrī Brahmā het godsgeschenk afgesmeekt een relatie met Bhagavān in *vātsalya-prema* te krijgen. Śrī Brahmā wist, dat ze deelexpansies waren van Śrī Nanda en Yaśodā. Dus Brahmā, die graag het

object van Kṛṣṇa's genegenheid wilde zijn, zei tegen beiden, “*Tathāstu* – Zo zij het.” Hoe kan iemand, die zelf niet over *vraja-prema* beschikt, dit aan iemand anders schenken?

Hier kan de vraag rijzen, wat de noodzaak was voor Nanda Bābā en Yaśodā-māiyā om soberheden uit te voeren, aangezien ze Śrī Kṛṣṇa's eeuwige ouders zijn. Dit wordt allemaal geregeld door Yogamāyā om het menselijke spel en vermaak van Bhagavān te laten plaatsvinden. Śrī Brahmā wist, dat dit incident de aanvang markeerde van de manifestatie van Bhagavāns menselijke spel in de materiële wereld. Het is ook wetenswaardig, dat daar enkele grote wijzen bijeen waren gekomen, die vertrouwen hadden in *bhakti* vermengd met kennis van Gods rijkdom en vermogen, toen Droṇa en Dharā dit godsgeschenk kwamen afsmeken. Dat is de reden, waarom Droṇa en Dharā direct om de gunst van *para-bhakti* verzochten, die zich automatisch transformeerde in hun aangeboren *vātsalya-prema*. Niemand kan in feite de moeder en vader van Śrī Kṛṣṇa worden door de zegeningen van Śrī Brahmā.

Wanneer de *aṁśīs* (de volkomen, oorspronkelijke gedaanten van Śrī Nanda en Yaśodā) in deze wereld verschijnen, gaan hun respectievelijke *aṁśās* (deelexpansies) hun lichaam weer binnen. Śrī Brahmā, die het woord *tathāstu* gebruikt, geeft hiermee een indicatie voor dit principe. Śrī Brahmā bevindt zich verre van de positie van Śrī Nanda-Yaśodā, dus hoe kan hij deze vorm van godsgeschenk aan een ander geven? Hijzelf hunkert ernaar te worden geboren in iedere lagere levenssoort in Vraja – een hert, een vogel, een boom of een struik – en beschouwt zijn leven als een succes, indien hij in staat is het voetstof van een inwoner van Vraja te bemachtigen.

*tad bhūri-bhāgyam iha janma kim apy aṭavyāṁ
yad gokule 'pi katamānghri-rajo-'bhiṣekam
yaj-jīvitaṁ tu nikhilaṁ bhagavān mukundas
tv adyāpi yat-pada-rajah śruti-mṛgyam eva*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.14.34)

Zoals Śrī Nanda en Yaśodā eeuwig geperfectioneerde, persoonlijke metgezellen van Śrī Kṛṣṇa zijn, zo is hun *vātsalya-prema* ook eeuwig. De vraag kan rijzen, of de spirituele praktijk en verering uitgevoerd door de *sādhakas*, die *vātsalya-bhāva* verlangen, zinloos zijn, aangezien *vātsalya-prema* niet kan worden bereikt met de uitvoering van soberheden. Nee, dat is het niet. Men kan zeker *vātsalya-bhāva* bereiken in dienst aan Śrī Kṛṣṇa, indien men vereert onder leiding van Śrī Nanda en Yaśodā, maar niemand kan Śrī Nanda of Yaśodā worden.

Nu we het over dit onderwerp hebben, is het ook waard te vermelden, dat Śrī Nanda vijf broers had, van wie Upānanda de oudste was. Zijn vader, Parjanya, wilde Upānanda koning maken, maar Upānanda zei tegen zijn vader, “Ik ben niet gekwalificeerd noch in staat om koning te worden. U treft een dergelijke kwalificatie alleen in mijn jongere broer Nanda aan.” Toen Parjanya dit hoorde, werd hij erg blij en kondigde aan, dat Nanda de koning van Vraja zou worden. Alle inwoners verwelkomden de aankondiging van Parjanya.

Nanda daarentegen was volkomen in verzaking en bovendien had hij geen zoon, maar zodra Śrī Kṛṣṇa in zijn huis werd geboren, veranderde zijn onthechting in gehechtheid. Zijn huis, koninkrijk en ieder object daarin waren voor het plezier van Śrī Kṛṣṇa. Zowel de echtgenoot als zijn vrouw voerden hun activiteiten uit, zodat er in het grootbrengen van Śrī Kṛṣṇa geen tekortkomingen waren. Beiden raakten verzonken in het voeden van

hun zoon met verse boter, ze zetten Hem op schoot en streelden Hem. Ze corrigeerden Hem met liefde en Yaśodā bond Hem vast aan een vijzel.

Nanda en Yaśodā kwamen erachter, dat de dochter van Vṛṣabhānu Mahārāja, Rādhā, van Durvāsā Muni een godsge-schenk had gekregen, waardoor een ieder, die de *prasādam* zou eten, die was voorbereid door Haar lotushanden, altijd een goede gezondheid en een lang leven zou genieten. Toen ze dit hoorden, nodigden ze Rādhā met groot respect uit naar hun paleis te komen, zodat Kṛṣṇa de *prasādam* van Haar hand zou eten. Zelfs toen Rādhā getrouwd was, heeft Moeder Yaśodā met veel geduld de vervloekingen en klachten verdragen van Rādhā's schoonmoeder, Jaṭīla, naar wie ze op nederige wijze geschenken en verzoeken zond om Rādhā te sturen, die voor Śrī Kṛṣṇa zou koken. Nanda en Yaśodā hielden van Rādhā evenveels als van Kṛṣṇa. Hierin ligt de grote bijzonderheid van de ouderlijke gene-genheid van Nanda Bābā en Moeder Yaśodā. In *Padyāvalī* (126) treffen we hiervan getuigenis aan.

*śrutim apare smṛtim itare
bhāratam anye bhajantu bhava-bhītāḥ
aham iha nandaṁ vande
yasyālinde param brahma*

“In een wereld, waar angst heerst voor geboorte en dood, nemen sommigen hun toevlucht tot de Śruti's, sommigen tot de Smṛti's en anderen tot de *Mahābhārata*. Maar ik bied mijn eer aan Śrī Nandarāya, op wiens binnenplaats Parabrahma speelt als een kind.”

Met dit gebed en met andere gebeden hebben alle *ṛṣis*, *munis* en Śrī Nārada zelf Śrī Nanda en Yaśodā geprezen. Śrī Kṛṣṇa heeft zoveel spel en vermaak uitgevoerd, maar nergens anders werd

Hij ooit vastgebonden. Toen Hij een delegatie voor vrede werd en naar Hastināpura ging, heeft Duryodhana een poging gedaan Hem met koorden vast te binden, maar Śrī Kṛṣṇa toonde Zijn universele gedaante en iedereen in de vergadering, inclusief Duryodhana, werd bang. Nergens kunnen we een beschrijving vinden over Bhagavān, die werd vastgebonden door Moeder Devakī of Kauśalyā; maar Hij werd wel door de hand van Moeder Yaśodā gebonden. De menselijke onderhandelingen (*laukika sad-bandhuvat*) van Nanda-Yaśodā met Śrī Kṛṣṇa worden nergens anders aangetroffen.

De bron van alle expansies, de onbegrenst vermogende Allerhoogste Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, werd beheerst door de volrijpe *vātsalya-prema* van Śrī Yaśodā en liet Zich vastbinden. Door dit te aanvaarden heeft Hij het hoogste geluk ervaren. Hij was immers buitengewoon gretig om deze *vātsalya-rasa* te proeven. Op die manier werd Yaśodā, die zo trots is op het gevoel Kṛṣṇa's moeder te zijn, zelfs nog fortuinlijker in deze *līlā*, die bestaat uit een combinatie van *aiśvarya* en *mādhurya*.

Het is niet mogelijk de pijn van afgescheidenheid van Nanda en Yasoda te beschrijven, toen Kṛṣṇa naar Mathurā verhuisde. Yaśodā werd als een stuk droog hout. Śrī Nanda Bābā stopte met spreken tegen anderen en kwam het paleis niet meer uit. Hij dacht onafgebroken aan zijn zoon en riep hem voortdurend, terwijl hij liep te huilen. Hij was ondergedompeld in de bodemloze oceaan van *vātsalya-prema* en bleef naar zijn zoon zoeken. Iedere seconde keek hij in de richting van Mathurā en dacht vol verwachting, “Nu komt Hij, nu komt Hij.”

Toen Uddhava kwam en probeerde Nanda Bābā te troosten, namen Nanda Bābā's gevoelens van afgescheidenheid honderdvoudig toe. Uddhava zei, “O Nanda Mahārāja, kom mee en ga

een beetje buiten lopen, dan krijgt jouw geest wat afleiding.” Nanda Bābā antwoordde, “Vertel me alsjeblieft, Uddhava, waar moet ik naartoe? Overal waar ik ga, denk ik aan Kanhaiyā en krijg ik meer verdriet. Ieder voorwerp, dat ik zie, herinnert me aan Kṛṣṇa en doorboort me als een spijker. Mijn ellende en lijden nemen alleen maar toe, maar mijn leven verlaat me niet.”

Uddhava zei, “O Nanda! Jouw zoon is rechtstreeks Bhagavān, de Allerhoogste Godheid.” Toen Nanda Bābā dit hoorde, riep hij uit, “Uddhava, ik dacht, dat jij intelligent was, maar wat je nu zegt is niet waar. Uddhava, jij kent de symptomen van Bhagavān niet. Krijgt Bhagavān ooit honger? Kom op, als Kṛṣṇa’s moeder een beetje laat is Hem een boterballetje te geven, gooit Hij alle potten in huis kapot. Gaat Bhagavān ooit van huis tot huis op rooftocht? Onze jongen stroopt alles af in Vraja om te stelen.

“O mijn zoon, Uddhava, als er ooit een ware vader heeft bestaan, was het Mahārāja Daśaratha. Nadat Śrī Rāma naar het oerwoud was vertrokken, kon hij geen seconde wachten – zijn leven verliet hem onmiddellijk. Maar kijk, Uddhava, ik wil niet sterven zoals Daśaratha Mahārāja. Voordat Hij vertrok, heeft Kanhaiyā gezegd, ‘Ik kom zeker terug,’ dus Hij komt zeker naar Vraja terug. Als ik zou sterven, voordat Hij terugkomt, en Hij me nergens aantreft, gaat Hij bij Zijn moeder vragen, waar ik ben gebleven, en als Zijn moeder zegt, ‘Mijn zoon, Jouw vader is overleden,’ wordt Hij diep ongelukkig. Waar ik ook ga, als Hij niet gelukkig is, neemt mijn ongeluk alleen maar toe. Ik zal mijn eigen ongeluk moeten verdragen, maar Uddhava, ik wil niet dat mijn zoon ongelukkig is.”

De zeer geleerde wijze, Uddhava, was met stomheid geslagen; de ouderliefde van Śrī Nanda en Yaśodā ging boven zijn pet. Vanaf de dag, dat Kṛṣṇa naar Mathurā was gegaan, was er niet

meer gekookt, niet één keer meer. Voor wie zouden ze koken? Alle potten en pannen stonden op hun kop en de oven zat onder de spinnewebben.

Welk zoet en betoverend spel treffen we aan in *vātsalya-rasa*! Door alleen de opgeheven stok van Yaśodā te zien, renden Kṛṣṇa's vermogen en positie als Bhagavān er vandoor. Toen Moeder Yaśodā in Kṛṣṇa's mond keek, nadat Hij klei had gegeten, zag ze alle bewegende en onbeweeglijke entiteiten in het universum. Ze dacht, dat dit het werk was van een of andere heks en bleef haar zoon strelen, terwijl haar genegenheid voor Hem eenvoudig toenam. Tot vandaag de dag zoeken de gepersonifieerde Veda's naar het voetstof van deze Vrajavāsi's.

*Kāntā-prema –
de liefde van een geliefde voor Krishna*

* 8.79*

*prabhu kahe,—“eho uttama, āge kaha āra”
rāya kahe,—“kāntā-bhāva—prema-sādhyā-sāra”*

S RĪMAN MAHĀPRABHU ZEI, “DEZE VĀTSALYA-
prema is de beste, maar ga nog even verder.” Śrī
Rāmānanda Rāya antwoordde, “*Kāntā-prema* is de
essentie van alle perfectie.”

Kāntā-prema – ze denkt aan Śrī Kṛṣṇa als haar geliefde. Met andere woorden, ze beschouwt zichzelf als Zijn geliefde, van wie Hij kan genieten, waarbij zij haar eigen geluk achterwege laat. Zelfs het verlangen om Hem te zien en bij Hem te zijn is alleen voor Zijn plezier. Śrī Bhaktivinoda Thākura zegt, dat *vātsalya-prema* als beste kan worden aanvaard, maar dat er nog één *rasa* superieur is en dat is naar zeggen de essentie van alle perfectie. Deze *kāntā-bhāva* (de stemming van een minnares) is immers het allerhoogste niveau van *prema*. In gewone *prema* (*śāntā-prema*)

is het gevoel van bezit (*mamatā*) afwezig, in *dāsyā-rasa* is intimiteit en vertrouwelijkheid (*viśrambha* en *viśvāsa*) afwezig, in *sakhyā-rasa* ontbreekt de overstroming van genegenheid en in *vātsalyā-rasa* ontbreekt het vrij zijn van verlegenheid en aarzeling. Omdat in al deze *rasas* een assortiment tekortkomingen aanwezig zijn, kan van de *prema* in deze *rasas* niet worden gezegd, dat deze compleet is. Wanneer in het hart *kāntā-bhāva* voor Śrī Kṛṣṇa ontwaakt, verdwijnen deze tekortkomingen volkomen. Met andere woorden, alles dat ontbreekt, wordt vervuld en de bron van de totale *prema-tattva* begint onafgebroken te stromen; dus dit is de essentie van het allerhoogste doel.

Śrīla Sarasvatī Prabhupāda zegt, dat *vātsalya-prema* superieur is aan *sakhyā-prema* en toch wil Mahāprabhu meer weten. Daarom beantwoordt Rāmānanda Rāya aan de gewenste intentie van Mahāprabhu door te verklaren, dat *kāntā-bhāva* de essentie van alle perfectie is. Eigenlijk is de ware betekenis van *kāntā-bhāva* de buitenechtelijke relatie (*parakīya-bhāva*) van de *vraja-gopīs*, die zich uitstrekt van *bhāva* regelrecht naar *mahābhāva*, terwijl *vātsalya-prema* zich alleen kan ontwikkelen tot het stadium van *anurāga*. In *kāntā-bhāva* hebben de *gopīs* het grote geluk om al hun lichaamsdelen in de meest complete relatie aan te wenden in de dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa. Het verlangen om dienst te verlenen is ontwikkeld tot de hoogste grens.

madhura-rase—kṛṣṇa-niṣṭhā, sevā atīśaya
sakhyera asaṅkoca, lālana-mamatādhikya haya

kānta-bhāve nijāṅga diyā karena sevana
ataeva madhura-rasera haya 'pañca' guṇa

ākāśādi guṇa yena para para bhūte
eka-dui-tina-cāri krame pañca pṛthivīte

*ei-mata madhure saba bhāva-samāhāra
ataeva āsvādādhikye kare camatkāra*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Madhya-līlā 19.231-234)

“In *madhura-rasa* nemen de kwaliteiten toe, die beschikbaar zijn in de voorheen genoemde relaties, zoals gehechtheid aan Kṛṣṇa, dienst aan Hem verlenen, ongeremde gevoelens van vriendschap en het gevoel Zijn instandhouder te zijn. De heldin dient haar geliefde met haar hele lichaam. Vandaar, dat alle vijf transcendente kwaliteiten aanwezig zijn, zoals de materiële eigenschappen zich vanuit de ether één voor één in de materiële elementen manifesteren. Eerst manifesteert zich één kwaliteit, dan twee, dan drie en vier, totdat alle vijf eigenschappen aanwezig zijn in het element aarde. De vereniging van de gevoelens van de andere *rasas* in amoreuze liefde produceert een geïntensiveerde smaak, die zeer verbazingwekkend is.”

* 8.80 *

*nāyaṁ śriyo 'ṅga u nitānta-rateḥ prasādaḥ
svar-yoṣitāṁ nalina-gandha-rucāṁ kuto 'nyāḥ
rāsotsave 'sya bhujā-daṇḍa-grhīta-kaṇṭha-
labdhāśiṣāṁ ya udagād vraja-sundariṇām*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.47.60)

“In het *rasa* festival omhelsde Bhagavān Śrī Kṛṣṇa de Vraja *gopīs* met Zijn armen als ranken en vervulde al hun wensen. De zegen, die hen door Bhagavān werd gegeven, had zelfs de meest liefhebbende Lakṣmī, die eeuwigdurend aanwezig is op de borst van Bhagavān, nooit gekregen. Die genade kan niet worden bereikt door dames uit de hemelse planeten, wier

gelaatskleur en lichaamsgeur lijken op die van een lotus, om niet te spreken van andere vrouwen.’

Er zijn veel verschillende manier om dit vers uit te leggen.

Rāsotsava – in het festival van de *rāsa-lilā*. Het woord *utsava* (festival) heeft hier een zeer speciale intonatie. Dat festival is het spel, waarin de *gopīs* tot volle bloei komen, nadat ze Śrī Kṛṣṇa compleet geluk hebben gegeven. In *rāsa-lilā* zijn alle andere soorten *lilās* ook ingesloten. Uit *rasa* komt *rāsa* (*rāsa-lilā*) voort; *rāsa* wordt uitgevoerd op het platform gemaakt van *rasa*, of zegen.

Bhuja-daṇḍa-grhīta-kaṇṭha-labdhaśiṣām – armen als stokken, die mooi rond zijn en geleidelijk van de schouders tot de handen in schoonheid toenemen. Met deze armen heeft Hij de mooie halsjes van de *gopīs* omarmd en op die manier hun hartewens vervuld.

Hier laten onze vererenswaardige voorganger-Gosvāmī’s ons weten, dat *rasika-śekhara* Śrī Kṛṣṇa Zijn prachtige, speelse, aantrekkelijk gedecoreerde, heerlijke, uiterst zachte, vriendelijke en verkoelende armen om de schelpvormige halsen van de *gopīs* legde, die met drie gratieuze lijnen zijn gemarkeerd. Hij hangt daar, alsof Hij met intense liefde heen en weer wiegt en hen smeekt Zijn diepste verlangens te vervullen, “O *gopīs*, verlaten jullie Me niet om elders te gaan en laat Mij nergens anders gaan; anders word Ik in deze nectaroceaan van *prema* heel ver weggeslingerd. Jullie zijn Mijn enige redding.”

Prasāda – genade. Hier betekent het de kwalificatie, die de *gopīs* van Śrī Kṛṣṇa kregen door Hem met hun hele lichaam te dienen. Kwalificatie betekent het hoogste geluk van intieme,

persoonlijke associatie met Śrī Kṛiṣṇa. Zelfs Lakṣmī kon dit geluk niet krijgen, om niet te spreken van de Apsarā's, de gezelschapsdames van de hemel, of de echtgenotes van de halfgoden.

Aṅge – dit verwijst naar de gouden lijn op de borst van Kṛiṣṇa. Deze lijn is in feite niets anders dan Zijn meest geliefde Lakṣmī, die eeuwigdurend gezeteld is op de borst van Śrī Nārāyaṇa, de *vaibhava-svarūpa* (vermogende manifestatie) van Śrī Kṛiṣṇa.

Nitānta-rateḥ – Zij die hartstochtelijk verliefd is op Śrī Kṛiṣṇa. Toen Lakṣmī het grote geluk van de *gopīs* met Śrī Kṛiṣṇa observeerde, hunkerde ze ernaar om ook deel te nemen aan het *rāsa-līlā* festival. Om hetzelfde grote geluk te krijgen begon ze soberheden uit te voeren. Tot op de dag van vandaag blijft haar wens on vervuld.

Śrīyaḥ. Zelfs Lakṣmī kon het grote geluk van de mooie Vraja *gopīs* niet bereiken.

Nāyam. Het woord *ayam* wijst wederom op Lakṣmī en het kan ook worden toegepast op de koninginnen van Dvārakā. Ondanks dat ze grote *ratī* voor Śrī Vrajendra-nandana's lotusvoeten koesterden, konden ze het niet bereiken. Ze konden de unieke kwaliteit van *rāsa* in Śrī Kṛiṣṇa, die in Śrī Nārāyaṇa niet wordt aangetroffen, niet realiseren.

* 8.81 *

*āsām āvirabhūc chauriḥ
smayamāna-mukhāmbujah
pītāmbara-dharaḥ sragvī
sākṣān manmatha-manmathaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.32.2)

“Śrī Śukadeva Gosvāmī zei tegen Parīkṣit Mahārāja, ‘Nadat de *gopīs* hun treurlied van afgescheidenheid hadden gezongen, verscheen Bhagavān Madana-mohana, die de geest van Kāmadeva (Cupido) zelf karnt en verwart, plotseling temidden van de *gopīs* en droeg een goudgele doek, een slinger van bosbloemen en had een glimlach op Zijn lotusgelaat.’

Het specifieke beeld, dat hier van Bhagavān wordt geschetst, manifesteert zich alleen in *kāntā-rasa*. Deze aantrekkelijke, bekoorlijke gedaante vormt het brandpunt en de aantrekkingskracht van de verzameling geliefden van Śrī Kṛṣṇa, de mooie *vraja-gopīs*. In afzondering van die verbazingwekkend aantrekkelijke gedaante ervoeren de *gopīs* de duur van een seconde als miljoenen jaren. In de pijn van hun afgescheidenheid doorboorde de gedaante, die Śrī Kṛṣṇa aannam, de kern van het hart van de *gopīs* en leek hun lijden meer en meer te laten toenemen. Deze vorm van lieflijkheid kan alleen in *kāntā-bhāva* worden ervaren, niet in enig andere *rasa*.

* 8.82-83*

kṛṣṇa-prāptira upāya bahu-vidha haya
kṛṣṇa-prāpti-tāratamya bahuta āchaya
kintu yāñira yei rasa, sei sarvottama
taṭastha hañā vicāriḷe, āche tara-tama

“Er zijn diverse manieren om Śrī Kṛṣṇa te bereiken en ze vereisen vele niveau’s voor de mate van die verworvenheid. Welke relatie een bepaalde toegewijde ook met Bhagavān heeft,

is voor hem de beste. Wanneer we niettemin alle verschillen vanuit een neutrale positie in ogenschouw nemen, kunnen we zien, dat er gradaties van *prema* bestaan.

Er zijn allerlei spirituele praktijken beschikbaar om Śrī Kṛṣṇa te bereiken, vele soorten smaken en ook diverse devotionele stemmingen. In overeenstemming met het ondernemen van een specifieke *sādhana* bereikt men een specifieke gedaante van Śrī Kṛṣṇa. Door toewijding vermengd met speculatieve kennis (*jñāna-miśra-bhakti*) uit te voeren gaat men naar de *brahmajyoti*, de uitstraling van het lichaam van Śrī Kṛṣṇa. Door toewijding uit te voeren met een gevoel van eerbied (*aiśvarya-miśra-bhakti*) bereikt men Śrī Kṛṣṇa's vermogende spelexpansie (*vilāsa-mūrti*) genaamd Śrī Nārāyaṇa. En met de beoefening van zuivere toewijding (*suddha-bhakti*) kan de beoefenaar Śrī Kṛṣṇa Zelf bereiken.

Er is gradatie in de specialiteit van de gedaante van Śrī Kṛṣṇa, die zich manifesteert afhankelijk van de manier, waarop Hij wordt benaderd in een van de devotionele stemmingen, hetzij in *dāsyā*, *sakhya*, *vātsalya* of *mādhurya*. Voor degenen in *dāsyā-bhāva* is Hij de Meester, in *sakhya-bhāva* is Hij een vriend, in *vātsalya-bhāva* is Hij een zoon en Hij is de grootste geliefde voor degenen in *kāntā-bhāva*. Welke relatie men ook heeft, die bepaalde *bhāva* is zowaar de hoogste. Śrī Kṛṣṇa is *akhila-rasāmṛta-mūrti*, de complete personificatie van de nectar van alle *rasas*, in wie vijf primaire *rasas* en zeven secundaire *rasas* aanwezig zijn. Śrī Sukadeva Gosvāmī zegt het volgende.

*mallānām aśanir nṛṇām nara-varaḥ strīṇām smaro mūrtimān
gopānām sva-jano 'satām kṣiti-bhujām śāstā sva-pitroh śiśuḥ*

*mṛtyur bhoja-pater virāḍ aviduṣāṁ tattvaṁ paraṁ yogināṁ
vṛṣṇīnāṁ para-devateti vidito raṅgaṁ gataḥ sāgrajah*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.43.17)

“O Parikṣit, toen Śrī Kṛṣṇa, de belichaming van alle *rasas*, met Zijn broer Śrī Balarāma de arena in Mathurā binnenliep, zagen verscheidene groepen mensen, die daar aanwezig waren, Kṛṣṇa op een verschillende manier volgens de stemming, waarin ze zich bevonden, en ze realiseerden tevens die bepaalde *rasa* zelf. De gigantische worstelaars namen Kṛṣṇa waar als een harde lichtflits; de jonge vrouwen met een hoge graad van *mādhurya-rasa* zagen Hem als Cupido in eigen persoon en in het diepst van hun hart raakten ze verzonken in gedachten aan Hem met romantische intenties. Gewone mannen namen Hem waar als een juweel onder de mannen en de *gopas* herkenden Hem als hun familie. De malafide heersers beschouwden Hem als een zware bestraffer van de verdorvenen; en oudere dames en heren, die de leeftijd hadden van Zijn vader en moeder, zagen Hem als hun mooiste kind. Kāmsa, de koning van de Bhoja’s, zag Hem als de personificatie van tijd of de dood; de onintelligente materialisten zagen Hem als de universele gedaante; de *yogīs* als de Absolute Waarheid en de Vṛṣṇī’s, die toegewijden zijn met een liefdevolle houding jegens Bhagavān, eerden Hem als hun allerhoogste vereenswaardige Godheid.”

Dus de *yogīs* ontwikkelden *sānta-rasa* (neutraliteit); de Vṛṣṇī’s ontwikkelden *dāsyā-rasa* (dienaarschap); de koeherdersjongens, die dol zijn op het maken van grappen, ontwikkelden *sakhya-rasa* (vriendschap) en *hāsyā-rasa* (humor); Nanda Bābā en de andere koeherders ontwikkelden *vātsalyā-rasa* (ouderlijke gevoelens) en *karuṇā-rasa* (mededogen). De dames ervoeren *madhura-rasa* (romantische gevoelens); de worstelaars ontwikkelden *vīra-rasa* (heldhaftigheid), de gewone bevolking ervoer *adbhuta-*

rasa (verbazing); de angstige koningen *raudra-rasa* (woede); Kāṁsa ontwikkelde *bhayānaka-rasa* (angst) en de materialisten ervoeren *vibhatsa-rasa* (walging).

Śrī gurudeva verankert door middel van *mantra* deze soort relatie met Bhagavān in overeenstemming met de specifieke smaak in iedere individuele *jīva*. De *jīva* dient dan ook op te letten en verzonken te blijven in de uitvoering van het vereringsproces, zoals dat is gegeven door de geestelijk leermeester, totdat hij zijn gewenste doel heeft bereikt. Van alle devotionele stemmingen is *kāntā-bhāva* ongetwijfeld de meest excellente.

* 8.84 *

*yathottaram asau svāda-
viṣeṣollāsa-mayy api
ratir vāsanayā svādvī
bhāsate kāpi kasyacit*

Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (2.5.38)

“Er heeft een toename plaats in de mate van smaak, plezier en intensiteit, die in iedere achtereenvolgende *rati* wordt genoten. De volgorde mondt uit in de hoogste smaak, die zich manifesteert in *madhura-rasa*, amoureuze liefde.’

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura heeft het volgende over dit vers geschreven in zijn *Amṛta-pravāha-bhāṣya*. “Śrī Rāya Rāmānanda zei, ‘Eerder had ik allerlei verschillende soorten doelstellingen en methoden genoemd om Śrī Kṛṣṇa te bereiken, maar nu ga ik de gradaties, die ertussen bestaan, uiteenzetten. In overeenstemming met iemands kwalificatie volgt hij een van deze me-

thoden om zijn hoogste doel te bereiken, de *kṛṣṇa-prema*, die geschikt is voor zijn specifieke niveau van bekwaamheid. In alle gevallen zal dergelijke *prema* of *rasa* zijn hoogste geluk bewerkstelligen.”

Het bereiken van Kṛṣṇa is zowaar de enige waardevolle en gunstige aanwinst. Van de vier hoogste vormen van *rasa*, namelijk *dāsya*, *sakhya*, *vātsalya* en *madhura*, is de *rasa*, waarvoor iemand gekwalificeerd is, voor hem de beste. Wanneer iemand zich kwalificeert voor intrede in een bepaalde *rasa*, kan hij de gradatie vergeleken met een andere *rasa* niet begrijpen. Wanneer echter de vijf vormen van *rasas* – *sānta*, *dāsya*, *sakhya*, *vātsalya* en *madhura* – worden beschouwd vanuit een neutrale positie, wordt wel een gradatie waargenomen; en van deze gradaties wordt *madhura-rasa* als de meest excellente beschouwd.

* 8.85-88*

*pūrva-pūrva-rasera guṇa—pare-pare haya
eka-dui gaṇane pañca paryanta bāḍaya*
*guṇādhikye svādādhikya bāḍe prati-rase
sānta-dāsya-sakhya-vātsalyera guṇa madhurete vaise*
*ākāśādira guṇa yena para-para bhūte
dui-tina gaṇane bāḍe pañca pṛthivīte*
*paripūrṇa-kṛṣṇa-prāpti ei ‘premā’ haite
ei premāra vaśa kṛṣṇa—kahe bhāgavate*

“Vanaf de eerste *rasa* en verder heeft een toename in transcendente smaken plaats. Iedere volgende relatie beschikt over de kwaliteiten van de voorgaande, waardoor in de tweede *rasa* twee kwaliteiten aanwezig zijn, drie in de derde en ten-

slotte vijf in de vijfde. Naarmate het aantal kwaliteiten toeneemt, neemt ook de smaak in iedere volgende relatievorm toe. Daarom manifesteren zich de kwaliteiten in *śānta*, *dāśya*, *sakhya* en *vātsalya-rasa* allemaal in *madhura-rasa*. Er bestaat een mooie vergelijking, die dit illustreert. Het aantal eigenschappen in ieder van de vijf materiële elementen (ether, lucht, vuur, water en aarde) nemen een voor een geleidelijk toe, totdat alle vijf eigenschappen van ieder element afzonderlijk [geluid, gevoel, gezicht, smaak, geur] in het vijfde element aarde aanwezig zijn. Dus omdat alle kwaliteiten van de voorgaande vier *rasas* aanwezig zijn in *kāntā-prema*, wordt *kāntā-prema* als de meest excellente *prema* van allemaal beschouwd. Deze *kāntā-prema* beheerst Śrī Kṛṣṇa volkomen, zoals *Śrīmad-Bhāgavatam* getuigt.

De vijf materiële elementen zijn ether, lucht, vuur, water en aarde. Hieruit komen vijf corresponderende zintuigobjecten voort: geluid, gevoel, gezicht, smaak en geur. Ether (de ruimte) beschikt over het zintuigobject geluid. Twee objecten – geluid en gevoel – zijn aanwezig in het element lucht. Vuur bevat geluid, gevoel en gezicht of vorm. Water beschikt over vier objecten, geluid, gevoel, vorm en smaak. Alle vijf zintuigobjecten – geluid, gevoel, gezicht, smaak en geur – zijn aanwezig in het element aarde. Zoals de eigenschappen van ether, lucht enzovoort aanwezig zijn in het element aarde tegelijkertijd met zijn eigen natuurlijke eigenschap geur, zo beschikt *kāntā-bhāva* over de eigenschappen van de andere vier *rasas* te beginnen met *śānta-rasa*, maar *kāntā-bhāva* heeft een toegevoegde kwaliteit, namelijk het

aanwenden van alle lichaamsdelen in de dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa. *Kṛṣṇa-prema* verschijnt in zijn meest complete vorm in *madhura-rasa*, want deze *prema*, die opbloeit met *rasa*, staat het hele lichaam toe om dienst te verlenen. Alleen deze *rasa* voorziet in de mogelijkheid om Kṛṣṇa volkomen onder controle te krijgen.

Tot *kāntā-bhāva* behoren alle diensten uitgevoerd door de metgezellen van Kṛṣṇa, die optreden als Zijn dienaren, vrienden en ouders. De kwaliteiten *kṛṣṇa-niṣṭhā* (resolute standvastigheid in Kṛṣṇa) in *śānta*, de dienstbare mentaliteit van *dāśya*, de intieme dienstverlening van *sakhya* en het alomtegenwoordige verlangen in *vātsalya* naar Kṛṣṇa's voorspoed, instandhouding en welzijn zijn allemaal ingesloten in *madhura-rasa*. Verder is er nog een kwaliteit: het offeren van het hele lichaam in de dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa, hetgeen uitsluitend in *madhura-rasa* beschikbaar is. De met liefde geslagen Vraja *gopīs*, de heldinnen van deze *kāntā-bhāva*, hebben afstand genomen van materiële verlangens en zelfs van hun eigen familie; ze zijn volkomen in verzaking van lichaam, huis en goede vrienden, die ze zien als onbeduidend uitgedroogd gras.

* 8.89*

*mayi bhaktir hi bhūtānām
amṛtatvāya kalpate
diṣṭyā yad āsīn mat-sneho
bhavatīnām mad-āpanaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.82.44)

“O *gopīs* van Vraja, toegewijde dienst aan Mij schenkt onsterfelijkheid aan alle levende wezens, maar het is een groot

geluk en plezier, dat jullie een intense genegenheid voor Mij voeden, want dit is de manier om Me te bereiken.’

Een discussie over de pijn van afgescheidenheid van de *gopīs* staat in de gegevens over hun ontmoeting in Kurukṣetra. Śrī Kṛṣṇa prijst hen en verklaart hen als uiterst fortunlijk, aangezien deze *kāntā-prema* de enige manier is, waarop Hij volkomen kan worden beheerst. De *prema* van de andere *rasas* is hiertoe niet in staat.

* 8.90*

*kṛṣṇera pratijñā dṛḍha sarva-kāle āche
ye yaiche bhaje, kṛṣṇa tāre bhaje taiche*

“Śrī Kṛṣṇa heeft de ernstige eed afgelegd, dat Hij in alle eeuwigheid zal uitwisselen in proportie tot de manier, waarop men Hem dient.

Ook in *Śrīmad Bhāgavad-gītā* (4.11)¹⁶ heeft Śrī Kṛṣṇa hierover gesproken,

*ye yathā māṁ prapadyante
tāṁs tathaiva bhajāmy aham*

---

¹⁶ In sommige versies van *Śrī Caitanya-caritāmṛta* behoort dit vers tot de dialoog in het 91ste vers, maar Śrīla Sarasvatī Ṭhākura heeft dit vers gegeven in zijn commentaar op het 90ste vers, waarbij hij referenties haalt uit andere versies van *Śrī Caitanya-caritāmṛta*.

*mama vartmānuvartante
manuṣyāḥ pārtha sarvaśaḥ*

“O Pārtha, op de manier, waarop iemand aan Mij dienst verleent, dien Ik hem op dezelfde manier. Iedereen volgt Mijn pad in ieder opzicht.”

De vererenswaardige Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura heeft in zijn commentaar op dit vers gezegd, dat hetgeen iemand verlangt als de vrucht van zijn verering van God, Bhagavān hem op Zijn beurt overeenkomstig beloont. De *sādhaka* of *suddha-bhakta* vereert Bhagavān alleen om eeuwige dienstverlening aan de transcendente gedaante van God te verkrijgen; en God beloont Zijn liefhebbende toegewijde in overeenstemming met zijn verlangen door hem zijn eeuwige metgezel te maken en hem eeuwigdurende, liefdevolle dienst aan Hem te geven. Bhagavān vervult de wensen van de impersonalisten door hen bevrijding of *nirviśeṣa-nirvāṇa* te schenken, waarna ze de onpersoonlijke uitstraling van God binnengaan. Als Allerhoogste Bestuurder schenkt God materiële resultaten gewenst door baatzucht strevers en op dezelfde manier schenkt Hij vermogens of bevrijding aan de *yogīs*. Van al deze uiteenlopende aanwinsten is dienstverlening aan Śrī Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa in Goloka Vṛndāvana de beste.

We dienen dus uit het commentaar op dit vers van *Bhāgavad-gītā* af te leiden, dat de vrucht van verering niet voor iedereen identiek is. Afhankelijk van het type *bhajana*, dat men uitvoert, is de vrucht, die men ontvangt, immers in overeenstemming met zijn verlangens.

Sommige geleerde personen hebben de zinsnede *manuṣyāḥ pārtha sarvaśaḥ* in dit vers geïnterpreteerd als ongeacht welke vorm de verering aanneemt, aangezien iedereen zich op het pad

van verering van Bhagavān bevindt, geeft Hij iedereen hetzelfde resultaat. Dit idee is helemaal verkeerd. *Śrīmad-Bhāgavatam* en andere geschriften hebben de dwaze theorie, dat de begoochelde materialisten (*karmīs*), de speculerende filosofen (*jñānīs*) en de zuivere toegewijden (*premi-bhaktas*) uiteindelijk allemaal dezelfde bestemming krijgen, grondig afgewezen. *Śrīmad Bhāgavad-gītā* (9.25) zegt verder het volgende,

*yānti deva-vratā devān
pitṛn yānti pitṛ-vratāḥ
bhūtāni yānti bhūtejyā
yānti mad-yājino 'pi mām*

“Degenen, die de halfgoden vereren, gaan naar de halfgoden; degenen, die geesten en spoken vereren, worden geboren onder dergelijke wezens; degenen, die voorouders vereren, gaan naar de voorouders, en degenen, die Mij vereren, zullen bij Mij komen.” CORRECTIES

In het vers hierboven zegt Bhagavān, “De stemming, waarin men zich aan Mij overgeeft, wissel Ik uit op overeenkomstige wijze. In feite vereert iedereen Mij alleen. Ik ben werkelijk het beste en meest waardevolle doel van alle concepties. De zuivere toegewijden ontvangen de hoogste zegen van eeuwige dienstverlening aan Mijn transcendente persoon in de hoogste woonplaats. De impersonalisten verwoesten zichzelf met het bereiken van *nirvāṇa-mukti* (bevrijding gekenmerkt door het stoppen van het materiële bestaan) in de onpersoonlijke Brahman uitstraling. Voor de *śūnya-vādīs* (die in de leegte geloven) manifesteer Ik Mezelf als leegte en vernietig hun bestaan eveneens. Van de grove materialisten, die gehecht zijn aan materie, dek Ik de ziel af en maak van hun bewustzijn trage materie; zij gaan Mij bereiken in de vorm van materie. In het geval van de *yogīs* manifesteer Ik Mezelf als

de Allerhoogste Meester en bied hen allerlei soorten vermogens aan [in de vorm van uiteenlopende *yoga*-perfecties] en bevrijding. Volgens de verschillende soorten geloof geef Ik hen soms geboorte in een vergankelijk lichaam. Op deze manier manifesteer Ik Mezelf als alles – alleen Ik word bereikt door al deze verschillende beoefenaren. Men dient echter te weten, dat van al deze doelstellingen de dienstverlening aan Mij supereem is. De vele paden, die de mensheid volgt, leiden voorzeker allemaal uitsluitend naar Mij.”

8.91

*ei 'preme'ra anurūpa nā pāre bhajite
ataeva 'ṛṇī' haya—kahe bhāgavate*

“Indien Ik volgens Mijn gelofte niet ten volle kan uitwisselen met iemand, die *bhajana* van Mij doet, raak Ik aan hem verschuldigd.’ Dit zegt Śrī Kṛṣṇa in *Śrīmad-Bhāgavatam*.

Uitwisselen met iemands *bhajana* betekent, dat Śrī Kṛṣṇa de wens vervult van een toegewijde, die toegewijde dienst uitvoert met een bepaald motief. Dit betekent, dat Śrī Kṛṣṇa in gelijke mate uitwisselt met de *bhajana* van Zijn toegewijde. Een andere vorm van geschikte uitwisseling is, dat Śrī Kṛṣṇa iedere poging onderneemt om een toegewijde tevreden te stellen in welke *bhāva* hij Śrī Kṛṣṇa dan ook een plezier wenst te doen. Śrī Kṛṣṇa kan echter niet uitwisselen met beide soorten toegewijden. Hoe kan Śrī Kṛṣṇa met de geperfectioneerde *gopīs* uitwisselen door hen groot geluk te schenken, wanneer we in ogeschouw nemen, dat zij zelfs niet het minste of geringste verlangen hebben naar hun

eigen plezier? Ze willen alleen geluk en plezier aan Śrī Kṛṣṇa geven. Dus als Kṛṣṇa hun verlangen wil vervullen, krijgt alleen Hij geluk door dat te doen. De *gopīs* van Vraja hebben alles volkomen achtergelaten om hun hele zelf aan Śrī Kṛṣṇa te geven. Śrī Kṛṣṇa kan echter nooit een aantal *gopīs* verlaten voor een enkele *gopī*. Om niet te spreken van veel *gopīs* – Hij kan zelfs niet één van Zijn gewone toegewijde verlaten. Hij kan dus niet met de dienstverlening van de *gopīs* uitwisselen. Śrī Kṛṣṇa heeft dit feit Zelf aanvaard in *Śrīmad-Bhāgavatam* (10.32.22),

8.92

*na pāraye 'haṁ niravadya-saṁyujāṁ
sva-sādhu-kṛtyaṁ vibudhāyusaṁpi vaḥ
yā mābhajan durjara-geha-sṛṅkhalāḥ
saṁvṛśya tad vaḥ pratiyātu sādhunā*

“Mijn schatten van *gopīs*, jullie ontmoeten met Mij is in ieder opzicht onschuldig en onbevlekt, want jullie zijn verstoken van zelfs maar een enkele iota plezier voor jullie eigen geluk. Jullie lopen over van hoogst zuivere liefde. Hoewel de banden van genegenheid voor de leden van jullie eigen gezin niet kunnen worden verbroken, hebben jullie ze totaal gemoles-teerd. Jullie hebben dus omwille van de dienstverlening aan Mij de morele wetten van deze wereld overschreden. Zelfs al zou Ik een levensduur hebben, zo lang als die van de halfgo-den, zou ik niet in staat zijn zelfs maar een druppel van jullie liefde, opoffering en dienstverlening te vereffenen. Jullie al-lemaal mogen Me van deze schuld vrijwaren vanwege jullie zachtaardige natuur, maar Ik ben voor altijd de schuldenaar van jullie *prema* en zal dat altijd blijven.”

De kwaliteit, die deze *kāntā-prema* hoogst excellent maakt, is dat Śrī Kṛṣṇa Zich alleen in deze *rasa* in de schuld laat steken. Deze *prema-mādhurya* van de *gopīs* is de as en Śrī Kṛṣṇa is het wiel op de as, dat rust en draait op dat centrale punt. Als men de as, of de *gopīs*, van het wiel afhaalt, wordt Śrī Kṛṣṇa *nirviśeṣa*, vormloos (onpersoonlijk of ongedifferentieerd) in de zin, dat Hij niets kan uitrichten. De sentimenten van de *gopīs* zijn de oorzaak van de toename van Śrī Kṛṣṇa's schoonheid.

Wanneer en waarom is Śrī Kṛṣṇa aan de *gopīs* in de schuld geraakt? Het antwoord is, toen *rāsa-līlā* plaats had, zijn de andere *gopīs* trots op hun eigen grote geluk geworden, terwijl de dochter van Śrī Vṛṣabhānu Mahārāja, Śrī Rādhā, gedeprimeerd raakte. Om in deze wereld de super-excellente gevoelens van afgescheidenheid van Śrīmatī Rādhikā te vestigen en ook omdat Śrī Kṛṣṇa de nectar wilde horen van de gesprekken van Śrī Rādhā en de andere *gopīs* in afgescheidenheid van Hem, is Hij uit de *rāsa-līlā* verdwenen.

De *gopīs* waren verzonken in hun gevoel van afgescheidenheid van Kṛṣṇa en gingen informatie over Hem inwinnen bij de bomen, de struiken, *tulasī* en de Yamunā, maar ze kregen van hen geen antwoord. Plotseling zagen ze Kṛṣṇa's voetspoor en dat van een jong meisje. De andere *gopīs* begonnen het grote geluk te roemen van die bijzondere *gopī*, die met Śrī Kṛṣṇa alleen was. Ze gingen de voetsporen volgen, totdat ze Śrī Rādhā vonden, die in afgescheidenheid van Śrī Kṛṣṇa bewusteloos op de grond lag en eruit zag als een gouden meisje. De andere *gopīs* kalmeerden Haar. Daarna gingen de *gopīs* op de oever van de Yamunā Rivier bij elkaar zitten in groepen met gelijkgestemde zielen en onder het huilen begonnen ze *kīrtana* te zingen. Dit gezang van

de *gopīs* is bekend als de *Gopī-gīta*. Bij het horen van dit lied kon Śrī Kṛṣṇa Zich niet langer beheersen en kwam in hun midden.

De *gopīs* pakten allemaal hun sluier, die vol *kuṅkuma* van hun borsten zat, en legden ze op de grond, die ze als zitplaats voor Hem hadden ingericht. Daar ging Hij op zitten. De *gopīs*, die zich in *mādhurya-rasa* bevonden, begonnen Śrī Śyāmasundara verschillende vragen te stellen en Hij beantwoordde ze op een slimme wijze. Maar de vragen, die helemaal overliepen van *prema*, heeft Śrī Kṛṣṇa niet kunnen beantwoorden, waardoor Hij eeuwigdurend aan de *gopīs* verschuldigd raakte.

Onze meest vererenswaardige Gosvāmi's laten weten, dat de lofprijzingen gecomponeerd door Śrī Brahmā Hem zelfs niet het plezier konden geven, dat hij ervoer, toen Hij aan de *gopīs* verschuldigd raakte. Op bepaalde geschikte momenten heeft Śrī Kṛṣṇa Zich verschoond van Zijn schulden aan de toegewijden van alle andere *rasas*, maar toen Hij probeerde Zich van Zijn schuld aan de *gopīs* in *mādhurya-rasa* te vrijwaren, raakte Hij zelfs nog dieper in de schuld.

* 8.93 *

*yadyapi saundarya kṛṣṇa-mādhuryera dhurya
vraja-devīra saṅge tāṅra bāḍaye mādhurya*

“Hoewel Śrī Kṛṣṇa de hoogste grens van ongeëvenaarde schoonheid en bekoring vertegenwoordigt, neemt Zijn schoonheid en bekoring in het gezelschap van de Vraja *gopīs* nog oneindig toe.

Ofschoon de schoonheid en lieftalligheid van Śrī Kṛṣṇa bij het bereiken van hun uiterste grens niet verder kunnen toenemen, neemt Zijn schoonheid en bekoring desondanks herhaaldelijk toe, wanneer de *gopīs* en Kṛṣṇa elkaar zien. Deze bekoring bevat een dermate onbevattelijke en verbazingwekkende kracht, dat de *gopīs* bij het zien van Zijn schoonheid en bekoring vervuld raken met plezier en wanneer Śrī Kṛṣṇa hun vrolijke geluk waarneemt, wordt Hij nog gelukkiger. Śrī Kṛṣṇa weet, dat Hij de *gopīs* gelukkig maakt en de *gopīs* worden blij, omdat zij weten, dat hun dienstverlening Hem geluk schenkt. In deze wederzijdse onderhandeling om elkaar een plezier te doen bestaat een eeuwigdurende rivaliteit.

* 8.94*

*tatrāṭiśuśubhe tābhir bhagavān devakī-sutaḥ
madhye maṇinām haimānām mahā-marakato yathā
Śrīmad-Bhāgavatam (10.33.6)*

“Temidden van de dansende *gopīs* verschijnt Bhagavān Śrī Kṛṣṇa op Zijn mooist, zoals een exquisiete saffier in het midden van gouden sieraden.’

Haimānām – eruit zien als een juweel ingelijst in een gouden halsketting.

Mahā-marakata – een schitterende blauwe saffier. De *gopīs* lijken op gouden kralen en vanwege Zijn donkere lichaamsuitstraling lijkt Śrī Kṛṣṇa op een blauwe saffier.

Madhye maṇinām yathā. Zoals een blauwe saffier er prachtig uitziet, wanneer hij in een gouden halsketting is gezet, zo is de

saffier Śrī Kṛṣṇa exquisiet, wanneer Hij wordt omringd door de gouden *gopīs* als ornamenten.

Tatrātīśuśubhe. Toen *mahā-rāsa* gaande was, werd zowel Śrī Kṛṣṇa omringd door de *gopīs* als de *gopīs* omringd door Śrī Kṛṣṇa buitengewoon mooi. De natuurlijke schoonheid en bekoring van Śrī Kṛṣṇa waren ongeëvenaard, maar in aanwezigheid van Zijn speciale gezellinnen namen Zijn schoonheid en zoetheid toe. Alleen temidden van de schoonheid van de *gopīs* openbaart Hij het toppunt van Zijn schoonheid en liefvalligheid.

Toen Śrī Kṛṣṇa naar *Dvārakā* ging, raakte Hij volkomen verzonken in de emoties van *Vraja* en werd gek. Toen Śrī *Brahmā* Hem in deze hoedanigheid zag, schiep hij nog een *Ṛndāvana* genaamd *Nava-Ṛndāvana* om Hem uit Zijn innerlijke staat weer tot leven te brengen. In *Nava-Ṛndāvana* keek Śrī Kṛṣṇa naar het standbeeld van de dochter van Śrī *Ṛṣabhānu Mahārāja*, die werd omringd door Haar vriendinnen. Op dat moment werd Zijn natuur als charmeur van *Cupido* zelf nog sterker. Toen *Padmā*, de moeder van *Kaṁsa*, deze gedaante zag, kon ze zich niet bedwingen en rende in *kāntā-bhāva* naar Śrī Kṛṣṇa. Moeder *Rohiṇī* greep haar vast.

Bhagavān:

*aiśvaryaśya samagrasya
vīryasya yaśasaḥ śriyaḥ
jñāna-vairāgyayoś caiva
sañṇām bhaga itiṅgana*

Viṣṇu Purāṇa (6.5.47)

“Śrī *Bhagavān* is de Allerhoogste Waarheid (*parama-tattva*), die beschikt over zes onbevattelijke kwaliteiten: complete rijkdom, kracht, faam, schoonheid, kennis en verzaking.

Wat betreft de incarnaties zijn sommigen delen van Kāraṇābdhi-śāyī Mahā-Viṣṇu (Viṣṇu liggend op de Causale Oceaan) en anderen zijn bekrachtigde incarnaties. In *Śrīmad Bhāgavad-gītā* (4.7) zegt Śrī Kṛṣṇa het volgende,

*yadā yadā hi dharmasya glānir bhavati bhārata
abhyutthānam adharmasya tadātmānam sṛjāmy aham*

“O Bhārata, wanneer een afname heerst van religieuze praktijk en een toename van non-religie, daal Ik persoonlijk af.”

De incarnaties van Bhagavān verschijnen in ieder tijdperk (*yuga*) met het doel om de Aarde te beschermen, wanneer ze wordt onderdrukt door demonen. Zelfs Mahā-Viṣṇu, de stam van al deze incarnaties en de oorsprong van de andere *puruṣa-avatāras*, is slechts een plenaire expansie van Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa. Het volgende wordt gezegd in *Śrīmad-Bhāgavatam*,

*ete cāṁśa-kalāḥ puṁśaḥ kṛṣṇas tu bhagavān svayam
indrāri-vyākulaṁ lokaṁ mṛdayanti yuge yuge*

Śrīmad-Bhāgavatam (1.3.28)

Hier kan een vraag rijzen. Als de *rāsa-līlā* is verzadigd van onge-limiteerde zoetheid, waarom is hier dan het woord *bhagavān* gebruikt, dat wijst op rijkdom en vermogen - *tatrātisuṣubhe tābhir bhagavān devakī-sutaḥ?* Dit wordt in overeenstemming gebracht door te weten, dat er allerlei verschillende toehoorders aanwezig waren in de vergadering van Śrī Parikṣit Mahārāja. Er waren *karmīs*, *jñānīs*, *yogīs*, *tapasvīs* (asceten, beoefenaars van allerlei soorten soberheden), toegewijden met gemengde gevoelens en zuivere toegewijden. Om te zorgen, dat degenen, die bij deze bijeenkomst aanwezig waren, niet zouden denken, dat Śrī Kṛṣṇa een gewone sterfeling was en dat Zijn spel, metgezellen en heilige woonplaats op een of andere manier van de wereld waren, is

het woord *bhagavān* gebruikt. Alleen Bhagavān Zelf kan spel zoals dit uitvoeren.

Hier hebben onze vererenswaardige Gosvāmī's de toegevoegde *siddhānta* gepresenteerd, die zegt, dat het voor Bhagavān niet mogelijk is om zonder de fundering van *aiśvarya* (vermogen) spel uit te voeren. Śrī Kṛṣṇa kan Zich in geen enkele hoedanigheid ontdoen van Zijn vermogen. Echter, vanwege de excessieve zoetheid of overvloed aan *mādhurya* in het spel van Vraja wordt de *aiśvarya* geïntegreerd in *mādhurya*. Dus om ongekwalficeerde personen af te remmen en te kalmeren worden soms vermogens getoond. Maar dan worden deze onmiddellijk weer verborgen, zoals een spriet gras in een grote pan kokende melk, die een ogenblik zichtbaar is en dan meteen wordt ondergedompeld in de onbeperkte oceaan van zoetheid.

Devakī-sūta. Het is volstrekt onjuist om dit woord te zien als een indicatie, dat Kṛṣṇa, die de *rāsa-līlā* uitvoert, de zoon is van Devakī en Vasudeva. Hier wijst Śrī Śukadeva Gosvāmī eigenlijk op de zoon van Yaśodā. Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura heeft in zijn commentaar ook rechtstreeks verklaard, dat Devakī een andere naam van Yaśodā was. Bewijs hiervan wordt aangetroffen in *Bṛhad-viṣṇu Purāṇa*,

*dve nāmnī nanda-bhāryāyā
yaśodā devakīti ca
ataḥ sakhyam abhūt tasya
devakyā śauri-jāyayā*

“De vrouw van Nanda had twee namen, Yaśodā en ook Devakī. Vanwege hun natuurlijke vriendschap deelden zij [de vrouw van Nanda] en Devakī, de vrouw van Śauri [Vasudeva] dezelfde naam.”

Slechts één Kṛṣṇa danste met talloze miljoenen *gopīs* door zoveel gedaanten aan te nemen als er *gopīs* waren. Er wordt ook gezegd, dat Śrī Kṛṣṇa op een dermate hoge snelheid danste, dat Hij – zoals het in een cirkel rondzwaaien van een brandende toorts de schijn geeft van een ononderbroken vuurcirkel – tegelijkertijd aan de zijde van iedere *gopī* verscheen.

* 8.95*

*prabhu kahe,—“ei ‘sādhyāvadhī’ sunīscaya
kṛpā kari’ kaha, yadi āge kichu haya”*

Śrīman Mahāprabhu antwoordde, “Deze conclusie – dat *kāntā-prema* zeker de uiterste grens van perfectie is – valt niet te ontkennen. Echter, Śrī Rāya, vertel nog meer, als er nog iets meer is.”

* 8.96*

*rāya kahe,—“ihāra āge puche hena jane
eta-dina nāhi jāni, āchaye bhuvane*

Śrī Rāya Rāmānanda antwoordde, “Tot op heden ben ik niemand in de drie werelden tegengekomen, die hierna nog vragen had.”

*Radha-prema –
Śrī Rādhā's liefde voor Krishna*

* 8.97*

*iñhāra madhye rādhāra prema—'sādhyā-
śiromaṇi'yāñhāra mahimā sarva-śāstrete vākhāni*

“ IN DE KĀNTĀ-PREMA VAN DE GOPĪS IS DE PREMA van Śrī Rādhā voor Śrī Kṛṣṇa de hoogste essentie van alle perfectie en de glorie van Haar liefde wordt beschreven in alle geopenbaarde geschriften.”

Het juiste begrip van *kāntā-prema* is de *prema* van de *gopīs* van Vraja voor Śrī Kṛṣṇa. Śrī Rāya Rāmānanda was verbaasd te horen, hoe ver Mahāprabhu de verbazingwekkende gevoelens kon volgen, die hij juist had beschreven. Het is voor *sādhakas* niet mogelijk de *prema* van Śrī Rādhā te bereiken, die het kroonjuweel van alle perfecties is. In het stadium van perfectie echter, wordt de *jīva* gekwalificeerd voor het hoogste gevoel van *kṛṣṇa-prema* (liefde voor Śrī Kṛṣṇa), welke ondergeschikt is aan en de liefdevolle gevoelens van Śrīmatī Rādhikā volgt. In het stadium

van zijn beoefening of *sādhana* moet de *jīva* dienen onder leiding van de vrouwelijke metgezellen van Śrī Rādhikā, de *sakhīs*. (Dit wordt *mañjarī-bhāva* genoemd.) Uddhava is van de stemmingen van Śrī Rādhā getuige geweest en wij kunnen ze ook waarnemen in het leven en het karakter van Śrīman Mahāprabhu. Mahāprabhu proefde de gevoelens van Śrī Rādhā zowel in Haar afgescheidenheid van Śrī Kṛṣṇa als in Haar ontmoeting met Hem.

* 8.98*

*yathā rādhā priyā viṣṇos tasyāḥ kuṇḍaṁ priyaṁ tathā
sarva-gopīṣu saivaikā viṣṇor atyanta-vallabhā*

Padma Purāṇa, Laghu Bhāgavatāmṛta (2.1.45)

“Zoals Śrī Rādhā aan Śrī Kṛṣṇa zeer dierbaar is, zo is Haar vijver, Rādhā-kuṇḍa, Hem ook uitzonderlijk dierbaar. Van alle *gopīs* is Śrī Rādhā de meest dierbare geliefde van Śrī Kṛṣṇacandra.’

Wanneer de gekoesterde dochter van Śrī Vṛṣabhānu Mahārāja, Śrī Rādhā, in *māna* (jaloerse woede) gaat en wanneer Śrī Kṛṣṇa wordt verslagen, omdat Hij niet in staat is die woede te doorbreken, gaat Hij naar Rādhā-kuṇḍa, want Hij aanvaardt Haar vijver als Śrī Rādhā Zelf. In de hoop een genadevolle blik van Śrīmatī Rādhikā te bemachtigen voert Hij soberheden uit om Zijn harte wens te vervullen en uiteindelijk beantwoordt Rādhā-kuṇḍa Zijn gebed,

*agha-ripur api yatnād atra devyāḥ prasāda-
prasara-kṛta-kaṭākṣa-prāpti-kāmaḥ prakāmam*

*anusrati yad uccaiḥ snāna-sevānubandhaiḥ
tad ati-surabhi rādhā-kuṇḍam evāśrayo me*

Śrī Rādhā-kuṇḍāṣṭaka (3)
door Śrī Raghunātha dāsa Gosvāmī

“Om Śrīmatī Rādhikā een plezier te doen voert zelfs Śrī Kṛṣṇa Zelf, die ernaar hunkert Haar genadevolle zijdelingse blik te ontvangen, moeilijke soberheden uit bij de zeer gekoesterde en welriekende Rādhā-kuṇḍa, waar Hij regelmatig een bad neemt en met grote zorg alle gepaste rituelen in acht neemt. Mag die hoogst betoverende Rādhā-kuṇḍa mijn toevlucht zijn.”

* 8.99*

*anayārādhito nūnaṁ bhagavān harir īśvaraḥ
yan no vihāya govindaḥ prīto yām anayad rahaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.30.28)

“O *sakhīs*, de *gopī*, die Kṛṣṇa heeft meegenomen naar een afgesloten plek en ons allemaal heeft achtergelaten, moet de Allerhoogste Bestuurder Śrī Hari absoluut zeer grandioos hebben vereerd.’

Dit vers bevat een confidentiële betekenis. De speciale *gopī*, op wie hier wordt gewezen, is het kroonjuweel van alle geliefden van Śrī Kṛṣṇa; daarom is Haar naam “Rādhikā”.

Deze woorden werden gesproken door de *vīpakṣā-gopīs*, de rivalen van Śrīmatī Rādhikā, tijdens de *mahā-rāsa*, die plaats had onder de volle herfstmaan. Dit vers toont de superuittmuntendheid van Śrīmatī Rādhikā's *prema* overduidelijk aan. Tijdens de *rāsa-līlā* voerde Śrī Kṛṣṇa een grote diversiteit aan liefdevol spel

en vermaak uit met de Vraja *gopīs*, hetgeen veroorzaakte, dat ze zoveel plezier beleefden, dat ze trots werden op hun grote fortuin. Verder kreeg Śrīmatī Rādhikā een jaloerse aanval, toen Ze merkte, dat Śrī Kṛṣṇa, die helemaal verliefd met haar zong en danste en diverse poses aannam, precies hetzelfde deed met de andere *gopīs*. Dus om Śrīmatī Rādhikā's woede te kalmeren en de valse trots op het grote geluk van de andere *gopīs* te breken verdween Śrī Kṛṣṇa uit de *rāsa-līlā* en nam Rādhikā met Zich mee.

Toen Śrī Rādhā en Kṛṣṇa van de ene afgesloten *kuñja* naar de andere wandelden, liet het voetspoor van Śrī Rādhikā bijzondere afdrukken in het zand achter: onder de grote teen van de rechter voet stond een gerstekorrel, onder de tweede teen stond een wiel, daaronder stond een parasol en daaronder een armband. Tussen de grote teen en de tweede teen stond een lange verticale lijn, die naar het midden van Haar voet liep; onder de middelste teen stond een lotus, waaronder een vaandel stond afgedrukt. Onder dat vaandel stond een klimplant, die één bloem had. Onder het kussen van de kleine teen stond een olifantendrijfstok en op de hiel stond een halve maan. In de linker voetafdruk stond een schelphoorn aan de basis van de grote teen en daaronder stond een knots; op het kussen van de kleine teen stond een altaar, waaronder een oorring stond en daaronder een speer. Onder de tweede, derde, vierde en de kleine teen stonden bergen, waaronder een strijdswagen stond en op de hiel stond een vis. Op dezelfde manier hadden de voetafdrukken van Śrī Kṛṣṇa ook hun kenmerken in het zand achtergelaten – vaandel, bliksem-schicht, olifantendrijfstok, lotus, enzovoort.

*padāni vyaktam etāni nanda-sūnor mahātmanah
lakṣyante hi dhvajāmbhoja-vajrāṅkuṣa-yavādibhiḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.30.25)

[Toen de *gopīs* de voetafdrukken zagen, spraken ze onder elkaar,] “Dit voetspoor behoort zonder twijfel aan de meest illustere zoon van Nanda Mahārāja, Śrī Śyāmasundara, want de tekenen van een vaandel, lotus, bliksemschicht, olifantendrijfstuk, gerstekorrel enzovoort zijn duidelijk zichtbaar.”

Śrī Rādhā Zelf was Zich niet gewaar van Haar eigen voetspoor.

Onder het afdak van een zeer dichtbegroeide bossage maakte Śrī Śyāmasundara vrede met de woedende Rādhā door Haar te decoreren en andere diensten uit te voeren. Op die manier kreeg Hij het voor elkaar Haar *māna* te kalmeren, die buitengewoon sterk was en moeilijk kon worden gebroken. De andere *gopīs*, die Śrī Kṛṣṇa niet konden zien, toen Hij eenmaal van de *rāsa* was verdwenen, werden uitermate verdrietig, alsof hun leven hen had verlaten. Ze gingen overal naar Śrī Kṛṣṇa lopen zoeken.

Na enige tijd vonden ze Zijn voetspoor en merkten tevens, dat er een voetspoor van een dame langs liep. Toen ze dat zagen, zeiden de rivaliserende *vipakṣā-gopīs* tegen elkaar, “Zoals een vrouwtjesolifant haar geliefde koning der olifanten vergezelt, zo is dat uiterst fortuinlijke meisje met Nanda-nandana Śyāmasundara er vandoor gedaan en heeft Haar hand op Zijn schouder gelegd. Wie is Ze? Ze moet absoluut de almachtige Bhagavān Śrī Hari op grootse wijze hebben vereerd, want Haar verering heeft Hem zodanig verguld, dat onze geliefde Śrī Śyāmasundara Haar naar een solitaire plek heeft meegenomen en ons allemaal heeft achtergelaten.”

De *svapakṣā-gopīs* (Śrī Rādhā's eigen groep) konden zien, dat dit de voetafdrukken van hun *sakhī* Śrī Rādhā waren en hoewel

dit feit hen van blijdschap deed opbloeien, lieten ze hun emoties uiterlijk niet zien, want andere groepen *gopīs* – *vipakṣā* (Haar rivalen), *taṭasthā* (degenen die neutraal zijn) en *suhṛdā* (degenen die vriendelijk zijn) – waren ook aanwezig. Als deze andere groepen hadden geweten, dat de voetafdrukken van Śrī Rādhā waren, was hun woede jegens Haar en de jaloezie op Haar alleen maar toegenomen. Alsof ze van niets wisten, bleven de *svapakṣā-gopīs* de voetsporen volgen. Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura heeft het volgende geschreven,

rādhikā-carāṇa-padma, sakala śreyera sadma,
yatane ye nāhi ārādhila
rādhā-padāṅkita-dhāma, vṛndāvana yānra nāma,
tāhā ye nā āśraya karila (1)

rādhikā-bhāva-gambhīra, citta jebā mahādhīra,
gaṇa-saṅga nā kaila jīvane
kemane se śyāmānanda, rāsasindhu-snānānanda,
labhibe bujhaba ekamane (2)

rādhikā ujjala-rasera ācārya
rādhā-mādhava-śuddha-prema vicārya (3)

ye dharila rādhā-pada parama yatane
se pāila kṛṣṇa-pada amūlyaratane (4)

rādhā-pada binā kabhu kṛṣṇa nāhi mile
rādhāra dāsira kṛṣṇa, sarva-vede bale (5)

choḍata dhana-jana, kalatra-suta-mīta,
choḍata karama-geyāna
rādhā-pada pañkaja, madhurata-sevana,
bhaktivinoda paramāṇa (6)

Voor degenen, die nooit hun toevlucht zoeken in de woonplaats van Śrīmatī Rādhikā, Śrī Vṛndāvana, dat is gesierd met de teke-

nen van Haar lotusvoeten, die het oord zijn van al het grote fortuin; voor degenen, die de lotusvoeten van Śrī Rādhā nooit hebben vereerd; voor degenen die nooit de associatie hebben gezocht van Śrī Rādhā's toegewijden, wier hart is verankerd in Haar verering en wier gevoelens zeer diep en ernstig zijn – neem eens in ogenschouw, hoe het voor hen ooit mogelijk kan zijn om het plezier te krijgen van een bad in de oceaan van zegen afkomstig van de dienstverlening aan Śrī Śyāmasundara?

“Śrīmatī Rādhikā is de *ācārya* van amoureuze liefde. De zuivere liefde tussen Śrī Rādhā-Mādhava is bedoeld te worden besproken en gecontempleerd. Alleen degenen, die met zorg volkomen toevlucht nemen tot de lotusvoeten van Śrīmatī Rādhikā, kunnen heel gemakkelijk de onschatbare juwelen van Śrī Kṛṣṇa's lotusvoeten krijgen. Zonder toevlucht tot Haar te nemen is het eenvoudig niet mogelijk. Alle vedische geschriften verklaren, dat degenen, die zich in hun hart beschouwen als de dienstmaagd van Śrī Rādhā, Śrī Kṛṣṇa gemakkelijk kunnen bereiken.”

* 8.100*

*prabhu kahe,—“āge kaha, śunite pāi sukhe
apūrvāmṛta-nadī vahe tomāra mukhe*

Bij het horen van het voorgaande vers brak de stem van Mahāprabhu en Hij zei, “Spreek verder, Rāya! Als Ik dit hoor, geeft het Me enorm veel plezier. Een ongekende, ongeëvenaarde en verbazingwekkende rivier van nectar vloeit voort uit jouw mond.”

8.101

*curi kari' rādhāke nila gopī-gaṇera ḍare
anyāpekṣā haile premera gāḍhatā nā sphure*

“Rāya, met het vers *anayārādhito nūnam* heb je geïmpliceerd, dat Śrī Kṛṣṇa heimelijk Śrī Rādhā naar een afgelegen plek meenam uit angst voor de andere *gopīs*. Hierdoor kan men denken, dat Zij is zoals de andere *gopīs*, aangezien het duidelijk mag zijn, dat Hij Śrī Rādhā niet tegenover de *gopīs* heeft gestolen, want Hij houdt ook van hen. Als Hij Haar pal vóór de anderen had meegenomen, waren ze boos geworden. Omdat we zien, dat Śrī Kṛṣṇa afhankelijk is van andere *gopīs*, wordt de intensiteit van Śrīmatī Rādhikā's *prema* niet vastgesteld als superieur aan die van hen.

* 8.102*

*rādhā lāgi' gopīre yadi sākṣāt kare tyāga
tabe jāni,—rādhāya kṛṣṇera gāḍha-anurāga”*

“Als Śrī Kṛṣṇa alle andere *gopīs* had afgewezen door Śrī Rādhā pal voor hen weg te nemen, had men kunnen weten, dat de hartstocht van Śrī Kṛṣṇa voor Śrī Rādhā dieper was geweest.”

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura legt uit, dat de diepe, exclusieve liefde voor Śrīmatī Rādhikā zich niet kon manifesteren in aanwezigheid van de andere *gopīs*. Omdat Hij bang voor hen was, stal Śrī Kṛṣṇa tijdens de *rāsa-līlā* Rādhā heimelijk van de andere *gopīs*. Alleen op die manier kon de complete en hoogste smaak in

feite worden bereikt, waarmee de *rāsa-līlā* was voltooid. Door Rādhā uit die situatie te halen werd Haar *māna* gekalmeerd, waarna het mogelijk werd de trots van de andere *gopīs* op hun eigen grote geluk te onderdrukken. Bovendien werd het mogelijk de harten van de andere *gopīs* op een lieve manier bijeen te brengen, waardoor alle verschillen tussen hen werden gelouterd.

Śrīman Mahāprabhu verhulde de diepgang van Rādhā's *prema* en Hij opperde een twijfel over de liefde van Śrī Kṛṣṇa voor Haar. Zonder deze vraag was het niet mogelijk geweest de complete glorie van Rādhā's *prema* vast te stellen. De conceptuele stromingen, die hun oorsprong vinden in onze vererenswaardige Gosvāmī's met betrekking tot Hun verdwijning van *rāsa-līlā* worden hiermee gepresenteerd.

- 1) Toen zowel *ārādhikā* (de aanbieder of Śrī Rādhā) als *ārādhyā* (de aanbedene of Śrī Kṛṣṇa) uit de arena van *rāsa-līlā* verdwenen, konden de *gopīs* van de groep van Śrī Rādhā niet meteen weten, dat hun meesteres en Śrī Kṛṣṇa samen waren verdwenen. Daarom zijn de andere *gopīs* naar Śrī Kṛṣṇa gaan zoeken op hetzelfde moment, waarop de *gopīs* van de groep van Śrī Rādhā ook begonnen te zoeken naar hun meesteres. Ze wisten niet zeker, of Ze er met Śyāmasundara vandoor was gegaan, of in Haar centje was verdwenen.
- 2) Toen ze op zoek gingen, vonden de *svapakṣā-gopīs* (de *gopīs* van Śrī Rādhā's groep) een voetspoor, dat ze onmiddellijk als dat van Śrī Rādhā herkenden, want ze hadden het grote geluk gehad Haar lotusvoeten te dienen. Hiermee waren al hun twijfels opgelost, waardoor kon worden vastgesteld, dat Śrī Rādhā de grootste geliefde was van alle dierbare *gopīs* van Śrī Kṛṣṇa.

Hier had Mahāprabhu de intentie om Śrī Rāya Rāmānanda de superexcellentie van de glorie van de *prema* van Śrī Rādhā nader te laten uitleggen.

* 8.103*

*rāya kahe,—“tabe śuna premera mahimā
trijagate rādhā-premera nāhika upamā*

Śrī Rāmānanda Rāya zei, “Luister nu naar de glorie van Rādhā’s *prema*. Niets in de drie werelden is superieur aan Haar *prema*.

* 8.104*

*gopī-gaṇera rāsa-nṛtya-maṇḍalī chāḍiyā
rādhā cāhi’ vane phire vilāpa kariyā*

“Śrī Kṛṣṇa liet de andere *gopīs* op de dansvloer achter. Hij was verdrietig over de verdwijning van Śrī Rādhā en ging door het bos lopen zwerven op zoek naar Haar.

Met grote deskundigheid weerlegde Śrī Rāya Rāmānanda het bezwaar van Śrīman Mahāprabhu en zei, “O Heer, in *sāradya-rāsa* heeft Śrī Kṛṣṇa Śrī Rādhā heimelijk van de andere *gopīs* weggenomen om met Haar alleen te kunnen zijn.” Dat is waar! Verder is het een stellig en bewezen feit, dat Śrī Kṛṣṇa ook afhankelijk blijft van de andere *gopīs*, maar we zien niet altijd, dat dit het geval is. De Vaiṣṇava dichter, Śrī Jayadeva, heeft dit af-

doende aangetoond in zijn beschrijving van *vāsantī-rāsa-lilā*, die in het voorjaar in Govardhana plaats had.

Rāsa-lilā werd aangevangen met talloze miljoenen aanwezige *gopīs*. Plotseling merkte Śrī Kṛṣṇa op, dat Rāseśvarī Śrī Rādhā (de presiderende Godin van *rāsa-lilā*) niet meer aanwezig was. Op dat moment verliet Hij de arena van de *rāsa-lilā* en rende met een bedroefd hart van het ene bos naar het andere op zoek naar Haar. Miljoenen *gopīs* stonden te wachten op de dansvloer, maar Śrī Kṛṣṇa keek niet één keer naar hen om, zelfs niet om hen te zeggen, waar Hij naartoe ging. In aanwezigheid van iedereen rende Hij weg zonder te wachten op enig andere *gopī*. Uit dit gegeven kunnen we de onwankelbare en verhoogde aantrekkingskracht van Śrī Kṛṣṇa voor Śrī Rādhā afleiden.

Zelfs al ontlenen we ons begrip aan de beschrijving van Śrīman Mahāprabhu, hebben onze vererenswaardige Gosvāmī's uitgelegd, dat Kṛṣṇa's verlangen om varianten van *rasa* te ervaren de oorzaak moet zijn, waarom Hij soms gehechtheid aan andere *gopīs* vertoont. Als Śrī Kṛṣṇa Śrī Rādhā in aanwezigheid van de andere *gopīs* had weggestolen, had hun trots niet onderdrukt kunnen worden. In plaats daarvan zouden ze jaloers zijn geworden en was het grote *rāsa* feest afgelopen geweest. Door aan dit vers te refereren richt Śrīman Mahāprabhu nadere aandacht op de beschrijving van *vāsantī-rāsa* in *Śrī Gīta-govinda* gecomponeerd door de grote dichter, Śrī Jayadeva Gosvāmī.

8.105

*kaṁsārīr api saṁsāra-
vāsānā-bandha-śṛṅkhalām*

*rādhām ādhāya hṛdaye
tatyāja vraja-sundariḥ*

Śrī Gīta-govinda (3.1)

“Het hart van Kāmsāri Śrī Kṛṣṇa (de vijand van Kāmsā) was gebonden door de keten van Rādhā’s liefde. Hij drukte Haar stevig tegen Zijn borst en nam Haar weg van de plek van de *rāsa-līlā*. Dit is de complete essentie van al Zijn verlangens, Hij liet alle andere prachtige Vraja meisjes achter.’

8.106

*itas tatas tām anusṛtya rādhikām
anaṅga-bāṇa-vraṇa-khinna-mānasah
kṛtānutāpah sa kalinda-nandinī
taṭānta-kuñje viśasāda mādhaveḥ*

Śrī Gīta-govinda (3.2)

“Geraakt door de pijlen van Cupido rende Mādhava hier en daar langs de oever van de Yamunā om te zoeken naar Śrī Radha. Hij kon Haar niet vinden en ging in een *kuñja* (bospricel) wanhopig zitten huilen.’

Zodra Śrī Rādhā tijdens de *vāsantī-rāsa* de arena van de *rāsa-līlā* had verlaten, kwam de stroom nectar onmiddellijk tot stilstand, ondanks miljoenen *gopīs*, die daar aanwezig waren. Toen Śrī Kṛṣṇa zag, dat Rāseśvarī Śrī Rādhā er niet meer was, vertrok Hij ook linea recta en ging naar Haar op zoek. Hij heeft de andere *gopīs* niet eens gezegd, “Wacht even op Mij. Ik ben zo terug.”

In aanwezigheid van Śrī Rādhā blijft Hij in feite niet gehecht aan andere *gopīs*. De pijlen van Kāmadeva (Cupido), die hier

worden genoemd, zijn specifiek de pijlen van Rādhā's *prema*. Deze pijlen verwonden Śrī Kṛṣṇa zodanig, dat Hij zelfs niet meer op Zijn benen kan blijven staan. Zoals iemand, die ziek is, de assistentie nodig heeft van iemand, die gezond is, zo kan de bedroefde Śrī Kṛṣṇa alleen weer gezond worden met het medicijn van Śrī Rādhā's *darśana*. Beschikken andere *gopīs* over deze kracht? Alleen Śrī Rādhā is degene, die ieder object van Śrī Kṛṣṇa's wens volkomen tot vervulling kan brengen.

Gewond door het vuur van Cupido zocht Śrī Kṛṣṇa naar Śrī Rādhā, maar dit was tevergeefs. Hij werd zo diep aangegrepen door afgescheidenheid, dat Hij in gedachten aan Haar *prema* in een onpeilbare oceaan van zelfverwijt belandde. Hij wist, dat Hij Zich inderdaad met Śrī Rādhā had gedragen, zoals Hij met de andere *gopīs* had gedaan, ondanks dat Zij grotere eer verdiende. Hij viel herhaaldelijk op de grond en stond weer op, terwijl Hij Zichzelf allerlei verwijten maakte, toen Hij bij een *kuñja* aankwam op de oever van de Yamunā Rivier, waar Hij dacht, "Prāṇeśvarī Śrī Rādhā, de meesteres van Mijn leven, moet naar deze *kuñja* zijn gekomen." Maar toen Hij Haar daar niet aantrof, viel Hij in een oceaan van wanhoop en begon te treuren.

* 8.107*

*ei dui-slokerā artha vicārīle jāni
vicārīte uṭhe yena amṛtera khani*

Śrīman Mahāprabhu dacht na over de betekenis van deze twee verzen en begreep, dat ze een reservoir vol nectar waren. Door ze herhaaldelijk te herkauwen begon Hij kopje na kopje ambrosia te proeven.

* 8.108*

*śata-koṭi gopī-saṅge rāsa-vilāsa
tāra madhye eka-mūrtye rahe rādhā-pāśa*

Śrī Rāmānanda vervolgde, “Śrī Kṛṣṇa voerde de *rāsa-līlā* uit met miljoenen *gopīs* en in hun midden bleef Hij met een van Zijn gedaanten aan de zijde van Śrī Rādhā.

8.109

*sādhāraṇa-preme dekhi’ sarvatra ‘samatā’
rādhāra kuṭila-preme ha-ila ‘vāmatā’*

“Toen Ze zag, dat de liefde van Śrī Kṛṣṇa voor Haar dezelfde was als Zijn liefde voor andere *gopīs*, vertoonde Śrī Rādhā een tegendraadse of linkse houding (*vāmya-bhāva*), want het is de aard van *prema* om krom te zijn.

Hoewel zowel *mādhurya* (beminnelijkheid) als *aiśvarya* (vermogen) in Vraja niet alleen aanwezig zijn, maar ook compleet zijn, blijft vermogen in een verborgen vorm onder de auspiciën van beminnelijkheid. Wanneer de noodzaak verschijnt om zichzelf te presenteren, manifesteert verhevenheid zich om Śrī Kṛṣṇa te dienen; vermogen kan Hem immers niet verlaten. Toen miljoenen *gopīs* zich gingen verzamelen voor het *rāsa* festival, manifesteerde *aiśvarya-mūrti* (de personificatie van vermogen, *Yoga-māyā*) miljoenen gedaanten van Śrī Kṛṣṇa. De macht van Zijn eigen *aiśvarya-śakti* echter verhinderde Hemzelf dit feit te realiseren. Iedere *gopī* dacht, dat Śrī Kṛṣṇa daar uitsluitend met haar

alleen was. Als Śrī Kṛṣṇa, de gedaante van volkomen gecondenseerde extase, daar naast haar zou staan, waarom zou ze dan omzien om te weten, wat een andere *gopī* aan het doen is?

Opeens wierp Śrī Rādhā een vluchtige blik naar een andere *gopī* en zag, dat Śrī Kṛṣṇa bij haar was. En ze merkte ook, dat Hij bij al die andere *gopīs* was. Ze kreeg in de gaten, dat Śrī Kṛṣṇa de ene *gopī* verliet en naar de volgende ging, dan die *gopī* verliet en weer naar de volgende ging en uiteindelijk met ieder van hen aan het dansen was. Plotseling zag ze Śrī Kṛṣṇa daar ook met Haar. Toen ze dit zag, werd Ze ontzettend boos, want Ze kreeg nu door, dat Hij al die tijd met andere *gopīs* had gesport. “Het laatst is Hij bij Mij gekomen. Hij is een magiër en een verdorven schooier. Hij houdt van al die andere *gopīs* evenveel als van Mij!” De *prema* van Śrīmatī Rādhikā kreeg een linkse stemming, waardoor Ze boos werd en verontwaardigd de arena van de *rāsa* verliet.

8.110

*aher iva gatiḥ premṇaḥ svabhāva-kuṭilā bhavet
ato hetor ahetoś ca yūnor māna udañcati*

Śrī Ujjvala-nīlamanī (15.102)

“De dynamiek van *prema* is van nature zo krom als een slang; daarom ervaren jonge geliefden *māna*, dat wil zeggen, ze raken teruggetrokken, soms met redenen en soms zonder redenen.’

* 8.111-114*

*krodha kari' rāsa chādī' gelā māna kari'
tānre nā dekhiyā vyākula haila hari*

*samyak vāsanā kṛṣṇera, icchā rāsa-lilā
rāsa-lilā-vāsanāte rādhikā śṛṅkhalā*

*tānhā vina rāsa-lilā nāhi tānra citte
maṅḍalī chāḍiyā gelā rādhā anveṣite*

*itas-tataḥ bhrami' kānhā rādhā nā pāñā
viśāda karena kāma-bāṇe khinna hañā*

“Śrī Rādhā werd jaloers en met een goede reden. Dus Ze verliet de dansvloer van de *rāsa-lilā*. Śrī Hari kreeg het helemaal benauwd, omdat Hij Haar niet meer zag. *Rāsa-lilā* is de condensatie van alle hunkeringen van Śrī Kṛṣṇa en daarom is dit zeker Zijn meest prominente verlangen. Śrī Rādhā is absoluut de vitale schakel in de ketting van Zijn wens om *rāsa-lilā* uit te voeren. Zonder Haar aanwezigheid was Śrī Kṛṣṇa in Zijn hart niet gelukkig en daarom heeft Hij de *rāsa-lilā* verlaten om naar Haar te zoeken. Hij keek overal rond, maar toen Hij Haar niet kon vinden, werd Hij – doorboord met de pijlen van Zijn romantische verlangen – hopeloos en begon te huilen.

Hier is het doel van Rādhā's woede niet het vervullen van Haar eigen verlangens, want Ze heeft zelfs niet het minste verlangen naar Haar eigen geluk. *Prema* is van nature krom, waardoor automatisch oppositie ontstaat, die de smaak van *prema* versterkt. Omdat alle wensen van Śrī Kṛṣṇa in Zijn *rāsa-lilā* aanwezig zijn, was het Zijn primaire verlangen om deze *lilā* uit te voeren. En in de vervulling van Zijn verlangens is Śrī Rādhā de cruciale schakel. In feite is Śrī Rādhā Zelf de reden voor de wens van Kṛṣṇa om *rāsa-lilā* op te voeren en daarom vormt Zij het hoogste voertuig van dit spel. Dit is de reden, dat Śrī Kṛṣṇa – ondanks de

aanwezigheid van miljoenen andere *gopīs* – recht voor hun gezicht ook die plek verliet.

Het is duidelijk, dat Śrī Kṛṣṇa Rādhā niet stiekem heeft weggenomen. De uitspraak hier is heel helder: vanwege *māna* heeft Ze *rāsa-līlā* Zelf verlaten. Śrī Kṛṣṇa was gewond geraakt door *kāma*, maar dit heeft geen betrekking op materiële lust; het is eerder de wederzijdse gretigheid tussen geliefden om elkaar gelukkig te maken. De neiging van Śrī Rādhā om amoureuze dienst te verlenen is van het hoogste kaliber. Bovendien, zo lang Śrī Kṛṣṇa Haar verlangen niet heeft vervuld, heeft Hij pijn in Zijn hart.

* 8.115*

*śata-koṭi-gopīte nahe kāma-nirvāpaṇa
tāhātei anumāni śrī-rādhikāra guṇa*

“Zelfs miljoenen *gopīs* waren niet in staat om de *kāma* van Śrī Kṛṣṇa te blussen. Alleen al hieruit kan men de grootheid van Śrī Rādhā's kwaliteiten afleiden. Zonder Haar had aan het verlangen van Śrī Kṛṣṇa om *kāntā-prema* te proeven niet tegemoet gekomen kunnen worden.”

* 8.116*

*prabhu kahe—“ye lāgi’ āilāma tomā-sthāne
sei saba tattva-vastu hails mora jñāne*

Na het horen van de diepgaande uitleg van *prema-tattva* van Śrī Rāya Rāmānanda was Mahāprabhu zeer tevreden en met gebroken stem zei Hij, “Rāya, Ik ben gekomen om jou te zien

en kennis over al deze *tattvas* te ontvangen. Mijn ontmoeting met jou is een succes gebleken.

* 8.117*

ebe se jānīluṅ sādhya-sādhana-nirṇaya
āge āra āche kichu, sunite mana haya

“Ik heb de *tattva* van zowel de *sādhya* (doel) als de *sādhana* (methode om het te bereiken) begrepen, maar spreek alsjeblieft verder, want mijn hoofd wil meer horen.

Zelfs nadat Hij deze diepe beraadslaging over *sādhya-sādhana-tattva* uit de lotusmond van Śrī Rāmānanda Rāya had vernomen, was de nieuwsgierigheid van Śrīman Mahāprabhu nog niet bevredigd. Het zag ernaar uit, dat Hij meer wilde weten over de bijzondere glorie van Śrī Rādhā's karakter. Daarom vroeg Hij indirect op slimme wijze,

8.118-119

kṛṣṇera svarūpa' kaha 'rādhāra svarūpa'
'rasa'—kon tattva, 'prema'—kon tattva-rūpa
kṛpā kari' ei tattva kaha ta' āmāre
tomā-vinā keha ihā nirūpite nāre"

“O Rāmānanda, wat is de aard van Śrī Rādhā en Śrī Kṛṣṇa? Wat is *rasa-tattva*? En, wat is de intrinsieke aard van *prema-tattva*? Wees Me alsjeblieft genadig en leg al deze waarheden

aan Me uit. Behalve jij is er niemand anders, die deze dingen kan uitleggen.”

* 8.120-122*

*rāya kahe,—“ihā āmi kichui nā jāni
tumi yei kahāo, sei kahi āmi vāṇī
tomāra śikṣāya paḍi yena śuka-pāṭha
sākṣāt īśvara tumi, ke bujhe tomāra nāṭa
hṛdaye prerāṇa kara, jihvāya kahāo vāṇī
ki kahiye bhāla-manda, kichui nā jāni”*

Na het horen van Śrīman Mahāprabhu's vraag zei Śrī Rāmānanda Rāya, “Ik weet niets af van dit onderwerp. Ik vocabu-leer louter de instructies, die Jij door me heen spreekt. De lessen, die ik van Jou krijg, reciteer ik zoals een papegaai. Jij bent rechtstreeks de Allerhoogste Bestuurder – wie kan Jouw drama begrijpen? Mijn tong vibreert precies dezelfde instruc-ties, die Jij als Superziel in mijn hart hebt geïnspireerd. Of ik juist of onjuist spreek, weet ik niet.”

* 8.123*

*prabhu kahe,—“māyāvādī āmi ta' sannyāsī
bhakti-tattva nāhi jāni, māyāvāde bhāsi*

Mahāprabhu hoorde de nederige woorden van Rāmānanda Rāya en zei, “Ik ben een *māyāvādī sannyāsī*. Hoe kan Ik *bhakti-tattva* begrijpen? Ik blijf altijd verstrengeld in *māyāvā-da* filosofie.

We moeten weten, dat deze woorden in volkomen nederigheid gesproken door Śrīman Mahāprabhu in feite waren bedoeld om Zijn ware identiteit te verhullen.

* 8.124-125*

*sārvabhauma-saṅge mora mana nirmala ha-ila
'kṛṣṇa-bhakti-tattva kaha', tānhāre puchila
teṅho kahe,—'āmi nāhi jāni kṛṣṇa-kathā
sabe rāmānanda jāne, teṅho nāhi ethā'*

“Door bij Sārvabhauma Bhaṭṭācārya te blijven is Mijn geest gezuiverd. Ik informeerde bij hem over de fundamentele waarheid van *kṛṣṇa-bhakti*. Hij zei echter tegen Me, ‘Ik ken geen onderwerpen over Kṛṣṇa. Śrī Rāya Rāmānanda weet er alles van, maar op dit moment is hij er niet.’

* 8.126*

*omāra ṭhāṅi ālāṅa tomāra mahimā śuniyā
tumi more stuti kara 'sannyāsī' jāniyā*

“O Rāmānanda Rāya, toen Ik over jouw glorie hoorde, ben Ik naar jou toegekomen, maar toen je wist, dat Ik een *sannyāsī* was, ben je Me gaan prijzen.

* 8.127*

*kibā vipra, kibā nyāsī, sūdra kene naya
yei kṛṣṇa-tattva-vettā, sei 'guru' haya*

“Ongeacht of iemand *brāhmaṇa*, *sannyāsī* of *sūdra* is, als hij *kṛṣṇa-tattva* kent, is hij in werkelijkheid *guru*.”

Met deze uitspraak is de intentie van Mahāprabhu, dat Rāmānanda Rāya niet het idee moet hebben, dat Hij geen religieuze instructies van een *sūdra* kan aannemen, omdat Hij een geboorte in een *brāhmaṇa* familie heeft aanvaard en bovendien *sannyāsī* is.

Voor iedereen, die *varṇāśrama-dharma* volgt en religieuze instructie en initiatie wil ontvangen, is een *guru* in de kaste van *brāhmaṇas* onontbeerlijk. Maar aangezien kennis van *kṛṣṇa-tattva* het hoogste doel van alle *jīvas* is, luidt de schriftuurlijke conclusie, dat iedereen, die *bhakti-tattva* kent, in feite een geestelijk leermeester is. Er wordt gezegd,

*tad-vijñānārtham sa gurum evābhigacchet
samiṭ-pāṇih śrotṛiyam brahma-niṣṭham*

Mundaka Upaniṣad (1.2.12)

“Om kennis te verkrijgen over de Allerhoogste Waarheid, moet men een bonafide *guru* benaderen, die de Veda's kent en verankerd is in de Absolute Waarheid, waarbij men ingrediënten om te offeren bij de hand heeft.”

*varṇottame 'tha ca gurau
sati yā viśrute 'pi ca
sva-deśato 'tha vānyatra
nedaṁ kāryam śubhārthinā*

Śrī Hari-bhakti-vilāsa (1.51)

“Als een bekende *brāhmaṇa* geestelijk leermeester in de eigen omgeving aanwezig is, hoeft iemand, die voorspoed verlangt, niet

naar elders te reizen om initiatie te aanvaarden van iemand anders dan van hem.”

Iemand uit een lage kaste mag niet het werk uitvoeren van het schenken van *mantras* [en op die manier een initiërend geestelijk leermeester worden]. Een gekwalificeerd persoon uit een hoge kaste mag geen *mantra* ontvangen van iemand uit een lagere kaste. Dit zijn gewone, wereldse instructies bedoeld voor degenen, die trots zijn op hun kaste. Deze regel echter is niet van toepassing op de zuivere personen, die zijn toegewijd aan *bhakti*, die verstoken zijn van het vals ego, dat voortkomt uit kaste. Het voorschrift voor hen luidt, dat alleen degenen, die de wetenschap van Śrī Kṛṣṇa beheersen, deskundig zijn in het proces van toegewijde dienst en devotionele smaken kunnen proeven, dienen te worden aanvaard als geestelijk leermeester, ongeacht of zij afkomstig zijn uit een brahmaanse familie of uit een *sūdra* familie.

De *sāttvata* geschriften (Vaiṣṇava geschriften) leggen uit, dat degenen, die zijn geïnitieerd in een *viṣṇu-mantra*, worden gekend als *dvijādhika*, hetgeen wil zeggen, dat ze zelfs bovengeschiedt zijn aan de *dvijas*, tweemaal geboren *brāhmaṇas*. Dit komt, omdat een gewone *vipra* (*brāhmaṇa*) alleen gekwalificeerd is voor *karma-kāṇḍa*, terwijl iemand, die is geïnitieerd in een *viṣṇu-mantra* over de kwalificatie beschikt voor het hoogste religieuze proces genaamd *bhāgavata-dharma*. In *Śrī Caitanya-bhāgavata* wordt gezegd, dat een dergelijke *darśana* van de Absolute Waarheid (Parabrahman), zoals werd geopenbaard aan Śrī Haridāsa Ṭhākura, die geboren was in een *yavana* (outcaste) familie, zelden werd verkregen, zelfs niet door Śrī Brahmā, de schepper van de materiële kasten, om niet te spreken van degenen, die behoren tot de hoogste kasten.

In *Bhakti-sandarbha* ontleent Śrī Jīva Gosvāmī bewijs aan de *Garuḍa Purāṇa* (zoals hieronder geciteerd) en specificeert, dat een enkele *brāhmaṇa*, die veel offers uitvoert, superieur is aan duizend gewone *brāhmaṇas* en dat één toegewijde van Viṣṇu superieur is aan duizend van deze *yājñika-brāhmaṇas*. En dat één exclusieve toegewijde van Śrī Kṛṣṇa superieur is aan duizend toegewijden van Śrī Viṣṇu,

brāhmaṇānām sahasrebhyaḥ satra-yāji viśiṣyate
satra-yāji-sahasrebhyaḥ sarva vedānta-pāragah
sarva-vedānta-vit-koṭyā viṣṇu-bhaktō viśiṣyate
vaiṣṇavānām sahasrebhya ekānty eko viśiṣyate

Gauḍīya *ācāryas*, zoals Śrī Narottama Ṭhākura, Śrī Narahari Sarakāta Ṭhākura, Śrī Mukunda Datta, Śrī Kānu Ṭhākura, Śrī Śyāmānanda Prabhu en Śrī Rasikānanda Prabhu, zijn in andere kasten verschenen, zoals *kāyastha*, *vaidya*, *gopa* en *karāṇa*. Niettemin hebben vele *brāhmaṇas* en *kṣatriyas* initiatie van hen aanvaard. De uitspraak van alle bonafide geschriften is, dat ongeacht de *varṇa* of *āśrama*, waaruit de geestelijk leermeester afkomstig is, de ware vereiste is, dat hij een Vaiṣṇava moet zijn. In verband hiermee citeert Śrī *Hari-bhakti-vilāsa* (1.40-41) de volgende verzen uit de *Padma Purāṇa*.

mahākula prasūto 'pi
sarva yajñesu ikṣitaḥ
sahasra sākḥādhyāyī ca
na guruḥ syād avaiṣṇavaḥ

“Zelfs als iemand is geboren in een hoge klasse familie, is ingewijd in de uitvoering van alle vedische offers en zelfs een *brāhmaṇa* is onderlegd in duizend takken van de Veda's en deson-

danks geen Vaiṣṇava is, is hij niet gekwalificeerd om *guru* te zijn.”

grhīta-viṣṇu-dikṣāko
viṣṇu-pūjā-paro naraḥ
vaiṣṇavo 'bhihito 'bhijñair
itaro 'smād avaiṣṇavaḥ

“Een Vaiṣṇava is iemand, die op de juiste wijze is geïnitieerd in een *viṣṇu-mantra* en is gewijd aan de verering van Viṣṇu. Behalve dezen zijn er geen andere Vaiṣṇava's.”

“Op de juiste wijze te zijn geïnitieerd in het chanten van een *viṣṇu-mantra*” wijst erop, dat de beoefenaar een verbinding met een authentieke *guru* in een bonafide en ononderbroken discipline opvolging of *sampradāya* moet hebben en de *mantra* van hem moet hebben ontvangen. Śrī *Gautamīya-tantra* stelt, “*sampradāya-vihinā ye mantrās te niṣphalā matāḥ* – De *mantra*, die niet is genomen van de *āmnāya-paramparā*, met andere woorden, rechtstreeks gehoord van de *guru-paramparā*, die begint bij Śrī Kṛṣṇa en neerdaalt naar Brahmā, Nārada en andere *ṛṣis*, is *niṣphala*, of vruchteloos.”

Śrī Jiva Gosvāmipāda brengt de betekenis over van het woord *vipra* als iemand, die deskundig is in *parā-vidyā*, de hoogste kennis. Eigenlijk is deze *parā-vidyā* synoniem met *bhakti*. Śrī *San-kṣepa-vaiṣṇava-toṣaṇī* (10.16.2) kan worden geciteerd ter ondersteuning van deze *siddhānta*, waarin wordt gezegd, “*veda pāthād bhaved vipraḥ* – iemand, die de Veda's reciteert, wordt een *vipra* genoemd.” Het principiële resultaat van het lezen van de Veda's is het ontvangen van *divya-jñāna*, transcendentale kennis. Deze kennis gaat hand in hand met *vaiṣṇava-dikṣā*, want een begrip van de relatie met Bhagavān komt via de *mantra*, die men bij de

initiatie krijgt. Dus met het ontvangen van *dikṣā* wordt de status van *vipra* verkregen als een bijkomend resultaat.

* 8.128*

sannyāsī' baliyā more nā kariha vañcana
kṛṣṇa-rādhā-tattva kahi' pūrṇa kara māna"

“O Rāmānanda Rāya, ga Me niet bedriegen door te denken, dat Ik een *sannyāsī* ben. Vervul alsjeblieft Mijn hartewens door de *tattva* te beschrijven van zowel Śrī Kṛṣṇa als Śrī Rādhā.”

* 8.129-130*

yadyapi rāya—premī, mahā-bhāgavate
tānra mana kṛṣṇa-māyā nāre ācchādite
tathāpi prabhura icchā—parama prabala
jānileha rāyera mana haila ṭalamala

Śrī Rāmānanda Rāya was een *mahā-bhāgavata* en daardoor was hij doordrenkt met *prema*. Zijn verstand kon niet worden afgedekt door het begoochelende vermogen van Śrī Kṛṣṇa's *māyā*. Bovendien kende hij de innerlijke identiteit van Mahāprabhu. Desondanks werd zijn geest onrustig, omdat het verlangen van Mahāprabhu zo sterk was.

Ondanks dat Rāmānanda Rāya het feit klinkklaar realiseerde en erkende, dat de gedaante van Śrī Caitanya Mahāprabhu, die tegenover hem zat, niemand anders was dan Bhagavān. Onder

invloed van het intense verlangen van Caitanya Mahāprabhu had hij dit feit niettemin over het hoofd gezien. Toen beantwoordde Śrī Rāmānanda Rāya Zijn vraag. Mahāprabhu had het sterke verlangen, dat Śrī Rāmānanda Rāya van iedere *tattva* een veel-omvattende presentatie zou geven.

* 8.131-132*

*rāya kahe,—“āmi—naṭa, tumi—sūtra-dhāra
yei mata nācāo, sei mata cāhi nācibāra*

*mora jihvā—vīṇā-yantra, tumi—vīṇā-dhārī
tomāra mane yei uṭhe, tāhāi uccāri*

Śrī Rāmānanda Rāya zei, “Ik ben slechts een marionet en Jij trekt aan de touwtjes. Ik dans, zoals Jij me laat dansen. Mijn tong lijkt op een *vīṇā* en Jij bent de musicus, die de *vīṇā* bespeelt. Hetgeen Jouw geest wenst te horen, zal ik spreken.”

Krishna-tattva

* 8.133-135*

*parama īśvara kṛṣṇa—svayaṁ bhagavān
sarva-avatāri, sarva-kāraṇa-pradhāna*

*ananta vaikunṭha, āra ananta avatāra
ananta brahmāṇḍa ihān,—sabāra ādhāra*

*sac-cid-ānanda-tanu, vrajendra-nandana
sarvaiśvarya-sarvaśakti-sarvarasa-pūrṇa*

“ ŚRĪ KṚṢṆA IS DE ALLERHOOGSTE BESTUURDER EN Hij is Svayam Bhagavān, de oorspronkelijke, Allerhoogste Persoon; Hij is zowel de bron van alle andere incarnaties als de eerste oorzaak van alle oorzaken. Śrī Kṛṣṇa is de basis van een onbeperkt aantal Vaikunṭha planeten, ontelbaar veel incarnaties en een oneindig aantal universa. Hij is de ware gedaante van eeuwigheid, kennis en zegen, en toch is Hij de eeuwige zoon van Nanda Mahārāja, ook al is Hij in feite ongeboren, want Hij is het allereerste begin van alles. Niet alleen heeft Nanda Bābā het gevoel van ‘Ik ben Kṛṣṇa’s vader,’

maar Śrī Kṛṣṇa houdt ook het eeuwige zelfbeeld in stand van ‘Ik ben de zoon van Nanda en Yaśodā.’ Hij is de onbetwiste meester van alle rijkdom, vermogens en alle energie. In hoogste instantie is Hij *raso vai saḥ*, verzadigd van alle *rasas* en Hij is *rasa-svarūpa*, de ware belichaming van *rasa*.

* 8.136*

*īśvaraḥ paramaḥ kṛṣṇaḥ sac-cid-ānanda-vigrahaḥ
anādir ādir govindaḥ sarva-kāraṇa-kāraṇam*

Śrī Brahmā-saṁhitā (5.1)

“Deze zelfde Śrī Kṛṣṇa, die de ware belichaming is van eeuwigheid, kennis en zegen, is zowaar de allerhoogste bestuurder van alle andere bestuurders. Hij is de oorspronkelijke gedaante van Kṛṣṇa met twee handen (*svayam-rūpa*). Bovendien is Hij zonder begin en Hij is de bron van alles. Hij is Govinda, de absolute oorzaak der oorzaken.’

In het voorgaande vers heeft Śrī Rāmānanda Rāya uitgelegd, dat Śrī Kṛṣṇa de oorspronkelijke Allerhoogste Persoonlijkheid Gods is. Nu geeft hij hiervan bewijs in het huidige vers, waarin men zich tot Śrī Kṛṣṇa wendt als *īśvaraḥ paramaḥ*. Dit bepaalt, dat Śrī Kṛṣṇa de Allerhoogste Bestuurder is en de oorspronkelijke Persoonlijkheid Gods, de bron van alle andere gedaanten van God – *ete cāṁśa-kalāḥ puṁśaḥ kṛṣṇas tu bhagavān svayam* (*Śrīmad-Bhāgavatam* 1.3.28). Hier is “Kṛṣṇa” het juiste zelfstandig naamwoord en alle resterende termen zijn bijvoeglijk naamwoorden, die dat zelfstandige naamwoord kwalificeren. Śrī Brahmā zei

tegen Devarṣi Nārada, “O zondeloze, ik heb jou ontelbaar veel incarnaties van Bhagavān beschreven en heb Śrī Kṛṣṇa als één van deze gerekend.” Niemand mag echter denken, dat Śrī Kṛṣṇa een andere incarnatie is van deze drie *puruṣa-avatāras*. Śrī Kṛṣṇa is de bron van alle andere incarnaties inclusief zelfs Śrī Rāma en Śrī Nṛsimha. Hierdoor wordt duidelijk, dat alleen Śrī Kṛṣṇa Svayam Bhagavān is, de oorspronkelijke Allerhoogste Persoon. Dit wordt ook bevestigd in *Śrī Kṛṣṇa-sandarbha* (*Anuccheda* 82, tekst 36),

*avatārā hy asaṅkhyātāḥ
kathitā me tavāgrataḥ
paraṁ samyak pravakṣyāmi
kṛṣṇas tu bhagavān svayam*

“Nu ik jou de ontelbaar vele incarnaties van God heb beschreven, kan ik jou vertellen, dat Śrī Kṛṣṇa de oorspronkelijke gedaante van Bhagavān is.”

Toen Śrī Kṛṣṇa in deze wereld verscheen, zei Śrī Gargācārya, “*kṛṣṇatām gatāḥ* – Nu zijn alle andere incarnaties, die in voorgaande tijdperken zijn verschenen, in dit zwarte kind aanwezig.” Met andere woorden, alle incarnaties zijn het lichaam van Kṛṣṇa binnengegaan en Ze hebben in Hem eenheid bereikt. Volgens de logica van *payasā kumbhaṁ pūrayati* (de aarden pot met melk vullen), of zoals de poriën van een aarden pot worden doordrenkt met melk, zo doordrenkt de naam “Śrī Kṛṣṇa” de geschriften. Hij, die de allerhoogste bestuurder van allemaal is, de hoogste realiteit en de non-duale Absolute Waarheid, wordt gekend onder de naam Śrī Kṛṣṇa. In de conversatie tussen Śrī Nārada en Kuśadhvaja, welke wordt beschreven in de *Prabhāsa-khaṇḍa* [van de *Mahābhārata*] en in de *Padma Purāṇa*, verklaart

Śrī Bhagavān Zelf, “*nāmnām mukhyatamaṁ nāma kṛṣṇākhyam me parantapa* – O Arjuna, onderdrukker van vijanden, van al Mijn namen is Kṛṣṇa de meest prominente.”

In het vers in kwestie (*iśvaraḥ paramaḥ kṛṣṇa*) verheerlijkt Śrī Brahmā Śrī Kṛṣṇa met de naam Govinda, die niemand anders is dan Śrī Kṛṣṇa Zelf. Hij die de koeien, *gopas* en *gopīs* en alle andere inwoners van Vraja in stand houdt, is Śrī Govinda. Zijn bijzondere karakteristiek is de *indra* of Meester te zijn van de koeien. In de context van dit vers is de etymologie van het woord “Kṛṣṇa” als volgt.

*kṛṣir bhū-vācakaḥ śabda
ṇaś ca nirvṛtti-vācakaḥ
taylor aikyam param brahma
kṛṣṇa ity abhidhīyate*

Mahābhārata, Udyoga-parva (71.4)

Dit vers is gerelateerd aan Kṛṣṇa. De werkwoordstam *kṛṣ* wijst op alles dat bestaat (*bhū-* of *satta-vācaka*) en *ṇa* wijst op Zijn zegenrijke natuur (*ānanda-vācaka*) of Hij die een aantrekkingskracht naar Zichzelf genereert, die de aantrekking tot al het andere neutraliseert, ontkent of logenstraft (*nirvṛtti-vācaka*).

Met betrekking tot de verering van Śrī Kṛṣṇa zegt de *Gauramīya-tantra*, een van de *sāttvata-tantras* (Vaiṣṇava geschriften) het volgende,

*kṛṣi-śabdasya sattārtho
ṇaś cānanda-svarūpakaḥ
sukha-rūpo bhaved ātmā
bhavānandamayasa tataḥ*

“Het woord *kṛṣi* wijst op bestaan, of waarheid, en *ṇa* refereert aan de belichaming van natuurlijke zegen. De gecombineerde

betekenis is ‘iemand wiens bestaan wordt gekenmerkt door zegen’ of ‘iemand die iedereen aantrekt en hen zegen schenkt’.

Hij is Śrī Kṛṣṇa, de belichaming van geluk en Hij, die vol hoogste zegen is.

Sadaiva saumya idamagramāsīt. Dit betekent, “O *saumya*, O vriendelijk persoon, er was alleen *sat-svarūpa* Bhagavān (Hij wiens gedaante eeuwig is), voordat de schepping manifest was.” Hij is een pakhuis van totale zegen. De *Vāsudeva Upaniṣad* vertelt ons ook, “*devakī-nandano nikhilam ānandayet* – De zoon van Devakī, Śrī Kṛṣṇa, maakt alle bewegende en niet-bewegende levende wezens zegenrijk.” Śrī Kṛṣṇa alleen is Parabrahman, de Absolute Waarheid.

Śrīmad-Bhāgavatam (7.10.48) zegt, dat Śrī Kṛṣṇa de Absolute Waarheid is, die incognito verschijnt als een mens – *gūḍharṇ paraṁ brahma manuṣya-liṅgam*. Ook de *Gopāla-tāpanī Upaniṣad* zegt, “yo ‘sau paraṁ brahma – Heer Gopāla is de Allerhoogste Waarheid.” Śrī Kṛṣṇa Zelf zegt,

*brahmaṇo hi pratiṣṭhāham
amṛtasyāvyayasya ca
śāśvatasya ca dharmasya
sukhasyaikāntikasya ca*

Śrīmad Bhāgavad-gītā (14.27)

“Ik, Śrī Kṛṣṇa, ben *nirguṇa-saviśeṣa-tattva-svarūpa* – Mijn gedaante beschikt over alle transcendentale kwaliteiten zonder een spoor van materie. Ik ben de toevlucht of bron van de *brahmajyoti* (Brahman uitstraling), dat het hoogste doel is van impersonalisten.”

Onsterfelijkheid, onveranderbaarheid, eeuwigheid, *nitya-dharma* (*prema*) en *vraja-rasa*, de zoete smaak van Vraja, die exclusief

geluk schenkt, rusten allemaal in de transcendente gedaante van Śrī Kṛṣṇa, die geen materiële eigenschappen (*nirguṇā*) heeft en vol variëteiten aan transcendente kwaliteiten (*sa-viśeṣa*) is. “*Kṛ-ṣṇo vai paramām daivatam* – Kṛṣṇa is de Allerhoogste Persoonlijkheid Gods” (*Gopāla-tāpanī Upaniṣad* 1.2). Aangezien Śrī Kṛṣṇa de Allerhoogste Persoon (*parama-puruṣa*) is, is Hij ook de Oorspronkelijke Persoon (*ādi-puruṣa*),

*śrutvā 'jitaṁ jarāsandhaṁ
nṛpater dhyāyato hariḥ
āhopāyaṁ tam evādya
uddhavo yam uvāca ha*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.72.15)

“Nadat Mahārāja Yudhiṣṭhira alle windstreken had veroverd, zat hij na te denken over de manier, waarop Jarāsandha kon worden verslagen, die onoverwinnelijk scheen te zijn. Op dat moment stelde Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, zowaar de oorspronkelijke persoonlijkheid, een methode voor, die Hij van Uddhava had gehoord.”

Met dit bewijsmateriaal wordt bepaald, dat Śrī Kṛṣṇa de oorspronkelijke Śrī Hari is – dit staat vast. Dat Hij de kwaliteit heeft de oorspronkelijke oorzaak te zijn, is niet alleen het geval, omdat Hij de bron is van alle *avatāras* maar ook, omdat Hij *anādi* is, Hij heeft geen begin. Hij is de *sat-cit-ānanda-vigraha*, of de ware gedaante van eeuwigheid, kennis en zegen. Zijn lichaam is Zijn ziel en Zijn ziel in zowaar Zijn lichaam. “*Ānandaṁ brahmaṇo rūpam* – de gedaante van de Allerhoogste Persoon is *ānanda* (zegen)” (*Taittirīya Upaniṣad* 2.4.1).

Gedurende Zijn spel en vermaak in Vraja als baby, kind en jongere werd Hij Vrajendra-nandana of Govinda genoemd. Śrī Sūta Gosvāmī zegt het volgende,

*śrī-kṛṣṇa kṛṣṇa-sakha vṛṣṇy-ṛṣabhāvani-dhru-
rājanya-vaṁśa-dahanānapavarga-vīrya
govinda gopa-vanitā-vraja-bhṛtya-gīta
tīrtha-śravaḥ śravaṇa-maṅgala-pāhi bhṛtyān*

Śrīmad-Bhāgavatam (12.11.25)

“O Kṛṣṇa! O vriend van Arjuna! O beste van de Vṛṣṇi dynastie!
O vernietiger van de koninklijke dynastieën, die de Aarde moles-
teren! O Jij, wiens grandeur voorspoed schenkt aan een ieder,
die erover hoort! O Jij, wiens geheiligde glorie wordt bezongen
door de koeherders en koeherderinnen van Vraja! O Govinda!
O Śrī Kṛṣṇa, bescherm ons, Jouw dienaren, alsjeblieft.”

In Canto Tien van *Śrīmad-Bhāgavatam* (10.27.20) staat, dat de
Surabhī koe zich had gericht tot Śrī Kṛṣṇa als Govinda, toen Hij
ceremonieel werd gebed, en had gezegd, “*tvaṁ na indro jagat-
pate* – O U, die beschikt over machtige, onbevattelijke vormen
van energie! O U, Superziel van het universum! O Acyuta, die
nimmer van Zijn positie valt! O Śrī Kṛṣṇa! O Jagatpati, Meester
van het universum! U alleen bent onze vererenswaardige Heer.
U, niet Indra, bent de instandhouder van het universum.” Śrī
Kṛṣṇa kreeg de naam “Śrī Govinda” nadat Zijn badceremonie
was voltooid. *Śrīmad-Bhāgavatam* (10.27.23) zegt, “*govinda iti
cābhyadhāt* – Indra noemde Bhagavān ‘Govinda’.”

In zijn gebeden op het eind van dit onderwerp in *Śrīmad-
Bhāgavatam* (10.26.25) roept ook Śrī Śukadeva de naam Govinda
aan, “*priyān na indro gavām* – O *indra* van de koeien (Govinda),
wees met ons tevreden.” In de *Gautamīya Tantra* staat de vol-
gende beschrijving,

*gopīm tu prakṛtīm vidyā janas tattva-samūhakah
anayor āśrayo vyāptyā kāraṇatvena ceśvaraḥ
sāndrānandaṁ param jyotir vallabhatvena ca kathyate*

*athavā gopī prakṛtir janas tad-amśa-maṇḍalam
anayor vallabhah proktaḥ svāmī kṛṣṇās ca īśvaraḥ
kārya-kāraṇayor īśah śrutibhis tena gīyate
aneka-janma-siddhānām gopinām patir eva vā
nanda-nandana ity uktas trailokyānanda-varadhanah*

“Hij die beroemd is onder de koeien, op Aarde en in de Veda’s en die de toevlucht is van hen allemaal, is Śrī Govinda-deva. Hij, die wordt omringd door de koeien en vol ongeëvenaarde vermogens en bekoring is, is deskundig in het vrij manifesteren van Zijn onbegrensde spel en vermaak. Hij die in alle werelden en in de Veda’s beroemd is, die altijd in Śrī Nanda-Gokula verblijft en wiens donkere lichaamskleur de tint heeft van pas geformeerde regenwolken, betovert de geest van de inwoners van Vraja. Hij breidt Zijn uiterst beminnelijke spel uit en Zijn liefvallige activiteiten worden door de Veda’s in alle werelden luidkeels bezongen. Die maan van Gokula, Śrī Kṛṣṇacandra, die de kleding van een koeherdersjongen draagt, wordt immers ‘Govinda’ genoemd.”

Het is duidelijk, dat in de mate, waarin *prema-rasa* in het hart van Śrī Brahmā toeneemt, zijn gretigheid om de zoete gedaante van Govinda te bereiken in dezelfde mate toeneemt. Aanvankelijk gaf hij zich over aan de *svarūpa* van Govinda in Śrī Kṛṣṇa, dat wil zeggen, aan Gopāla, een koeherdersjongen, die de zoon is van Śrī Nanda Mahārāja, de koning van Vraja, en die de ziel en zaligheid is van Moeder Yaśodā.

Toen die *prema-rasa* rijp werd en het *rasika* hart van Brahmā vulde, werd hij buitengewoon rusteloos om de extreem mooie, donkere Śyāmasundara te bereiken, de beste danser (*naṭavara*), wiens schoonheid zelfs de geest van Cupido (*mādana-mohana*) ontregelt, vooral wanneer Hij wordt omringd door de *vraja-gopīs*

met hun lotusooogjes. Bovendien offerde hij zich aan *gopī-jana-vallabha* (de geliefde van de *gopīs*) in Kṛṣṇa. Het hart van Brahmā was rusteloos om de nectar van *gopī-prema* te proeven. Hij was dus niet eenvoudig voldaan met het chanten van *kṛṣṇāya svāhā* (ik offer mezelf aan Kṛṣṇa) of *kṛṣṇāya govindāya svāhā* (ik offer mezelf aan Kṛṣṇa die Govinda is). Zijn voldoening kwam alleen door te chanten *kṛṣṇāya govindāya gopī-jana-vallabhāya svāhā* (ik offer mezelf aan Kṛṣṇa die Govinda is en de geliefde van de *gopīs*).

Van de werkwoordstam *gupa* is het woord *gopī* afkomstig, dat betekent “beschermen en in stand houden.” In dit geval refereert de betekenis aan de speciale *śakti*, die *prema* schenkt en de toegewijden in stand houdt – die energie is de *hlādinī-śakti*, die wordt belichaamd in Rādhā. De uitdrukking *gopī-jana* bestaat uit de woorden *gopī* of *rādhā* en *jana*, hetgeen wijst op de gezellinnen, die Haar expansies zijn. Daarom is de uitdrukking van toepassing op de kring van Rādhā’s metgezellinnen, Haar directe, lichamelijke expansies. Men dient te weten, dat het woord *gopī-jana* op Śrī Rādhā en op Haar *kāyā-vyūha* expansies wijst, zoals Lalitā en Viśākhā. Hun *vallabha*, of grootste geliefde, is Śrī Kṛṣṇa. Dus *gopī-jana-vallabha* betekent, “die gedaante van Śrī Kṛṣṇa, die Śrī Rādhā eeuwigdurend omarmt.” Het gebruik van *gopī-jana-vallabha* betekent daarom van nature het Goddelijk Paar, Śrī Rādhā-Kṛṣṇa.

* 8.137-138*

*vṛndāvane ‘aprākṛta navīna madana’
kāma-gāyatrī, kāma-bije yānra upāsana
puruṣa, yoṣit, kibā sthāvara-jaṅgama
sarva-cittākarṣaka, sākṣāt manmatha-mādana*

“In Vṛndāvana is Śrī Kṛṣṇa de altijd nieuwe, transcendente Cupido. Hij wordt geëerd met de *kāma-gāyatrī* en de *kāma-bīja*, de zaadklankvibratie *klīm*. Hij trekt het hart van alle levende wezens aan – mannelijk en vrouwelijk, bewegend en niet-bewegend – en Hij is zowaar de magneet van Cupido zelf.

Rasika-śekhara Nanda-nandana Śrī Kṛṣṇa is in Vṛndāvana aanwezig als Madana-mohana, de ware verleider van Cupido, met Śrī Rādhikā, die wordt omringd door de altijd nieuwe, prachtige, jonge *gopīs* met lotus oogjes. Zelfs nadat men Hem heeft bereikt, neemt de gretigheid om bij Hem te zijn eenvoudig steeds verder toe. Zijn schoonheid en bekoring worden eeuwigdurend iedere seconde op nieuwe manieren gerealiseerd. Om deze reden is Hij de transcendente, altijd nieuwe Cupido (*aprākṛta-navīna-madana*). In het hart van degenen, die Hem als Cupido vereren, ontwaakt een zeer sterke, spiritueel amoureuze liefde (*kāma*) gevolgd door een vorm van waanzin. Zijn altijd nieuwe Madana gedaante is niet van deze materiële natuur. De gewone Cupido opereert alleen in deze materiële wereld en motiveert aantreking tot het vlees. Dit is eenvoudig lust, die grof materialistisch en verfoeilijk is. Degenen in lichaamsbewustzijn worden door deze materiële Cupido gebonden en geforceerd zich aan materiële lust over te geven.

Kennis van de relatie met Śrī Kṛṣṇa markeert het begin van de transcendente positie van de *jīva*. Deze spirituele positie bestaat in twee soorten: *svarūpa-gata* en *vastu-gata*. In het beginstadium krijgt de *sādhaka* geen bevrijding van zijn relatie met materie. Op dat niveau verschijnt in hem alleen gedeeltelijke spiritualisatie. Hoewel hij in Vṛndāvana kan gaan wonen, is hij geen

echte resident. Dit is *svarūpa-gata*. Zodra eenmaal de materialistische tendens van de grove en subtiel materiële lichamen is opgeheven, krijgt de beoefenaar naar de wil van Kṛṣṇa geleidelijk zijn eigenlijke positie in Vṛndāvana. Op dit niveau, tijdens het stadium van *sādhana* (spirituele beoefening), vereert de *jīva Śrī Kṛṣṇa* met de *kāma-gāyatrī* en de transcendente *kāma-bija*. “*Gāyantam trāyate yasmāt gāyatrī tvam tataḥ smṛtaḥ* – hetgeen de chanteur bevrijdt, wordt *gāyatrī* genoemd.” De *kāma-gāyatrī* schenkt appreciatie voor de gedaante van de altijd nieuwe, transcendente Cupido, Śrī Kṛṣṇa, en het chanten ervan maakt die gedaante in het hart manifest. Door een tijdelijke glimp van die gedaante op te roepen geeft het de persoon, die erop mediteert, een intens verlangen om Hem in Zijn geheel te krijgen.

Zoals geopenbaard in *Hayaśīrṣa-pañcarātra* hebben degenen uitgelegd, die goed belezen zijn in de fundamentele waarheden, dat het hoogste object – God die wordt aangeduid met Zijn *mantra* – de chanteur, de presiderende godheid en de *mantra* zelf niet-verschillend zijn. De *kāma-bija*, of de zaadlettergreep van de *kāma-gāyatrī*, is *klīm*. Zoals de *kāma-gāyatrī* de *rasātmaka-svarūpa* (de gedaante vol *rasa*) van de gewone vedische *gāyatrī* is, zo is *kāma-bija* de *rasātmaka-svarūpa* van de oorspronkelijke geluidsvibratie, *praṇava* of *omkāra*. De *kāma-bija* – *klīm* – bestaat uit vier letters *ka*, *la*, *ī*, *bindu* en *anusvāra*. De *Bṛhad-gautamīya-tantra* stelt het volgende vast,

ka-kāraḥ puruṣaḥ kṛṣṇaḥ sac-cid-ānanda-vigrahaḥ
ī-kāraḥ prakṛtī rādhā nitya vṛndāvaneśvarī
laścānandātmakaṁ premasukhaṁ tayośca kīrtitam
cumbana-ānanda-mādhuryaṁ nādabinduḥ samīritah

De letter *ka* betekent Śrī Kṛṣṇa, de Allerhoogste Persoon, wiens lichaam is samengesteld uit eeuwigheid, kennis en zegen. De

letter *i* duidt op supreme macht en de eeuwig presiderende Godin van Vṛndāvana (Vṛndāvanēśvarī) Śrī Rādhā. De letter *la* wijst op de zegen van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa, en de *nāda-bindu* suggereert de *mādhurya*, die voortkomt uit het geluk van het kussen van Elkaar. Dus de *kāma-gāyatrī* samengesteld uit vierentwintig lettergrepen en een halve is de ware gedaante van Śrī Kṛṣṇa. Deze *mantra* maakt het hele universum rusteloos om liefde voor Śrī Kṛṣṇa te krijgen. Van de werkwoordstam *kam* (wensen) is het woord *kāma* afgeleid. *Kāma* is het object, dat men wenst te krijgen. *Kāmadeva* is de naam van Madana-mohana Śrī Kṛṣṇa, de altijd nieuwe, transcendente Cupido, die beschikt over schoonheid, beminnelijkheid en alle goddelijke kwaliteiten, zoals *vaidagdhya* (genialiteit). Als keizer en ware belichaming van amoureuze liefde trekt Hij de geest aan van iedereen.

De *kāma-gāyatrī* bestaat uit vijfentwintig lettergrepen: *kā, ma, de, vā, ya, vi, dma, he, pu, spa, bā, nā, ya, dhī, ma, hi, ta, nno, na, ṅgaḥ, pra, co, da, yā* en *t*. De lettergreep *-ya* van het woord *kāma-devāya* (de laatste lettergreep) wordt beschouwd als een halve lettergreep. Vier aspecten van Kṛṣṇa – de heilige naam, de *mantra*, Zijn lichaam (of godsbeeld) en Zijn *svarūpa* (natuur) – zijn niet-verschillend van Hem en van elkaar. Iedere lettergreep van de *kāma-gāyatrī* vertegenwoordigt een van de “manen” in Zijn gedaante. Een van deze vierentwintig manen is manifest op al Zijn lichaamsdelen. Zijn tien vingernagels en tien teennagels zijn twintig van die manen, twee zijn Zijn wangen, een hele maan correspondeert aan Zijn hele gezicht, een andere is de stip muskus, die Zijn kin decoreert, en de halve maan is Kṛṣṇa’s voorhoofd.

Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura werd geroerd door een gevoel van twijfel, omdat hij de halve lettergreep van de *kāma-gāyatrī* niet kon vinden. Hij ging toen naar de oever van Rādhā-

kuṇḍa om zijn leven op te geven, maar Śrī Rādhā openbaarde hem in een droom, *vi-kārānta-ya-kāreṇa (ca cārddhākṣaram) prakīrtitam*. The *Varṇāgama-bhāsvata*, een Sanskriet grammaticaboek, geeft dezelfde conclusie. Śrīmatī Rādhikā legde uit, wanneer de letter *ya* vooraf gaat aan de letter *vi*, wordt *ya* beschouwd als een halve lettergreep. In dit boek staat, dat behalve de letter *ya*, die voorafgaat aan de letter *vi*, alle andere lettergrepen compleet zijn en worden beschouwd als volle manen, “*vyanta ya-kāro ’rdhākṣam lalāṭe ’rdha-candra-bimbaḥ, tad-itarām purṇākṣaram purṇa-candraḥ iti* – Het voorhoofd van Śrī Kṛṣṇa is de halve maan, de halve lettergreep.”

Śrī Śyāmasundara, die zelfs de geest van Cupido karnt, trekt met Zijn verbazingwekkend mooie kleding het hart van de hele wereld aan,

*madhuram madhuram vapur asya vibhor
madhuram madhuram vadanam madhuram
madhu-gandhi mṛdu-smitam etad aho
madhuram madhuram madhuram madhuram*

Śrī Kṛṣṇa-karṇāmṛta (92)

De auteur van *Śrī Kṛṣṇa-karṇāmṛta*, Śrī Bilvamaṅgala Ṭhākura, zegt, “Ah! Het lichaam van onbegrensde Śrī Kṛṣṇa is uitzonderlijk lief. Op dit lichaam is Zijn gelaat als een maan zelfs nog liever. Op Zijn gelaat zijn Zijn zachte, milde glimlach en aromatische adem zelfs nog liever dan het liefste. Alles aan Śrī Kṛṣṇa is lief, lief, lief. Deze persoon, de hoogste vorm van beminnelijkheid, komt volkomen tot bloei, wanneer Hij bij Śrī Rādhā is.”

Toen Śrī Kṛṣṇa uit de *rāsa-līlā* verdween en de *gopīs* achterliet, werden ze bedroefd in afgescheidenheid en treurden. Śrī Śukadeva Gosvāmī bereikte eenheid met het gevoel (*tādātmya*) van deze *gopīs* en zei,

* 8.139*

*tāsām āvirabhūc chauriḥ
smayamāna-mukhāmbujah
pītāmbara-dharaḥ sragvī
sāksān manmatha-manmathaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.32.2)

“Toen Śrī Kṛṣṇa opnieuw verscheen voor de mooie dames van Vraja, droeg Hij een gele doek. Hij droeg ook een slinger van bloeiende bosbloemen en op Zijn lotusgezicht stond een lieve glimlach. De schoonheid van een dergelijke gedaante brengt zelfs de geest in de war van Cupido, die het hoofd van alle wezens op hol jaagt.’

De god van de liefde (Kāmadeva), die zich in de *svarūpa* van zowel Śrī Kṛṣṇa als de *gopīs* bevindt, was daar aanwezig om Śrī Kṛṣṇa te zien in de stemming van de *gopīs*. Toen hij deze schoonheid en elegantie zag, viel Kāmadeva, die werd verwond door de pijlen van liefde, zelf flauw.

* 8.140*

*nānā-bhaktera rasāmṛta nānā-vidha haya
sei saba rasāmṛtera ‘viṣaya’ ‘āśraya’*

“De eerder genoemde vijf typen toegewijden (*sānta*, *dāśya*, enz.) hebben verschillende gevoelens in hun verering. In overeenstemming met hun devotionele gevoelens ervaren ze verschillende vormen van *rasa*. Zowel het vererenswaardige

object als de toevlucht van al deze uiteenlopende *rasas* is Śrī Kṛṣṇa Zelf.

In *Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu* staat, dat er twaalf *rasas* zijn. Er zijn vijf *mukhya* of primaire *rasas*, namelijk *sānta*, *dāsyā*, *sakhya*, *vātsalya* en *madhurya*; en de *gaṇa* of secundaire *rasas*, zijn er zeven, namelijk humor (*hāsya*), mededogen (*karuṇa*), ridderlijkheid (*vīra*), angst (*bhayānaka*), walging (*vibhatsa*) en verbazing (*adbhuta*). Het object (*viṣaya*) en het voertuig (*āśraya*) of het object van smaak (*āsvādyā*) en de proever (*āsvādaka*) van al die *rasas* is Śrī Kṛṣṇa Zelf.

Hier wordt een voorbeeld van de twee aspecten in *sakhya-rasa* gegeven. Toen Kṛṣṇa van Zijn vrienden had verloren, droeg Hij hen op Zijn schouders. Op dat moment werd Hij de *āśraya* van *sakhya-rasa*. En wanneer Hij zegeviert en op de schouders van Zijn vrienden klimt, wordt Hij de *viṣaya* of de proever van *sakhya-rasa*.

* 8.141 *

akhila-rasāmṛta-mūrtiḥ
prasṛmara-ruci-ruddha-tārakā-pālīḥ
kalita-syāmā-lalito
rādhā-preyān vidhur jayati

Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (1.1.1)

“Alle eer aan Hem, alle eer aan Hem, de volkomen belichaming van alle ambrozijnen liefdevolle gevoelens (*rasas*), die met het spreiden van Zijn lichaamsuitstraling de *gopīs* genaamd Tārakā en Pālī volkomen onder controle hield, die

Lalitā en Śyāmā Sakhī eveneens onder controle hield en die de grootste geliefde is van Śrī Rādhā.’

Dit vers geeft drie bijvoeglijk naamwoorden, waarmee wordt aangetoond, dat Śrī Kṛṣṇa het enige object van alle *rasas* is. Śrī Kṛṣṇa, het prototype van alle ambrozijnen *rasa*, is de enige, die de *rasa* proeft van Śrī Rādhā, Zij die iedereen overstijgt in kwaliteiten, beminnelijkheid en genialiteit. Bovendien is Hij de hoogste en exclusieve genietter van de *gopīs*, de voertuigen van liefde. Hij heeft hen allemaal onder controle, inclusief *sva-pakṣā* Lalitā, *vi-pakṣā* Tārakā of Candrāvalī, *suhṛt-pakṣā* Śyāmalā en *taṭastha-pakṣā* Bhadrā (Pāli).

Toen Śrī Kṛṣṇa tijdens de *rāsa-līlā* opnieuw aan de *gopīs* verscheen en een bloemenslinger om Zijn hals droeg, die Hem door een geliefde op een eenzame plek was omgehangen, lanceerde Śrī Rādhā, die vol liefdevolle woede zat, Haar scheve blikken naar Hem. Ze strafte Hem af en zei, “O kroonjuweel van magiërs, de toepassing van Jouw liefdesvergif is succesvol geweest. Je hebt het leven uit ons lichaam gehaald. Ben Je nu teruggekomen om ons op de brandstapel te werpen?” Śrīmatī Rādhikā is het kroonjuweel van alle geliefden van Śrī Kṛṣṇa. Ze zit vol kromme ideeën, die voortkomen uit Haar honingzoete genegenheid voor Śrī Kṛṣṇa (*madhu-sneha*), daarom is Ze vol van het gevoel “Śrī Kṛṣṇa is van Mij.” Op het volgende niveau liefdesaffaires onder Rādhā zitten Śyāmā en Lalitā, terwijl Tārakā en andere *gopīs*, zoals Pālikā, zich op het derde niveau bevinden.

* 8.142*

*ṣṛṅgāra-rasarāja-maya-mūrti-dhara
ataeva ātma-paryanta-sarva-citta-hara*

“Van alle uiteenlopende *rasas* is de amoureuze *rasa* (*ṣṛṅgāra-rasa*) de beste. Deze *rasa* is de keizer van alle transcendente relaties en Śrī Kṛṣṇa is de belichaming en de koning van deze relatie. Deze gedaante van Śrī Kṛṣṇa is alom aantrekkelijk, zelfs voor Hemzelf.

* 8.143*

*viśveṣām anurañjanena janayann ānandam indīvara-
śreṇī-śyāmala-komalair upanayann aṅgair anaṅgotsavam
svacchandam vraja-sundarībhir abhītaḥ praty-aṅgam āliṅgitaḥ
ṣṛṅgāraḥ sakhī mūrtimān iva madhau mugdho hariḥ kṛīdati
Śrī Gīta-govinda (1.48)*

“O *sakhī*, in dit voorjaar is Śrī Hari de incarnatie van amoureuze liefde geworden en bedwelmd door deze *rasa* geniet Hij van het liefdesspel. Met de ledematen van Zijn lichaam, die zachter, donkerder en mooier zijn dan een blauwe lotus, begint Hij het festival van de liefde. Met een constant toenevende bezieling bevredigt Hij de ongebreidelde hartstocht van de *gopīs*, die ver uitgaat boven hun verwachting, en de prachtige Vraja meisjes, die een agressieve houding hebben aangenomen, omarmen op ongeremde wijze ieder deel van Zijn lichaam.’

Dit vers toont aan, dat Śrī Kṛṣṇa de ware personificatie is van de amoureuze liefde of *śṛṅgāra-rasa*.

* 8.144*

*akṣmī-kāntādi avatārera hare māna
lakṣmī-ādi nārī-gaṇera kare ākarṣaṇa*

“Śrī Nārāyaṇa, die de geliefde van Lakṣmī is, en alle incarnaties van Bhagavān, evenals Lakṣmī en alle andere vrouwelijke vormen van energie van deze incarnaties, voelen zich allemaal aantrokken tot Śrī Kṛṣṇa.

Śrī Kṛṣṇa trekt het hart aan van Bhūmā-puruṣa (Mahā-Viṣṇu), *puruṣa-avatāras*, Śrī Nārāyaṇa, Lakṣmī en alle anderen.

* 8.145*

*dvijātmajā me yuvayor didrṁṣuṇā
mayopanītā bhuvi dharmā-guptaye
kalāvatīrṇāv avaner bharāsurān
hatveha bhūyas tvarayetaṁ anti me*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.89.58)

“De Bhūmā-puruṣa (Śrī Mahā-Viṣṇu) zei tegen Śrī Kṛṣṇa, ‘O Śrī Kṛṣṇa, die beschikt over alle vermogens! O Arjuna! Alleen door jullie beiden te zien heb ik de zonen van de *brāhmaṇa* naar Mijn woonplaats gebracht. Je bent verschenen met Jouw plenaire deel om de last van de Aarde weg te nemen en religie te beschermen. Kom alsjeblieft snel terug, nadat de

overlast van de Aarde is weggenomen door de demonen om te brengen.’

Hier wordt een gebeurtenis besproken, die in Dvārakā plaats had, toen de pas geboren zoon van een *brāhmaṇa* stierf op het moment, dat het kind de Aarde aanraakte. De *brāhmaṇa* pakte het dode lichaam van zijn zoon op en legde het op de drempel van het koninklijk paleis en zei, “Mijn zoon is zonder twijfel overleden vanwege het slechte gedrag van deze hebzuchtige, leugenachtige, materialistische koning, die jaloers is op *brāhmaṇas*. Een koning, die grof en gewelddadig is en wiens zintuigen onbeheerst zijn, zorgt ervoor, dat zijn onderdanen altijd arm en ongelukkig blijven.”

Acht zonen van de *brāhmaṇa* stierven achtereenvolgens op dezelfde manier. De *brāhmaṇa* legde alle lichamen van zijn dode kinderen bij de paleispoort. Toen zijn negende zoon was gestorven, zei Arjuna, die naast Bhagavān Śrī Kṛṣṇa stond, “O *brāhmaṇa*, is hier in Dvārakā geen *kṣatriya*, die een boog bij zich heeft? Deze keer zal ik jouw zoon beschermen.” De *brāhmaṇa* antwoordde, “Als mijn zonen niet konden worden beschermd door Bhagavān Śrī Kṛṣṇa en Balarāma, wat kun jij dan doen?” Arjuna zei, “Mijn naam is Arjuna en de naam van mijn boog is Gāṇḍīva. Nadat ik met Yamarāja, de god van de dood, heb gevochten, zal ik jouw zoon beschermen.”

Tegen de tijd, dat de vrouw van de *brāhmaṇa* haar volgende zoon kreeg, stuurde de *brāhmaṇa* een bericht naar Arjuna, die daar arriveerde. Met zijn batterij pijlen formeerde hij een complete kooi rond het geboortehuis. Toen het kind werd geboren,

hulde het aan een stuk door, totdat het opeens uit de kamer was verdwenen.

Krachtens zijn mystieke vermogen bezocht Arjuna diverse planeten om naar het kind te zoeken. Toen hij hem nergens kon vinden, was hij bereid zijn leven op te geven door het vuur in te lopen en zichzelf te verbranden. Bhagavān, die hiervan getuige was, zei tegen Arjuna, “Kom met Mij mee. Ik zal jou alle zonen van de *brāhmaṇa* laten zien.” Arjuna en Śrī Kṛṣṇa bestegen de strijdwagen en staken de zeven eilanden en zeven bergketenen van dit universum over. Toen ze het Lokāloka Bergmassief naderden, kwam er een dermate dichte duisternis over hen heen, dat zelfs de vier paarden, die de wagen van Bhagavān trokken, namelijk Śaibya, Sugriva, Meghapuṣpa en Balāhaka, verward raakten en het juiste pad niet meer konden onderscheiden. Toen gaf Śrī Kṛṣṇa Zijn Sudarśana *cakra* opdracht om voor de wagen uit te vliegen en de weg te wijzen. Arjuna en Śrī Kṛṣṇa gingen verder en kwamen Mahākāla-purī binnen, de stad van Bhūmā-puruṣa (Śeṣa-nāga). Die Śrī Bhūmā-puruṣa ligt te rusten op de Causale Oceaan. Hij is de Meester van de spirituele wereld en is niet-verschillend van Śrī Nārāyaṇa. Die Bhūmā-puruṣa heeft dit vers gesproken tegen Śrī Kṛṣṇa en Arjuna.

Het is dus duidelijk, dat Śrī Kṛṣṇa het hart boeit van Bhūmā-puruṣa, of Nārāyaṇa, en zowaar van alle incarnaties van Bhagavān. Dit vers is het bewijs van de alomaantrekkelijkheid van Śrī Kṛṣṇa. Het volgende vers geeft hiervan nader bewijs.

* 8.146 *

*kasyānubhāvo 'sya na deva vidmahe
tavāṅghri-reṇu-sparaśādhikārah*

*yad-vāñchayā śrīr lalanācarat tapo
vihāya kāmān su-ciraṁ dhṛta-vratā*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.16.35)

“De echtgenotes van de slang Kāliya zeiden, ‘O Bhagavān, we weten niet, welke *sādhana* deze Kāliya slang heeft uitgevoerd, waardoor hij met de kwalificatie wordt beloond om het stof van Uw lotusvoeten op zijn kop te ontvangen. Het is zo zeldzaam om het stof van Uw lotusvoeten te krijgen, dat zelfs Lakṣmī, Uw vrouw, zware soberheden op een regelmatige wijze heeft uitgevoerd en gedurende een lange tijd allerlei soorten genoegens heeft opgegeven.’

Lakṣmī werd in wezen zo aangetrokken door de schoonheid van Śrī Kṛṣṇa, dat ze het plezier van de intieme omgang met haar echtgenoot, Śrī Nārāyaṇa, achterwege liet en zeer zware soberheden ging uitvoeren om de associatie van Śrī Kṛṣṇa te krijgen. Desondanks kreeg ze niet de kwalificatie om Zijn lotusvoeten aan te raken. Ze kreeg slechts een flauwe glimp of schaduw van Zijn associatie door een dunne, gouden lijn op de borst van Śrī Śyāmasundara te worden.

Welke vrome activiteiten heeft de slang Kāliya uitgevoerd, waardoor Śrī Kṛṣṇa hem Zijn grondeloze genade schonk door op zijn koppen te dansen, terwijl Lakṣmī tot vandaag de dag nog steeds zware soberheden uitvoert?

Toen Śrī Kṛṣṇa informeerde naar de reden voor haar soberheden, antwoordde Lakṣmī, “Ik wil met Jou sporten zoals de *gopīs* in Vṛndāvana en een gedaante krijgen zoals die van hen.” Bhagavān Śrī Kṛṣṇa zei, “Lakṣmī, het zal voor jou zeer moeilijk

zijn om dat te bereiken.” Hieruit blijkt duidelijk, dat de schoonheid en beminnelijkheid van Śrī Kṛṣṇa zelfs het hoofd van de vrouw van Śrī Nārāyaṇa op hol bracht.

* 8.147*

*āpana-mādhurye hare āpanāra māna
āpanā āpani cāhe karite ālīngana*

“De bekoring van Śrī Śyāmasundara is zo ongeëvenaard, dat deze Zijn eigen geest verleidt. Hij raakt erdoor betoverd en wil zelfs Zichzelf omarmen.

* 8.148*

*aparikalita-pūrvaḥ kaś camatkāra-kārī
sphurati mama garīyān eṣa mādhurya-pūraḥ
ayam aham api hanta prekṣya yaṁ lubdha-cetāḥ
sa-rabhasam upabhoktuṁ kāmāye rādhikeva*

Lālita-mādhava (8.34)

“Toen Hij Zijn eigen bekoring weerspiegeld zag in een met juwelen bezette pilaar, zei Śrī Kṛṣṇa, ‘Hoe wonderbaarlijk! Wat is Mijn onpeilbare schoonheid, die grote verbazing veroorzaakt, onbeschrijfelijk en wonderlijk. Deze schoonheid, waardoor Ik word gefascineerd, wekt het gretige verlangen om Mezelf te omhelzen en te genieten, precies zoals Śrīmatī Rādhikā dat doet.’”

Radha-tattva

* 8.149-151 *

*ei ta' saṅkṣepe kahila kṛṣṇera svarūpa
ebe saṅkṣepe kahi rādhā-tattva-rūpa*

*kṛṣṇera ananta-śakti, tāte tina—pradhāna
'cic-chakti', 'māyā-śakti', 'jīva-śakti'-nāma*

*'antaraṅgā', 'bahiraṅgā', 'taṭasthā' kahi yāre
antaraṅgā 'svarūpa-śakti'—sabāra upare*

SRĪ RĀMĀNANDA RĀYA ZEI TOEN, “IK HEB TOT zover de basisprincipes van de oorspronkelijke gedaante van Śrī Kṛṣṇa beknopt uitgelegd. Luister nu alsjeblijft naar een korte beschrijving van Śrī Rādhā. Śrī Kṛṣṇa beschikt over onbeperkte vermogens, waarvan drie prominent zijn. Deze zijn het spirituele vermogen (*cit-śakti*), het materiële vermogen (*māyā-śakti*) en het marginale vermogen (*jīva-śakti*), die op een andere manier levende wezens heten. Deze zijn ook respectievelijk bekend als het innerlijke vermogen (*antaraṅga-śakti*), het externe vermogen (*bahiraṅgā-śakti*) en het marginale vermogen (*taṭastha-śakti*), maar het innerlijke vermogen of *svarūpa-śakti* overheerst.

De Superziel (Parabrahman) voert geen materiële activiteiten uit, aangezien Hij geen materiële handen en voeten heeft. Hij voert Zijn transcendente spel uit zonder materiële oorzaak. Met Zijn transcendente lichaam resideert Hij overal in het universum op hetzelfde moment. Over deze *cit-sakti* (spiritueel vermogen) wordt iets in de Upaniṣaden vermeld.

*te dhyāna-yogānugatā apaśyan
devātma-śaktiṃ sva-guṇair nigūḍhām
yaḥ kāraṇāni nikhilāni tāni
kālātma-yuktāny adhitiṣṭhaty ekaḥ*

Śvetāśvatara Upaniṣad (1.3)

“Die *brahmavādī ṛṣis*, die de fundamentele waarheden kennen, zijn stevig gesitueerd in de trance van *samādhi-yoga* en worden bekrachtigd door de kwaliteiten van Parabrahman. Terwijl ze verzonken zijn in meditatie, hebben ze onder invloed van Gods energie het uitzonderlijk confidentiële, goddelijke vermogen gezien, dat voortkomt uit Zijn eigen gedaante. Hij is de oorzaak van alle andere oorzaken en de enige overheersende en presiderende Godheid van de levende wezens, van de tijd, van de materiële natuur en van activiteit.”

Māyā-sakti wordt beschreven in het volgende vers.

*chandāmsi yajñā kratavo vratāni
bhūtaṃ bhāvyaṃ yac ca vedā vadanti
asmān mayi sṛjate viśvam etat
tasmimś cānyo māyayā sanniruddhaḥ*

Śvetāśvatara Upaniṣad (4.9)

“Paramātmā, die de meester is van de begoochelende materiële natuur, heeft alle leringen van de Veda’s gecreëerd. Hij heeft ook bepaalde *yajñas* gecreëerd, zoals *jyotiṣṭoma*, die worden uitgevoerd met ghee; diverse soorten *vrata* (vasten, offers, boetedoeningen) en de rest uit het verleden, het heden en de toekomst. Met andere woorden, Hij heeft de hele wereld geschapen, waarvan de beschrijving in de Veda’s te vinden is. De meester van *māyā* heeft dit allemaal geschapen en de onwetende *jīvas* worden door Zijn *māyā* in gebondenheid gehouden.”

Nadere beschrijving van deze *māyā-śakti* zijn mogelijk te vinden in andere Upaniṣaden,

*ajām ekām lohita-sukla-kṛṣṇām bahviḥ prajāḥ sṛjamānām sarūpāḥ
ajo hy eko juṣamāno ’nuṣete jahāty enām bhukta-bhogām ajo ’nyah
Śvetāśvatara Upaniṣad (4.5)*

“Er zijn twee soorten ongeboren *jīvas*. *Jīvas* van de eerste soort zijn in ontwetendheid en vereren het materiële vermogen van Bhagavān genaamd *prakṛti*. Die *prakṛti*, wier geaardheden rood, wit en zwart zijn (*rāja*, *sattva* en *tama*), is evenals Bhagavān ook ongeboren. De ongeboren *jīvas* van de twee soort echter beschikken wel over kennis. Zij zijn onwetendheid te boven gekomen en hebben daardoor die materiële energie, waarvan de anderen trachten te genieten, volkomen verzaakt.”

Er zijn twee typen *jīva*: het ene type beschikt over kennis (*jñānīs*). Ze vereren de Hoogste Ziel en zijn in volkomen verzaking van de materiële energie, waarvan anderen trachten te genieten. Het andere type *jīva* blijft in onwetendheid en is betrokken in dienstverlening aan de materiële energie (*māyā*).

Hoewel Bhagavān niet-verschillend is van Zijn eigen onbetwettelijke, innerlijke vermogen, zijn Zijn wensen onafhankelijk. Die

Allerhoogste Persoon heeft een eeuwige, transcendente gedaante, waarvan de glorie zichzelf manifesteert. De Hoogste en Absolute Waarheid is eeuwigdurend zelfmanifest. De volgende vedische *mantra* voorziet in nog een gegeven van de drie vormen van energie van die zelfmanifesterende Waarheid.

*sa viśva-kr̥d viśva-vid ātma-yoniḥ
jñāḥ kāla-kālo guṇī sarva-vid yaḥ
pradhāna-kṣetrajña-patir guṇeśaḥ
saṁsāra-mokṣa-sthiti-bandha-hetuḥ*

Śvetāśvatara Upaniṣad (6.16)

“Die Paramātmā is alwetend en is de schepper van het universum. Hij is zelfgeboren, de beheerder van tijd (*kāla*), de kenner van alles, de Meester van de materiële energie (*pradhāna*) en de beheerder van de *jīvas*. Hij is vol transcendente kwaliteiten en bevindt Zich buiten alle materiële kwaliteiten, toch is Hij hun Meester. Hij bindt de *jīvas* in de wederkerige cyclus van geboorte en dood, plaatst hen in hun respectievelijke situaties en bevrijdt hen ook uit die cyclus.”

Deze *mantra* noemt de volgende drie onderverdelingen van de innerlijke energie van Bhagavān.

- 1) *pradhāna* – de totale manifestatie van de drie geaardheden van de materiële natuur. Dit wijst op *māyā-śakti* of de begoochelende energie.
- 2) *kṣetra-jña* – de kenner van het lichaam. Dit wijst op *jīva-śakti*, de individuele zielen.
- 3) *kṣeta-pati* – het innerlijke vermogen of *cit-śakti*.

Een axioma van de logica luidt, “*śakti-śaktimator abhedaḥ* - Bhagavān is niet-verschillend van Zijn eigen veelvoudige vermogens; *śakti* (vermogen) en *śaktimāna* (de eigenaar van vermogens) zijn

niet-verschillend.” Volgens dit principe van de logica kunnen we weten, dat deze wereld het werk is van het externe vermogen geheten *māyā-śakti*; de manifestatie van de ontelbaar vele individuele zielen is het werk van de *jīva-śakti*; en de manifestatie van de spirituele wereld is het werk van het innerlijke vermogen, dat *cit-śakti* heet.

Volgens dezelfde logica kunnen we ook nog in overweging nemen, dat ondanks al het werk, dat door Zijn energie wordt verzet, Bhagavān Zelf te allen tijde onaangetast en onveranderlijk blijft. *Māyā-śakti* is de schaduw van *cit-śakti*. Dit kan duidelijk worden met het voorbeeld van het spiegelbeeld. Op het eerste gezicht lijken de persoon en zijn spiegelbeeld identiek te zijn, maar bij nader onderzoek wordt het duidelijk, dat ze elkaars omgekeerde beeld laten zien. De ene is de persoon zelf en de andere is zijn omgekeerde spiegelbeeld. Op dezelfde manier kunnen de diversiteiten in de spirituele en materiële werelden op elkaar lijken, maar bij nader inzien blijken ze elkaars tegengestelden te zijn.

Van Śrīmatī Rādhikā wordt gezegd, dat Ze *svarūpa-śakti* is. Zoals muskus en zijn geur of vuur en zijn vermogen te branden onafscheidelijk van elkaar zijn, zo zijn Śrīmatī Rādhikā en Śrī Kṛṣṇa altijd onafscheidelijk, zelfs al zijn Ze eeuwigdurend onderscheiden met betrekking tot het proeven van ambrosijnen *līlā*. *Svarūpa-śakti* voert drie soorten functies uit: het manifesteren van het innerlijke vermogen (*cit-śakti*), *māyā-śakti* en *jīva-śakti*.

Een andere naam van *cit-śakti* is *antaraṅga-śakti* (het innerlijke vermogen), een andere naam van *māyā-śakti* is *bahiraṅgā-śakti* (het externe vermogen) en een andere naam voor *jīva-śakti* is *taṭastha-śakti* (het marginale vermogen). Śrī Kṛṣṇa is de grondoorzaak en de toevlucht van een oneindig aantal incarna-

ties van Bhagavān, van een oneindig aantal woonplaatsen van die incarnaties en van een onbeperkt aantal universa. En toch, ondanks dat Hij persoonlijk de onbegrensde oceaan van *rasa* is, die ieders hart aantrekt, en ondanks dat Hij de ware magneet van Cupido is, wordt Hij beheerst door de *prema* van Śrī Rādhā.

* 8.152*

*viṣṇu-śaktiḥ parā proktā
kṣetra-jñākhyā tathā parā
avidyā-karma-sañjñānyā
tṛtīyā śaktir iṣyate*

Viṣṇu Purāṇa (6.7.61)

“Śrī Viṣṇu beschikt over drie vormen van energie: het innerlijke vermogen (*parā-śakti*), het levend wezen (*kṣetra-jñā*) en de begoochelende energie (*avidyā-śakti*). Het innerlijke vermogen van Viṣṇu heet *svarūpa-śakti* of *cit-śakti*; het levend-wezenvermogen heet *taṭastha-śakti* of *jīva-śakti*; en het begoochelende vermogen heet *māyā-śakti* of de externe materiële energie.’

* 8.153-154*

*ac-cid-ānanda-maya kṛṣṇera svarūpa
ataeva svarūpa-śakti haya tina rūpa
ānandāṁśe ‘hlādinī’, sad-aṁśe ‘sandhinī’
cid-aṁśe ‘samvit’, yāre jñāna kari’ māni*

“De transcendente gedaante van Śrī Kṛṣṇa bestaat uit eeuwigheid, zegen en kennis (*sac-cid-ānanda-maya*); daarom be-

schikt Zijn innerlijke vermogen ook over drie verschillende vormen. Uit Zijn aspect van eeuwigheid of bestaan komt *sandhinī* voort; uit Zijn aspect van zegen komt *hlādinī* voort en uit Zijn aspect van kennis komt *saṁvit* voort. Het cognitieve deel van het innerlijke vermogen is aanvaard geworden als ware *jñāna* (kennis).

* 8.155*

hlādinī sandhinī saṁvit
tvay ekā sarva-saṁsthitau
hlāda-tāpa-karī miśrā
tvayi no guṇa-varjite

Viṣṇu Purāṇa (1.12.69)

“O Bhagavān! U bent de toevlucht van alles. Uw drie spirituele vermogens – *hlādinī*, *sandhinī* en *saṁvit* – zijn altijd in U aanwezig. Wanneer de materiële energie invloed uitoefent op de geconditioneerde ziel, ervaart hij geluk, ellende en een mengsel van beide. Geen van deze echter zijn in staat U te beroeren, aangezien de materiële energie geen invloed op U heeft.’

De betekenis is hier, dat de drie vermogens – *hlādinī*, *sandhinī* en *saṁvit* – in Kṛṣṇa’s eigen gedaante bestaan en dus altijd in Hem aanwezig zijn, maar ze zijn nooit ten volle aanwezig in de *jīvas*. Bhagavān bevindt Zich buiten de invloed van de materiële energie, die bestaat uit de geaardheden goedheid, hartstocht en onwetendheid. Het is dus voor het vermogen van de geaardheid

goedheid, dat de geest materieel geluk geeft; voor het vermogen van de geaardheid onwetendheid, dat lijden geeft; en voor het vermogen van de geaardheid hartstocht, dat een mengsel van beide geeft, nooit mogelijk om Śrī Kṛṣṇa te beroeren. Maar wanneer de individuele ziel, die een klein deeltje bewustzijn is, door de materiele energie wordt beheerst, oogst hij drie verschillende resultaten, wanneer hij zijn toevlucht zoekt bij de drie geaardheden van de materiële energie.

Bhagavān, die zich buiten de geaardheden van de materiële natuur bevindt, en Zijn *svarūpa-śakti* zijn altijd één. Ze is altijd aanwezig in een uiterst zuivere staat zonder enig spoor van materiële kwaliteiten. Het innerlijke vermogen is dus altijd afgescheiden van deze drie geaardheden van de natuur. Bovendien is Bhagavān Śrī Kṛṣṇa de presiderende godheid van deze drie geaardheden van de materiële natuur onder leiding van de geaardheid goedheid. Deze materiële vormen van energie bevinden zich permanent onder bescherming van Bhagavān evenals de vermogens zegen en andere. Het verschil is, dat de drie variëteiten van *svarūpa-śakti* (*hlādinī*, *sandhinī* en *saṁvit*) altijd niet-verschillend zijn van de eigenlijke *svarūpa* van Śrī Kṛṣṇa. Goedheid, hartstocht en onwetendheid zijn functies van Zijn externe, begoochelende vermogen en ze bevinden zich niet in de categorie van Zijn innerlijke energie. Dus ook al is Hij de presiderende godheid van het externe vermogen, dat beschikt over de drie geaardheden van de natuur, Hij blijft er altijd door onaangetaast.

* 8.156-157*

kṛṣṇake āhlāde, tā'te nāma—'āhlādinī'
sei śakti-dvāre sukha āsvāde āpani

*sukha-rūpa kṛṣṇa kare sukha āsvādana
bhakta-gaṇe sukha dite 'hlādinī'—kāraṇa*

“Het vermogen, dat Bhagavān Śrī Kṛṣṇa transcendent plezier geeft, wordt *hlādinī* genoemd. Met dit pleziergevend vermogen proeft Śrī Kṛṣṇa persoonlijk alle spirituele genoegens, zelfs al is Hij de ware belichaming van zegen. Dit vermogen geeft ook geluk aan de toegewijden.

Alle eeuwige symptomen van *svarūpa-śakti* zijn ten volle aanwezig in *cit-śakti*, minimaal aanwezig in *jīva-śakti* en vervormd aanwezig in de externe energie, *māyā-śakti*. Zoals eerder gezegd zijn *hlādinī*, *sandhinī* en *saṁvit* drie functies van *svarūpa-śakti*. In *Dāśa-mūla-sikṣā* [instructies over de tien fundamentele principes] door Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura treffen we de volgende uitleg aan.

*sa vai hlādinyās ca praṇaya-vikṛter hlādana-ratas
tathā samvic-chakti-prakaṣṭa-raho-bhāva-rasitaḥ
tayā śrī-sandhinyā kṛta-vīsada tad-dhāma-nicaye
rasāmbhodhau magno vraja-rasa-vilāsī vijayate*

Dāśa-mūla (4)

“Er zijn drie functies van *svarūpa-śakti*. Śrī Kṛṣṇa blijft doorlopend ondergedompeld in de extatische transformatie van het zegenvermogen (*hlādinī-śakti*). Door innerlijke en vertrouwelijke, devotionele sentimenten te manifesteren via het kennisvermogen (*saṁvit-śakti*) geniet Hij altijd van de smaken van liefdevolle uitwisselingen. En door het bestaansvermogen (*sandhinī-śakti*) wordt de zuivere woonplaats van Vṛndāvana gemanifesteerd, waar Śrī Kṛṣṇa, die altijd zegenerijk spel en vermaak uitvoert, uit

Zijn eigen wil eeuwigdurend verzinkt in de oceaan van *vrajā-rasa*.”

Samenvattend wordt de invloed van de drie aspecten van *svarūpa-śakti* – *hlādinī*, *sandhinī* en *saṁvit* – in alle activiteiten van het kennisvermogen, het marginale vermogen en het externe vermogen waargenomen. De dochter van Śrī Vṛṣabhānu Mahārāja, Śrīmatī Rādhikā, is de personificatie van de pleziergevende functie van *svarūpa-śakti* en Zij schenkt altijd compleet transcendent geluk aan Śrī Kṛṣṇa. Śrīmatī Rādhikā is gemaakt van *mahābhāva* en Ze geeft Hem altijd alle variëteiten zegen. Haar niet-verschillende expansies (*kāyā-vyūha-svarūpa*) in de gedaanten van de acht vooraanstaande *gopīs* zijn Haar acht verschillende *bhāvas*; en Haar vier dienstbare stemmingen manifesteren zich eeuwigdurend als de vier soorten *sakhīs*, namelijk *priyā-sakhī*, *prāṇa-sakhī*, *narma-sakhī* en *parama-preṣṭha-sakhī*. Ze zijn allemaal eeuwig geperfectioneerde *sakhīs* (*nitya-siddhā-sakhīs*), die aanwezig zijn in het Vṛndāvana van het spirituele gebied. De kennisfunctie (*saṁvit*) van *svarūpa-śakti* manifesteert alle uiteenlopende relaties in Vraja.

De bestaansfunctie (*sandhinī-vṛtti*) manifesteert het transcendente land, waterlichamen, dorpen, primaire en ondergeschikte bossen, bergen, zoals Śrī Giri-Govardhana, en andere pitoreske plaatsen, waar Śrī Kṛṣṇa en Zijn metgezellen hun spel uitvoeren. Bovendien ontwikkelt *sandhinī-vṛtti* de transcendente gedaanten van Śrī Kṛṣṇa, Śrī Rādhā, de *sakhās* en *sakhīs*, koeien en iedere andere dienaar en dienaar van Vraja evenals alle volkomen spirituele toebehoren, die in hun spel worden gebruikt. Śrī Kṛṣṇa blijft altijd verzonken in de hoge zegen van de liefdevolle transformaties van de pleziergevende functie (*hlādinī-vṛtti*), terwijl de complete variëteit aan *bhāvas*, die worden gegeneerd door de

cognitieve functie (*sañvit-vṛtti*), Hem voorzien van de smaken van liefdevolle sentimenten of *rasa*. Śrī Kṛṣṇa breidt dergelijk spel en vermaak uit door de *gopīs* aan te trekken met Zijn fluitspel, het hoeden van de koeien, *rāsa-līlā* en ander spel door middel van de cognitieve functie van Zijn innerlijke energie (*parā-śakti*). Vraja-vilāsi Śrī Kṛṣṇa, die eeuwigdurend spel en vermaak in Vṛndāvana geniet, blijft altijd verzonken in de goddelijke woonplaats gemanifesteerd door de bestaansfunctie (*sandhinī-vṛtti*).

De *jīva-śakti* is een minimaal vermogen, dat berust op *svarūpa-śakti*. De drie functies van *svarūpa-śakti* zijn slechts in minimale mate aanwezig in de *jīva-śakti*. In de *jīva* is de zegenfunctie (*hlādinī-vṛtti*) aanwezig in de vorm van *brahmānanda* (de zegen die wordt bereikt door de realisatie van het vormloze Brahman); de cognitieve functie (*sañvit-vṛtti*) is aanwezig als kennis van dat onpersoonlijke Brahman; en de bestaansfunctie (*sandhinī-vṛtti*) is altijd aanwezig als minimaal individueel bewustzijn.

Op dezelfde manier zijn de drie functies van *svarūpa-śakti* aanwezig in *māyā-śakti*. De zegenfunctie is aanwezig in de vorm van materieel geluk, de kennisfunctie is aanwezig als materiële kennis en de bestaansfunctie neemt de vorm aan van de totale materiële schepping inclusief dit universum, dat bestaat uit veertien planetaire stelsels en de materiële lichamen van de *jīvas*.

Māyā-śakti is een geperverteerde vorm of een spiegelbeeld van de superieure, innerlijke energie van Bhagavān. *Māyā-śakti* is in feite slechts een naam van de transformatie van Bhagavāns *parā-śakti* en haar schaduw. Het is geen afzonderlijke, onafhankelijke macht. *Māyā* is de enige oorzaak van de gebondenheid van de *jīva* en tevens van zijn bevrijding. Wanneer de oriëntatie van de *jīva* is afgekeerd van Śrī Kṛṣṇa, plaatst *māyā* hem onmid-

dellijk in gebondenheid en straft hem. En wanneer de *jīva* zich tot Śrī Kṛṣṇa keert, geeft *māyā* hem kennis van Śrī Kṛṣṇa door de materiële geaardheid goedheid (*sattva-guṇa*) te manifesteren en hem te bevrijden uit de oceaan van geboorte en dood, waarmee hij wordt gekwalificeerd voor *kṛṣṇa-prema*. De *jīva*, die door *māyā* wordt gebonden in de vorm van de drie geaardheden van de materiële natuur, is niet in staat te weten, dat de zuivere vorm van *māyā* de *svarūpa-śakti* is van Bhagavān en beschouwt in plaats daarvan de schaduw, die *māyā* heet, als het belangrijkste vermogen.

* 8.158-159*

*hlādinīra sāra aṁśa, tāra 'prema' nāma
ānanda-cinmaya-rūpa rasera ākhyāna
premera parama-sāra 'mahābhāva' jāni
sei mahābhāva-rūpā rādhā-ṭhākuraṇī*

“Het meest wezenlijke deel van dit pleziergevend vermogen of *hlādinī-śakti* heet *prema* en heet ook *ānanda-cinmaya-rasa*, de zoete smaak van transcendente zegen. Deze smaak kan alleen worden geproefd door *prema*. De essentie van *prema* wordt *mahābhāva* genoemd, die wordt gepersonifieerd in Śrī Rādhā Ṭhākuraṇī.

* 8.160*

*tayor apy ubhayor madhye
rādhikā sarvathādhikā*

*mahābhāva-svarūpeyaṁ
guṇair ativarīyasī*

Śrī Ujjvala-nīlamanī (4.3)

“Van de twee *gopīs* [Rādhikā en Candrāvalī] is Śrī Rādhikā in ieder opzicht superieur, want Haar hele gedaante bestaat uit de hoogste expressies van liefde (*mahābhāva*). Met Haar kwaliteiten steekt Ze met kop en schouders uit boven alle andere schoonheden van Vraja.’

Tāpanī-srutis noemen Śrī Rādhā “Gāndharvā”. De fundamentele waarheden over Śrī Rādhā zijn ongekend en verbazingwekkend.

* 8.161 *

*premera ‘svarūpa-deha’—premera bhāvita
‘kṛṣṇera preyasī-sreṣṭha’ jagate vidita*

“De natuur (*svarūpa*) van Śrī Rādhā bestaat uit *prema* en Haar lichaam bestaat ook uit *prema*. Ze is de meest excellente geliefde van alle geliefden van Śrī Kṛṣṇa. Deze fundamentele waarheid is in de hele schepping bekend.

* 8.162 *

*ānanda-cinmaya-rasa-pratibhāvitābhis
tābhir ya eva nija-rūpatayā kalābhiḥ
goloka eva nivasaty akhilātma-bhūto
govindam ādi-puruṣaṁ tam ahaṁ bhajāmi*

Brahmā-saṁhitā (5.37)

“Śrī Govinda is alom tegenwoordig en is aanwezig in ieders hart, Hij resideert in Zijn Goloka-dhāma samen met Śrī Rādhā, de belichaming van Zijn pleziergevend vermogen en de wederhelft van Zijn eigen spirituele gedaante. Zij is het prototype van transcendente *rasa* en is deskundig in vierenzestig kunstvormen. Ze worden ook vergezeld door de *sakhīs*, de expansies van Śrī Rādhā’s eigen transcendente lichaam, die verzadigd zijn van zegenrijke, spirituele *rasa*. Ik eer die oorspronkelijke persoonlijkheid, Śrī Govinda.’

Śrīla Jiva Gosvāmī identificeert de planeet van de *gopīs* als niets anders dan Goloka-dhāma. Śrī Kṛṣṇa woont alleen daar, waar de *gopīs* wonen. De zinsnede *nija-rūpatayā kalābhiḥ* betekent, dat de *gopī* geliefden van Śrī Kṛṣṇa in feite delen van Hem zijn, niet-verschillend van Hemzelf, en de belichaming van de wezenlijke functie van *hlādinī-sakti*. Ze zijn expansies van *unnatojjvala-rasa*, zoete amoureuze gevoelens, en vanwege hun volkomen verzonkenheid in transcendente extase zijn ze de meest dierbare geliefden van Śrī Kṛṣṇa. Het woord *pratibhāvita* wijst op de *gopīs*, die zich volkomen hebben ondergedompeld in de *prema-rasa* voor de koning van liedevolle gevoelens, Śrī Kṛṣṇa. Bovendien wijst het op de *gopīs*, wier hart, dat wordt overspoeld door een vloed van deze liefdevolle genegenheid, door Hem is liefgehad. Door Hem dergelijke wonderbaarlijke en deskundige genegenheid te bieden hebben de *gopīs* Śrī Kṛṣṇa een buitengewoon gunstige gift geschonken.

De functies (*vṛtti*) van het pleziergevend vermogen (*hlādinī-sakti*) worden allemaal gemanifesteerd in de vorm van verschillende kunstvormen. Er zijn vierenzestig kunstvormen: (1) *nṛtya*,

dans, (2) *gīta*, zang, (3) *vādyā*, muziekinstrumenten bespelen, (4) *nāṭya*, theateruitvoering, (5) *ālekhya*, schilderkunst, (6) *viśeṣak-acchedya*, gezicht en lichaam beschilderen met gekleurde pigmenten en cosmetica, (7) *taṇḍula-kusuma-bālī-vikāra*, toebereiden van offers van rijst en bloemen, (8) *puṣpāstaranā*, bedsprei van bloemen maken, (9) *daśana-vasanāṅga-rāga*, aanbrengen van middelen om tanden te reinigen en voor het verven van stoffen en het lichaam, (10) *maṇi-bhūmikā-karma*, gronddecoratie van edelstenen maken, (11) *śayyā-racana*, het speelbed opmaken, (12) *udaka-vādyā*, muziek maken op het water of *udaka-ghāta*, spatten met water, (13) *citra-yoga*, schilderkunst, (14) *mālyagrathana-vikalpa*, ontwerpen van verschillende bloemenslingers, (15) *śekharāpīḍa-yojana*, een kroon op het hoofd zetten, (16) *nepathya-yoga*, aankleden in de rustkamer, (17) *karnapātra-bhaṅga*, de oren decoreren, (18) *sugandha-yukti*, geuren aanbrengen, (19) *bhūṣaṇa-yojana*, aanbrengen van ornamenten, (20) *aindra-jāla*, goochelen, (21) *kaucumāra-yoga*, illustratieve kunst, (22) *hasta-lāghava*, anderen met de handen foppen, (23) *citra-śākā-pūpa-bhakṣya-vikāra-kriyā*, toebereiden van variëteiten van salade, brood, cake en heerlijke gerechten, (24) *pānaka-rasā-rāgāsava-yojana*, toebereiden van smakelijke drankjes en drankjes met een flets rode kleur, (25) *sūci-vāya-karma*, handwerken en weven, (26) *sūtra-krīḍā*, met draad spelen, (27) *viṇāḍamarūka-vādyā*, spelen op de luit en een kleine x-vormige trommel, (28) *prahelikā*, opgeven en oplossen van raadsels, (29) *pratimālā*, het reciteren van een vers als test van geheugen en vaardigheid, (30) *durvacaka-yoga*, spreken op een moeilijk te begrijpen manier, (31) *pustaka-vācana*, reciteren van boeken. (32) *nāṭikābhyāyikā-darśana*, oplossen van onpeilbare uitspraken, verzen of poëzie, (34) *paṭṭikā-vetra-bāṇa-vikalpa*, ontwerpen

van schilden, stokken en pijlen, (35) *tarku-karma*, tollen, (36) *taḥṣaṇa*, tapijt maken, (37) *vāstu-vidyā*, ingenieurswerk, (38) *rūpya-ratna-parīkṣā*, testen van zilver en sierraden, (39) *dhātu-vāda*, beoefenen van metaalkunde, (40) *maṇi-rāga-jñāna*, het kleuren van sierraden, (41) *ākara-jñāna*, beoefenen van mine-
raalkunde, (42) *vṛkṣāyurveda-yoga*, beoefenen van medische
behandeling met kruiden, (43) *meṣa-kukkuṭa-sāvaka-yuddha-
vidhi*, trainen van bokken, hanen en vogels voor vechtsport, (44) *śuka-sārikā-pralāpana*, mannetjes- en vrouwtjespapegaaien leren
converseren en hun gesprekken leren verstaan, (45) *utsādana*,
gebruiken van parfums om iemand te genezen of te reinigen, (46) *keśa-mārjana-kaūsala*, haar kammen en decoreren, (47) *akṣara-
muṣṭikā-kathana*, gebarentaal met vingers en letters, (48) *mlec-
chita-kutarka-vikalpa*, fabriceren van barbaarse filosofieën of
drogredenen, (49) *deśa-bhāṣā-jñāna*, kennen van provinciale
dialecten, (50) *puṣpa-śakaṭikā-nirmiti-jñāna*, maken van speel-
goedwagens van bloemen, (51) *yantra-māṭṛkā*, de kunst van het
ontwerpen van *yantras*, (52) *dhāraṇa-māṭṛkā*, het dragen en ge-
bruiken van *yantras*, (53) *samvācyā*, converseren, (54) *mānasī-
kāvyā-kriyā*, mentaal verzen componeren, (55) *kriyā-vikalpa*,
ontwerpen van literair werk of een medische remedie, (56) *chali-
taka-yoga*, goochelen met woorden om een ander te verslaan,
(57) *abhidhāna-koṣa-cchando-jñāna*, gebruik van woordenboe-
ken en metrum, (58) *vastra-gopana*, kleding verhullen, (59) *dyū-
ta-viśeṣa*, specifieke vorm van gokken, (60) *ākaraṣa-kṛīḍā*, spelen
van dobbelstenen met gebruikmaking van magneten, (61) *bā-
laka-kṛīḍanaka*, gebruik van kinderspeelgoed, (62) *vaināyikī
vidyā*, afdwingen van discipline, (63) *vaijayikī vidyā*, overwinning
behalen, en (64) *vaitālikī-vidyā*, wekken van de meester met mu-
ziek bij zonsopgang.

Al deze artistieke vaardigheden zijn eeuwigdurend aanwezig in gepersonifieerde gedaanten in Goloka-dhāma. Met de hulp van Zijn dierbare vriend – de fluit – aanvaardt Śrī Govinda, de held van Goloka, het zelfbeeld van ongehuwde minnaar (*upapati*) van de *gopīs* en voert Zijn spel en vermaak uit, zoals *rāsa-lilā*. Daar behouden ook de *gopīs* sinds een tijd zonder begin het gevoel, dat ze Zijn geliefden zijn, terwijl ze gehuwd zijn met een andere man. Śrī Kṛṣṇa proeft dit gevoel in de ene vorm in de spirituele wereld (Goloka) en in een andere vorm in het Vṛndāvana van deze wereld (Gokula).

* 8.163-180 *

*seī mahābhāva haya 'cintāmaṇi-sāra'
kṛṣṇa-vāñchā pūrṇa kare ei kārya tāṅra
'mahābhāva-cintāmaṇi' rādhāra svarūpa
lalitādi sakhī—tāṅra kāya-vyūha-rūpa
rādhā-prati kṛṣṇa-sneha—sugandhi udvartana
tā'te ati sugandhi deha—ujjvala-varaṇa
kāruṇyāmṛta-dhārāya snāna prathama
tāruṇyāmṛta-dhārāya snāna madhyama
lāvaṇyāmṛta-dhārāya tad-upari snāna
nija-lajjā-śyāma-paṭṭasāṭi-paridhāna
kṛṣṇa-anurāga—dvitīya aruṇa-vasana
praṇaya-māna-kañculikāya vakṣa ācchādana
saundarya—kuṅkuma, sakhī-praṇaya—candana
smīta-kānti—karpūra, tine—aṅge vilepana
kṛṣṇera ujjvala-rasa—mṛgamada-bhara
seī mṛgamade vicitra kalevara*

*pracchanna-māna-vāmya—dhammilla-vinyāsa
'dhīrādhirātmaka' guṇa—āṅge paṭa-vāsa*

*rāga-tāmbūla-rāge adhara ujjvala
prema-kauṭilya—netra-yugale kajjala*

*'sūddipta-sāttvika' bhāva, harṣādi 'sañcārī'
ei saba bhāva-bhūṣaṇa saba āṅge bhari'*

*'kila-kiñcitādi'-bhāva-vimśati-bhūṣita
guṇa-śreṇī-puṣpamālā sarvāṅge pūrta*

*rāga-tāmbūla-rāge adhara ujjvala
prema-kauṭilya—netra-yugale kajjala*

*'sūddipta-sāttvika' bhāva, harṣādi 'sañcārī'
ei saba bhāva-bhūṣaṇa saba āṅge bhari'*

*'kila-kiñcitādi'-bhāva-vimśati-bhūṣita
guṇa-śreṇī-puṣpamālā sarvāṅge pūrta*

*saubhāgya-tilaka cāru-lalāte ujjvala
prema-vaicitṭya—ratna, hṛdaya—tarala*

*madhya-vayasa, sakhī-skandhe kara-nyāsa
kṛṣṇalilā-manovṛtti-sakhī āśa-pāśa*

*nijāṅga-saurabhālaye garva-paryaṅka
tā'te vasi' āche, sadā cinte kṛṣṇa-saṅga*

*kṛṣṇa-nāma-guṇa-yaśa—avatarāsa kāṅge
kṛṣṇa-nāma-guṇa-yaśa-pravāha-vacane*

*kṛṣṇake karāya śyāma-rasa-madhu pāna
nirantara pūrṇa kare kṛṣṇera sarva-kāma*

*kṛṣṇera viśuddha-prema-ratnera ākara
anupama-guṇagaṇa-pūrṇa kalevara*

“*Mahābhāva* is de essentie van alle perfectie en lijkt op een wenssteen; zijn enige bezigheid is alle wensen van Śrī Kṛṣṇa vervullen. Śrī Rādhā is het hoogste spirituele juweel en de andere *gopīs* zoals Śrī Lalitā zijn Haar directe expansies (*kāyā-vyūha*). De genegenheid van Śrī Kṛṣṇa voor Haar lijkt op een geparfumeerde massage, die het transcendente lichaam van Śrī Rādhā schitterende luister en aroma geeft.

“Śrī Rādhā neemt Haar eerste bad in de nectarregen van mededogen en Ze neemt Haar tweede bad rond het middaguur in de nectargolven van verfrissende jeugd. Later neemt Rādhārāṇī Haar derde en laatste bad in de nectaroceaan van lichamelijke luister. Ze draagt het gewaad van verlegenheid in de vorm van een zeer fijne, donkerblauwe *sārī*.

“De genegenheid van Śrīmatī Rādhārāṇī voor Kṛṣṇa is Haar bovenkleed, dat rood van kleur is. Dan bedekt Ze Haar borsten met een bloes van overweldigende genegenheid (*prāṇaya*) en jaloerse woede (*māna*) op Kṛṣṇa. De persoonlijke schoonheid van Śrīmatī Rādhārāṇī is de rode vermiljoenpoeder (saffraanpoeder) op Haar lichaam, die *kuṅkuma* heet. De genegenheid voor Haar *sakhīs* is sandelhoutpasta en de liefstaligheid van Haar vriendelijke glimlach is kamfer. De combinatie van deze drie – kamfer, sandelhoutpasta en *kuṅkuma* – wordt over Haar lichaam gesmeerd.

“De amoureuze liefde voor Kṛṣṇa is het aroma van muskus. Bijzonder decoratieve afbeeldingen getekend met die muskus versieren Haar hele goddelijke lichaam op een mooie manier. Verborgene teruggetrokkenheid en Haar ononderworpen linkse stemming kenmerken Haar haarstijl. De kwaliteit *dhīrādhīrā* – een verontwaardigde heldin, die haar trouwe-

loze minnaar soms bejegt met wrange beleefdheid, terwijl ze hem van Zich afhoudt met dubbelzinnige woorden en soms met harde woorden, waarmee ze hem bitter afwijst – is het zijden kleed, dat Haar lichaam bedekt. Haar gehechtheid aan Kṛṣṇa is de rode vlek van betelnoot op Haar lippen, die maakt, dat ze schitterend glansen. Haar krommigheid in liefdesaffaires is de decoratieve zwarte mascara rond Haar ogen. De ornamenten op Haar lichaam zijn de vormen van Haar acht soorten ten volle oplaaierende, devotieel extatische transformaties (*sāttvika-bhāvas*) en de andere *sañcāri-bhāvas* (drieëndertig tijdelijke emoties, die opwellen uit de oceaan van *sthāyī-bhāva*) aangevoerd door extreem plezier. Al deze extasen lijken op de decoraties, die Haar lichaam schitterend verfraaien.

“Deze ornamenten bestaan uit twintig soorten extatische symptomen, te beginnen met *kila-kiñcita-bhāva* (een mengvorm van zeven stemmingen – trots, verlangen, huilen, lachen, boosaardigheid, angst en woede – die zich tegelijkertijd manifesteren). Haar transcendente kwaliteiten, zoals beminnelijkheid, vormen de bloemenslinger, die over haar hele lichaam hangt. Een zeer mooie *tilaka* van goed geluk tooit Haar voorhoofd. Haar diverse liefdevolle gevoelens, zoals *prema-vaicitṭya*, zijn de verschillende edelstenen, waarvan Haar halsketting is samengesteld, en Haar hart is het slot van Haar genegenheid, dat Haar prachtig siert.

“Ze legt Haar handen op de schouder van een *sakhī*, die eeuwig nieuwe adeolescentie vertegenwoordigt. Rādhā’s *sakhīs*, die altijd dichtbij Haar staan, zijn de gedaanten van Haar diverse mentale activiteiten, die gericht zijn op het spel van

Śrī Kṛṣṇa. In Śrīmatī Rādhārāṇī's paleis, dat Haar lichamelijke schoonheid vertegenwoordigt, staat Haar bedstede gemaakt van trots in eigen persoon; Ze zit daar altijd te denken aan de intieme associatie met Śrī Kṛṣṇa.

“Śrī Kṛṣṇa's naam, faam en kwaliteiten sieren Haar oren en Zijn naam en faam vloeien onafgebroken uit Haar spraak. Śrī Rādhā verleidt Kṛṣṇa om de honing van amoureuus plezier te drinken en Ze bevredigt Zijn wensen ten volle. Haar lichaam is precies hetzelfde als het kostbare juweel van volkomen zuivere *prema*, waarvan het enige object Śrī Kṛṣṇa is. Deze ongeëvenaarde spirituele kwaliteiten decoreren voortdurend het transcendente lichaam van Śrī Rādhā.”

Śrī Rādhā is *mahābhāva-cintāmaṇi-svarūpa* – Ze is de belichaming van *mahābhāva* en lijkt op een spiritueel wensjuweel. Zoals een *cintāmaṇi* alle wensen vervult, zo vervult Śrī Rādhā alle wensen van Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa, de held van onbepaalde universa en het kroonjuweel van degenen, die extatisch devotievolle smaken proeven. Als Śrī Kṛṣṇa een verlangen heeft om de *rasa* te proeven van de associatie met *gopīs*, die tegen Śrī Rādhā gekeerd zijn (de *vipakṣa gopīs*), manifesteert Śrī Rādhā Zich als Candrāvalī en vervult in die gedaante de wens van Haar geliefde. Alle *vaja-gopīs* zijn personificaties van de verschillende stemmingen van Śrī Rādhā. In harmonie met een specifieke wens van Śrī Kṛṣṇa presenteert Ze Zich overeenkomstig.

De koninginnen van Dvārakā en de verschillende incarnaties van Lakṣmī zijn allemaal spelexpansies (*vaibhava-vilāsa*) van Śrī Rādhā. Sommigen zijn *aṁśa* (delen) en anderen zijn *kalā* (een

deel van een deel). Śrī Rādhā heeft al deze uiteenlopende gedaanten aangenomen. Ze zijn dus Haar niet-verschillende lichaamsexpansies geheten *kāyā-vyūha*. Iedere gedaante is altijd blij en alert om een wens van Śrī Kṛṣṇa's te vervullen, maar alleen - *cintāmaṇi-svarūpa* Śrī Rādhā kan al Zijn verlangens vervullen.

De term *kāyā-vyūha* wijst op de meervoudig onderscheiden gedaanten, die tegelijkertijd manifest zijn om een diversiteit aan verschillende activiteiten uit te voeren. Ieder *kāyā-vyūha* lichaam is gelijk aan het oorspronkelijke lichaam.

De *sakhīs* van Śrī Rādhā dragen bij aan het wonder en de verbazing over het spel en vermaak vol liefde. De genegenheid van Śrī Kṛṣṇa voor Śrī Rādhā is buitengewoon aromatisch. Wanneer Śrī Rādhā Zich de verbazingwekkende liefde van Śrī Kṛṣṇa herinnert, wordt Haar hele lichaam uiterst aromatisch en stralend. Ze is de samenloop of ontmoetingsplaats van drie stromingen, die we kennen als *kāruṇya-amṛta* (de nectar van genade), *tāruṇya-amṛta* (de nectar van jeugdigheid) en *lāvanya-amṛta* (de nectar van schoonheid).

In *Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu* (2.1.64) staat, “*para-duḥkhā-saho yas tu karuṇaḥ sa nigadyate* – Iemand, die het ongeluk van anderen niet kan verdragen, wordt genadevol genoemd.” Wanneer een bijvoeglijk naamwoord wordt geformeerd, wordt het zelfstandig naamwoord “genade” omgezet in “genadig”. Bovendien is de nectar van genade of *kāruṇya-amṛta* een golf op de stroom van *prema* en in deze nectar van genade neemt Śrī Rādhā Haar eerste bad. Het is zeer gunstig om vroeg in de ochtend in een rivier te baden, want het maakt het lichaam glad, glanzend en zacht. Om deze reden neemt Śrī Rādhā als eerste activiteit in de ochtend een bad in de nectargolven van mededogen. “Vroege

ochtend” wijst op Śrī Rādhā’s leeftijd, namelijk *vayasa-sandhi* (de overgang tussen twee leeftijden), wanneer de rusteloosheid van de kleuter (*bālya*) en de kinderjaren (*pauganḍa*) verdwijnt.

Rond het middaguur neemt Śrī Rādhā Haar tweede bad in *tārūnya-amṛta*, de nectarstroom van juist verrijzende jeugdigheid. Na het voltooiën van Haar ochtendbad gaat Śrī Rādhā naar het paleis van Śrī Nanda Bābā. Nadat Ze voor Haar geliefde Śrī Kṛṣṇa gerechten heeft toebereid, gaat Ze naar Śrī Rādhā-kuṇḍa om een bad te nemen. Śrī Śyāmasundara verzint een of ander excuus om bij Zijn vrienden weg te lopen en voegt Zich daar bij Haar. Zodra Śrī Rādhā Hem in het oog krijgt, bloeit Zijn lichaam automatisch op met telkens vernieuwende jeugdigheid. Nu gaan Ze zeer deskundig bootspel, watersport en andere waterspelen (*jala-vihāra*) uitvoeren en als laatste nemen Ze samen een extatisch bad in Śrī Rādhā-kuṇḍa. Dit bad is vol wonderlijke, wederzijds liefdevolle sentimenten. Na dit middagbad zijn Ze beiden overdekt met de golven van jeugdige nectar en Śrī Rādhā’s natuurlijke jeugdigheid laait ten volle op,

*muktāphaleṣu chāyāyās taralatvam ivāntarā
pratibhāti yad aṅgeṣu lāvanyaṁ tad ihocyate*

Śrī Ujjvala-nīlamanī (10.28)

“Zoals men de luister van een parel vanuit alle richtingen kan waarnemen, zo kan men de hartgemeende, devotionele sentimenten uit het lichaam van Śrī Rādhā zien stralen.”

Deze *bhāvas* maken, dat de schoonheid van Śrīmatī Rādhikā zelfs nog helderder straalt. Wanneer Ze Śrī Kṛṣṇa ’s nachts ontmoet op de afgesproken plek, manifesteren Haar ontluikende jeugd en overtreffende schoonheid zich ten volle. Met deze *lāvanya-amṛta* (nectar van Haar schoonheid) vervult Ze alle verlan-

gens van Haar grote geliefde en geeft Hem het hoogste geluk. In deze vloed van *lāvanya-amṛta* neemt Ze 's avonds Haar derde bad.

Daarom is Śrī Rādhā de grondoorzaak en toevlucht van alle genade, jeugdigheid en schoonheid. Wanneer Ze Haar ontlukkende, nieuwe jeugd nadert, neemt Haar lichaam een gevoel van waardigheid aan en verlegenheid begint van nature zijn intrede in Haar te maken. Om Haar vrouwelijkheid te bedekken draagt Ze een donkerblauwe *sārī*, de geactualiseerde vorm van amoureuze gevoelens of *śṛṅgāra-rasa*. Het lijkt, alsof Haar verlegenheid Haar hele lichaam in deze blauwe stof heeft ingepakt.

Over Haar *sārī* draagt Ze een sluier in de kleur van de opkomende zon, die Haar aantrekkingskracht tot Śrī Kṛṣṇa vertegenwoordigt,

*sadānubhūtam api yaḥ kuryyān nava-navaṁ priyam
rāgo bhavan nava-navaḥ so 'nurāga itīryate*

Śrī Ujjvala-nīlamanī (14.146)

“Die telkens nieuwe, alles consumerende aantrekkingskracht (*rāga*), die zelf veroorzaakt, dat men zijn geliefde op ieder moment op een nieuwe manier realiseert, wordt *anurāga* genoemd.”

Aangezien Śrī Rādhā constant verzonken wil blijven in deze *anurāga*, bedekt Ze Haar bovenlichaam met rode stof.

Ze is altijd prachtig getooid met zestien decoratieve onderdelen (*ṣoḍaśa-śṛṅgāra*): een bad, een glanzend neussierraad met edelsteentjes, blauwe stof, een geornamenteerde ceintuur om Haar middel, een vlecht, schommelende oorkingen, een balsem van kamfer, muskus en sandelhout over Haar lichaam gesmeerd, bloemendecoraties in Haar haar, een bloemenslinger om Haar hals, een speellotus in Haar hand, *tāmbūla* in Haar mond, een stip muskus op Haar kin, *kajjala* (oogzwart) rond Haar ogen,

tilaka op Haar voorhoofd, tekeningen van dolfijnen (*makarī* – het waterdier op het vaandel van Cupido) op Haar roze wangen en Haar voeten beschilderd met rode verf.

Er zijn nog twaalf ornamenten (*dvādaśa-ābharāṇa*), die het lichaam van Śrīmatī Rādhikā prachtig versieren: een schitterende kroon met juwelen, grote gouden oorkettingen, een gouden heupketting, een zilveren halsketting, kleine gouden oordoppen en een haarpin, ringen aan Haar vingers, een halsornament en armbanden om Haar polsen. Op Haar borst draagt Ze een glinsterende ketting, op Haar arm zitten amuletten en aan Haar enkels en tenen draagt Ze enkelbellen met edelstenen en teenringen.

De volgende transcendente kwaliteiten zijn altijd in het bezit van Śrīmatī Rādhikā: Ze is wonderbaarlijk mooi om te zien, Ze bevindt Zich in het ontluiken van de jeugd, Ze heeft rusteloze ogen en werpt zijdelingse blikken, Ze is altijd getooid met een milde, lieve glimlach en Haar voetzolen zijn gemarkeerd met betoverende lijnen, die wijzen op onbeperkte voorspoed. Haar lichaamsgeur maakt Kṛṣṇa gek, Haar zingen van de vijfde noot lijkt op de zoete stem van een koekoek en Ze is bedreven in de wetenschap van zingen met muziekbegeleiding. Ze spreekt lief, Ze is bedreven in grappen maken, Ze is nederig, genadevol, buitengewoon slim en deskundig in alle activiteiten. Ze is verlegen en volgt gepaste etiketten. Ze toont dus eerbiedig gedrag jegens Haar superieuren. (Dit respectvolle gedrag bestaat in drie soorten: aangeboren, aangeleerd van anderen, en gepast geacht op basis van Haar eigen overweging.) Ze is geduldig, ernstig, Ze kent het juiste ritme en de juiste tijd, en beschikt over extatische symptomen, zoals *hāva* en *bhāva*. Ze vertoont de hoogste vorm van liefde genaamd *mahābhāva*. Wanneer de inwoners van Gokula Haar zien, wordt hun hart overspoeld met *prema*. Haar

faam is verspreid over het universum, Ze is zeer geliefd bij Haar superieuren, Ze wordt beheerst door de liefde van Haar vriendinnen, Ze is de meest vooraanstaande geliefde van Śrī Kṛṣṇa en Śrī Kṛṣṇa volgt altijd Haar opdrachten op.

Prema-tattva

* 8.181*

*kā kṛṣṇasya praṇaya-jani-bhūḥ śrīmatī rādhikaikā
kāsyā preyasy anupama-guṇā rādhikaikā na cānyā
jaihmyaṁ keśe dṛṣi taralatā niṣṭhuratvaṁ kuce 'syā
vāñchā-pūrtyai prabhavati hare rādhikaikā na cānyā*

Śrī Govinda-līlāmṛta (11.112)

“ WIE IS DE BRON VAN DE LIEFDE VOOR ŚRĪ KṚṢṆA?
Het antwoord is, dat is Śrī Rādhā alleen. Wie is de meest
beminde van Śrī Kṛṣṇa? Het antwoord is Śrī Rādhā, het
reservoir van alle transcendente kwaliteiten, niemand anders.
Haar haar is sterk gekruld, Haar ogen schieten heen en weer
en Haar borsten zijn stevig. Dus Śrī Rādhā alleen kan alle
wensen van Kṛṣṇa vervullen, niemand anders.’

* 8.182-184*

*yānra saubhāgya-guṇa vāñche satyabhāmā
yānra ṭhāñi kalā-vilāsa śikhe vraja-rāmā*

*yānra saundaryādi-guṇa vāñche lakṣmī-pārvatī
yānra pativratā-dharma vāñche arundhatī*

*yānra sadguṇa-gaṇane kṛṣṇa nā pāya pāra
tānra guṇa gaṇibe kemane jīva chāra*

“Satyabhāmā en de andere koninginnen van Śrī Kṛṣṇa verlangen eeuwigdurend naar het grote geluk en de excellente kwaliteiten van Śrīmatī Rādhikā, van wie de *gopīs* de diverse kunstvormen hebben geleerd. Zelfs de geluksgodin, Lakṣmī, en de vrouw van Śrī Śiva, Pārvatī, hunkeren naar Haar niveau van schoonheid. Ook de gerespecteerde Arundhatī, de gevierde kuis vrouw van Vasiṣṭha, verlangt ernaar op te stijgen naar het niveau van Haar kuisheid en inachtneming van religieuze principes. Zelfs Śrī Kṛṣṇa Zelf kan de transcendente kwaliteiten van Śrīmatī Rādhikā niet opnoemen. Hoe kan dan een onbeduidend levend wezen ze mogelijkwijs inschatten?”

Vilasa-tattva

* 8.185-186*

*prabhu kahe,—“ jāniluṅ kṛṣṇa-rādhā-prema-tattva
śunite cāhiye duṅhāra vilāsa-mahattva”*

*rāya kahe,—“kṛṣṇa haya ‘dhīra-lalita’
nirantara kāma-kṛīḍā—yānhāra carita*

NADAT ŚRĪMAN MAHĀPRABHU DEZE BESCHRIJVINGEN VAN ŚRĪ RĀYA RĀMĀNANDA HAD GEHOORD OVER *kṛṣṇa-tattva*, *rādhā-tattva* EN *prema-tattva*, ZEI HIJ, “O RĀYA, IK BEN DE WAARHEDEN OVER ŚRĪ KṚṢṆA, ŚRĪ RĀDHĀ EN *prema* ZELF TE WETEN GEKOMEN. NU WIL IK OVER DE GLORIE VAN HUN SPEELSE LIEFDESUITWISSELINGEN HOREN.”

ŚRĪ RĀYA RĀMĀNANDA ANTWOORDDE, “ŚRĪ KṚṢṆA IS *dhīra-lalita-nāyaka* EN HIJ IS ALTIJD GEWIJD AAN HARTSTOCHTELIJKE AANGELEGENHEDEN (*kāma-kṛīḍā*).

Bedreven in het proeven van liefdesuitwisselingen, altijd jeugdig, slimme grappenmaker en altijd zorgeloos – dit zijn de kwaliteiten van de *dhira-lalita-nāyaka*, een held beheerst door zijn geliefde. Wanneer de held symptomen heeft, waardoor hij volkomen gunstig gestemd is jegens de heldin en niet in staat is van haar te scheiden, wordt hij *dhira-lalita-anukūla-nāyaka* genoemd. Śrī Rūpa Gosvāmī zegt in zijn *Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu* het volgende,

* 8.187*

vidagdho nava-tāruṇyaḥ

parihāsa-viśāradaḥ

nīścinto dhīra-lalitāḥ

syāt prāyaḥ preyaśī-vaśaḥ

Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (2.1.230)

“Hij die bedreven is in de liefdeskunst, die altijd jeugdig is, slimme grappen kan maken, van het leven geniet en onderworpen is aan de liefde van zijn lievelingen, wordt een *dhira-lalita-nāyaka* genoemd.’

Śrī Paurṇamāsī zei tegen Nāndimukhī, “O Nāndimukhī, vanwege de onbeschrijfelijke, dwingende liefde voor Śrī Kṛṣṇa zullen Śrī Nanda en Yaśodā hun zoon nooit belasten met een specifieke verantwoording. Śrī Kṛṣṇa is dus volkomen zorgeloos en speelt aan één stuk door met Śrī Rādhā op de oevers van de Yamunā Rivier, waar Hij de *kuñjās* decoreert met Zijn eigen aanwezigheid.”

* 8.188*

*rātri-dina kuñje krīḍā kare rādhā-saṅge
kaiśora-vayasa saphala kaila krīḍā-raṅge*

“Dag en nacht is Śrī Kṛṣṇa aan het sporten, grappen maken en op diverse manieren plezier aan het maken met Śrī Rādhā in de *kuñjās*. Op die manier maakt Hij met Zijn amoureuze recreatie Zijn jeugd tot een succes.

De betekenis van amoureuze spel (*krīḍā-raṅga*) in de huidige context is *prema-līlā*, liefdesspel, dat constant plaats heeft, dat wil zeggen “waar en wanneer de gelegenheid zich aanbiedt”. Als de betekenis was begrepen als “ieder moment”, zou de volgorde in de stroom *līlās* worden verstoord en zou Kṛṣṇa geen kans zien om Zijn koeien te hoeden en ander spel uit te voeren. Deze andere *līlās* zijn essentiële onderdelen van het principiële spel en vermaak, waarin Hij de *vraja-gopīs* ontmoet en waarin alle *līlās* hun eigen geschikte tijdstip hebben.

* 8.189*

*vācā sūcita-śarvarī-rati-kalā-prāgalbhyayā rādhikāṁ
vrīḍā-kuñcita-locanāṁ viracayann agre sakhinām asau
tad-vakṣoruha-citra-keli-makarī-pāṇḍitya-pāraṁ gataḥ
kaiśoraṁ saphalī-karoti kalayan kuñje vihāraṁ hariḥ*

Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (2.1.231)

“Op onbeleeftde wijze pochte Śrī Kṛṣṇa tegen de *sakhīs* over Zijn romantische uitpattingen van de voorgaande nacht,

waardoor Śrī Rādhā in verlegenheid werd gebracht en Haar ogen sloot. Op dat moment schilderde Hij een verleidelijke, speelse *makarī* [dolfijndraagier van Cupido] op Haar borsten en manifesteerde op die manier het toppunt van genialiteit. Met dergelijk liefdesspel in de *kuñjās* maakte Śrī Hari Zijn jeugd tot een succes.”

* 8.190-192*

prabhu kahe,—“eho haya, āge kaha āra”
rāya kahe,—“ihā vai buddhi-gati nāhi āra

yebā ‘prema-vilāsa-vivarta’ eka haya
tāhā śuni’ tomāra sukha haya, ki nā haya”

eta bali’ āpana-kṛta gīta eka gāhila
preme prabhu sva-haste tānra mukha ācchādila

Śrīman Mahāprabhu zei, “Wat je hebt verteld over de liefdes-uitwisselingen tussen Śrī Rādhā en Kṛṣṇa is goed, maar vertel alsjeblieft nog iets meer.” Śrī Rāya Rāmānanda antwoordde, “O Heer, mijn intelligentie kan dit onderwerp niet verder binnendringen, maar er is nog een ander stadium genaamd *prema-vilāsa-vivarta*. Ik weet echter niet, of die beschrijving Jou kan bevredigen of niet.” Śrī Rāmānanda Rāya begon zijn eigen compositie te zingen, maar Śrī Caitanya Mahāprabhu hield met Zijn lotushand onmiddellijk de mond van Rāmānanda dicht.

Volgens Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura is het in het huidige vers de intentie van Śrīman Mahāprabhu om te bevestigen, dat in de

beraadslaging van Śrī Rāmānanda Rāya over het doel van het menselijk leven hij de *prema* heeft beschreven tussen Śrī Rādhā en Śrī Kṛṣṇa en de grootheid van Hun spel heeft verhelderd, wanneer Śrī Kṛṣṇa Zijn *dhira-lalita-nāyaka* gedaante manifesteert. Deze beraadslaging beschrijft de glorie van het amoureuze spel tussen Śrī Rādhā en Śrī Kṛṣṇa – Rādhā die de bron of het totaal is van *rasa* (*akhaṇḍa-rasa-vallabhā*), de belichaming van *mahābhāva* en de personificatie van *kāntā-prema*, en Kṛṣṇa die de ongelimiteerde oceaan van alle *rasa* is (*akhila-rasāmṛta-sindhu*), de personificatie van *śṛṅgāra-rasa*, amoureuze liefde, de koning van alle smaken en gevoelens en de directe magneet van Cupido zelf.

Desondanks vroeg Śrīman Mahāprabhu, “Kun je nog meer dan dit vertellen?”

Śrī Rāmānanda antwoordde, “Aangezien dergelijke onderwerpen zich voorbij de materiële intelligentie bevinden, is het buitengewoon zeldzaam om iemand te vinden, die toereikend gekwalificeerd is om erover te horen of te spreken. Er is echter een onderwerp, namelijk *prema-vilāsa-vivarta*, dat ik zal beschrijven, maar ik weet niet, of Jou dit blij maakt of niet. Daaraan twijfel ik.”

Prema-vilāsa bestaat in twee soorten. De ene is ontmoeting (*sambhoga*) en de andere is scheiding (*vipralambha*). Zonder scheiding is in de ontmoeting geen plezier te beleven of voeding aanwezig. In het stadium *adhirūḍha-mahābhāva*, veroorzaakt deze conditie van verwarring of illusie (*vivarta*) gevoelens van afgescheidenheid zelfs tijdens een ontmoeting. Een ontmoeting met een duur van een dag van Brahmā lijkt slechts een ogenblik te duren. Ook al is Śrī Kṛṣṇa gelukkig, een iota moeilijkheid voor Hem veroorzaakt een groot verdriet [voor de toegewijde]. Of-

schoon de toegewijde niet in illusie is, vergeet hij automatisch alles in afzondering van Kṛṣṇa en beschouwt een ogenblik als miljoenen jaren.

De woorden *prema-vilāsa* betekenen “liefdevol, speels tijdverdrijf, dat wordt gegeneerd uit *prema*” en *vivarta* betekent “het ene ding aanzien voor iets anders”. Het betekent ook “tegendraads, verward, en volkomen gerijpt”. Tijdens *prema-vilāsa-vivarta* bestaat er een of andere reden, waarom sommig spel een tegenstrijdige richting neemt. Dit stadium is buitengewoon verbazingwekkend en is de hoogste uitdrukking van liefdevolle uitwisseling. Aldus treffen we de volgende uitspraak aan,

*advaitād girijām harārdha-vapuṣaṁ sakhyāt priyoraḥ-sthitām,
lakṣmīm acyuta-citta-bhṛṅga-nalinīm satyām ca saubhāgyataḥ
mādhuryān madhureṣa-jīvita-sakhīm candrāvalīm ca kṣīpan,
paśyāruddha hariṁ prasārya laharīm rādhānurāgāmbudhiḥ*

Śrī Ujjvala-nīlamaṇi (11.178)

“De golven van de grote oceaan van Śrī Rādhā’s dwingende liefde overspoelen Śrī Kṛṣṇa nu volkomen met hun water, want in feite identificeert Ze Zich met Hem. Ze verslaat dus alle andere godinnen inclusief Pārvatī, die – terwijl ze niet-verschillend is van Śrī Śiva – zijn vrouw is; Lakṣmī, die vanwege intieme vriendschap met Śrī Nārāyaṇa op Zijn borst rust; Satyabhāmā, die vanwege haar grote geluk lijkt op een lotus, die de honingbij van Śrī Kṛṣṇa’s geest aantrekt; en ook Candrāvalī, die vanwege haar liefталigheid ziel en zaligheid is van Madhureṣa (de Meester van alle beminnelijkheid).”

Prema-vilāsa betekent “liefdevol spel en vermaak” en *vivarta* wijst op *prema-vaicittya*, het hoogste niveau van *prema*. In dit stadium van liefdesuitwisselingen wordt de kennis over het verschil tussen de minnaar en zijn beminde opgeheven. Alles behal-

ve het plezier van de ontmoeting inclusief hun eigen bestaan wordt vergeten. Hun hart en geest versmelten in die mate, dat beiden één worden, zonder dat ze enig verschil tussen elkaar herkennen. In deze rijkdom aan *prema* bereikt de absorbtie in eenheid zijn hoogste stadium. Het idee “ik ben de heldin (geliefde) en jij bent de held (minnaar)” wordt afgedekt vanwege een begoocheling, die verschijnt in de loop van amoureuze uitwisselingen. In dit stadium denkt Śrī Rādhā soms, dat Zij de held (*ramaṇa*) is en Śrī Kṛṣṇa denkt, dat Hij de heldin (*ramaṇī*) is. Dit is *viparīta-bhāva*, waarin de rollen zijn omgekeerd.

Wanneer Madhumaṅgala zegt, “O Rādhā, Madhusūdana is weggegaan,” begint Śrī Rādhā in afgescheidenheid van Hem te huilen, ook al zit Śrī Kṛṣṇa naast Haar. Dit is *prema-vilāsa-vivarta*.

Het volgende lied werd gecomponeerd door Śrī Rāya Rāmānanda.

* 8.193*

*“pahilehī rāga nayana-bhaṅge bhela
anudina bāḍhala, avadhī nā gela*

*nā so ramaṇa, nā hāma ramaṇī
duñhu-mana manobhava peṣala jāni’*

*e sakhī, se-saba prema-kāhīnī
kānu-thāme kahabi vichurala jāni’*

*nā khoṅjalun dūtī, nā khoṅjalun ān
duñhuko milane madhya ta pāñca-bāṇa*

*ab sohī virāga, tuñhu bheli dūtī
su-purukha-premaki aichana rīti’*

“Śrīmatī Rādhikā treurt in afgescheidenheid en zegt, ‘Alas, voordat We elkaar ooit hadden ontmoet, ervoeren We eerst een beginnende gehechtheid aan elkaar, dat door een uitwisseling van blikken werd ingeleid. In een oogwenk rees zonder uitstel tussen Ons een emotie op genaamd *rāga* (gedreven gehechtheid). Deze dwingende liefde nam van dag tot dag toe en in een minimum van tijd, in slechts enkele dagen, heeft deze zich zodanig ontwikkeld, dat er geen eind meer is. Die gehechtheid stroomde zonder te stoppen door en bleef toenemen.’

*rādhā-premā vibhu—yāra bāḍite nāhi ṭhāñi
tathāpi se kṣaṇe kṣaṇe bāḍaye sadai*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-līlā 4.128)

“De liefde van Śrī Rādhā strekt zich overal uit zonder ruimte te laten zich verder uit te strekken. Toch neemt Haar liefde iedere seconde toe.”

Śrī Kṛṣṇa zegt ook,

*man-mādhurya, rādhāra prema—doñhe hoḍa kari’
kṣaṇe kṣaṇe bāḍe doñhe, keha nāhi hāri*

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-līlā 4.142)

“Mijn bekoring en Rādhā’s *prema* nemen ieder moment toe en geen van beide wordt verslagen.”

“Die *rāga* of aantrekkingskracht verschijnt van nature in Ons beiden.” Śrī Rādhā’s verlangen is Śrī Kṛṣṇa constant gelukkig te maken en Śrī Kṛṣṇa wens hetzelfde te doen voor Śrī Rādhā. Śrī Kṛṣṇa, de minnaar bij uitstek, noch Śrī Rādhā, de meest voor-

aanstaande geliefde, is de oorzaak van deze spontane aantrekkingskracht, maar het wordt gewekt door elkaar eenvoudig te zien en dan verandert het in Cupido, die Hun geest vermaalt en samensmelt om Hen één te maken. Hun hart en geest willen elkaar alleen gelukkig maken en worden niet-verschillend van elkaar. Op dat moment raken Ze geobsedeerd door het verlangen om liefdesspel uit te voeren en Ze vergeten alles behalve bij elkaar komen. In wezen vergeet Śrī Kṛṣṇa op dat moment, dat Hij een held of een minnaar is en Śrī Rādhā raakt ook het gevoel kwijt, dat Ze een heldin of geliefde is. “*Se-saba prema-kāhinī* – dit zijn allemaal onderwerpen van *prema*.”

“O *sakhī!* Als je denkt, dat Śrī Kṛṣṇa vanwege Onze afscheidenheid van elkaar al Onze voorgaande liefdesaffaires is vergeten, zeg Hem dan, dat de invloed van Mathurā zodanig is, dat het veroorzaakt, dat iedereen, die daar naartoe gaat, zijn voorgaande bestaan vergeet. Als je gaat, herinner Hem er dan aan, dat er op het moment van Onze eerste ontmoeting geen koerier tussen Ons was, noch heb Ik iemand verzocht om Onze ontmoeting te arrangeren. Alleen Onze grote wederzijdse gretigheid om elkaar te ontmoeten of de vijf pijlen van Cupido waren Ons medium en de enige oorzaak.”

Dit demonstreert Śrī Rādhā’s vrouwelijke deugd van toewijding (*lalanā-niṣṭha*)¹⁷ om Śrī Kṛṣṇa te ontmoeten, geheten *mañjīṣṭhā*¹⁸–*rāga*¹⁹.

---

¹⁷ *Lalanā-niṣṭhā-svarūpa* is een zelfmanifeste *rati*, die tot uitdrukking komt als een onwillekeurige impuls naar Śrī Kṛṣṇa toe, zelfs al heeft men Hem niet gezien of over Zijn schoonheid en kwaliteiten gehoord.

¹⁸ *Mañjīṣṭhā* is een Indiaas kruid, dat een zeer heldere en lang houdbaar rode kleurstof produceert.

Verder kan men zien, dat deze bijzondere aantrekking (*rāga*) in Haar hart volkomen zuiver is, vrij van materiële aanduidingen en onafhankelijk van al het andere. Geen hulp, koerier of andere tussenkomst was vereist om de vereniging van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa te faciliteren.

Sohi. “O *sakhī*, nu is Kṛṣṇa Zijn intense aantrekkingskracht voor Mij kwijt geraakt. Vanwege de sterke invloed van deze *anurāga* is Hij uit Zichzelf naar Me toegekomen zonder tussenkomst van iemand anders, maar nu heeft Hij dit allemaal vergeten.” Op dit moment van afzondering heeft de gehechtheid (*rāga*) aan de ontmoeting zich getransformeerd in een uitzonderlijke gehechtheid (*vi-rāga* of *viccheda-gata-rāga*, een zeer specifieke, onderbroken en onbeperkte aantrekking ervaren in afgescheidenheid) ook genaamd *adhirūḍha-bhāva* – hoog verheven extatische liefde. Hier wordt deze *virāga* of *adhirūḍha-bhāva* aangesproken als een vriendin (*sakhī*) en wordt verzocht een koerier naar Kṛṣṇa te worden, “*Tuñhu bheli dūtī*. O *sakhī*! Je moet optreden als Mijn diplomaat. Ik stuur jou naar Hem toe met een boodschap. *Su-purukha-premaki aichana rīti* – je moet naar Hem toegaan en Hem vragen, ‘Is dit de houding van een bedreven minnaar, een opgevoede heer, door eerst *prema* te vestigen en het later te vergeten?’” Hier spreekt Śrī Rādhā schertsend. De betekenis is, “Het is voor een bedreven minnaar zoals Jij volkomen ongepast om een dergelijke overvloed aan intense liefde te vertonen en het even later aan de kant te gooien.”

---

¹⁹ *Mañjiṣṭhā-rāga* is de *rāga*, die zichzelf manifesteert, dat wil zeggen, het is niet afhankelijk van anderen; wordt nooit vernietigd; is altijd stabiel en vlakt nooit af. Dergelijke *rāga* wordt aangetroffen in Śrīmatī Rādhikā en Śrī Kṛṣṇa.

Dit allemaal betekent in wezen, dat *rāga* of aantrekking op het moment van de ontmoeting aanwezig blijft als een afgevaardigde in de vorm van Cupido. Dan ontwaakt die *rāga* tijdens afzondering in het stadium *adhirūḍha-bhāva* en wordt uiteindelijk *prema-vilāsa-vivarta*. Als men bovendien tijdens de ervaring van gevoelens van afgescheidenheid een visioen (*sphūrṭi*) in het hart krijgt van een ontmoeting, neemt dat visioen de gedaante aan van een vrouwelijke koerier. Śrī Rādhā richt Zich tot deze koerier als *sakhī* (dierbare vriendin) en spreekt dan met haar. Het geluk, dat men in deze staat van ontmoeten in *prema-vilāsa* ervaart, wordt in werkelijkheid ook ervaren in afgescheidenheid. Omdat men zodanig wordt geabsorbeerd in Śrī Kṛṣṇa in afzondering van Hem, bereikt de stemming van dienstverlening de hoogste top op dezelfde manier. Deze variatie van *vivarta* geeft aanleiding tot *adhirūḍha-mahābhāva*. Dit is een soort ontmoeten, waarin Śrī Rādhā bijvoorbeeld een zwarte *tamāla* boom aanziet voor Śrī Kṛṣṇa en er naartoe rent om hem te omarmen.

Bij het horen van een deel van het lied van Śrī Rāmānanda Rāya werd Śrīman Mahāprabhu waanzinnig in *prema*. Mahāprabhu stond op en bedekte de mond van Śrī Rāmānanda met Zijn eigen hand. In dit lied openbaart Śrī Rāmānanda Rāya de visioenen van Śrī Rādhā in Haar staat van afgescheidenheid. De beschreven *rāga* is de belichaming van de ware natuur van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa. Śrī Kṛṣṇa, de minnaar bij uitstek, noch Śrī Rādhā, de meest vooraanstaande geliefde, zijn de oorzaak van deze *rāga*; deze *rāga* dient zich daarentegen zelf aan en stijgt op naar het stadium van *mādanākhyā-mahābhāva*. In dit stadium manifesteren zich alle *bhāvas* in een volkomen verrukte staat. Deze conditie is ongekend en onbeschrijfelijk, want daarin ervaart men direct en tegelijkertijd alle ontelbaar vele soorten geluk en ver-

driet, die zowel in ontmoeting als in scheiding worden ervaren. De woorden *nā so ramaṇa, nā hāma ramaṇī* wijzen op alle *bhāvas* ervaren in het volrijpe stadium van de ontmoeting in *prema-vilāsa*, terwijl de woorden *ab sohi virāga* wijzen op wederzijdse gevoelens van afgescheidenheid.

In het commentaar op dergelijke verzen schrijft Śrīla Rūpa Gosvāmī, “*vakāre sumukhi nava-vivartaḥ* – O vijand van Bakāsura, dit meisje met dat prachtige gezichtje manifesteert een nieuwe soort transformatie van liefde voor Jou” (*Śrī Ujjvala-nīlamanī*). Śrīla Jīva Gosvāmī schrijft *vivartaḥ paripākaḥ*. Hij definieert het woord *vivarta* als *paripāka*, volkomen gerijpt, hetgeen wil zeggen, dat de staat van *vivarta* een manifestatie is van volkomen gerijpte hartstocht. Er is een discussie over *prema-vilāsa-vivarta* in het eerste bedrijf van het toneelstuk *Śrī Lalitā-mādhava* in het commentaar op de regel *paurṇa purtri māyāvī-vattau ‘yam. Anya dharma tyāyatrāropo vivarttaḥ*. Wanneer een vreemde kwaliteit over iets anders wordt gelegd, wordt het *vivarta* genoemd. De betekenis van *prema* is “verlangen”, de betekenis van *vilāsa* is “spel en vermaak” en de betekenis van *vivarta* is “omkering”. Dus *prema-vivarta* betekent “de climax van het liefdesspel, waarin de held en heldin hun rollen omwisselen, *viparīta-kāma-kriḍā*.” In plaats van dat Śrī Kṛṣṇa het amoureuze spel leidt, neemt Śrī Rādhikā de dominante rol in Hun liefdesspel over. Dit spel van het uitvoeren van tegengestelde rollen (*viparīta-vilāsa*) is buitengewoon hoge klasse en zuiver. Geen ander plezier is hoger verheven. In deze volkomen gerijpte conditie van liefdevol spel en vermaak heeft Śrī Rādhā gezegd, “*Nā so ramaṇa, nā hāma ramaṇī*.” Daarna verscheen in Haar leven de ondraaglijke staat van afgescheidenheid beschreven met de woorden *ab sohi virāga*. Om te voorkomen, dat dit hardop zou

worden uitgesproken heeft Śrīman Mahāprabhu de mond van Śrī Rāmānanda Rāya gesloten gehouden.

Śacinandana Śrī Gaurasundara is de gecombineerde gedaante van *rasa-rāja* Śrī Kṛṣṇa en *mahābhāva-svarūpiṇī* Śrī Rādhā. “*Rādhā-bhāva-dyuti-suvalitarī naumi kṛṣṇa-svarūpam* – ik buig neer voor die Śrī Gaurasundara, die Zich heeft gemanifesteerd met de gevoelens en luister van Śrī Rādhā, hoewel Hij Śrī Kṛṣṇa Zelf is” (*Śrī Caitanya-caritāmṛta, Ādi-līlā* 4.55). Śrī Gaurahari wilde echter Zijn innerlijke natuur als Śrī Kṛṣṇa overdekt door een gouden lichaamskleur verborgen houden. Hij wilde niet, dat Śrī Rāmānanda Rāya Zijn identiteit openbaar zou maken, dus Hij hield de mond van Rāmānanda dicht, voordat hij dit feit kon uitspreken.

Jagad-guru Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura Prabhu-pāda zegt, dat er nog een andere reden is, waarom Śrīman Mahāprabhu de mond van Śrī Rāmānanda Rāya gesloten hield. Het blijft voor leden van de *sampradāya* van de wereldse *prākṛta-sahajiyās* totaal onmogelijk om het idee te volgen van *vilāsa-vivarta* (omkering van rollen tijdens het spel) en *vilāsa-vaicitrya* (gevarieerdheid binnen het spel en vermaak) van de verschillende soorten *adhirūḍha-mahābhāva*, zoals *mādana* (ontmoeten) en *mohana* (scheiden), die Śrī Rāmānanda Rāya had uitgelegd. Het is altijd onjuist om een dergelijk uiterst en buitengewoon confidentieel, onbeschrijfelijk en ongekend onderwerp over het pad van toegewijde dienst te openbaren aan domme, speculerende filosofen. Om deze ware reden heeft Śrīman Mahāprabhu de mond van Śrī Rāmānanda Rāya dicht gehouden om te voorkomen, dat hij verder zou spreken.

Śrī Kavi Karṇapūra weidt hierover uit in zijn toneelstuk *Śrī Caitanya-candrodaya-nāṭaka* (7.87), “*nirupādhi hi prema kathañ-*

cid apy upādhiṃ na saḥate iti pūrvārdha bhagavatoḥ rādhā-kr̥ṣṇayor anupādhi prema śrutvā tad eva puruṣārthī-kṛtaṃ, bhagavatā mukha-pidhānañcāsya tad-rahasyatva-prakāśakam – De absolute liefde, die Śrī Rādhā-Kṛṣṇa elkaar toedragen is volkomen zuiver en vrij van iedere imperfectie. Door er eenvoudig over te horen kon Śrī Caitanya-deva begrijpen, dat deze *prema* het hoogste spirituele bereik was. Nadat Śrīman Mahāprabhu het meest vertrouwelijke onderwerp van *prema* uit de mond van Śrī Rāmānanda Rāya had vernomen, sloot Hij onmiddellijk de mond van de spreker. Bhagavān wilde niet, dat de hoogst confidentiële onderwerpen van de buitengewone *prema-vilāsa* van Śrī Rādhā overal zou worden rondgebazuind.” In vers 83 van hetzelfde toneelstuk [van Śrī Kavi Karṇapūra] wordt het volgende gezegd,

*sakhi na sa ramaṇo nātaṃ
ramaṇīti bhidāvarovāste
prema-rasenobhaya ina
madano nidi peṣa balāt*

en,

*ahaṃ kāntā kāntas tvam iti na tadānīm matir abhūn
mano-vṛttir luptā tvam aham iti nau dhīr api hatā
bhavān bhartā bhāryāham iti yad idānīm vyavasitas
tathāpi prāṇānām sthitir iti vicitraṃ kim aparam*

Śrī Rādhā zegt, “Ik denk niet langer, ‘Ik ben Jouw geliefde en Jij bent Mijn geliefde’. Voor Ons zijn nu de begrippen ‘Ik’ en ‘Jij’ opgeheven. Er bestaat tussen Ons niet langer enig onderscheid. Het lijkt alsof Cupido Onze harten met grote geestdrift door elkaar heeft gemalen en ze heeft besprenkeld met de ambrosia van volmaakte liefde.

“O vriendin, het gevoel dat Hij Mijn minnaar is en Ik Zijn geliefde is niet in Mijn hoofd opgekomen. Mijn verstand en intelligentie zijn opgehouden te functioneren. Nu denk Ik, Hij is Mijn geliefde en Ik ben Zijn geliefde, maar wanneer *prema* zich sterk manifesteert, smelten Onze wezens samen. Wanneer We uit elkaar zijn denken We, dat We twee zijn, maar wanneer We elkaar ontmoeten, worden We één. Hoe wonderlijk is dat!”

De intentie achter de woorden van Śrī Rādhā is, dat meteen vanaf kindsbeen er een vorm van *kāma* of romantisch verlangen in Haar hart aanwezig was. De allereerste keer, dat Rādhā en Kṛṣṇa elkaar zagen, ontsproot lust; *rāga* ontwaakte bij Hun eerste uitwisseling van blikken. Ze hadden eigenlijk nog geen ontmoeting gehad. Śrī Rūpa Gosvāmī noemt dit stadium *pūrva-rāga*. Deze *rāga* groeide van dag tot dag, totdat het in volle bloei stond en Śrī Rādhā aanleiding zag om te zeggen, “*nā so ramaṇa, nā hāma ramaṇī* – Śrī Kṛṣṇa is niet Mijn minnaar en Ik ben niet Zijn minnares. Kandarpa (de transcendente Cupido) heeft Onze harten samengesmolten en één gemaakt. Er is geen gevoel meer, dat Śrī Kṛṣṇa de *ramaṇa*, de held is, die aanleiding geeft voor amoureuze aantrekking (*rati*) en dat Ik (Rādhā) de *ramaṇī* of de heldin ben, de schenker van *rati* of intiem plezier. In afwezigheid van dergelijke gevoelens heeft Cupido Onze harten vermalen en één gemaakt en in de resulterende poeder zijn de genietter (*ramaṇa*) en de genotene (*ramaṇī*) niet langer op zichzelf. Nu, verlaten door Śrī Kṛṣṇa, is deze scheiding zelf de vrouwelijke koerier geworden. De liefdesonderhandelingen van respectabele personen lijken hier geenszins op.”

* 8.194*

*rādhāyā bhavataś ca citta-jatunī svedair vilāpya kramād
yuñjann adri-nikuñja-kuñjara-pate nirdhūta-bheda-bhramam
citrāya svayamambaram jayad iha brahmāṇḍa-harmyodare
bhūyobhir nava-rāga-hiṅgula-bharaiḥ śṛṅgāra-kāruḥ kṛtī
Śrī Ujjvala-nīlamaṇi (14.155)*

“O Koning der gekke olifanten (Śrī Kṛṣṇa), die sport in de liefdespriëlen van Govardhana, er is een bedreven artiest met de naam *śṛṅgāra-rasa* (Kāmadeva), die op het vuur gegene-reerd uit de hitte van de emoties voortkomend uit Jou en Śrī Rādhā langzaam de harten, die op shellac lijken, van Jullie beiden heeft gesmolten en één gemaakt. Toen heeft hij dat vermengd met overvloedige hoeveelheden *kuṅkuma* van Jul-lie telkens nieuwe, gedreven liefde en schildert een verba-zingwekkend schilderij op de binnenmuren van de grote tem-pel van het universum.”

De hoogst bijzondere manifestatie van *mahābhāva* wordt *mā-danākhyā* genoemd. Toen Śrīman Mahāprabhu de laatste vraag over *prema* stelde, sloot Hij de mond van Śrī Rāmānanda Rāya, juist toen Hij dat meest complete antwoord kreeg.

In het vers hierboven beschrijft Śrī Vṛndā-devī de speelse lief-talligheid van *mahābhāva*. Toen Rādhā en Kṛṣṇa eens Hun we-derzijdse bekoring proefden, raakten Hun lichamen prachtig gedecoreerd met de vol oplaaierende symptomen van vervoering, of *uddīpta-sāttvika-bhāvas*. Een kunstenaar, die een paleis rood wil schilderen en iedereen in verrukking wil brengen, legt shellac

(vernis) in een vuur en maakt een buitengewoon glanzend mengsel door de gesmolten shellac te mengen met rode verf. Op dezelfde manier, legt de kunstenaar van het personifieerde amoureuze spel de shellac van de harten van Śrī Rādhā en Śrī Kṛṣṇa, die volkomen vol *mahābhāva* zijn, in het vuur van *prema* en laat ze langzaam één worden. Daarna mengt hij dit met de kleur van Hun eeuwigdurende, altijd nieuwe *rāga* of Hun dwingende aantrekking voor elkaar en daarmee maakt hij een verbazingwekkend wonderlijk mengsel.

Adri-nikuñja-kuñjara-pate. Śrī Vṛndā-devī heeft zich tot Śrī Kṛṣṇa gewend als meester van de bospriëlen in Govardhana. Zoals een bedwelmde olifantenkoning onafhankelijk sport met vele vrouwtjesolifanten, zo sport Śrī Kṛṣṇa door *prema* bedwemd met Śrī Rādhā in de afgelegen grotten en bospriëlen van Giri-Govardhana. In de hitte van het vuur van Hun emoties – transpiratie komt als een *sāttvika-bhāva* (extatische transformatie) – zijn de shellac-achtige harten van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa gesmolten.

Hīngula – nieuwe *rāga* of aantrekking, waarmee de binnekant en buitenkant van Hun harten zelfs nog sterker zijn gekleurd. Zoals shellac door en door rood is, zo kleurt *mañjiṣṭhā-rāga* Hun beider harten door en door. Dit is immers de intrinsieke aard van *mādanākhyā-mahābhāva*.

Kṛtī. Hier betekent het “deskundig in zijn activiteiten”. De kunstenaar van de gepersonifieerde amoureuze *rasa* is zeer deskundig en heeft de shellac van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa’s harten gesmolten en heeft, nadat hij ze met elkaar heeft vermengd, de kleur toegevoegd van Hun altijd nieuwe, dwingende, wederzijdse aantrekkingskracht (*rāga*). Een bedreven kunstenaar verft het interieur van een koninklijk paleis met wonderbaarlijk mooie en

gevarieerde illustraties, die de materialisten volkomen verbazen. Op dezelfde manier heeft de artiest van de gepersonifieerde, amoureuze *rasa* een schilderij gemaakt, waarbij hij gebruik maakt van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa's harten, die *mahābhāva* hebben bereikt onder invloed van Hun *prema*. Hun harten zijn zo volkomen vermengd, dat men ze niet langer meer kan onderscheiden. De kunstenaar van de gepersonifieerde, amoureuze *rasa* heeft dat gedaan met een bepaalde intentie: alle toegewijden in de wereld moeten verbaasd zijn bij de realisatie, dat vanwege de opwinding veroorzaakt door de activiteiten van *mahābhāva* Hun harten gedecoreerd zijn geworden en in elkaar zijn versmolten.

Onder leiding van de sakhés

* 8.195-204*

*prabhu kahe,—“sādhyā-vastura avadhi’ ei haya
tomāra prasāde ihā jāniluñ niścaya*

*‘sādhyā-vastu’ ‘sādhana’-vinā keha nāhi pāya
kṛpā kari’ kaha, rāya, pābāra upāya”*

*rāya kahe,—“yei kahāo, sei kahi vāñi
ki kahiye bhāla-manda, kichui nā jāni*

*tribhuvana-madhye aiche haya kon dhīra
ye tomāra māyā-nāṭe ha-ibeka sthira*

*mora mukhe vaktā tumi, tumi hao śrotā
atyanta rahasya, śuna, sādhanera kathā*

*rādhā-kṛṣṇera līlā ei ati gūḍhatara
dāsya-vātsalyādi-bhāve nā haya gocara*

*sabe eka sakhī-gaṇera ihāñi adhikāra
sakhī haite haya ei līlāra vistāra*

*sakhī binā ei līlā puṣṭa nāhi haya
sakhī līlā vistāriyā, sakhī āsvādaya*

*sakhī binā ei līlāya anyera nāhi gati
sakhī-bhāve ye tāñre kare anugati*

*rādhā-kṛṣṇa-kuñjasevā sādhya sei pāya
sei sādhya pāite āra nāhika upāya*

NADAT ŚRĪMAN MAHĀPRABHU HET EIGEN lied van Śrī Rāya Rāmānanda had horen zingen, zei Hij, “O Rāya, dit is genoeg. Je hebt de uiterste grens van *sādhya-vastu* beschreven, het hoogste bereik. Met jouw genade (Mahāprabhu onthult hier Zijn nederigheid) heb Ik de verschillende gradaties van dit onderwerp begrepen. Echter, zonder de juiste *sādhana* kan men deze zeldzame *sādhyā* niet bereiken. Wees daarom zo goed om de methode te beschrijven, waarmee men dit kan bereiken.”

Toen Rāmānanda Rāya dit hoorde, zei hij met geduldige nederigheid, “Ik spreek alleen de instructies, die Jij me wilt laten zeggen. Van al mijn uitspraken kan ik niet bepalen, welke goed of verkeerd zijn. Wie in deze wereld is zo beheerst, dat hij niet wordt geschokt bij het zien van het drama, dat door Jouw illusoire vermogen wordt opgevoerd? Jij bent de gene, die door mijn mond spreekt en Je bent tevens toehoorder geworden. Luister nu alsjeblieft naar de discussie van deze hoogst vertrouwelijke *sādhana*. Dit spel van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa is uitermate privé. Het ligt buiten bereik van de metgezellen van Bhagavān, die hun toevlucht hebben genomen tot *dāsyā*, *sakhya* en *vātsalya rasa*. Omdat het ontoegankelijk is, is het zeer zeldzaam.

“Deze *lilās* bevinden zich alleen binnen de jurisdictie van de *sakhīs* van Śrīmatī Rādhikā, want *mahābhāva* wordt uitsluitend in hen aangetroffen. Dit spel en vermaak ontwikkelt zich dankzij de participatie van de *sakhīs*; alleen de *sakhīs* hebben het recht ze te proeven. Afgezien van degenen, die

zich in deze *sakhī-bhāva* bevinden, mogen geen andere metgezellen deze *līlās* binnengaan. Alleen de *sādhakas*, die onder leiding blijven van degenen met *sakhī-bhāva*, mogen het domein van het hoogste bereik binnengaan – dienstverlening aan Śrī Rādhā-Kṛṣṇa in de loofhutten van Vṛndāvana. Behalve deze methode is er geen andere manier om dit doel te bereiken.

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt, dat pas nadat Mahāprabhu alles in zijn geheel had aangehoord, Hij heeft bevestigd, dat het onderwerp van *sādhya* afdoende was besproken. Nu informeert Mahāprabhu, “Wat is de *sādhana* om dit hoogste doel te bereiken? Vertel daarover alsjeblieft.” Śrī Rāmānanda herhaalde de premisse, dat de *sādhakas*, die vereren in de stemmingen *dāsya*, *sakhya* en *vātsalya*, niet in staat zijn om toegang te verkrijgen tot dit hoogst vertrouwelijke onderwerp. Alleen de *sakhīs* van Vraja bevinden zich in *mahābhāva*; zij alleen hebben dit gevoel aanvaard. Alleen met de uitvoering van *sādhana* onder hun leiding is het mogelijk om het meest stralende, meest confidentiële, meest mysterieuze en diep intense, zoete doel te bereiken – de *kuñja-sevā* van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa. Er is geen ander proces om dit doel te bereiken.

Niemand behalve de *sakhīs* kan deze *līlā* binnengaan. Hieruit leiden we af, dat Lalitā, Viśākhā en andere *sakhīs*, zoals Śrī Rūpa Mañjarī, eeuwige metgezellen zijn van de *kuñja-sevā* van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa. Het is daarom van wezenlijk belang om *sādhana* onder hun leiding (*ānugatya*) uit te voeren.

Door gebrek aan associatie met zuivere, heilige toegewijden blijft in de *jīvas* een groot arsenaal aan materiële verlangens be-

staan, zoals de hunkering naar een residentie in de hemelse planeten, het verlangen naar bevrijding en verlangens om de woonoorden van andere incarnaties van Bhagavān te bereiken. Śrī Bhagavān vervult al deze wensen ook; Śrī Kṛṣṇa Caitanya Mahāprabhu is de incarnatie van *prema* (*premāvātārī*) en de gecombineerde gedaante van *rasa-rāja* Śrī Kṛṣṇa en *mahābhāva-mayī* Śrī Rādhikā. Hij is degene, die de glorie van de zuivere *prema* van Vraja heeft uitgedeeld en *unnata-ujjvala-prema* heeft geproefd, vooral de *mādanākhyā-bhāva* van Śrī Rādhā. Hij was ook degene, die deze grootse vraag heeft gesteld en deze vertrouwelijke en geheime waarheden door de mond van Śrī Rāmānanda Rāya heeft gesproken om genade te schenken aan zuivere *sādhakas*. Alleen met de genade van Śrīman Mahāprabhu en alleen door onder leiding van Zijn toegewijden te blijven kan men het verschil begrijpen tussen de liefdevolle sentimenten voor Bhagavān in eerbied en ontzag (*aiśvarya-prema*) en sentimenten voor Śrī Kṛṣṇa overheerst door gevoelens van beminnelijkheid en intimiteit (*mādhurya-prema*).

Deze *mahābhāva* wordt niet aangetroffen in de sentimenten van *dāśya*, *sakhyā* en *vātsalyā*. En de *mādhurya-rasa* of *śṛṅgāra-rasa*, die aanwezig is in Vaikuṅṭha, Ayodhyā, Dvārakā en Mathura, wordt eigenlijk *svakīya* (echtelijke liefde) genoemd en is vermengd met gevoelens van eerbied en ontzag (*aiśvarya*). Śrī Kṛṣṇa kan door deze gevoelens niet volkomen worden beheerst. Het feit, dat Śrī Lakṣmī-devī zelf in Belvana (een bos in Vrajamaṇḍala) soberheden uitvoert om de bovenzinnelijke, amoureuze liefde van de *gopīs* te krijgen, is hiervan een bewijs. De *sakhīs* van Śrī Radha zijn de exclusieve eigenaars en presiderende godinnen van dit hoogste aspect van *bhāva*, dat aanwezig is in *nikuṅja-sevā*. Daarom is onder hun leiding blijven de hoogste en

beste *sādhana* om dienstverlening aan Śrī Rādhā-Kṛṣṇa te krijgen.

* 8.205*

*vibhur api sukha-rūpaḥ sva-prakāśo 'pi bhāvaḥ
kṣaṇam api na hi rādhā-kṛṣṇayor yā rte svāḥ
pravahati rasa-puṣṭim cid-vibhūtir iveśaḥ
śrayati na padam āsāṁ kaḥ sakhinām rasa-jñāḥ*

Śrī Govinda-līlāmṛta (10.17)

“De *bhāvas* van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa zijn zelfmanifest, onbegrensd en bestaan uit volkomen extase. Zodanig zelfs, dat geen iota van *rasa* kan worden ervaren zonder de *sakhīs*, evenals Īśvara, de Allerhoogste Bestuurder, Zich nooit manifesteert zonder Zijn spirituele vermogens. Welke kenner van *rasa* gaat dan proberen dit spel binnen te gaan zonder toevlucht en leiding te nemen van de lotusvoeten van de *sakhīs*?”

De *bhāvas* van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa zijn overvloedig vol van geluk; ze zijn immers de ware belichaming van de hoogste vorm van plezier. Een *sādhaka* in bovenzinnelijke amoureuze liefde, die vol met deze *prema* zit, kan de zoetheid van deze *rasa* automatisch proeven. Door deze zoetheid is hij ook in staat groot geluk te ervaren, zoals iemand automatisch de zoetheid van kandijnsuiker proeft door het in zijn mond te nemen. Zonder de gratie van de *sakhīs* echter kan de *prema* van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa niet zijn staat van zegenrijke heelheid bereiken.

De vraag kan rijzen: als dit waar is, wat is dan de noodzaak om de zelfmanifesterende en onbegrensde aard van de liefde van

Śrī Rādhā-Kṛṣṇa te vermelden? *Svarūpa-śakti* is onbegrensd, ze is tevens volkomen spiritueel (*brahma-vastu*) en haar speciale spel is *prema* of *bhakti*. Indien *prema* of *bhakti* niet onbegrensd zouden zijn, hoe had ze dan de complete, spirituele entiteit, Bhagavān, onder haar beheer kunnen krijgen? De Śruti's zeggen, “*bhaktir eva garīyasī – bhakti* is zowaar glorieus” en “*bhakti-vaśaḥ puruṣaḥ* – de Allerhoogste Persoon wordt beheerst door *bhakti*.”

De oceaan is een onmetelijk waterlichaam en door de kracht van de wind rijzen golven omhoog, waardoor het lijkt, alsof de oceaan sprongen maakt. Ook al is de oceanische *prema* van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa zelfmanifesterend, wordt deze op dezelfde manier ondersteund en gevoed door de assistentie van de *sakhīs*, die op golven lijken. In het axioma van de liefde van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa is de glorie van de *sakhīs* buitengewoon. Ondanks dat Hijzelf de onbegrensd, alomtegenwoordige en zelfmanifesterende Allerhoogste Bestuurder is, wordt Zijn eigenschap van bestuurder zelfs nog verder versterkt door de assistentie van *cit-śakti*. Op dezelfde manier wordt *śṛṅgāra-rasa* zelfs nog dieper gevoed door de bijstand van de *sakhīs*. *Prema* en de *sakhīs* zijn geen afzonderlijke entiteiten; de ontwikkeling van *prema* is immers afhankelijk van hun participatie. De *sakhīs* zijn *prema-svarūpiṇī* hetgeen betekent, dat ze zijn samengesteld uit *prema*, dat ze tevens belichamingen zijn van *prema* en expansies zijn van het zegengevende vermogen (*hlādinī-śakti*).

* 8.206-209*

sakhīra svabhāva eka akathya-kathana
kṛṣṇa-saha nija-līlāya nāhi sakhīra mana

*kṛṣṇa saha rādhikāra lilā ye karāya
nija-sukha haite tāte koṭi sukha pāya*

*rādhāra svarūpa—kṛṣṇa-prema-kalpalatā
sakhī-gaṇa haya tāra pallava-puṣpa-pātā*

*kṛṣṇa-lilāmṛta yadi latāke siñcaya
nija-sukha haite pallavādyera koṭi-sukha haya*

“Het karakter van de *sakhīs* is ongeëvenaard en onbeschrijfelijk. Bij een intieme ontmoeting met Śrī Kṛṣṇa komt de gedachte aan het vinden van hun eigen geluk niet in hun hoofd op. Het geluk, dat ze ervaren in het organiseren van een solitaire ontmoeting van Śrī Rādhikā met Śrī Kṛṣṇa zien ze als miljoenen keren sterker dan hetgeen ze zouden ervaren door rechtstreeks met Śrī Kṛṣṇa te zijn. Śrī Rādhā wordt vergeleken met de ware gepersonifieerde gedaante van de wensrank van *prema* voor Śrī Kṛṣṇa en de diverse *sakhīs* zijn de bladeren, twijgen en bloemen, die hun toevlucht nemen tot deze wensvervullende klimplant. Door de rank te besprenkelen met de nectar van het spel van Śrī Kṛṣṇa worden de loten, de bloemen en de bladeren gelukkiger, dan wanneer iemand ze rechtstreeks zou besprenkelen.

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura bevestigt, dat Śrī Rādhā de transcendente wensrank van *kṛṣṇa-prema* is en dat de diverse *sakhīs* de bladeren, knoppen en bloemen vormen. Wanneer deze rank in de gedaante van Śrī Rādhā water wordt gegeven, worden de bloemen en de knoppen, die hun toevlucht tot de rank hebben genomen, automatisch gevoed. Op dezelfde manier genieten de

gopīs niet van het geluk van een rechtstreekse ontmoeting met Śrī Kṛṣṇa. Door daarentegen een ontmoeting van Śrī Rādhā met Śrī Kṛṣṇa te organiseren worden ze opgetogen.

* 8.210*

*sakhyah śrī-rādhikāyā vraja-kumuda-vidhor hlādinī-nāma-śakteḥ
sārāṁśa-prema-vallyāḥ kiśalaya-dala-puṣpādi-tulyāḥ sva-tulyāḥ
siktāyāḥ kṛṣṇa-lilāmṛta-rasa-nicayair ullasantyām amuṣyām
jātollāsām sva-sekāc chata-guṇam adhikaṁ santi yat tan na citram*
Śrī Govinda-lilāmṛta (10.16)

“De *sakhīs* van Vraja zijn dezelfde als Śrī Rādhā. Ze vormen de essentiële onderdelen van de *hlādinī*, het pleziergevend vermogen van Vraja-kumuda-candra²⁰ genaamd Śrī Rādhikā, de personificatie van Zijn innerlijke energie. Zij is de wensrank van *prema* en de andere *gopīs* zijn de knoppen, bladeren en bloemen van die rank. Wanneer de nectar van het spel van Kṛṣṇa neerregent op de uitermate zegenrijke Śrī Rādhikā, ervaren de *gopīs* het plezier honderd keer sterker, dan wanneer zijzelf zouden worden beregend. Dit is helemaal niets verrassends.’

Vraja-kumuda-vidhoḥ. Dit verwijst naar niemand anders dan Śrī Kṛṣṇa, die als de maan is voor de *gopīs* van Vraja met lotusoogjes. Het woord *vidhoḥ* staat hier in de bezittende naamval (*ṣaṣṭhī*, zesde samenvoeging wijzend op een relatie). Hier wijst *vidhoḥ* op

---

²⁰ Śrī Kṛṣṇa, de maan die de inwoners van Vrajabhūmi met ogen als lotussen allerlei plezier geeft.

de energie van Śrī Kṛṣṇa geheten *hlādinī*. Dit wordt bevestigd door het gebruik van de woorden *prema-vallārī* (klimrank van liefde), die wijzen op het wezenlijke principe van deze *hlādinī-śakti*. De *śaṣṭhī* is opnieuw gebruikt voor het zelfstandig naamwoord *sakhyāḥ-śrī-rādhikāyāḥ* met een referentie naar de *sakhīs* van Śrīmatī Rādhikā. De zinsnede *kisalaya-dala-puṣpādī-tulyāḥ* beschrijft de *gopīs*, die worden vergeleken met nieuwe blaadjes, loten en bloemen. Hier verwijst *sva-tulyāḥ* naar de *gopīs*, die lijken op Śrīmatī Rādhikā en die Haar niet-verschillende expansies (*kāyā-vyūha-svarūpa*) zijn.

Zoals de nachtlotus van nature gaat bloeien bij het opkomen van de maan, zo bloeien de inwoners van Vraja, die lijken op nachtlotussen, van nature op, zodra ze de *darśana* krijgen van de maan van Vraja, Śrī Kṛṣṇa. Van alle Vrajavāsī's raken vooral de *gopīs* opgetogen. Dus Śrī Kṛṣṇa is *vraja-kumuda-vidhu* genoemd, de maan voor de lotussen van Vraja. De essentie van het interne, pleziergevend vermogen van Śrī Kṛṣṇa is *prema* en de rank van deze *prema* is Śrī Vṛṣabhānu-nandinī, Śrī Rādhā. De diverse *gopīs* zijn ontluikende knoppen, bladeren en bloeiende bloemen aan deze rank. De *sakhīs* zijn de schoonheid van deze wensrank van *prema*, Śrī Rādhā. Haar blijdschap bestaat immers uit het geluk van deze *gopīs*. Als de wortels van de rank water krijgen, worden ook de bloemen, bladeren en twijgen gevoed; ze hoeven niet afzonderlijk te worden begoten. Op dezelfde manier oogsten de andere *gopīs*, die worden vergeleken met bladeren, loten en bloemen, automatisch de hoogste bevrediging uit de blijdschap van Śrī Rādhā.

* 8.211-214*

*yadyapi sakhīra kṛṣṇa-saṅgame nāhi māna
tathāpi rādhikā yatne karāna saṅgama*

*nānā-cchale kṛṣṇe prerī' saṅgama karāya
ātma-sukha-saṅga haite koṭi-sukha pāya*

*anyonya viśuddha preme kare rasa puṣṭa
tān-sabāra prema dekhi' kṛṣṇa haya tuṣṭa*

*sahaja gopīra prema,—nahe prākṛta kāma
kāma-kriḍā-sāmye tāra kahi 'kāma'-nāma*

“Hoewel de *sakhīs* niet het geringste verlangen hebben om zich rechtstreeks met Śrī Kṛṣṇa te amuseren, onderneemt Rādhikā desondanks een actieve poging, die hen in staat stelt Hem te ontmoeten. Met behulp van een grote variatie aan slimme listen stuurt Ze de *gopīs* naar Kṛṣṇa en geeft inspiratie in Zijn hart met het verlangen hen te zien. Op die momenten ervaart Ze een geluk, dat tienmiljoen keer groter is dan het geluk, dat Ze ervaart, wanneer Ze Hem rechtstreeks ontmoet. Aangezien het innerlijke bewustzijn van Śrī Rādhikā en de *gopīs* is doordrongen van *viśuddha-sattva*, zuiver spirituele existentie, blijft Śrīmatī Rādhikā constant bezig de *gopīs* geluk te schenken en omgekeerd. Ze zijn altijd verzonken in het voeden of uitbreiden van de sentimenten van *rasa*. Bij het zien van hun wederzijdse uitwisselingen raakt Śrī Kṛṣṇa zeer vol-daan. De *prema* van de *gopīs* is volkomen natuurlijk. Er is niet het minste spoor van profane lust in hen aanwezig. Omdat het lijkt op wereldse wellust, wordt deze *prema* dikwijls *kāma* of lust genoemd.

Ook al lijken de *kāma* van de *gopīs* en de *kāma* van deze materiële wereld op elkaar, het verschil tussen beide is het verschil tussen hemel en hel. In deze *aprākṛta-kāma* of bovenzinnelijke (niet-materiële) lust is geen spoor van verlangen naar het eigen geluk aanwezig; integendeel, het enige verlangen bestaat uit een aanhoudende, continue dorst naar het schenken van geluk aan de geliefde. Deze *kāma* is dus *viśuddha* (transcendent zuivere) *prema*. De *kāma* van de materiële wereld is zelfzuchtig en wordt uitgevoerd voor het eigen genoegen. Het is onbeduidend, verfoeilijk en volgt de weg naar de hel.

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt, dat Śrī Rādhikā de *sakhis* betreft in de dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa en de *sakhis* vinden geluk in het organiseren van Haar ontmoeting met Hem. Mensen zonder *rasa* en intelligentie zeggen, dat Śrī Rādhā en de *gopīs* Śrī Kṛṣṇa willen ontmoeten. Is dit een vorm van materiële lust, waarin ze hun eigen plezier zoeken, of niet? Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt, “Nee, nee, dat is het niet. Intieme ontmoetingen met Śrī Kṛṣṇa of het organiseren van ontmoetingen van Śrī Kṛṣṇa met anderen wordt alleen uit liefde voor Hem gedaan. Als de *gopīs* het plezier van Śrī Kṛṣṇa zien, zijn de *gopīs* ook blij en ze denken, dat hun leven een succes is geworden door in Zijn dienst te zijn betrokken. De mensen van deze materiële wereld kunnen niet eens een schaduw van deze *prema* bevatten, laat staan benaderen. Dus vanwege hun verdorven neigingen zien mensen deze volslagen zuivere en heilige *prema* aan voor onbeduidende, profane lustbeleving.”

* 8.215*

*premaiva gopa-rāmāṇām
kāma ity agamat prathām
ity uddhavādayo 'py etaṁ
vāñchanti bhāgavat-priyāḥ
Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (1.2.285-286)*

“De *prema* van de mooie meisjes van Vraja heet *kāma* of lust. Deze *prema* heeft echter grondrechtelijk geen wereldse lust in zijn opmaak. Om deze reden verlangen Uddhava en andere toegewijden van Bhagavān ook naar deze *prema*.”

Al behoren zowel ijzer als goud tot de categorie metalen, er bestaat een enorm groot verschil tussen beide. Op dezelfde manier lijken materiële lust (*kāma*) en zuivere liefde (*prema*) enigszins op elkaar, maar ze zijn in feite totaal verschillend. Lust is een functie van het begoochelende vermogen, dat *māyā* heet, terwijl *prema* een functie is van de totaal spirituele *svarūpa-śakti*. Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt verder, dat er verscheidene aanlokkelijke verlangens in de vedische geschriften worden aangeboden, zoals het verlangen naar ascentie naar hogere werelden, het verlangen naar nageslacht, vooral zonen, en het verlangen naar materiële rijkdom en voorspoed.

Deze materiële verlangens geven aanleiding tot wereldse religiositeit; tot religieuze principes voorgeschreven in de Veda's; het navolgen van religieuze principes volgens geboorte en lichaam; verlangens naar geluk voor zichzelf in de vorm van *mukti* of bevrijding; het aanhangen van het pad van de verheven samenleving; de instandhouding van genegenheid voor familiele-

den; de uitvoering van baatzuchtige werken (*karma*); vrouwelijke verlegenheid; geduld; bestraffing door familieleden en vrienden; en angst. Dit zijn allemaal zelfzuchtige gedragingen en vormen van zelfverzadiging uitgevoerd voor persoonlijke lustbevrediging en om persoonlijke verlangens te vervullen. Ze zijn allemaal materieel en worden uitgevoerd voor persoonlijk plezier en succes.²¹ Er is een verschil van hemel en hel tussen *prema* (liefde) en *kāma* (godslasterende wellust); de *kāma* van de *gopīs* strekt zich uit voorbij de materiële intelligentie.

* 8.216-217*

nijendriya-sukha-hetu kāmera tātparya
kṛṣṇa-sukha-tātparya gopī-bhāva-varya

---

²¹ Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-līlā 4.167-169) levert het bewijs,

loka-dharma, veda-dharma, deha-dharma, karma
lajjā, dhairya, deha-sukha, ātma-sukha-marma
dustyaja ārya-patha, nija parijana
sva-jane karaye yata tāḍana-bhartsana
sarva-tyāga kari' kare kṛṣṇera bhajana
kṛṣṇa-sukha-hetu kare prema-sevana

“De *gopīs* hebben zich afgewend van de wereldse, sociale conventies, de sommaties van de Veda’s, de eisen van het lichaam, de uitvoering van werk met een verlangen naar de vruchten, verlegenheid, verdraagzaamheid, lichamelijk plezier, persoonlijke bevrediging en het pad van *varṇa-āśrama-dharma*, die allemaal moeilijk zijn om op te geven. Ze hebben hun gezin achtergelaten en hebben straf en terechtwijzingen van hun verwanten ondergaan, allemaal om Śrī Kṛṣṇa te dienen. Ze dienen Hem met grote liefde immers alleen voor Zijn geluk.”

*nijendriya-sukha-vāñchā nāhi gopikāra
kṛṣṇe sukha dite kare saṅgama-vihāra*

“*Kāma* is het verlangen naar plezier van de eigen zintuigen. Het hoge sentiment van de *gopīs* wordt *prema* genoemd, waarvan de enige intentie is plezier te geven aan Śrī Kṛṣṇa. Deze *gopīs* hebben nooit enig verlangen naar hun eigen plezier; al hun intieme ontmoetingen met Śrī Kṛṣṇa hebben de bedoeling om Hem plezier te geven.

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura legt uit, dat de tendens om de hoogste dienst te verlenen aan Śrī Kṛṣṇa, die Zelf de ware belichaming vormt van zuivere en complete spirituele kennis (*samvit-vigraha*), nooit *kāma* of wereldse lust kan worden genoemd. Het achterwege laten van het geluk van Śrī Kṛṣṇa om andere vormen van plezier te zoeken wordt juist *kāma* genoemd. Als het leven is gewijd aan Śrī Kṛṣṇa en als de dienst, die aan Hem wordt verleend, *prema-mayī* of liefdevolle toegewijde dienst is, kan Śrī Kṛṣṇa een plezier worden gedaan. De *sakhīs* bestaan helemaal uit deze onzelfzuchtige verlangens, die in onbepaalde mate in hen aanwezig zijn, en deze *gopīs*, de belichaming van *prema*, blijven op deze manier graag toegewijd.

* 8.218*

*yat te sujāta-caraṇāmburuhaṁ staneṣu
bhītāḥ śanaīḥ priya dadhīmaḥi karkaṣeṣu
tenāṭavīm aṭasi tad vyathate na kiṁ svit
kūrpādībhir bhramati dhīr bhāvad-āyusāṁ naḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.31.19)

“De *gopīs* zijn bedroefd door gevoelens van afgescheidenheid van Śrī Kṛṣṇa en treuren, ‘Jouw goddelijke voeten, die nog zachter zijn dan een lotus, plaatsen we op onze harde borsten – heel verlegen en voorzichtig om ze geen pijn te doen. Diezelfde zachte lotusvoeten dragen Jou door het donkere bos. Voelen ze pijn, omdat ze gewond raken door kiezels en stenen? Bij de gedachte hieraan begint ons hoofd te tolleren, waardoor we flauw vallen. O Śrī Kṛṣṇa! O Śyāmasundara! O Prāṇanātha, O eigenaar van ons leven! We leven alleen omwille van Jou; we zijn de Jouwe, we zijn de Jouwe.’

Śrīla Jīva Gosvāmīpāda legt uit, dat de *gopīs* hierna keihard begonnen te huilen. Ze raakten buiten bewustzijn en vielen op de grond. Louter van de gedachte aan de minste pijn toegebracht aan hun geliefde vielen de *gopīs* flauw, waarna Śrī Kṛṣṇa aan hen verscheen. Door het zien van hun *prāṇa-vallabha*, hun dierbaarste geliefde Śrī Śyāmasundara, wiens schoonheid die van miljoenen Cupido's verslaat, namen de Vraja *gopīs* weer bezit van hun levensadem, die in hun lichaam terugkeerde. Ze stonden allemaal weer op en met liefdevolle blikken uit hun bloesemde ogen keken ze naar Hem met een gevoel van groot geluk.

* 8.219-222 *

*sei gopi-bhāvāmṛte yāñra lobha haya
veda-dharma-loka tyaji' se kṛṣṇke bhajaya*

*rāgānuga-mārgē tāñre bhaje yei jana
sei jana pāya vraje vrajendra-nandana*

*vraja-lokera kona bhāva lañā yei bhaje
bhāva-yogya deha pāñā kṛṣṇa pāya vraje*

*tāhāte dṛṣṭānta—upaniṣad śruti-gaṇa
rāga-mārge bhajī' pāila vrajendra-nandana*

“Iemand die de gretigheid heeft ontwikkeld om de ambrosi-
jen *prema* van de *gopīs* te krijgen, laat de regulerende princi-
pes van het vedische leven, zoals het *varṇāśrama* stelsel, vol-
komen achterwege evenals diverse materialistische doelstel-
lingen, zoals het verkrijgen van een residentie in de hemelse
planeten. De toegewijde geeft zich daarentegen geheel over
aan Śrī Kṛṣṇa en voert exclusieve *bhajana* aan Hem uit. Toe-
gewijden, die geneigd zijn het pad van *rāgānuga-bhakti* of
spontane toegewijde dienst te volgen, nemen het gevoel van
ānugatya aan en blijven onder leiding van superieuren. Ze
voeren dienstverlening uit aan Śrī Kṛṣṇa en krijgen Śrī Vraj-
endra-nandana Śrī Kṛṣṇa in de heilige woonplaats van Śrī
Vṛndāvana. Een ieder, die de gevoelens van de diverse eeuwi-
ge metgezellen van Vraja-maṇḍala aanvaardt en *bhajana* uit-
voert volgens hun gevoelens in dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa,
krijgt dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa in Vraja, nadat hij een
geschikt spiritueel lichaam (*siddhā-deha*) heeft ontvangen. De
Upaniṣaden en de Śruti's dienen als getuigenis van degenen,
die de dienst aan Śrī Vrajendra-nandana hebben bereikt door
bhajana uit te voeren in de stemming van *rāga-mārga*.

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt, dat de vierenzestig onderdelen
van *bhakti* vooral geprononceerd zijn in *vaidhī-bhakti*. Door deze

onderdelen van toewijding uit te voeren met zuiver vertrouwen of *śraddhā* krijgt men de kwalificatie om *bhakti* binnen te gaan. Soms echter, na de liefdevolle dienst gecombineerd met de natuurlijke *anurāga* of diepe aantrekking te hebben geapprecieerd, die de inwoners van Vraja jegens Śrī Kṛṣṇa koesteren, kan in het hart van een uiterst fortuinlijk persoon een gretigheid ontwaken om dezelfde liefdevolle dienst aan Śrī Kṛṣṇa te krijgen, waarover de inwoners van Vraja beschikken en raken geheel gewijd aan het verkrijgen van die wens. Dit is het pad van *rāgānuga-bhakti*. Gretigheid om de ambrosijnen gevoelens van de *vraja-gopīs* te krijgen schenkt de kwalificatie om het pad van *rāgānuga-bhakti* binnen te gaan. Door na het binnengaan van het pad van spontane toewijding (*rāga-mārga*) deze *bhajana* uit te voeren wordt het volgen van *varṇāśrama* vanzelf en gemakkelijk uitgebannen.

In het gebied van Vraja zijn Śrī Kṛṣṇa's dienaren Raktaka en Patraka, Zijn vrienden Śrīdāma en Subala en Zijn ouders Nanda en Yaśodā aanwezig. Zij dienen Hem van nature volgens hun specifieke stemming. Ofschoon men zeer enthousiast kan zijn om deze *vraja-rasa-bhajana* (toegewijde dienst met de zoete smaak van Vraja) uit te voeren, dient men toch een speciale gretigheid voor een bepaalde *rasa* aan de dag te leggen. In overeenstemming met die speciale gretigheid ontvangt men een volkomen spiritueel lichaam, dat tevens met die stemming overeenkomt. Op die manier bereikt men Śrī Kṛṣṇa op het moment, waarop men perfectie bereikt. De Śruti's hebben uiteengezet, dat men niet de kwalificatie kan krijgen om *bhajana* van Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa in Vraja uit te voeren zonder zich onder leiding van de *vraja-gopīs* te bevinden. Met deze inachtneming hebben de Śruti's ook de supervisie van de *vraja-gopīs* aanvaard en door het pad van *rāga-bhakti* in hun spirituele gedaante als

gopīs te volgen hebben de Śruti's Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa dienst verleend.

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura zegt, dat men zijn toevlucht moet nemen aan de lotusvoeten van de *vraja-rasa-rasika* Vaiṣṇava's, die deskundig zijn in het proeven van de *rasa* van Vraja. Na het aanvaarden van initiatie (*dikṣā*) en instructies (*sikṣā*) van dergelijke persoonlijkheden, dient men onder hun leiding in Vṛndāvana te wonen en *bhajana* uit te voeren volgens de principes van *rāgānuga-bhakti*. Bovendien dient men in *bhajana* de leiding te volgen van een specifieke, eeuwig geperfectioneerde metgezel van Śrī Kṛṣṇa. Op die manier dient men *mānasī-sevā* (mentale dienstverlening) uit te voeren. Om precies te zijn, door innerlijk te dienen in het eeuwig perfecte, spirituele lichaam (*siddhā-deha*) dient men de metgezellen van Śrī Kṛṣṇa te volgen, zoals Śrī Rādhā, Lalitā, Viśākhā en Śrī Rūpa Mañjarī. Men dient ook als *sād-haka* diensten te verlenen in het fysieke lichaam en het voorbeeld te volgen van toegewijden, zoals Śrī Rūpa, Śrī Sanātana en andere inwoners van Vraja.

Alleen in Bhagavāns absoluut perfecte, eeuwige metgezellen (*nitya-siddhā-parikaras*) wordt deze *rāgātmikā-bhakti* aangetroffen. Deze zuivere toewijding is altijd in hun hart aanwezig. Geheel perfecte absorbtie in het gewenste object wordt *rāga* genoemd. Degenen, in wie deze *rāga* van nature aanwezig is, worden *rāgātmikā* toegewijden genoemd. Śrī Rūpa Gosvāmī heeft dit allemaal uiteen gezet.

*iṣṭe svārasikī rāgaḥ
paramāviṣṭatā bhaved
tanmayī yā bhaved bhaktiḥ
sāt 'ra rāgātmikoditā*

Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (1.2.272)

“*Rāga* is de onlesbare liefdevolle dorst naar het object van gene-
genheid, dat aanleiding geeft tot spontane en intense absorbtie in
dat object. *Rāgamayī-bhakti* is de uitvoering van *sevā*, zoals het
rijgen van bloemenslingers, met dergelijke intense *rāga*.”

virājanṭīm abhivyaktām
vraja-vāsi-janādiṣu
rāgātmikām anusṛtā
yā sā rāgānugocyate

Sri Bhakti-rasāmṛta-sindhu (1.2.270)

“Toegewijde dienst verzadigd van spontane, diepe liefde en ge-
hechtheid (*rāgātmikā-bhakti*) wordt levendig tot uitdrukking ge-
bracht en gemanifesteerd door de eeuwige inwoners van Vṛndā-
vana. Toegewijde dienst die hun devotionele gevoel volgt, wordt
rāgānuga-bhakti genoemd of toegewijde dienst in het voetspoor
van de *rāgātmikā* metgezellen van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa in Vraja.”

Het volgende bewijs toont aan, dat de gepersonifieerde Veda’s
bhajana in *rāga-mārga* hebben uitgevoerd.

* 8.223*

nibhṛta-marun-mano ’kṣa-dṛḍha-yoga-yujo hṛdi yan
munaya upāsate tad arayo ’pi yayuḥ smaraṇāt
striya uragendra-bhoga-bhuja-daṇḍa-viṣakta-dhiyo
vayam api te samāḥ sama-dṛṣo ’ṅhri-saroja-sudhāḥ

Śrīmad-Bhāgavatam (10.87.23)

“De gepersonifieerde Veda’s bidden, ‘O Heer! Hooggeleerde
heiligen en *yogīs*, die door hun levensadem, geest en zintuigen
te overmeesteren, het systeem van mystieke *yoga* strikt te
beoefenen en de onpersoonlijke Brahman uitstraling te vere-
ren, hebben uiteindelijk de positie van *nirvāṇa* of bevrijding

bereikt, terwijl zelfs Jouw vijanden die positie hebben verkregen door eenvoudig aan Jou als vijand te denken en constant Jouw ruïnering te wensen.

‘Śrī Rādhikā en Jouw andere eeuwige geliefden zetten Jouw lotusvoeten vol nectar op hun stevige borsten, waarbij ze worden aangetrokken en gebonden door de schoonheid van Jouw uiterst zachte, ronde, lange en prachtig gedecoreerde armen, die lijken op de koning der slangen. Wij hebben de nectar van Jouw lotusvoeten op precies dezelfde manier geproefd als Jouw eeuwige geliefden, de *gopīs*, door in hun voetspoor te volgen.’

In dit vers wijst het woord *arayaḥ* op de vijanden van Śrī Kṛṣṇa, zoals Kāṁsā, die altijd slechte gedachten over Śrī Kṛṣṇa had, of om precies te zijn, die altijd met angst aan Hem dacht. Door op deze manier aan Hem te denken hebben Zijn vijanden bevrijding of *brahma-sāyujya* bereikt, precies dezelfde bestemming, die door *yogīs* en heiligen wordt verkregen na miljoenen jaren uitermate moeilijke soberheden te hebben uitgevoerd. Dit is het eerste verbazinwekkende aspect.

Het tweede verbijsterende punt is, dat dezelfde bestemming wordt verkregen door zowel heilige persoonlijkheden, die constant op Bhagavān mediteren, en door demonen, die ook onophoudelijk aan Bhagavān denken.

Ten derde, heilige personen, die Bhagavān vol vertrouwen in volkomen toewijding en kennis vereren, krijgen dezelfde bestemming als de vijanden van Bhagavān, die Hem beschouwen als een gewoon mens en zelfs gevoelens van haat en geweld jegens Hem koesteren. Er is nog een ander uiterst opmerkelijk

begrip in de woorden “*uragendra-bhoga-bhuja-daṇḍa-viṣakta-dhiyaḥ* – het hart van Śrī Kṛṣṇa’s geliefden werd aangetrokken door Zijn bekoorlijke armen, die – zacht, rond en lang als ze waren – leken op het lichaam van de koning der slangen.” De *gopīs*, die door Zijn armen werden omhelst en de alomtegenwoordige Śrī Kṛṣṇa beschouwden als beperkt, drukten Zijn zachte lotusvoeten tegen hun borsten. Het hart van Śrī Kṛṣṇa, dat in brand staat met het vuur van lust, werd daardoor uiterst koel.

In deze context verwijst *samā* naar het volgen van de *gopīs* en door dit te doen hebben de Veda’s het lichaam van een *gopī* gekregen en de nectar van Śrī Kṛṣṇa’s lotusvoeten ontvangen. Hier is nog een punt, dat dieper aandacht verdient – de eeuwig geperfectioneerde *gopīs* beschouwden Śrī Kṛṣṇa als hun *upapati* of ongehuwde minnaar en ze zagen Zijn gedaante ook als plaatselijk of beperkt. De Śruti’s daarentegen beschouwden Śrī Kṛṣṇa als de Allerhoogste Waarheid en hebben Śrī Kṛṣṇa aanvaard als alomtegenwoordig en onbeperkt. Derhalve zonden de Śruti’s gebeden op en kregen het lichaam van een *gopī*, een verworvenheid, die buitengewoon moeilijk te verkrijgen is. Alleen dankzij het feit, dat ze zich onder leiding van de *gopīs* bevonden, kon dit mogelijk worden.

Het is ook goed om te weten, dat de *gopīs* de eeuwige geliefden zijn van Śrī Kṛṣṇa; het is daarom volkomen natuurlijk, dat ze Zijn lotusvoeten tegen hun borsten houden. De Śruti’s daarentegen zijn geen *kāyā-vyūha-rūpa* (lichamelijke expansie) van Śrī Rādhā en zijn niet Zijn eeuwige geliefden. Desondanks hebben zij ook Śrī Kṛṣṇa’s lotusvoeten op hun borsten gehouden, hetgeen zeer zelden wordt verkregen. De *Bṛhad-Vāmana Purāna* geeft de getuigenis, dat de Śruti’s lange tijd aan Bhagavān hadden gebeden. Dit heeft Bhagavān plezier gedaan en toen Hij hen

vroeg om een godsgeschenk uit te zoeken, hebben ze geantwoord, “We willen liefdevolle dienst aan Śrī Kṛṣṇa verlenen, zoals de *vraja-gopīs* dat doen.” Bhagavān zei toen, “O godinnen, deze wens van jullie is zeer moeilijk te vervullen, niettemin zal jullie verlangen zeker worden geactualiseerd.” Op hetzelfde moment kregen de Śruti’s door de genade van Bhagavān een geboorte als *gopīs* in Vraja en kregen de dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa in de stemming van *aupapatya-bhāva*, de ongehuwde relatie.

* 8.224-225*

sama-dṛśaḥ’-śabde kahe ‘sei bhāve anugati’
 ‘samāḥ’-śabde kahe śrutira gopī-deha-prāpti

‘aṅghri-padma-sudhā’ya kahe ‘kṛṣṇa-saṅgānanda’
 vidhi-mārgē nā pāiye vraje kṛṣṇacandra

“De uitdrukking *sama-dṛśaḥ* betekent het aanvaarden van de *ānugatya* (leiding) van de *vraja-gopīs* en *bhajana* uitvoeren in het voetspoor van hun gevoelens. Deze woorden wijzen dus op de acceptatie van *aupapatya-bhāva* of het gevoel van de *gopīs* in een ongehuwde relatie met Śrī Kṛṣṇa. Het gebruik van het woord *samāḥ* specificceert, dat de Śruti’s door hun *bhajana* een prachtig lichaam kregen, zoals dat van de *vraja-gopīs* en daarom worden ze *samāḥ* genoemd, hetgeen betekent ‘hetzelfde’ of ‘gelijk’. De woorden *aṅghri-padma-sudhā* betekenen ‘de nectar voortkomend uit de lotusvoeten van Śrī Kṛṣṇa’ of ‘het geluk voortkomend uit de dienstverlening of intieme associatie met Hem’. De Śruti’s hebben de leiding van de *vraja-gopīs* aanvaard en hebben *bhajana* uitgevoerd, waar-

bij ze de *bhāva* van de *gopīs* jegens Śrī Kṛṣṇa hebben aangenomen. Ze kregen het lichaam van de *gopīs* in Vraja en in dit lichaam hebben ze de intieme associatie van Śrī Kṛṣṇa en de extase van Zijn dienst gekregen. Daarentegen kan men Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa niet krijgen door *vidhi-mārga* te beoefenen, het pad van toewijding volgens regulerende principes. Alleen degenen, die *rāgānuga-bhakti* of spontane toegewijde dienst praktiseren, zoals de gepersonifieerde Veda's, kunnen dat bereiken.

Ter onderbouwing hiervan wordt het volgende vers geciteerd.

* 8.226*

*nāyaṁ sukhāpo bhagavān dehināṁ gopikā-sutaḥ
jñānināṁ cātma-bhūtānāṁ yathā bhakti-matām iha*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.9.21)

“Śrī Śukadeva Gosvāmī zegt tegen Parīkṣit Mahārāja, ‘Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, de zoon van Moeder Yaśodā, wordt gemakkelijk verkregen door toegewijden in spontane liefdevolle toewijding, maar is niet gemakkelijk toegankelijk aan de uitvoerders van zware soberheden, die aan het lichaam gehecht blijven, of aan degenen die zich bezighouden met mentale speculatie, de *jñānīs*, die streven naar zelfrealisatie, of aan de zieners van het zelf.’

Bhagavān Śrī Kṛṣṇa liet Moeder Yaśodā onbeschrijfelijk plezier beleven door Hem als een gewoon kind te beschouwen, wanneer ze getuige was van Zijn kinderlijke rusteloosheid en Hem met een koord vastbond. Dit plezier is voor niemand weggelegd behalve voor degenen in de groep van Śrī Yaśodā. Dergelijk onbevattelijk plezier is niet beschikbaar aan degenen, die grote soberheden uitvoeren en zich constant met het lichaam identificeren. De beoefenaar van soberheden kan een minimale realisatie van Śrī Kṛṣṇa krijgen, indien een *mahā-bhāgavata* hem genade schenkt en die pogingen dan aan Śrī Kṛṣṇa offert.

Nogmaals, door de genade van de associatie met toegewijden, kunnen zowel degene, die *ātmā-bhūta* is, dat wil zeggen, “vrij van identificatie met het lichaam als het zelf”, als degene, die zichzelf ziet als niet-verschillend van de Allerhoogste Persoon, ook gedeeltelijk de *svarūpa* van Śrī Kṛṣṇa realiseren als het vormloze, onpersoonlijke Brahman. De uitvoerders van soberheden en de *jñānīs* zullen nimmer het *saviśeṣa* aspect van Śrī Kṛṣṇa realiseren, dat beschikt over alle transcendente attributen. Zonder de *vrajagopīs* te volgen zijn zelfs Brahmā, Śiva en Lakṣmī niet in staat om de dienst aan Śrī Kṛṣṇa, de zoon van de koning van Vraja, te bemachtigen. Op deze manier heeft Śrī Śukadeva Gosvāmī voor Parikṣit Mahārāja de bovenzinnelijke, natuurlijke eigenschap van de *rāgātmikā-bhakti* van Moeder Yaśodā en de andere dames van Vraja verheerlijkt, waarmee ze Śrī Kṛṣṇa met gemak onder hun beheer kunnen krijgen.

* 8.227-230*

*ataeva gopī-bhāva kari' aṅgikāra
rātri-dina cinte rādhā-kṛṣṇera vihāra*

*siddha-dehe cinti' kare tānhāñi sevana
sakhī-bhāve pāya rādhā-kṛṣṇera caraṇa*

*gopī-ānugatya vinā aiśvarya-jñāne
bhajileha nāhi pāya vrajendra-nandane*

*tāhāte drṣṭānta—lakṣmī karila bhajana
tathāpi nā pāila vraje vrajendra-nandana*

“Alleen op het pad van *rāgānuga-bhakti* of spontane toegewijde dienst krijgt men de *sevā* aan Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa in Vraja. Dit is onmogelijk te verwerven op het pad van *vaidhī-bhakti* of gereguleerde toegewijde dienst. Daarom dient de *sādhaka* zich ondergeschikt te maken aan de gevoelens van de *gopīs* en dag en nacht te denken aan het tijdverdrijf van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa, dat zich op dat moment van de dag afspeelt. In gedachten aan het spirituele lichaam, dat men van de geestelijk leermeester heeft ontvangen, en door te beschikken over de gevoelens van de *sakhīs* dient men *sevā* te verlenen in de geschikte, innerlijk waargenomen spirituele gedaante (*mānasī-sevā*) aan de voeten van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa volgens plaats en tijdstip, waar en waarop hun spel wordt uitgevoerd.

“Men kan alleen dienst aan de lotusvoeten van het Goddelijk Paar krijgen door het gevoel van de *sakhīs* aan te nemen. Zonder de leiding van de *vraja-gopīs* te aanvaarden en in plaats daarvan gevoelens van ontzag en eerbied te koesteren – ondanks in toegewijde dienst te zijn betrokken – zal men worden overgenomen door kennis van Bhagavāns vermogen en zal men niet in staat zijn de *prema-mayī sevā* aan Śrī Rādhā-Kṛṣṇa te krijgen. De geluksgodin, Lakṣmī-devī, die Bhaga-

vān vereert met gevoelens van eerbied en ontzag, kon ondanks zeer zware soberheden en verering uit te voeren geen liefdevolle dienst aan Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa krijgen, zoals die van de *gopīs* van Vraja, zonder dat ze zich aan hen ondergeschikt had gemaakt.

Met de *mantra* en de *bhāva*²² ontvangen van de *guru*, die deskundig is in het proeven van de zachte smaken van Vraja, en door het volgen van de juiste sentimenten van de specifieke relatie met Śrī Kṛṣṇa dient men dag en nacht geabsorbeerd te zijn in herinnering aan Śrī Rādhā-Kṛṣṇa's *aṣṭa-kāliya-lilā*, Hun eeuwige tijdverdrijf, dat over een etmaal wordt uitgevoerd.

Uiterlijk dient men in de *sādhaka-deha* de onderdelen van *bhakti* te volgen, zoals *kīrtana* zingen, dagelijks een vast aantal heilige namen chanten en languit eerbetuigingen aanbieden [aan de godsbeelden, de Vaiṣṇava's en aan Bhagavāns *dhāmas*, Zijn metgezellen en spelplaatsen]. Innerlijk dient men in het mentaal waargenomen spirituele lichaam geabsorbeerd te blijven in het achtvoudige, dagelijkse spel en vermaak van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa, zodat men perfectie kan bereiken. Indien men de *ānugāya* van het gevoel van de *gopīs* niet accepteert en blijft vasthouden aan het idee van ontzag en eerbied door te denken, "Śrī Kṛṣṇa is Svayam Bhagavān, de Allerhoogste Bestuurder, de Meester van onbeperkte universa en ik ben een zeer onbeduidende *jīva*," kan

---

²² Hier verwijst *bhāva* naar *ekādaśa bhāvas* – de elf integrale onderdelen van de spirituele gedaante als inwoner van de transcendentale Vrajadhāma, en *pañca-daśā* – vijf ontwikkelingsstadia in spirituele absorbtie, welke uitmonden in *samādhi*.

men – ondanks *bhajana* uit te voeren – Vrajendra-nandana nooit bereiken. Zelfs Lakṣmī-devī, die wordt aangetrokken door de *sevā* verleend door de Vrajavāsī's, vooral door de *gopīs*, en die voor iedereen vererenswaardig is, kwam naar Vraja om Śrī Vrajendra-nandana te dienen, maar vanwege haar kennis van Śrī Kṛṣṇa's vermogen (*aiśvarya-jñāna*) en omdat ze niet onder leiding van de *vraja-gopīs* kwam, blijft ze tot vandaag de dag verstoken van die dienstverlening.

Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura Prabhupāda heeft in zijn commentaar op *Śrī Caitanya-caritāmṛta* genaamd *Śrī Anubhāṣya* gezegd, dat boven de huidige grofstoffelijke en fijnstoffelijke lichamen het spirituele lichaam bestaat, dat geschikt is voor dienstverlening aan Śrī Rādhā-Kṛṣṇa en dat *siddhā-deha* heet. Als gevolg van wereldse, baatzuchtige activiteiten krijgt de *jīva* een materieel lichaam, dat vanwege verlangens naar grofmaterieel plezier uiteindelijk transformeert in het krijgen van een volgend materieel lichaam. De *jīva* raakt bedekt door een subtiel materieel lichaam, het verstand, door materieel te willen genieten en dan gebruikt hij het verstand om dit te bewerkstelligen; na de dood krijgt hij dan weer een grofstoffelijk lichaam.

Onder invloed van zijn wellustige, materiële verlangens aanvaardt de zuivere spirituele ziel geboorte in deze materiële wereld en neemt tijdelijk zowel grofstoffelijke als subtiel stoffelijke lichamen aan. Zodra echter de aard van zijn verlangens verandert, wordt het geluk van Śrī Kṛṣṇa alles voor hem en krijgt hij een eeuwig spiritueel lichaam in Vaikuṅṭha of Goloka-dhāma, waarin hij transcendente dienst verleent aan Śrī Rādhā-Kṛṣṇa. Het subtiel materiële lichaam kan geen object bevatten, dat zich hetzij buiten de materie bevindt, ofwel voorbij de horizon van zijn eigen plezier ligt. Daarom raakt alleen de toegewijde, die

zich buiten de invloed van de drie geaardheden van de materiële natuur bevindt en wordt aangetrokken door de bovenzinnelijke eigenschappen van Śrī Kṛṣṇa, in zijn eigen, geschikte spirituele lichaam gesitueerd. Geholpen door zijn transcendente zintuigen contempleert hij dat object, dat niet materieel is. Hij voert transcendente dienst uit onder leiding van de bovenzinnelijke gevoelens van de *sakhīs* om ten slotte transcendente dienstverlening aan de lotusvoeten van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa te verkrijgen.

Zonder de *ānugatya* van de *vraja-gopīs*, krijgt men niet de dienst aan Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa, ondanks de uitvoering van *bhajana* met een gevoel van eerbied en ontzag. Het vers hieronder uit *Śrīmad-Bhāgavatam* toont dit aan.

* 8.231 *

*nāyam śriyo 'ṅga u nitānta-rateḥ prasādaḥ
sa-yoṣitām nalina-gandha-rucām kuto 'nyāḥ
rāsotsave 'sya bhujā-daṇḍa-grhīta-kaṇṭha-
labdhāṣiṣām ya udagād vraja-sundariṇām*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.47.60)

“Op het festival van de *rāsa-līlā* legde Bhagavān Śrī Kṛṣṇa Zijn armen om de hals van de *gopīs* van Vraja en vervulde al hun verlangens. De genade en *prema*, die Hij die *gopīs* schonk, was door niemand ooit eerder ervaren, zelfs niet door de geluksgodin, Lakṣmī-devī, de eeuwige, liefdevolle gezellin van Bhagavān, die altijd op Zijn borst resideert. Een dergelijke zegening was ook nooit verkregen door de meest schitterende hemelse nimfen, wier lichaamsluister en aroma lijken op een lotus, om niet te spreken van de prachtige vrouwen van deze wereld.”

De *vraja-gopīs* worden vanwege hun bovengenoemde *adhirūḍha-bhāva* overal verheerlijkt, maar van Śrī Lakṣmī-devī, die altijd resideert op de borst van de Meester van Vaikuṅṭha, Śrī Nārāyaṇa, is geen voorbeeld van dit verheven geluk te vinden. Zo heeft Śrī Kṛṣṇa – ondanks dat Hij de bron is van alle incarnaties – activiteiten verricht, die door de samenleving en de gewone burger worden beschouwd als lage klasse, zoals het hoeden van koeien, eten met apen en koeherdersjongens, het stelen van boter en yogurt, en het plagen van jonge meisjes door aan hun kleding te trekken en hun *sārīs* te stelen. Desondanks wordt Hij overal verheerlijkt en heeft Hij de hoogste grens van verhevenheid bereikt. Op dezelfde manier worden ook de *vraja-gopīs*, die niet-verschillend zijn van Bhagavāns eigen zelf, omdat ze het kroonjuweel zijn van Zijn pleziergevend vermogen (*hlādinī-śakti*), aangezien voor dames van de koeherdersgemeenschap, die in de bossen leven, die hun lichaam decoreren met de harde woorden, die tegen hen worden gebezigd door de samenleving, die hen beschouwt als personen met een slecht karakter [omdat ze hun huwelijkse gelofte hebben gebroken].

Desondanks is het grote geluk, dat de *vraja-gopīs* hebben gekregen, nog veel hoger verheven dan dat van Lakṣmī en andere geliefden van Bhagavān. Ondanks dat ze de enige geliefde is van Śrī Nārāyaṇa en altijd op Zijn borst rust, is Lakṣmī niet in staat het grote fortuin van de *vraja-gopīs* te bemachtigen. Als zelfs Lakṣmī dergelijk groot geluk niet kan bereiken, wat valt er dan nog te zeggen van de echtgenotes van andere incarnaties van Bhagavān, zoals Śrī Upendra, die grote schoonheid en geluk hebben gekregen en wier lichaamsgeur en –luister lijken op die van de lotus? Op het *rāsa-līlā* festival werden de *vraja-gopīs*, toen

ze door de armen van Bhagavān Śrī Kṛṣṇa werden omhelst, de exclusieve ontvangers van het hoogste niveau van verheven en genadevol geluk.

* 8.232-243*

*eta śuni' prabhu tānre kaila āliṅgana
dui jane galāgali karena krandana
ei-mata premāveśe rātri goṅāilā
prātaḥ-kāle nija-nija-kārye duñhe gelā
vidāya-samaye prabhura caraṇe dhariyā
rāmānanda rāya kahe vinati kariyā
“more kṛpā karite tomāra ihān āgamana
dīna daśa rahi' śodha mora duṣṭa mana
tomā vinā anya nāhi jīva uddhārite
tomā vinā anya nāhi kṛṣṇa-prema dite”
prabhu kahe,—“āilāna śuni' tomāra guṇa
kṛṣṇa-kathā śuni, śuddha karāite māna
yaiche suniluṅ, taiche dekhiluṅ tomāra mahimā
rādhā-kṛṣṇa-premarasa-jñānera tumi sīmā
daśa dinera kā-kathā, yāvat āmi jība'
tāvat tomāra saṅga chāḍite nārība
nīlācale tumi-āmi thākība eka-saṅge
sukhe goṅāiba kāla kṛṣṇa-kathā-raṅge”
eta bali' duñhe nija-nija kārye gelā
sandhyā-kāle rāya punaḥ āsiyā mililā
anyonye mili' duñhe nibhṛte vasiyā
praśnottara-goṣṭhī kahe ānandita hañā*

*prabhu puche, rāmānanda karena uttara
ei mata sei rātre kathā paraspara*

Na het horen van deze ongekende *rasa-siddhānta* werd Śrī Caitanya Mahāprabhu overgelukkig en omhelsde Śrī Rāmānanda Rāya. Alletwee vielen om elkaars nek en begonnen te huilen. Zo hebben ze de hele nacht doorgebracht, verzonken in gesprekken en overweldigd door extatische *prema*. In de ochtend namen ze afscheid om aan hun eigen respectievelijke plichten te voldoen.

Toen het tijd werd om van Śrī Caitanya Mahāprabhu afscheid te nemen, pakte Śrīman Rāmānanda Rāya Gods lotusvoeten vast en zei in uiterste nederigheid, “O Heer, Je bent hier naartoe gekomen om me Jouw genade te schenken. Blijf daarom nog ten minste tien dagen hier en zuiver mijn vervuilde geest. Behalve Jij kan niemand deze *jīva* bevrijden en Jij alleen kan liefde voor Kṛṣṇa geven.”

Bij het horen van de nederige en liefdevolle woorden van Śrī Rāmānanda Rāya zei Śrīman Mahāprabhu, “Ik ben hier naartoe gekomen om van jou over Kṛṣṇa te horen en op die manier Mijn geest te zuiveren, nadat ik uit de mond van Śrī Sārvabhauma Bhaṭṭācārya over jouw goede eigenschappen had gehoord. Nu zie Ik jouw glorie, waarover Ik eerder alleen heb horen spreken. Jij bent het meest op de hoogte met de *tattvas* van Śrī Rādhā, Śrī Kṛṣṇa, *prema* en *rasa*. Hoezo tien dagen? Ik ben Mijn hele leven niet in staat om jou te verlaten. We zullen samen in Jagannātha Purī blijven, waar we onze tijd gelukkig kunnen doorbrengen, terwijl we volkomen verrukt zullen zijn door *kṛṣṇa-kathā* te bespreken.”

Dit gezegd hebbende gingen beiden hun eigen gang om aan hun respectievelijke plichten te voldoen en bij zonsondergang ging Śrī Rāmānanda Rāya naar Śrīman Mahāprabhu om Hem weer te zien. Nadat ze elkaar hadden begroet, liepen ze naar een eenzame plek en gingen daar zitten. Met grote blijdschap begonnen ze elkaar vragen te stellen en kregen antwoorden. Śrīman Mahāprabhu stelde de vragen en Śrī Rāmānanda Rāya gaf Hem de antwoorden. Op deze manier verstreek de hele nacht in discussie.

Waar in de passage wordt gezegd, dat ze huilden, betekent het, dat beiden onderhevig waren aan *sāttvika-bhāvas*. Om die reden was hun stem gebroken. En omdat hun gesprekken vol *prema* waren, begonnen beiden te huilen. Hier verwijst *goṣṭhī* of samenkomst in het bijzonder naar de conversatie tussen hen.

Vragen en antwoorden

Wat is de beste kennis?

* 8.244*

prabhu kahe,—“kon vidyā vidyā-madhye sāra?”
rāya kahe,—“kṛṣṇa-bhakti vinā vidyā nāhi āra”

SRĪMAN MAHĀPRABHU VROEG, “WELKE IS VAN alle soorten kennis de belangrijkste?” Rāya Rāmānanda antwoordde, “*Kṛṣṇa-bhakti* is de essentie van alle kennis. Behalve deze is er geen andere vorm van kennis.”

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura heeft uitgelegd, dat in de eerste regel Mahāprabhu een vraag stelt en dat Śrī Rāmānanda Rāya het antwoord in de tweede regel geeft. Mahāprabhu vroeg, “Welke soort kennis is de beste?” en Rāya antwoordde, “Behalve kennis van *kṛṣṇa-bhakti* bestaat er geen andere kennis.” Dit betekent, dat de *jīva* vanwege het externe of begoochelende vermogen van Śrī Kṛṣṇa zijn constitutionele positie vergeet en zijn tijdelijke, grofstoffelijke lichaam als zijn eeuwige identiteit beschouwt, ondanks dat de *jīva* een eeuwige dienaar van Śrī Kṛṣṇa is.

Kennis over de manier, waarop men vanuit deze conditie in zijn zuivere eeuwige gedaante gesitueerd raakt en zijn natuur als dienaar van Kṛṣṇa realiseert, behelst *sādhana*, specifiek de uitvoering van *bhakti* aan Śrī Kṛṣṇa. Met deze kennis kan men achtereenvolgens *jīva-tattva*, *māyā-tattva*, *bhāgavat-tattva* en alle andere *tattvas* leren begrijpen. Uiteindelijk wordt de onoverwinnelijke Śrī Kṛṣṇa beheerst door de *suddha-bhakti* van een toegewijde. Die kennis of *vidyā*, welke uitsteekt boven alle andere vormen van kennis, is die van de aard van toewijding aan Śrī Kṛṣṇa. Materiële kennis (*jaḍa-vidyā*) leidt tot materieel plezier, maar deze *vidyā*, die kennis geeft over *viṣṇu-bhakti*, is veruit superieur aan zelfs de kennis van het onpersoonlijk Brahman (*brahma-vidyā*), dat zich buiten alle materiële kennis bevindt. Bovengeschikt aan kennis van *viṣṇu-bhakti* is de kennis van *kṛṣṇa-bhakti*.

Śrīmad-Bhāgavatam onderbouwt deze *siddhānta* op allerlei plaatsen,

*tat karma hari-toṣaṁ yat
sā vidyā tan-matir yayā*

Śrīmad-Bhāgavatam (4.29.49)

“Concreet werk of *karma* is hetgeen, waarmee men Śrī Hari tevreden kan stellen. Feitelijke *vidyā* of kennis is datgene, waarmee de geest is verzonken in Bhagavān.”

*śravaṇaṁ kīrtanaṁ viṣṇoḥ
smaraṇaṁ pāda-sevanam
arcanaṁ vandanaṁ dāsyam
sakhyam ātma-nivedanam*

*iti puṁsārpitā viṣṇau
bhaktiś cen nava-lakṣaṇā*

*kriyeta bhāgavaty addhā
tan manye 'dhītam uttamam*

Śrīmad-Bhāgavatam (7.5.23-24)

Śrī Prahlāda Mahārāja zegt, “De *bhakti* van Bhagavān Viṣṇu kent negen onderdelen: horen en chanten over de transcendente heilige naam, gedaante, eigenschappen en spel van Śrī Viṣṇu; deze herinneren; Zijn lotusvoeten dienen; Bhagavān eerbiedige verering aanbieden; gebeden aan Hem opzenden; Zijn dienaar worden; Zijn vriend worden en alles aan Hem overgeven. Als men deze negen onderdelen van toewijding met een gevoel van overgave uitvoert, dienen we te weten, dat dit de hoogste kennis van de geschriften is. Zijn cultivering van de geschriften is succesvol.”

Dit wordt ook hier beschreven,

*idaṁ hi puṁsas tapasaḥ śrutasya vā
sviṣṭasya sūktasya ca buddhi-dattayoḥ
avicyuto 'rthaḥ kavibhir nirūpito
yad-uttamaśloka-guṇānuvarṇanam*

Śrīmad-Bhāgavatam (1.5.22)

“Geleerde personen aanvaardden als het toppunt van kennis de allerbeste verzen, die de eigenschappen en activiteiten van Śrī Kṛṣṇa beschrijven.”

In de volgende verzen besproken tussen Śrīman Mahāprabhu en Śrī Rāmānanda Rāya zijn een gradatie en een vergelijking aanwezig tussen de relatieve waarde van materiële objecten en transcendente objecten, alsmede een discussie over onderwerpen met betrekking tot Goloka en de ongemotiveerde, toegewijde dienst aan Śrī Kṛṣṇa. Het materiële paradigma wordt aldus verslagen en de waarde van transcendentie wordt vastgesteld.

Wat is de meest glorieuze daad?

* 8.245*

*kīrti-gaṇa-madhye jīvera kon baḍa kīrti?’
‘kṛṣṇa-bhakta baliyā yāñhāra haya khyāti’*

Toen vroeg Śrī Caitanya Mahāprabhu, “Welke is de grootste van alle glorieuze activiteiten van de *jīva*?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “De grootste glorie van de *jīva* is een toegewijde van Śrī Kṛṣṇa te worden genoemd.”

In de materiële wereld kunnen vele, vele glorieuze eigenschappen worden toegeschreven aan een *jīva*, zoals rijkdom, wonderbaarlijke kwaliteiten, intelligentie, en roem. Al die reputatie is echter gerelateerd aan dit materiële lichaam. Met de ondergang van het lichaam wordt deze roem tevens teniet gedaan. De grootste vorm van roem in deze wereld is daarom een *premi-bhakta* te worden, want die roem is rechtstreeks aan de ziel gerelateerd. De ziel is oneindig en eeuwig. Zij is in feite samengesteld uit eeuwigheid, kennis en zegen (*sac-cid-ānanda-maya*). Aangezien de ziel nooit wordt vernietigd, worden ook de toegewijden van Śrī Kṛṣṇa nooit vernietigd. Toegewijden van Kṛṣṇa lijken op een boot en men kan niet weten, hoeveel *jīvas* worden ingeladen en over de oceaan van geboorte en dood worden gezet. Alleen de toegewijden waarborgen de kwalificatie om hun vererenswaardige Heer te dienen. Door dergelijke dienst te verlenen verdrijven ze op succesvolle wijze en voor altijd treurnis, begoocheling en gehechtheid.

Śrīmad-Bhāgavatam (11.19.40) zegt, “*vidyātmani bhidā-bādhaḥ* – kennis van de ziel heft dualiteit op”. Te worden gekend als een toegewijde van Śrī Kṛṣṇa is de grootste roem. Vanwege zijn hebzucht naar materiële lustobjecten is de *jīva* van mening, dat dienstverlening aan inerte materie de grootste roem behelst. De beste positie is in feite bekend te staan als een *viṣṇu-bhakta*, hetgeen superieur is aan de grootste faam in deze materiële wereld. Dit betekent zich de positie te kunnen veroorloven een kenner van Brahman te zijn. Nog groter dan de glorie een toegewijde van Śrī Viṣṇu te zijn is bekend te staan als een toegewijde van Śrī Kṛṣṇa. Indra zegt het volgende in de *Garuḍa Purāṇa*,

*alau bhāgavatam nāma
durlabham naiva labhyate
brahma-rudra-padotkṛṣṭam
guruṇā kathitam mama*

“Het is in dit Tijdperk van Kali uiterst zeldzaam iemand te vinden, die gevierd is als een excellente toegewijde of een *bhāgavata*. Die positie is superieur aan die van grote halfgoden, zoals Brahmā en Mahādeva.”

In de conversatie tussen Śrī Nārada en Puṇḍarīka in *Itihāsa-samuccaya* zegt Śrī Nārada het volgende,

*janmāntara-sahasreṣu
yasya syād buddhir īdṛṣī
dāso 'ham vāsudevasya
sarvān lokān samuddharet*

“Ik ben een dienaar van Bhagavān Vāsudeva.’ Iemand die dit na duizenden en duizenden geboorten kan realiseren, kan het hele universum bevrijden.”

In de conversatie tussen Śrī Kṛṣṇa en Arjuna, zoals deze is vastgelegd in de *Ādi Purāṇa*, wordt gezegd, “*bhaktānām anugacchanti muktayaḥ śrutibhiḥ saha* – De bevrijde zielen (*mukta-puruṣas*) en de vedische literatuur volgen in het voetspoor van de toegewijden van Bhagavān.”

In *Bṛhad-nārādīya Purāṇa* wordt verder gezegd,

*adyāpi ca muni-śreṣṭhā brahmādyā api devatāḥ
prabhāvaṁ na vijānanti viṣṇu-bhakti-ratātmanām*

“Tot op heden hebben de grote wijzen en halfgoden, zoals Brahmā, geen idee gehad van de invloed van een toegewijde, die is verzonken in *viṣṇu-bhakti*.”

De *Garuḍa Purāṇa* zegt hetzelfde,

*brāhmaṇānām sahasrebhyaḥ satra-yājī viśiṣyate
satra-yājī-sahasrebhyaḥ sarva-vedānta-pāragāḥ
sarva-vedānta-vit-koṭyā viṣṇu-bhakto viśiṣyate
vaiṣṇavānām sahasrebhya ekānty eko viśiṣyate
ekāntinastu puruṣā gacchanti parama padam*

“Van duizenden *brāhmaṇas* is degene, die gekwalificeerd is om offers uit te voeren, de beste; en van vele duizenden dergelijk gekwalificeerde *brāhmaṇas* wordt degene, die onderlegd is in de Vedānta, beschouwd als de beste van allemaal. Van duizenden van dergelijk geleerde *brāhmaṇas* is een toegewijde van Śrī Viṣṇu de beste en van vele duizenden toegewijden van Viṣṇu is een éénpuntige Vaiṣṇava de beste. Een dergelijke onvermengde Vaiṣṇava bereikt zowaar de allerhoogste bestemming.”

In *Śrīmad-Bhāgavatam* (3.13.4) wordt gezegd,

*śrutasya puṁsām sucira-śramasya
nanv aṅjasā sūribhir īḍīto 'rthaḥ*

*tat-tad-guṇānuśravaṇaṁ mukunda-
pādāravindaṁ hṛdayeṣu yeṣāṁ*

“O *muni*, horen over de kwaliteiten van de toegewijde, in wiens hart altijd de lotusvoeten van Śrī Mukunda aanwezig zijn, is de belangrijkste vrucht van iemand, die langdurig een zware studie van de geschriften heeft gemaakt. Dit is de opvatting van geleerde personen.”

In *Nārāyaṇa-vyūha-stava* wordt gezegd,

*nāhaṁ brahmāpi bhūyāsaṁ
tvad-bhakti-rahito hare
tvayi bhaktas tu kīṭo 'pi
bhūyāsaṁ janma-janmasu*

“Ik heb niet de aspiratie te worden geboren als een Brahmā, indien ik een Brahmā zou zijn zonder toewijding. Ik bid om de associatie van Jouw toegewijden te krijgen, ook al moet ik duizenden keren als insect worden geboren.”

*sva-dharma-niṣṭhaḥ śata-janmabhiḥ pumān
virīṅcatām eti tataḥ paraṁ hi mām
avyākṛtaṁ bhāgavato 'tha vaiṣṇavaṁ
padaṁ yathāhaṁ vibudhāḥ kalātyaye*

Śrīmad-Bhāgavatam (4.24.29)

Śrī Mahādeva zegt tegen Śrī Maitreya, “Een persoon, die gedurende honderd geboorten zijn beroepsplicht of *varṇāśrama-dharma* op de juiste wijze uitvoert, wordt gekwalificeerd om de functie van Brahmā te bezetten; en als hij zelfs nog vromer wordt, kan hij mij (Śrī Śiva) benaderen. Een persoon, die een onvermengde toegewijde van Śrī Viṣṇu is, wordt na de dood onmiddellijk gepromoveerd naar de hoogste bestemming, die zich geheel buiten het materiële universum bevindt. Ikzelf in mijn ge-

daante van Rudra evenals andere besturende halfgoden bereiken deze planeten pas na de destructie van deze materiële wereld inclusief onze positie daarin.”

*sriyam anucaratiṁ tad-arthinaś ca
dvipada-patīn vibudhāṁś ca yat sva-pūrṇaḥ
na bhajati nija-bhr̥tya-varga-tantraḥ
katham amum udvisṛjet pumān kṛta-jñāḥ*
Śrīmad-Bhāgavatam (4.31.22)

“Bhagavān is van nature compleet vol zegen. De geluksgodin, Lakṣmī, die altijd in Zijn dienst betrokken blijft, kan Hem niets schelen evenals de koningen, die alles doen om in haar gunst te komen, en andere halfgoden. Desondanks wordt Hij afhankelijk van Zijn toegewijden. *Aho!* Hoe kan iemand, die in feite dankbaar is, in staat zijn Śrī Hari, een oceaan van genade, zelfs maar een moment te verlaten?”

In de woorden van Śrī Brahmā,

*tad astu me nātha sa bhūri-bhāgo
bhava 'tra vānyatra tu vā tiraścām
yenāham eko 'pi bhāvaj-janānām
bhūtvā niṣeve tava pāda-pallavam*
Śrīmad-Bhāgavatam (10.14.30)

“Daarom, O Bhagavān, bid ik om zo fortuinlijk te zijn, dat ik in dit leven of in het volgende, ongeacht of ik als een of andere vogel of een ander dier word geboren, een dienaar mag zijn van een van Uw dienaren en opnieuw in staat word gesteld om toegewijde dienst aan Uw lotusvoeten te verlenen.”

Met betrekking tot Śrī Prahlāda, de beste van alle toegewijden, zegt Śrī Rudra het volgende,

*bhakta eva hi tattvena
kṛṣṇam jānāti na tv aham
sarveṣu hari-bhakteṣu
prahlādo 'ti-mahattamaḥ*

Skanda Purāṇa

“Een toegewijde is iemand, die Kṛṣṇa naar waarheid kent. Ik behoor niet tot hen. Van alle toegewijden van Śrī Hari is Prahlāda Mahārāja de beste.”

Bovendien,

*kvāhaṁ rajaḥ-prabhāva īśa tamo 'dhike 'smin,
jātaḥ suretara-kule kva tavānukampā
na brahmaṇo na tu bhavasya na vai ramāyā,
yan me 'rpitaḥ śirasi padma-karaḥ prasādaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (7.9.26)

Prahlāda Mahārāja zegt, “O mijn Heer, kijk eens naar mijn positie. Ik werd geboren in een demonische familie vol helse, materiële eigenschappen van hartstocht en onwetendheid. Wat kan worden gezegd van Uw grondeloze genade? U bent glorieus! U hebt Uw hoogste genade geschonken en Uw lotushand op mijn hoofd gelegd. Dit is de hoogste beloning, die alle materiële ellende volkomen teniet doet. U hebt dit nooit gedaan voor Śrī Brahmā, Śrī Śiva en zelfs niet voor Lakṣmī.”

*bhāvanti puruṣā loke
mad-bhaktās tvām anuvratāḥ
bhavān me khalu bhaktānām
sarveṣām pratirūpa-dhṛk*

Śrīmad-Bhāgavatam (7.10.21)

Bhagavān Śrī Nṛṣimha-deva zegt, “O Mijn zoon Prahlāda! De mensen in deze materiële wereld, die jouw voorbeeld volgen, zul-

len Mijn toegewijden worden. Jij bent het ideaal voor al Mijn toegewijden.”

De Pāṇḍava's zijn zelfs aan *bhakta* Prahlāda veruit superieur,

*yūyaṁ nṛ-loke bata bhūri-bhāgā
lokaṁ punānā munayo 'bhiyanti
yeṣāṁ gṛhān āvasatīti sākṣād
gūḍhaṁ paraṁ brahma manuṣya-liṅgam
sa vā ayaṁ brahma mahad-vimṛgya-
kaivalya-nirvāṇa-sukhānubhūtiḥ
priyaḥ suhr̥d vaḥ khalu mātuleya
ātmārhaṇīyo vidhi-kṛd guruṣ ca*

Śrīmad-Bhāgavatam (7.10.48-49)

De geestelijk leermeester van de halfgoden, Śrī Nārada Muni, zei tegen de Pāṇḍava's, “O Yudhiṣṭhira, van alle mensen op deze Planeet Aarde is jouw grote fortuin uitermate glorieus, want de Absolute Waarheid, Parabrahman, de alomtegenwoordige Superziel, heeft een menselijke gedaante aangenomen en woont heimelijk in jouw paleis. Grote heilige personen, die de hele schepping zuiveren, bezoeken jou en jouw paleis keer op keer voor Zijn *darśana*.

“Grote heilige personen zoeken voortdurend naar Hem, de Paramātma, de Parabrahman en de geheel vredige belichaming van de hoogste extase, die totaal verstoken is van zelfs maar het minste spoor van *māyā*. Diezelfde Śrī Kṛṣṇa, naar wie ze zoeken, is jouw dierbare vriend, weldoener, jouw neef van moeders zijde, gehoorzame dienaar en geestelijk leermeester. Hij is inderdaad jouw geheel eigen zelf.”

Superieur aan de Pāṇḍava's zijn de Yādava's,

*aho bhoja-pate yūyam
janma-bhājo nṛṇām iha
yat paśyathāsakṛt kṛṣṇam
durdarsam api yoginām*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.82.28)

Tijdens de zonsverduistering in Kurukṣetra zeiden de verzamelde aardse koningen, “O Koning van de Bhoja’s, Ugrasena, van alle mensen in deze wereld is alleen het leven van jullie, Yadu’s, waarlijk een succes. Jullie zijn glorieus! Jullie zijn zeer gezegend, want jullie zien Śrī Kṛṣṇa voortdurend, die zelfs voor grote yogīs zelden zichtbaar is.”

*tad-darśana-sparsanānupatha-prajalpa-
śayyāsanāśana-sayauna-sapiṇḍa-bandhaḥ
yeṣāṃ grhe niraya-vartmani vartatām vaḥ
svargāpavarga-vīramah svayam āsa viṣṇuḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.82.30)

“O Ugrasena, u hebt met Śrī Kṛṣṇa aangetrouwde relaties en bloedverwantschap. Dat niet alleen, u ziet Hem voortdurend en raakt Hem aan, u wandelt, spreekt, slaapt, zit en dineert met Hem. U zit gevangen in het web van familieaangelegenheden, het pad dat naar de hel leidt, maar in uw paleis heeft de alomtegenwoordige Śrī Viṣṇu, louter door wiens *darśana* men alles vergeet over residentie in de hemel en bevrijding, een gedaante aangenomen en woont daar met u.”

Uddhava is superieur aan de Yadu’s,

*na tathā me priyatama
ātma-yonir na saṅkaraḥ
na ca saṅkaraṣaṇo na śrīr
naivātmā ca yathā bhavān*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.14.15)

“O Uddhava, jij bent Mij als *premi-bhakta* dierbaarder dan Mijn zoon, Brahmā; dan Śaṅkara; dan Mijn echte broer Balarāma; en dan Lakṣmī, Mijn vrouw. Jij bent Mij dierbaarder dan Mijn eigen zelf.”

Śrī Kṛṣṇa zegt in *Śrīmad-Bhāgavatam* (11.16.29), “*tvaṁ tu bhāgavateṣu aham* – O Uddhava, jij vertegenwoordigt Mij onder Mijn *premi-bhaktas*; jij bent zowaar Mij,” en nogmaals in *Śrīmad-Bhāgavatam* (3.4.31), “*noddhavo ‘ṅv api man-nyūno* – Uddhava, je bent zelfs geen fractie minder dan Ik.”

Superieur aan Śrī Uddhava zijn de *gopīs* van Vraja,

*etāḥ paraṁ tanu-bhṛto bhuvi gopa-vadhvo
govinda eva nikhilātmani rūḍha-bhāvāḥ
vāñchanti yad bhāva-bhiyo munayo vayaṁ ca
kiṁ brahma-janmabhir ananta-kathā-rasasya*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.47.58)

Śrī Uddhava bad, “Van alle belichaamde wezens op deze Aarde zijn de *gopīs* zeker de besten en zij alleen zijn succesvol, want zij beschikken over de hoogste, goddelijke extase genaamd *ma-hābhāva* voor de ziel aller zielen, Bhagavān Śrī Kṛṣṇa. Naar hun hoogst verheven, liefdevolle positie wordt niet alleen gehunkerd door degenen, die verlangen naar bevrijding vanwege hun vrees voor het materiële bestaan, of door grote heiligen en bevrijde *mukta-puruṣas*, maar ook door toegewijden zoals ikzelf. Wij zijn echter niet in staat dat te bereiken. Als men de *rasa* voortkomend uit de onderwerpen van de *kathā* van Bhagavān niet kan bereiken, wat is dan het voordeel van achtereenvolgende geboorten, zoals van Śrī Brahmā met een levensduur van miljoenen jaren?”

In *Bṛhad-vāmana Purāṇa* zegt Śrī Brahmā tegen Bhṛgu en de andere *ṛṣis*,

*śaṣṭi-varṣa-sahasrāṇi mayā taptam tapaḥ purā
nanda-gopa-vraja-strīṇām pāda-reṇūpalabdhaye
tathāpi na mayā prāptās tāsām vai pāda-reṇavaḥ
nāham śivaśca śeṣaśca śriśca tābhiḥ samāḥ kvacit*

“Hoewel ik zestigduizend jaar zware soberheden heb uitgevoerd om het stof van de lotusvoeten van de *gopīs* te krijgen, ben ik niet in staat geweest het te bemachtigen. Je moet goed weten, dat ik (Brahmā), Śaṅkara, Śeṣa en Lakṣmī niet gelijk zijn aan de *vraja-gopīs*.”

In de *Ādi Purāṇa* zegt Śrī Bhagavān,

*na tathā me priyatamo brahmā rudras ca pārthiva
na ca lakṣmī na cātmā ca yathā gopī-jano mama*

“O Pārtha (Arjuna), zelfs Brahmā, Śiva, Lakṣmī-devī en zelfs Ik-zelf zijn Me niet zo dierbaar als de *gopīs* van Vraja.”

Van de *vraja-gopīs* is Śrīmatī Rādhikā de meest excellente en Śrī Kṛṣṇa is Haar grootste geliefde. Śrī Gaurāṅga nam Haar gevoel en lichaamskleur over. Zijn meest vertrouwelijke dienaar is Śrīla Rūpa Gosvāmīpāda. De éénpuntige volgelingen van Śrī Rūpa zijn wijd en zijd als *rūpānugas* gevierd en Śrī Rūpa wordt in *Caitanya-candrāmṛta* als volgt beschreven,

*āstārṇ vairāgya-koṭir bhavatu śama-dama-kṣānti-maitry-ādi-koṭis
tattvānudhyāna-koṭir bhavatu bhavatu vā vaiṣṇavī-bhakti-koṭiḥ
koty-amśo 'py asya na syāt tad api guṇa-gaṇo yaḥ svataḥ-siddha āste
śrīmac-caitanya-candra-priya-carana-nakha-jyotir-āmoda-bhājām*

“Personen die de zegen krijgen van de stralen van de teenagels van de lotusvoeten van de dierbae toegewijden van Śrī Caitanya Mahāprabhu, zijn volkomen gekwalificeerd met alle transcendente eigenschappen. De ontelbaar vele goede eigenschappen aangetroffen in de toegewijden van Viṣṇu, zoals strikte verza-

king, gelijkmoedigheid, beheersing van de zintuigen, vergevingsgezindheid en vriendschap met alle levende wezens, kunnen – al worden ze miljoenen keren verveelvoudigd – niet worden vergeleken met een fractie van de transcendente attributen van de ontvangers van de genade van de toegewijden van Śrī Caitanya Mahāprabhu.”

Wat is de grootste schatkist?

* 8.246 *

*‘sampattira madhye jīvera kon sampatti gaṇi?’
‘rādhā-kṛṣṇe prema yāñra, sei baḍa dhanī’*

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Wat is van alle verschillende soorten rijkdom de grootste schatkist van de *jīva*?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “Wie in het bezit is van de schatkist van *prema* voor Śrī Rādhā-Kṛṣṇa heeft de grootste rijkdom.”

In deze wereld bezitten de *jīvas* vele soorten rijkdom, maar deze materiële aanwinsten zijn vergankelijk. Vanaf het verre verleden tot nu hebben ze niemand echt geluk gebracht en dat zullen ze in de toekomst ook nooit doen. Afgezien van gewone *jīvas* zijn de rijkdommen van Indra en Śrī Brahmā’s eigen planeet eveneens vergankelijk en daarom dus van voorbijgaande aard. Die rijkdom kan op ieder moment worden vernietigd, maar een ieder, die beschikt over de rijkdom van *prema* voor Śrī Rādhā-Kṛṣṇa is pas echt de rijkste persoon. Svayam Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, die de rijkdom der rijken is, rent zelfs persoonlijk achter een dergelijk persoon aan. Een dergelijke *premi-bhakta* is in feite bij machte om

zijn onschatbare rijkdom van *prema* aan een ander te schenken en hem voor altijd volkomen gelukkig te maken.

De lijdende *jīva* zit vol materiële verlangens naar genot en is totaal verslaafd aan materie. Hij jaagt op lustbevrediging en beschouwt de aanwinst van materiële rijkdom als zijn belangrijkste plicht in het leven. Maar als men met subtiel spiritueel onderscheidingsvermogen diep nadenkt over de verschillende categorieën rijkdom, kan geen andere rijkdom worden vergeleken met de rijkdom van *prema* voor Śrī Rādhā-Kṛṣṇa.

*kim alabhyaṁ bhāgavati
prasanne śrī-niketane
tathāpi tat-parā rājan
na hi vāñchanti kiñcana*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.39.2)

“O Parīkṣit, bestaat er iets, dat onbereikbaar is voor toegewijden, die Śrī Kṛṣṇa, de toevlucht van Lakṣmī, de geluksgodin, een plezier hebben gedaan? Die toegewijden kunnen alles krijgen, dat ze in hun hoofd halen, maar ze hebben geen wensen.”

Waaruit bestaat het grootste lijden?

* 8.247*

*duḥkha-madhye kona duḥkha haya gurutara?
'kṛṣṇa-bhakta viraha vinā duḥkha nāhi dekhi para'*

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Waaruit bestaat van alle soorten ongeluk het grootste lijden?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “Afgescheidenheid van de toegewijde van Śrī Kṛṣṇa is echt de grootste ellende. Er is geen lijden groter dan dit.”

Alleen degenen, die de essentie van *bhakti* kennen, kunnen werkelijk de glorie van de toegewijden van Śrī Kṛṣṇa kennen en zij alleen kunnen de associatie van een toegewijde als de grootste aanwinst waarderen. Niemand anders kan dit begrijpen. Er is gezegd,

*sva-jīvanādhika-prārthya-śrī-viṣṇu-jana-saṅgateḥ
vicchedena kṣaṇaṅ cātra na sukhāṁśaṁ labhāmahe*

Bṛhad-bhāgavatāmṛta (1.5.54)

Mahārāja Śrī Yudhiṣṭhira zei, “De associatie van toegewijden van Bhagavān Śrī Viṣṇu is voor ons in feite kostbaarder dan ons eigen leven. Vanwege afgescheidenheid van diezelfde toegewijden kunnen we anderzijds in deze wereld geen moment geluk vinden.”

Ergens anders zegt Kṛṣṇa,

*mām anārādhya duḥkhārtaḥ
kuṭumbāsakta-mānasaḥ
sat-saṅga-rahito martyo
vrddha-sevā-paricyutaḥ*

“Iemand die nalaat Me te vereren, die overmatig verzonken is in het materiële leven, die het pad van toegewijde dienst niet blijft volgen, die niet is verbonden met heilige persoonlijkheden en die zijn ouderen geen diensten verleent, is een buitengewoon ongelukkig persoon.”

Wie is echt bevrijd?

* 8.248*

*‘mukta-madhye kon jīva mukta kari’ māni?’
‘kṛṣṇa-prema yānra, sei mukta-śiromaṇi’*

Śrīman Mahāprabhu zei toen, “Welke *jīva* dient van alle bevrijde personen te worden aanvaard als werkelijk bevrijd?” Rāmānanda Rāya antwoordde, “Hij die *prema* heeft voor Śrī Kṛṣṇa is het kroonjuweel van alle bevrijde personen.”

De ware betekenis van *mukta* of bevrijde ziel is iemand, die bevrijd is van materiële gebondenheid. De fortuinlijke personen in wie *kṛṣṇa-prema* aanwezig is, zijn in feite de kroonjuwelen onder bevrijde persoonlijkheden. Parīkṣit Mahārāja heeft het volgende gezegd,

*muktānām api siddhānām
nārāyaṇa-parāyaṇaḥ
su-durlabhaḥ praśāntātmā
kotiṣv api mahā-mune*

Śrīmad-Bhāgavatam (6.14.5)

“O grote wijze, onder vele miljoenen geperfectioneerde en bevrijde personen is het zeer moeilijk om een *mahā-puruṣa* te vinden, die volkomen en exclusief aan Bhagavān is gewijd. Een dergelijke *premī-bhakta* blijft dag en nacht verzonken in de zuivere nectar van *kṛṣṇa-prema* en door die onbeschrijflijke nectar constant te proeven raakt hij in vergetelheid van zijn eigen lichaam.”

*jāya prema bhayo mana-mohana se
vānai choḍa diyā sabaro ghara bārā
bhāva-vibhora rahe niśi-dina
aura nayana bahata avirala dhārā
masta rahe, alamasta rahe
bāke pīche ḍolata nanda ko lālā
'sundara' aise bhakta ke hita
bauhe pasārata madana gopālā*

“Zij die liefde en genegenheid koesteren voor Madana-mohana Śrī Kṛṣṇa, laten alles voor Hem achter, inclusief vrouw, kinderen, verwanten en huis. Ze zijn altijd verzonken in liefde en genegenheid voor Hem en door die liefde stromen constant tranen over hun wangen. Deze toegewijden zijn altijd gezegend en Śrī Kṛṣṇa loopt altijd achter hen aan, waar ze ook gaan. Madana-mohana Śrī Kṛṣṇa staat op die toegewijden met open armen te wachten om hen te omhelzen.”

Wat is het beste lied?

* 8.249*

'gāna-madhye kona gāna—jīvera nija dharma?'
'rādhā-kṛṣṇera prema-keli'—yei gūtera marma'

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Welke van al die vele liederen is de natuurlijke activiteit van het levend wezen?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “Liederenspel, die het liefdevolle spel (*prema-keli-līlā*) van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa beschrijven, vormen de vitale kern van allemaal.”

Zonder intrinsieke *dharma* kan niets bestaan; zonder de intrinsieke *dharma* van de ziel kan de ziel niet bestaan. Iedere vraag van Śrīman Mahāprabhu refereerde aan de ziel; Hij heeft nooit vragen gesteld onder gebruikmaking van de woorden “mens” of “mensheid”. Voor het welzijn van de *jīvas* heeft Śrīman Mahāprabhu geïnformeerd naar de plichten behorend tot de intrinsieke activiteit (*svarūpa-dharma*) van de *jīva*. Het uitvoeren van *saṅkīrtana* of het gezamenlijk chanten van het liefdevolle spel van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa behoort tot de constitutionele positie van het levend wezen. Dankzij de grote extase van *prema*, die inherent is aan Hun amoureuze spel en vermaak, veroorzaakt eenvoudig het horen van dergelijke liederen een ontwaken in het innerlijke bewustzijn. Een lied, dat intrinsiek (van nature) bestaat uit dergelijke verheerlijking, vormt dus de ware essentie van alle liederen. De liederen, die worden aangetroffen in *Śrīmad-Bhāgavatam*, zoals *Veṅu-gīta*, *Gopī-gīta*, *Bhramara-gīta* en *Yugala-gīta*, zijn geclassificeerd als *svarūpa-dharma* of de grondrechtelijke functie van de spirituele ziel. *Sāma Veda* is een corpus van gebeden, die ook als liederen worden aanvaard. De *jīva* is van nature de eeuwige dienaar van Śrī Kṛṣṇa. Het is daardoor zijn feitelijke religie om te zingen over het spel van zijn vereenswaardige godheid.

*anugrahāya bhaktānām
mānuṣaṁ deham āsthitaḥ
bhajate tādṛśiḥ krīḍa
yāḥ śrutvā tat-paro bhavet*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.33.36)

Om de *jīvas* Zijn genade te schenken manifesteert Śrī Bhagavān Zijn menselijke gedaante en voert spel uit, dat iedereen, die erover hoort vertellen, verleidt zich aan Hem toe te wijden. De le-

vende wezens, die nu aan Bhagavān zijn toegewijd, worden extatisch in *prema* en gaan Zijn spel en vermaak bezingen.

De grootste heilige, Śrī Śukadeva Gosvāmī, heeft gezegd, dat Śrī Kṛṣṇa naar het bos gaat om de koeien te hoeden en moe wordt van het hele eind wandelen. Hij gebruikt de schoot van een vriend als hoofdkussen en valt in slaap. Sommige vrienden masseren Zijn voeten, terwijl anderen Hem zachtjes koelte toewaaient. Terwijl Hij heerlijk ligt te rusten, zingen de dieren en de vogels om Hem een plezier te doen over Zijn amoureuze tijdverdrijf met Śrī Rādhā.

Wat is de meest heilzame activiteit?

* 8.250 *

‘śreyo-madhye kona śreyah jīvera haya sāra?’
‘kṛṣṇa-bhakta-saṅga vinā śreyah nāhi āra’

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Welke is van alle heilzame activiteiten de meest gunstige voor de levende wezens?” Rāmānanda Rāya antwoordde, “Er is geen tijdverdrijf gunstiger dan te associëren met de toegewijden van Śrī Kṛṣṇa.”

Śreya betekent “gunstig”. Het resultaat van gezelschap houden met toegewijden van Śrī Kṛṣṇa is de gelegenheid te krijgen om *kṛṣṇa-prema* te ontvangen. Daarom is de associatie van deze toegewijden de hoogste vorm van groot fortuin. De *jīva* is zijn *svarūpa* als eeuwige dienaar van Śrī Kṛṣṇa vergeten en wordt de dienaar van het begoochelende vermogen (*māyā*). Wanneer hij

in de vijzel van *māyā* wordt fijn gemalen, ondergaat hij grote ellende. Zodra de *jīva* echter de associatie krijgt van een van Śrī Kṛṣṇa's toegewijden vanwege activiteiten, die hij onbewust of zelfs per ongeluk heeft uitgevoerd (*ajñāta-sukṛti*), wordt hij onder bescherming van die verheven zielen geleidelijk in staat gesteld zijn afgekeerde houding jegens Bhagavān in te zien, waarna hij afziet van sensueel plezier en naar binnen inkeert. De toegewijden van Śrī Kṛṣṇa zijn ware wonderstenen, die ijzer in goud veranderen. Ze kunnen de *jīvas*, die in hun gezelschap komen, eveneens in wonderstenen transformeren.

*manye bhāgavataḥ sākṣāt
pārśadān vo madhu-dviṣaḥ
viṣṇor bhūtāni lokānām
pāvanāya caranti hi*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.2.28)

De koning van Videha, Śrī Nimi Mahārāja, zegt tegen Śrī Nārada, de heilige onder de halfgoden, “Mijn heer, ik begrijp, dat u inderdaad een eeuwige metgezel van Bhagavān Madhusūdana bent, want dergelijke eeuwige metgezellen reizen overal naartoe om de materialistisch levende wezens te zuiveren.”

*ata ātyantikam kṣemaṁ
prcchāmo bhāvato 'naghāḥ
saṁsāre 'smin kṣaṇārdho 'pi
sat-saṅgaḥ śevadhir nṛṇām*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.2.30)

“O grote zielen, die de drie werelden zuiveren! Ik vraag jullie – wat is de *svarūpa* of aard van het grootste heil? En wat is de *sādhana* om dat te bereiken? In deze wereld is zelfs een half ogenblik associatie met een toegewijde de oorzaak van het hoogste fortuin voor de mensheid.”

Wie dient het levend wezen zich ieder moment te herinneren?

* 8.251 *

‘kāñhāra smaraṇa jīva karibe anukṣaṇa?’

‘kṛṣṇa-nāma-guṇa-līlā—pradhāna smaraṇa’

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Wie dient de *jīva* zich ieder moment te herinneren?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “De belangrijkste objecten om aan te denken zijn de namen, gedaanten, eigenschappen en het spel en vermaak van Śrī Kṛṣṇa.”

In het eerste stadium van *sādhana* wordt herinnering geforceerd, maar naarmate de afgekeerde houding jegens Śrī Kṛṣṇa geleidelijk afneemt, heeft in dezelfde mate de natuurlijke herinnering van de namen, gedaanten, eigenschappen en het spel van Śrī Kṛṣṇa plaats. Uiteindelijk zal de toegewijde zelfs geen moment meer willen spreken over wereldse onderwerpen. Hij zorgt, dat hij zelfs geen seconde verspilt en beschouwt daarom het verkwisten van een enkel moment als een universele vernietiging,

tasmāt sarvātmanā rājan

hariḥ sarvatra sarvadā

śrotavyaḥ kīrtitavyaś ca

smartavyo bhagavān nṛṇām

Śrīmad-Bhāgavatam (2.2.36)

“Daarom, O Parikṣit, dienen mensen zich altijd en onder alle omstandigheden met al hun energie Bhagavān Śrī Hari te herinneren, Hem te verheerlijken en over Hem te horen vertellen.”

In *Śrī Bhakti-sandarbha* heeft Śrī Jīva Gosvāmī vijf soorten *smaraṇa* of herinnering als volgt omschreven,

- 1) *smaraṇa* – het aanvankelijk, sumier inwinnen van informatie over Śrī Kṛṣṇa
- 2) *dhāraṇā* – zich Śrī Kṛṣṇa in beperkte mate herinneren
- 3) *dhyāna* – het ervaren van een gedeeltelijke manifestatie of het zien van een momentopname van Śrī Bhagavān in het hart; of het krijgen van een glimp van Zijn gedaante, kleding of ornamenten
- 4) *dr̥ḍha-smṛti* – het vasthouden van een gefixeerde meditatie op Bhagavān
- 5) *samādhi* – het krijgen van *darśana* of *sphūrti* van de *līlās* van Bhagavān, die overladen zijn met variëteiten van *rasa*.

De naam, gedaante en het spel van Śrī Kṛṣṇa hebben dezelfde aard als Śrī Kṛṣṇa. De belangrijkste herinnering is herinnering aan Śrī Kṛṣṇa, waarvan het gezamenlijk chanten van de heilige naam de basis is,

‘kṛṣṇa-nāma’, ‘kṛṣṇa-guṇa’, ‘kṛṣṇa-līlā’-vr̥nda
kṛṣṇera svarūpa-sama—saba cid-ānanda

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Madhya-līlā 17.135)

“De heilige naam van Śrī Kṛṣṇa, Zijn transcendente eigenschappen, Zijn spel en Zijn eigen *svarūpa* zijn allemaal gelijk. Ze zijn allemaal *cidānanda*, spiritueel en vol zegen.”

Wat is de belangrijkste meditatie?

* 8.252*

dhyeya-madhye jīvera kartavya kon dhyāna?’
‘rādhā-kṛṣṇa-padāmbuja-dhyāna—pradhāna’

Śrī Caitanya Mahāprabhu vroeg, “In welke van alle soorten meditatie dient de *jīva* zich te begeven als zijn eigenlijke religieuze plicht?” Śrīla Rāmānanda Rāya antwoordde, “De belangrijkste meditatie is de lotusvoeten van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa te contempleren.”

De *samādhi* van de *jñānīs* en *yogīs* is *nirvikalpa*, een staat waarin de mediterende, het object van meditatie en de activiteit van mediteren niet duurzaam zijn. Aangezien alles *sūnya* of zero wordt, zullen de waarnemer noch de realisatie voortduren. In de *samādhi* van de toegewijden daarentegen blijven de mediterende, het object van meditatie (Śrī Bhagavān) en het proces van meditatie gecontinueerd. Door te mediteren op het goddelijke spel van de Allerhoogste Persoon krijgt de toegewijde hiervan een *sphūrti* of een visioen in zijn hart, waardoor hij in feite zijn object van meditatie waarneemt,

*tasmād ekena manasā
bhagavān sātvatām patih
śrotavyaḥ kīrtitavyaś ca
dhyeyaḥ pūjyaś ca nityadā*

Śrīmad-Bhāgavatam (1.2.14)

“Daarom dient men met éénpuntige aandacht constant te horen over, te chanten, te mediteren op Bhagavān en Hem, die Zijn toegewijden zeer toegenege is, te vereren.”

Waar dient men te wonen?

* 8.253*

sarva tyaji' jivera kartavya kāñhā vāsa?
'śrī-vṛndāvana-bhūmi yāñhā nitya-līlā-rāsa'

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Waar dient de *jīva* te wonen, nadat hij alles heeft achtergelaten?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “Men dient in Vraja-bhūmi, Śrī Vṛndāvana, te wonen, waar de *rāsa-līlā* eeuwigdurend wordt uitgevoerd.”

Van het uiteenlopende spel van *akhila-rasāmṛta-sindhu* Śrī Kṛṣṇa spant het festival van *rāsa-līlā* de kroon. Ieder ander spel wordt omvat door deze *rāsa-līlā*, die plaats had in de hoogste woonplaats, Śrī Vṛndāvana. Een ieder, die beschikt over de eenpuntige gretigheid om *vraja-prema* te krijgen, dient in Śrī Vṛndāvana te wonen. De preciese betekenis bedoeld door Śrī Rāmānanda Rāya is, dat men dient te wonen in Vṛndāvana, dat hier op Aarde manifest is en dat zo bijzonder is, omdat het voorziet in de achtergrond voor de buitengewone *rāsa-līlā*. Er bestaan drie belangrijke manifestaties van Śrī Vṛndāvana-dhāma: *aprakāṣa*, *prakāṣa* en *dr̥śyamāna*.

- 1) *aprakāṣa* – de hoogste woonplaats, Śrī Goloka-dhāma, die eeuwigdurend bestaat en zich helemaal buiten de materiele elementen bevindt;
- 2) *prakāṣa* – alles dat de verschijning van Bhagavān in deze wereld vergezelt. Omdat Bhagavān Zijn manifeste spel in deze wereld uitvoert, is de materiële natuur in Zijn spel betrokken.

- 3) *dr̥ṣyamāna* – hetgeen zich in de gewone, zintuiglijke jurisdictie van het algemene publiek bevindt.

*āsām aho caraṇa-reṇu-juṣām ahaṁ syāṁ
vṛndāvane kim api gulma-latauśadhīnām
yā dustyajaṁ sva-janam ārya-pathaṁ ca hitvā
bhejur mukunda-padaviṁ śrutibhir vimṛgyām*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.47.61)

Śrī Uddhava zegt, “Het beste, dat mogelijkwijs met mij zou kunnen gebeuren, is dat ik in dit Vṛndāvana word geboren als een struik, klimplant, kruid of zelfs als een medicinale wortel. Ach! Als ik een van hen zou kunnen worden, zou ik continu in staat zijn het voetstof van de lotusvoeten van de *vraja-gopīs* te dienen. Als ik me in hun voetstof zou kunnen baden, zou ik uiterst fortuinlijk worden. Wat zijn die *gopīs* gezegend. Kijk eens! Ze hebben zaken achtergelaten, die buitengewoon moeilijk zijn om op te geven – relaties met hun familieleden en de beperkingen, die de samenleving en ouderen opleggen. Ze hebben de lotusvoeten van Bhagavān gekregen, volkomen verzonkenheid in die voeten en de hoogste liefde voor Hem. Wat kan ik nog meer zeggen? Zelfs de Śruti’s, de vedische instructies voortkomend uit de adem van de Allerhoogste Godheid, zoeken nog steeds naar diezelfde superexcellente, met liefde geladen gedaante van Śrī Kṛṣṇa en kunnen dit niet bereiken.”

Wat is het beste onderwerp om te horen?

* 8.254 *

*śravaṇa-madhye jīvera kon śreṣṭha śravaṇa?’
‘rādhā-kṛṣṇa-prema-keli karna-rasāyana’*

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Welk onderwerp om te horen is het beste voor het levend wezen?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “Horen over de amoureuze aangelegenheden van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa, die medicijn voor de oren zijn (*karna-rasāyana*), zijn het beste onderwerp van allemaal.”

Afgezien van de *jīvas*, zelfs *rasika-śekhara* Śrī Kṛṣṇa hoort de liederen, die Zijn eigen liefdesaffaires beschrijven. Nadat Śrī Bilvamaṅgala Ṭhākura *sannyāsa* had genomen, trok hij naar Śrī Vṛndāvana en zong onderweg over het zoete, amoureuze spel van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa. Zonder Zich te kunnen weerhouden ging Śrī Kṛṣṇa achter hem aanlopen om naar zijn gezang te luisteren. Die liederen zijn uiteindelijk in een boek samengebracht door dezelfde Śrī Bilvamaṅgala Ṭhākura getiteld *Śrī Kṛṣṇa-karṇāmṛta* [hetgeen betekent “datgene dat nectar giet in de oren van Śrī Kṛṣṇa”]. De amoureuze affaires van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa worden vergeleken met de meest vitale *rasāyana*, levenherstellend medicijn. *Śravaṇa* of horen bestaat in twee soorten: *vicāra-pradhāna* en *ruci-pradhāna*. In *vicāra*²³-*pradhāna* is de toehoorder vol twijfels, evenals Arjuna. In *ruci-pradhāna* heeft de toehoorder geen twijfels over de uitspraken van de geschriften en hij luistert naar de beschrijvingen van de eigenschappen van Bhagavān met grote smaak. Śrī Nārada is hiervan een voorbeeld. Ook staat het volgende geschreven,

*vikriḍitaṁ vraja-vadhūbhir idam ca viṣṇoḥ
śraddānvito ’nuśṛṇuyād atha varṇayed yaḥ*

²³ *Vicāra* betekent “analyse” of “beraadslaging”.

*bhaktiṁ parāṁ bhāgavati pratilabhya kāmāṁ
hṛd-rogam āśv apahinoty acireṇa dhīraḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.33.40)

“O Parikṣit, een ernstig persoon, die trouwhartig en continu de vertellingen hoort over het transcendente spel, dat Bhagavān Śrī Kṛṣṇa met de jonge meisjes van Vraja uitvoerde, en vervolgens dat spel overeenkomstig beschrijft, krijgt de hoogste devotie aan de lotusvoeten van Bhagavān. Hij wordt zeer snel vrij van de kwalen van het hart, de transformaties van lust.”

Wat is het meest vererenswaardige object?

* 8.255*

*upāsyera madhye kon upāsyā pradhāna?’
‘śreṣṭha upāsyā—yugala ‘rādhā-kṛṣṇa’ nāma’*

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Welk van alle vererenswaardige objecten is het beste?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “De heilige namen van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa zijn het belangrijkste vererenswaardige object.”

Śrīla Raghunātha dāsa Gosvāmī heeft het volgende gezegd,

*rādheti nāma nava-sundara gīta-mugdham
kṛṣṇeti nāma madhurādbhuta-gāḍha-rūpam
sarva-kṣaṇam surabhi-rāga-himena ramyaṁ
kṛtvā tad eva piba me rasane kṣudhārte*

Abhīṣṭa-sūcana (Text 10)

“De naam ‘Rādhā’ is als een verse, plezierige nectar, die de geest fascineert, en de naam ‘Kṛṣṇa’ is als verbazingwekkend zoete en dikke, gecondenseerde melk. O tong gekweld door dorst, meng de twee door elkaar, voeg het aromatische ijs van *anurāga* toe en drink constant deze superdrink.”

Śrī Narottama Ṭhākura zegt ook, “*rādhā-kṛṣṇa nāma gāṇa, ei se parama dhyāna, āra nā kariha paramāṇa* – het chanten van de heilige namen van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa is de allerbeste meditatie. Accepteer geen ander proces als doel” (*Śrī Prema-bhakti-candrikā*, song 6 text 15).

Śrī Kṛṣṇa is de ware bron of grondoorzaak van alle incarnaties (*bhāgavat-svarūpa*) en Zijn *hlādinī-sakti* is Śrī Rādhā. Van echtparen, zoals Śrī Śiva-Pārvatī, Śrī Lakṣmī-Nārāyaṇa, Śrī Sītā-Rāma en Śrī Rukmiṇī-Kṛṣṇa is de naam van het Goddelijk Paar Śrī Rādhā-Kṛṣṇa voor de *jīvas* zowaar het beste object van vereering,

*etāvān eva loke ’smin
puṁsām dharmāḥ paraḥ smṛtaḥ
bhakti-yogo bhāgavati
tan-nāma-grahaṇādibhiḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (6.3.22)

“De beste religieuze activiteit of plicht voor de *jīvas* van deze wereld is devotionele gevoelens te krijgen voor de lotusvoeten van God door middel van methoden, zoals het chanten van de heilige namen.”

Wat is het gevolg van bevrijding en lustbevredestiging?

* 8.256*

*‘mukti, bhukti vāñche yei, kāñhā duñhāra gati?’
‘sthāvara-deha, deva-deha yaiche avasthiti’*

Śrīman Mahāprabhu vroeg, “Wat is het lot van degenen, die bevrijding verlangen en van degenen, die zintuiglijke lustbevredestiging verlangen?” Śrī Rāmānanda Rāya antwoordde, “Degenen die bevrijding verlangen en degenen die lustbevredestiging verlangen krijgen respectievelijk het lichaam van onbeweeglijke levenssoorten en halfgoden.”

Zij die in deze wereld vrome activiteiten verrichten, krijgen het lichaam van Indra (de koning van de hemel) of van andere halfgoden. Het alternatief is, dat ze worden geboren in een hoge klasse familie. En degenen, die ongunstige activiteiten uitvoeren, nemen herhaaldelijk een lichaam van onbeweeglijke levenssoorten (zoals bomen), wormen, insecten, vogels en zoogdieren. Degenen die bevrijding wensen zonder materieel plezier te verlangen, met andere woorden, degenen wier activiteiten verstoken zijn van bewustzijn en wier bewustzijn zich in een sluimertoeestand bevindt, krijgen het lichaam van niet-bewegende levenssoorten; terwijl degenen, die aan materieel plezier zijn gewijd, een lichaam krijgen, dat geschikt is voor hun verlangens door een geboorte te nemen in de hogere planetenstelsels als halfgod.

*muktyai yaḥ prastaratvāya śāstramūce mahāmuniḥ
gautamaṁ taṁ vijānītha yathā vittha tathaiva saḥ*

“Degenen, die opgaan in ongedifferentieerd Brahman (*sāyujya-mukti*) worden zo onbewust als een steen en bereiken een staat van spirituele stilstand (destructie). En degenen, die de theorieën van Gautama volgen, worden bevrijd en bereiken een overeenkomstige staat.”

Het volgende heeft betrekking op degenen, die bezeten zijn van verlangens naar materieel plezier,

*iṣṭveha devatā yajñaiḥ
svar-lokaṃ yāti yājñikaḥ
bhuñjīta deva-vat tatra
bhogān divyān nijārjitān*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.10.23)

“Iemand die de halfgoden vereert, gaat – nadat hij het resultaat van zijn vrome activiteiten heeft ontvangen – naar de hemelse planeten, waar hij geniet als een halfgod.”

*kvacit pumān kvacic ca strī
kvacin nobhayam andha-dhīḥ
devo manuṣyas tiryag vā
yathā-karma-guṇaṃ bhāvaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (4.29.29)

“In overeenstemming met het werk, dat hij heeft verricht, en de geaardheden van de materiële natuur, die hij heeft verkregen, neemt het levend wezen soms geboorte als mens, soms als halfgod en soms als een vogel, een zoogdier, enzovoort. Verblind door onwetendheid wordt de *jīva* soms een man, soms een vrouw en soms een eunuch.”

Ook in *Śrīmad Bhāgavad-gītā* (9.20-21) wordt gezegd,

*trai-vidyā māṃ soma-pāḥ pūta-pāpā
yajñair iṣṭvā svar-gatiṃ prārthayante*

*te puṇyam āsādyā surendra-lokaṁ
aśnanti divyān divi deva-bhogān
te taṁ bhuktvā svarga-lokaṁ viśālāṁ
kṣiṇe puṇye martya-lokaṁ viśanti
evaṁ trayī-dharmam anuprapannā
gatāgataṁ kāma-kāmā labhante*

“Degenen, die vol materiële verlangens zijn en gewijd zijn aan baatzuchtige activiteiten, zoals genoemd in de drie Veda’s, veren Mij en drinken *soma-rasa*, de restanten van *yajña*, en bidden om naar de hemel op te stijgen. Door het resultaat van hun vrome activiteiten bereiken ze de planeet van Indra, waar ze van de goddelijke toebehoren geschikt voor halfgoden genieten.

“Nadat ze hebben genoten van de uitgestrekte domeinen van de hemelse planeten en wanneer hun voorraad vrome activiteiten is uitgeput, vallen ze weer terug in deze wereld van geboorte en dood. Dus personen, die deze *sakāma-karma* of vruchtdragende activiteit praktiseren, zoals beschreven in de drie Veda’s, zitten vol kleinburgerlijke, materiële verlangens en wentelen herhaaldelijk rond in de kringloop van geboorte en dood.”

De observatie is gedaan, dat in sommige boeken de woorden *mukti-bhuki* zijn vervangen door de woorden *mukti-bhakti*. Hieruit volgt, dat degenen, die *bhakti* verlangen, op het moment van perfectie het lichaam krijgen van een metgezel van Śrī Kṛṣṇa, dat geschikt is voor hun gemoedsstemmingen, waarin ze Hem liefdevolle dienst bewijzen in overeenstemming met hun respectievelijke *bhāvas* of dienstbare gevoelens. De aanwinst van deze dienstverlening aan Bhagavān is vergeleken geworden met het bereiken van het lichaam van een halfgod. Als gevolg van het krijgen van dienstverlening aan Śrī Kṛṣṇa en het krijgen van een

lichaam, zoals dat van een halfgod, wordt het woord *bhakti* soms gebruikt in plaats van *bhukti*, want zoals halfgoden de vrijheid hebben van allerlei vormen van geluk te genieten, zo krijgt ook een toegewijde, die het lichaam van een metgezel krijgt, een scala aan de meest verbazingwekkende *rasa* te proeven door aan Śrī Kṛṣṇa's spel en vermaak deel te nemen.

* 8.257-260*

arasa-jñā kāka cuṣe jñāna-nimba-phale
rasa-jñā kokila khāya premāmra-mukule

abhāgiyā jñānī āsvādaye śuṣka jñāna
kṛṣṇa-premāmṛta pāna kare bhāgyavān

ei-mata dui jana kṛṣṇa-kathā-rase
nṛtya-gīta-rodane haila rātri-śeṣe

doñhe nija-nija-kārye calilā vihāne
sandhyā-kāle rāya āsi' mililā āra dine

“Impersonalisten (*brahma-jñānīs*), die geen notie hebben van bovenzinnelijke smaken, lijken op kraaien, die de bittere en smakeloze vruchten van de *neem* boom blijven eten, terwijl degenen, die van de zoete smaken van *bhakti-rasa* (*rasikas*) genieten, lijken op de koekoek, die de zachte, aromatische knoppen van de mango van *prema* proeven. De onfortuinlijke, speculerende empiristen (*jñānīs*) ervaren eenvoudig het geluk van droge, smakeloze, onpersoonlijke kennis en beschouwen zichzelf als fortuinlijk. Degenen daarentegen, die werkelijk fortuinlijk zijn, drinken constant de nectar van *kṛṣṇa-prema*. De *jñānīs* blijven in onwetendheid van het geluk van *bhakti-rasa* en willen louter de *sāyujya-mukti* bereiken,

waarin ze opgaan in Brahman, dat droog (*nīrasa*) is, geen attributen heeft en geen smaak, vorm, eigenschappen, spel of verbazingwekkende diversiteiten aan zegen kent. Dus zij blijven verzonken in de illusie van een veronderstelde eenheid van de *jīva* met Brahman (*brahma-aikya-jñāna*), welke [eenheid] in het geheel geen waar bestaan heeft. Ze zijn gedeprievd van *bhakti-rasa* en kauwen eenvoudig op de vruchten van de *neem* boom in de vorm van de vier veronderstelde *mahā-vākyas* of hoofduitspraken van de Veda's door *aham brahmāsmi* (ik ben Brahman) enzovoort te chanten.”

Śrī Kṛṣṇadāsa Kavirāja Gosvāmī heeft gezegd, dat deze valse kennis lijkt op de bittere vrucht van de *neem* boom, die zeer onsmakelijk is en wordt genoten door *jīvas* als kraaien, die graag ruzie maken en gehecht zijn aan valse logica. Dus *prema* wordt vergeleken met de knoppen van de mangoboom, waarvan de smaak zoet is, die heerlijk worden gevonden en vol smakelijk sap zitten. De toegewijden van Śrī Kṛṣṇa, die dit proeven, worden vergeleken met koekoeks. Zij zijn fortuinlijk, terwijl de *jñānīs* verstoken zijn van groot fortuin.

Op deze manier brachten Śrīman Mahāprabhu en Rāmānanda Rāya de hele nacht door. Ze proefden de *rasa* van *kṛṣṇa-kathā*, de onderwerpen over Kṛṣṇa, en al chantend, dansend en huilend kwam de nacht ten einde. In de ochtend gingen ze uit elkaar om aan hun respectievelijke plichten te voldoen, maar in de avond keerde Śrī Rāmānanda Rāya terug om Bhagavān weer te zien en de hele nacht op dezelfde manier door te brengen.

De laatste avond

* 8.261-264*

*iṣṭa-goṣṭhī kṛṣṇa-kathā kahi' katakṣaṇa
prabhu-pada dhari' rāya kare nivedana*

*“ ‘kṛṣṇa-tattva’, ‘rādhā-tattva’, ‘prema-tattva-sāra’
‘rasa-tattva’, ‘līlā-tattva’ vividha prakāra*

*eta tattva mora citte kaile prakāśana
brahmāke veda yena padāila nārāyaṇa*

*antaryāmī īśvarera ei rīti haye
bāhire nā kahe, vastu prakāśe hṛdaye*

Toen Śrī Rāmānanda Rāya die avond bij Śrīman Mahāprabhu op bezoek was, bespraken ze enige tijd onderwerpen over Śrī Kṛṣṇa. Daarna pakte Śrī Rāmānanda Rāya de lotusvoeten van Bhagavān vast en bad in diepe nederigheid, “Je hebt in mijn hart de waarheden van Kṛṣṇa, Rādhā, *prema*, *rasa* en allerlei spel gemanifesteerd. Dit is precies dezelfde manier, waarop Śrī Nārāyaṇa de Veda’s aan Śrī Brahmā heeft geopenbaard. De Superziel of de allerhoogste bestuurder in ieders hart spreekt altijd innerlijk niet uiterlijk, waarmee een manifesta-

tie van het gewenste object van binnen wordt geschonken. Dit is over het algemeen Zijn manier van doen.

Zoals de *Śvetāśvatara Upaniṣad* (6.8) beschrijft, heeft Śrī Bhagavān de Veda's gemanifesteerd en samengesteld, die in het hart van Brahmā werden geopenbaard,

*yo brahmāṇaṁ vidadhāti pūrvam
yo vai vedāṁś ca prahiṇoti tasmai
taṁ ha devam ātma-buddhi-prakāśaṁ
mumukṣur vai śaraṇam ahaṁ prapadye*

“Ik aanvaard de toevlucht van die Bhagavān Śrī Kṛṣṇa, die aan het begin van de schepping in het hart van Brahmā de vedische kennis heeft geïnspireerd en kennis van het zelf (*ātmā-buddhi*) manifesteert.”

Ook wordt gezegd,

*prāha bhāgavataṁ nāma
purāṇaṁ brahma-sammitam
brahmaṇe bhāgavat-proktaṁ
brahma-kalpa upāgate*

Śrīmad-Bhāgavatam (2.8.28)

“Śrī Śukadeva Gosvāmī heeft deze *Śrīmad-Bhāgavata Maha Purāṇa* gesproken, die gelijk is aan de Veda's op dezelfde manier, als waarop Bhagavān Zelf aan het begin van de schepping tegen Śrī Brahmā heeft gesproken.”

*kālena naṣṭā pralaye
vāṇīyaṁ veda-saṁjñitā*

*mayā 'dau brahmaṇe proktā
dharmo yasyāṁ mad-ātmakaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (11.14.3)

“O Mijn dierbare Uddhava, nadat de ontbinding plaats had gehad, is met het verstrijken van de tijd de boodschap van de vedische kennis verloren gegaan. Tegen de tijd, dat er een nieuwe schepping volgde, heb Ik Brahmā Zelf instructies gegeven en in deze instructies heb Ik inderdaad toegewijde dienst aan Mij (*bhāgavata-dharma*) beschreven.”

*līlā-kathās te kathitāḥ samāsataḥ
kārtsnyena nājo 'py abhidhātum īśaḥ*

Śrīmad-Bhāgavatam (12.4.39)

“O beste der Kuru's, ik heb van het spel van Śrī Bhagavān een beknopte uiteenzetting gegeven. Zelfs Śrī Brahmā zelf zou niet in staat zijn dit spel in zijn geheel te beschrijven.”

kasmāi yena vibhāsito 'yam atulo jñāna-pradīpaḥ purā

Śrīmad-Bhāgavatam (12.13.19)

“Deze *Śrīmad-Bhāgavatam* is de beste manifestatie van kennis over de waarheid van de Allerhoogste Godheid. Bhagavān Nārāyaṇa heeft deze voorheen in Śrī Brahmā gemanifesteerd.”

De bedoeling van Śrī Rāya is om hier de overeenkomst aan te tonen tussen de manier, waarop de oorspronkelijke dichter, Śrī Brahmā, door de wil van Śrī Bhagavān complete vedische kennis in zijn geest ontving en de manier, waarop Śrīman Mahāprabhu al deze waarheden in het hart van Śrī Rāmānanda Rāya manifesteerde om hem daarna dezelfde waarheden te laten openbaren door ze hem te laten uitspreken.

* 8.265 *

*janmādy asya yato 'nvayād itarataś cārtheṣv abhijñāḥ svarāṭ
tene brahma hṛdā ya ādi-kavaye muhyanti yat sūrayaḥ
tejo-vāri-mṛdāṃ yathā vinimayo yatra tri-sargo 'mṛṣā
dhāmnā svena sadā nirasta-kuhakaṃ satyaṃ paraṃ dhīmaḥi*

“We mediteren op die Paramātma, de gedaante van eeuwigheid en waarheid door wie deze wereld wordt geschapen, in stand gehouden en vernietigd; Hij die alle spirituele substanties doordringt. Uit dat transcendente Wezen komen de spirituele wereld en de individuele levende wezens voort, die beide dezelfde natuur hebben als Hij. De tijdelijke materiële schepping is echter verschillend van Hem: Hij is geen inerte materie, Hij is bewust; Hij is niet afhankelijk, Hij is zelfmanifest; Hij is niet Hiraṇyagarbha Brahmā (die verscheen uit de navel van Garbhodakaśāyī Viṣṇu); integendeel, Hij schonk de vedische kennis aan Brahmā. Hij is de oorzaak, dat zelfs hooggeleerden in verwarring raken op de manier, waarop illusie mirages creëert, zoals de schijnbare aanwezigheid van water in de straling van de zon, land op water en water op droog land. Deze materiële schepping, die bestaat uit de staten slaap, droom en diepe droomloze slaap, wordt voortgebracht door de drie geaardheden van de materiële natuur. Door Zijn begoochelende vermogen lijkt deze materiële schepping eeuwig, hoewel deze tijdelijk is. Met Zijn eigen zelfgemanifesteerde uitstraling blijft Hij altijd en onder iedere hoedanigheid bevrijd van het begoochelende vermogen genaamd *māyā* en haar activiteiten.’

Deze uiteenzetting is gebaseerd op het commentaar van Śrīla Śrīdhara Svāmī. Onze lijn van Gosvāmī's heeft ook de volgende uitleg van dit vers gegeven.

“Alle bewijsvoering verzekert, dat het die Allerhoogste Waarheid is, die dit universum schept, in stand houdt en vernietigt. Door te beraadslagen op zowel de blijkbare als de verborgen betekenissen kan men zien, dat alleen Hij dient te worden gekend, want Hij is de oorspronkelijke gedaante van alles, dat bestaat. Het is Hij alleen, die de zelfgemanifesteerde en onafhankelijke meester is van deze wereld, die we zien. Het is Hij, die als inwonende Superziel lering gaf aan *ādi-kavi* (de oorspronkelijke dichter) Śrī Brahmā over die alomtegenwoordige waarheid. Alle geleerden en *paṇḍitas* vervallen keer op keer in illusie, wanneer ze over Hem nadenken. De vijf materiële elementen lijken in Hem te bestaan, maar dit lijkt op een mirage in de woestijn. In Hem zijn de drie vormen van creatief vermogen – *jīva-śakti*, die de *jīvas* manifesteert, *māyā-śakti*, die het tijdelijke universum manifesteert, en *cit-śakti*, die de spirituele wereld manifesteert – in een ware vorm aanwezig. Met het vermogen, dat Hij uit Zijn eigen *svarūpa* of Zijn *ātmā-śakti* genereert en niet uit een andere bron, blijft Hij eeuwigdurend buiten onwetendheid. We mediteren op die Absolute Waarheid Śrī Kṛṣṇa.”

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura heeft nog een vertaling van dit vers gegeven in zijn boek *Śrī Bhāgavat-arka-marīci-mālā*. Een klein deel van het innerlijke vermogen (*svarūpa-śakti*) is de *taṭastha-*, of *jīva-śakti* en het schaduwdeel van dat innerlijke vermogen wordt het externe vermogen of *māyā-śakti* genoemd. Uit de *taṭastha-*, of *jīva-śakti* van Bhagavān worden de individuele spiri-

tuele zielen manifest en uit *māyā-śakti* wordt de materiële wereld gemanifesteerd. Omdat de ziel een bewustzijn in afgescheidenheid heeft en daarom sinds onheuglijke tijden gekeerd is tegen de dienstverlening aan Bhagavān, wordt de ziel in een conditie geplaatst, waarin hij wordt begoocheld en denkt, dat hij wordt beheerst door de materiële natuur. Doordat de *jīva* wordt begoocheld door het vals-ego en het ene object voor totaal iets anders aanziet, beschouwt hij het materiële lichaam als het ware zelf. Op die manier blijft de ziel verbonden aan deze materiële wereld. De conclusie is, dat de materiële wereld, die vol zit met zowel bewegende als niet-bewegende entiteiten, zowel rechtstreeks als indirect uit Bhagavān wordt gemanifesteerd.

Door *puruṣa*, *prakṛti* en de *mahā-tattva*²⁴ samen te voegen is een totaal van achtentwintig ingrediënten in de schepping aanwezig. Uit deze achtentwintig *tattvas* worden naar zeggen alle andere bewegende en niet-bewegende groepen levende wezens manifest; en van al deze *tattvas* is de alwetende Allerhoogste Persoon de kenner en de belichaming van ware kennis. Geleerden hebben de methode beschreven, waarmee men tussen twee objecten kan differentiëren, ook al is hun intrinsieke aard identiek. Onder de achtentwintig elementen van de schepping bestaan twee soorten *puruṣas* of bewuste entiteiten. De ene is *pūrṇa-puruṣa*, de Allerhoogste Bestuurder, de Meester van het begoochelende vermogen genaamd *māyā*, en de tweede is *anu-puruṣa* of de oneindig kleine bewuste entiteit, de *jīva*, die door *māyā* kan worden beheerst. Dus Bhagavān (het Complete Be-

---

²⁴ *Puruṣa* – bewust wezen; *prakṛti* – materiële natuur; *mahā-tattva* – het totaal aan materiële elementen.

wustzijn) is Hij, die zowel het geschapene als het ongeschapene kent.

Die Bhagavān, die volmaakt wordt gediend door de kracht van Zijn eigen *svarūpa-śakti*, is gesitueerd in Zijn eigen *svarūpa*, zelfs voordat de schepping plaats had. Hij is dus compleet en zelfmanifesterend.

Nadat Bhagavān Zijn genade had geschonken aan het hart van de oorspronkelijke dichter, was Śrī Brahmā in staat de ware betekenis van de Veda's te manifesteren, die zelfs voor breed geleerde personen uitermate moeilijk te begrijpen is en de oorzaak van hun verwarring vormt.

Er zijn drie soorten schepping, namelijk datgene, dat betrekking heeft op de geest (spirit), datgene dat betrekking heeft op de *jīva* en datgene dat betrekking heeft op inerte materie. Er zijn elementen in de schepping, die betrekking hebben op spirit, bijvoorbeeld vuur. Zoals vuur ongemanifesteerd blijft, totdat het wordt geforceerd te verschijnen door twee houtjes tegen elkaar te wrijven, zo manifesteert de spirituele schepping zich pas naar de wens van Bhagavān, ofschoon de spirituele schepping eeuwigdurend aanwezig is.

Er zijn andere voorbeelden, die betrekking hebben op de schepping van de *jīva*, zoals water. Als water zeer koud wordt, wordt het zo hard als steen en wanneer het zeer heet wordt, gaat het verdampen. De *jīva* komt als een klein deeltje bewustzijn (*cit-kaṇa*) voort uit de 'zon' Śrī Kṛṣṇa. Nadat hij zich heeft afgekeerd van de dienst aan Bhagavān, zoekt de *jīva* zijn toevlucht tot een transformatie van zijn oorspronkelijke *dharma* en raakt gebonden door het begoochelende vermogen genaamd *māyā*. Wanneer de *jīva* neigt zich tot Bhagavān te wenden en zijn toevlucht neemt tot *bhāgavat-prema*, smelt zijn hart en wordt het uiterst

zacht en toegenegen. De vrucht hiervan is de aanzet zich in de dienstverlening van Bhagavān te begeven.

Met betrekking tot de schepping van dode materie wordt het voorbeeld van het element aarde gegeven. Door het vormen van klei kunnen we aarden potten en schalen maken. De materiële schepping is op dezelfde manier eenvoudig een transformatie van het totaal aan materiële elementen (*pradhāna*). Op basis van het onbevattelijke vermogen (*acintya-śakti*) van Bhagavān is de schepping zeker een realiteit; zij is niet onwaar, want ze is voortgekomen uit *satya-svarūpa* Bhagavān (de ware gedaante van waarheid) ook al is ze van tijdelijke aard en van nature vernietigbaar.

Śrī Bhagavān, het object van de liefde van Zijn toegewijden, voert op genadevolle wijze allerlei activiteiten uit met behulp van Zijn vermogens (*jīva-śakti* en *māyā-śakti*), maar Hij blijft van deze activiteiten altijd afgezonderd. Hij is onveranderbaar en is gesitueerd in Zijn hoogste woonplaats in Zijn eigen *svarūpa*, waar Hij straalt met Zijn volkomen vermogen [Śrī Rādhā].

De bewegende en niet-bewegende materiële schepping wordt rechtstreeks en indirect gemanifesteerd uit Śrī Bhagavān, die beschikt over complete vermogens en alwetend, compleet, zelf-manifest is en Zich buiten iedere transformatie bevindt. Door Zijn genade werd de feitelijke betekenis van de Veda's in het hart van Śrī Brahmā gemanifesteerd en door Zijn onbevattelijke vermogen blijft Hij onveranderd, zelfs al voert Hij de schepping van de spirituele wereld, van de *jīvas* en van de materiële wereld uit. Ik vereer die Allerhoogste Godheid Śrī Kṛṣṇa, de Heer van Goloka, wiens spirituele gedaante waar en eeuwig is. Wij zullen Hem vereren door Zijn naam, gedaante, eigenschappen en spel

te herinneren en te bezingen, die allemaal spiritueel zijn, omdat ze zijn samengesteld uit *sat*, *cit* en *ānanda*.

De sublieme filosofie van onbevattelijke, gelijktijdige eenheid en verschil tussen Bhagavān en Zijn vermogens (*acintya-bhedabheda*) zoals gepredikt door Śrī Kṛṣṇa Caitanya Mahāprabhu wordt gevestigd in de uitleg van dit vers.

Door alle bovengenoemde bewijsvoering te citeren getuigt Śrī Rāmānanda Rāya intentioneel, dat alleen Śrī Gaurasundara de feitelijke bestuurder is en de aanzet tot intelligentie vormt, waaraan de *gāyatrī-mantra* met het woord *bhargo* refereert. Hij openbaart, dat niemand anders dan Śrī Gaurasundara deze *kṛṣṇa-tattva*, *rādhā-tattva*, *prema-tattva* en *vilāsa-rasa-tattva* heeft gegeven, zoals werd gesproken door zijn, Rāya's, mond.

*pracoditā yena purā sarasvatī
vitanvatājasya satīm smṛtiṁ hṛdi
sva-lakṣaṇā prādurabhūt kilāsyataḥ
sa me ṛṣiṇām ṛṣabhah prasīdatām*

Śrīmad-Bhāgavatam (2.4.22)

“Ten tijde van de schepping heeft Hij – om in Brahmā de herinnering aan de voorgaande *kalpa* wakker te maken – de presidentende godin van kennis geïnspireerd, die zich manifesteerde door de mond van Brahmā in de vorm van de Veda's als verschillende takken van kennis. Mag Śrī Bhagavān (Śrī Caitanya Mahāprabhu), de grondoorzaak van alle kennis, me genadig zijn en Zich in mijn hart manifesteren.”

Śrī Jīva Gosvāmī zegt, dat het woord *satyam* wijst op *jñānam-anantam brahma*, de Allerhoogste Waarheid. Deze *para-tattva* is – wat betreft Zijn *svarūpa*, Zijn energie, Zijn denken, gevoelskracht en wil – volkomen onafhankelijk en eeuwig alomtegenwoordig. De *para-tattva* is *sarva-śaktimān* (almachtig), *sarva-*

avatāri (de bron van alle incarnaties), *sarveśvara* (de Allerhoogste Bestuurder), *param-satya* (de Allerhoogste Waarheid) en *para-brahma* (de Allerhoogste Ziel) – Hij is Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa.

Śrīla Viśvanātha Cakravartī Ṭhākura legt in zijn commentaar uit, dat Śrī Kṛṣṇa direct en indirect de *upādāna-kāraṇa* is, het ingrediënt van de oorzaak van de schepping, en dat Hij tevens *nimitta-kāraṇa* is, de efficiënte oorzaak. Het universum wordt door Hem geschapen, in stand gehouden en vernietigd. Hij beschikt over complete kennis van materie en geest. Hij is zelfmanifesterend en onafhankelijk; Hij hoeft zich niet op iets of iemand te verlaten. Zelfs geleerden raken van Hem in de war. Alleen dankzij Zijn wens heeft Hij de vedische kennis in het hart van Brahmā gemanifesteerd. Men kan de drie elementen, water, vuur en aarde, door elkaar halen door het een voor het ander aan te zien – door water op aarde te zien [een fata morgana], aarde in water [een weerspiegeling], of vuur in water [de zonsopgang]. Op dezelfde manier kan men vanwege gebrekkige intelligentie samengesteld uit de drie geaardheden van de materiële natuur het lichaam van die Allerhoogste Bestuurder als onecht beschouwen en kennis over Hem ook zien als vals. Ieder object echter, dat het resultaat is van het mengen van aarde, water, vuur en lucht, is per consequentie een product van de creatie van *māyā* en is als zodanig eveneens vals en tijdelijk. Hij die het creatieve vermogen van *māyā* richting geeft, is echter niet vals of van voorbijgaande aard. Hij die door Zijn eigen vermogen (*svarūpa-śakti*) de invloed van *māyā* of de begoochelende energie uitbant en voor altijd aanwezig is in Zijn eeuwige woonoord. Ik mediteer op die Allerhoogste Bestuurder.

Ook het vers *janmādasya yataḥ* schets het spel van Śrī Gau-rāṅga als volgt.

Śrī Gaurāṅga Mahāprabhu, die naar deze wereld afdaalde, is Kṛṣṇa overdekt met zijn *āśraya-svarūpa* [Śrī Rādhā] om Zijn [Kṛṣṇa's] eigen bekoring [*ādasya*] te proeven. Hij manifesteerde Zijn spel van geboorte [*janma*] in het huis van Śrī Śacī-devī en Śrī Jagannātha Miśra [*yataḥ*] uit Navadvīpa-dhāma [*tataḥ*] en later is Hij naar Śrī Nīlācala-dhāma [*itiraśca*] gereisd. Hij is deskundig [*abhiññāḥ*] in het onderwerp van de rijkdom van *prema* [*artheṣu*] en Hij [*yah*] heeft de essentie van de Veda's, *kṛṣṇa-tattva*, uitgebreid [*tene*] in gezelschap van de beste der dichters, Śrī Rāmānanda Rāya [*ya ādi-kavaye*]. In Zijn aanwezigheid worden zelfs grote geleerden [*sūrayaḥ*] in verwarring [*muhyanti*] gebracht. Wanneer de vijf materiële elementen – aarde, water, vuur, lucht en ether [*tejo-vāri-mṛdām*]²⁵ – in aanwezigheid van Mahāprabhu in de juiste proporties met elkaar een interactie aangaan, verschijnt een verbazingwekkend niveau van *bhakti*, dat trotse geleerden, dwazen, armen, stammen uit het oerwoud, jagers, aboriginals, beren, bomen, klimplanten, enzovoort, de gelegenheid geeft de genade van *prema-bhakti* te krijgen en tot Bhagavan geneigd raken. Door het effect van Zijn eigen [*svena*] innerlijke vermogen [*dhāmnā*] heeft Hij de illusie [*nirasta-kuhakarṁ*] uitge-

---

²⁵ De vijf elementen vertegenwoordigen Mahāprabhu's ervaring van *aṣṭa-sāttvika-bhāvas*. Bijvoorbeeld, wanneer *suddha-sattva* zijn toevlucht neemt tot water, stroomt een onophoudelijke tranenvloed uit Zijn ogen; wanneer het zijn toevlucht neemt tot vuur, verschijnt transpiratie op Zijn lichaam; wanneer het zijn toevlucht neemt tot aarde, staat Hij als aan de grond genageld; lucht – trillen; ether - verbleken. De manifestatie van Zijn *sāttvika-vikāras* verzadigt de hele atmosfeer met *bhakti*.

bannen van *jñānī-sādhakas*, zoals Śrī Vāsudeva Sārvabhauma. Hij [*yatra*] heeft Zijn vermogen en glorie gemanifesteerd in de drie zegenrijke *dhāmas* van Navadvīpa, Nīlācala en Śrī Vṛndāvana [*tri-sargah*]; Hij is altijd waar en eeuwig [*amṛṣā*]. Ik mediteer [*dhūmahī*] altijd op die *para-tattva* Śrī Gaurāṅga Mahāprabhu, die *satya-svarūpa* is en wiens gedaante en natuur eeuwig en waarachtig [*satyaṁ param*] zijn.

* 8.266-270*

eka saṁsaya mora āchaye hṛdaye

krpā kari' kaha more tāhāra niścaye

pahile dekhiluṅ tomāra sannyāsi-svarūpa

ebe tomā dekhi muṅi śyāma-gopa-rūpa

tomāra sammukhe dekhi kāñcana-pañcālikā

tānra gaura-kāntye tomāra sarva aṅga ḍhākā

tāhāte prakāṣa dekhi sa-vaṁsī vadana

nānā bhāve cañcala tāhe kamala-nayana

ei-mata tomā dekhi' haya camatkāra

akapaṭe kaha, prabhu, kāraṇa ihāra

Śrī Rāmānanda Rāya vroeg, “O Meester! Er resteert nog één twijfel in mijn hart. Wees me alsjeblijft genadig door dit te harmoniseren. Eerst zag ik Jouw gedaante als een *sannyāsi*, maar nu zie ik Jouw donkere gedaante als koeherdersjongen (Śrī Śyāmasundara) en ik zie ook een gouden meisje voor Jou zitten, wier gouden lichaamsuitstraling Jouw hele lichaam schijnt te bedekken. Jouw hele lichaam lijkt nu te zijn bedekt. Er ligt een fluit aan Jouw lippen en verschillende extatische emoties veroorzaken, dat Jouw lotusogen rusteloos rondwa-

len. Nadat ik Jouw *svarūpa* op deze manier heb gezien, werd in mijn hart een zeer verbazingwekkende *bhāva* wakker. O Prabhu, laat alsjeblieft Jouw misleiding achterwege en leg de feitelijke oorzaak hiervan uit.”

Śrī Rāmānanda Rāya is getuige van de *sannyāsī-svarūpa* van Śrī Caitanya Mahāprabhu en van Zijn *rasarāja-mahābhāva-svarūpa*. Zijn *sannyāsī* gedaante is Śrī Kṛṣṇa, die eeuwigdurend in afgescheidenheid van Zichzelf is en soberheden uitvoert. Zijn *mahābhāva-svarūpa* is een manifestatie van de speciale, eeuwige gevoelsstemming van *adhirūḍha-mahābhāva*. Śrīman Mahāprabhu is uitermate genadevol en wil nu de waarheid van Zijn identiteit openbaren. Dus hier manifesteert zich in zekere mate een gevoel van verhevenheid. Śrī Rāmānanda Rāya gebruikt het woord *sandeha* (twijfel), dat in deze context dient te worden begrepen als “verbazing”. Śrī Kṛṣṇa, die in Zijn drievoudig gebogen houding staat met een fluit aan Zijn lippen en wordt overdekt door een gouden lichaamskleur is de eigenlijke *svarūpa* van Mahāprabhu.

* 8.271-273 *

*prabhu kahe,—“kṛṣṇe tomāra gāḍha-prema haya
premāra svabhāva ei jāniha niścaya*

*mahā-bhāgavata dekhe sthāvara-jaṅgama
tānhā tānhā haya tānra śrī-kṛṣṇa-sphuraṇa*

*sthāvara-jaṅgama dekhe, nā dekhe tāra mūrti
sarvatra haya tānra iṣṭa-deva-sphūrti*

Śrīman Mahāprabhu, die Zijn ware zelf verborgen hield, zei tegen Rāmānanda Rāya, “Jij beschikt over een zeer diepe liefde voor Śrī Kṛṣṇa en de aard van een *mahā-bhāgavata*, die een dergelijke, diep extatische liefde voor Bhagavān koestert, ziet alles niet eenvoudig als bewegend of inert; integendeel, hij ziet Śrī Kṛṣṇa overal gemanifesteerd. Hij ziet niet de bewegende en niet-bewegende levende wezens en hun gedaanten. Hij ziet alleen zijn vererenswaardige Godheid overal.”

De zuivere toegewijde, die beschikt over onvermengde liefde voor Bhagavān, ziet de uiterlijke vorm van bewegende en niet-bewegende levende wezens niet; alles doet hem herinneren (*ud-dīpana*) aan het zoete spel van Zijn vererenswaardige Meester. Op dezelfde manier zien de *jñānīs* de hele wereld als het alomtegenwoordige Brahman en de *yogīs* zien overal de aanwezigheid van de Paramātma en alles in de Paramātma, “*yo mām paśyati sarvatra, sarvaṁ ca mayi paśyati / tasyāhaṁ na praṇaśyāmi, sa ca me na praṇaśyati* – Voor iemand, die Mij ziet in alle wezens en alle wezens ziet in Mij, ben Ik nooit verloren, noch is hij ooit verloren voor Mij” (*Śrīmad Bhāgavad-gītā* 6.30).

Wat is dan een liefdevolle, zuivere toegewijde, die deskundig is in het proeven van de *rasa* van toegewijde dienst, in staat waar te nemen?! Zijn hart smelt en hij realiseert zich, dat alles, overal, de bijzondere extasen oproept van de herinnering aan het spel van Śrī Kṛṣṇa.

* 8.274*

*sarva-bhūteṣu yaḥ paśyed
bhagavad-bhāvam ātmanaḥ
bhūtāni bhāgatvaty ātmany
eṣa bhāgatottamaḥ*

Śrīmad-Bhāgatam (11.2.45)

“De tweede van de negen Yogendra’s, namelijk Śrī Havi Mahārāja, zei tegen Nimi Mahārāja, ‘O Koning, hij die in alle levende entiteiten en in alle levensvormen Śrī Kṛṣṇa ziet als de ware ziel van alle zielen en die alle levende wezens ziet als een deeltje van Śrī Kṛṣṇa, is de allerbeste toegewijde, een *mahā-bhāgatavata*.’

In wezen ziet de *parama-bhāgatavata* zijn geliefde Godheid in alle levende wezens en ziet dezelfde *prema*, die hij heeft voor zijn vererenswaardige Godheid, aanwezig in alle levende entiteiten. Alleen die grote toegewijden, zoals Vyāsa, die alle *tattvas* kennen en die deskundig zijn in spirituele verworvenheden, zijn in staat Bhagavān te begrijpen. Zij maken de incarnaties van Bhagavān, Zijn persoonlijke karakter, gedaante, activiteiten en zijn uiterst zuivere, extatische transformaties hun enige ware doel, waarvan het gevolg is, dat ze Zijn *tattva* werkelijk kunnen begrijpen. Het is daarentegen voor de demonische *jīvas*, die worden afgedekt door de geaardheden hartstocht en onwetendheid, volkomen onmogelijk om iets van Bhagavān te begrijpen.

Bhagavān houdt Zichzelf ook verborgen, evenals Śrī Caitanya Mahāprabhu hier doet, maar waar het de *mahā-bhāgatavata* betreft, kan Bhagavān hem niet voor de gek houden. Ieder object

wordt beperkt of gebonden door de drie restricties van tijd, plaats en omstandigheid. Toch doorkruist de aard van Bhagavan, die een ongeëvenaarde diepte bevat, de restricties van deze drie beperkingen. Met Zijn vermogen genaamd *yogamāyā-śakti* verbergt Bhagavān Zijn eigen gedaante; niettemin zijn Zijn exclusieve toegewijden altijd in staat Zijn *darśana* te hebben.

Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura Prabhupāda beschrijft hoe Mahārāja Nimi, de koning van Videha, informeerde bij Śrī Havi Mahārāja, een van de negen Yogendra's, over de visie, het gedrag, de kenmerken en de spraak van de drie niveau's toegewijden, namelijk de *uttama* (beste), de *madhyama* (middenklasse) en de *kaniṣṭha* (beginneling). Śrī Havi Mahārāja antwoordde het volgende.

Ātmanaḥ – Iemand die vrij is van materiële verlangens en is gesitueerd in transcendentie; **bhagavad-bhāvam** – en een spiritueel lichaam (*siddhā-deha*) heeft verkregen, dat geschikt is voor dienst aan Bhagavān, **paśyet** – ziet; **ātmany bhāgavaty** – zijn eigen eeuwige transcendentie spirituele lichaam (*siddhā-deha*); **bhūtāni paśyed** – in alle levende wezens [en ziet]; **yaḥ sarva-bhūteṣu** – alle bewuste entiteiten in bewegende en niet-bewegende levenssoorten [in Bhagavān]; **eṣaḥ bhāgavatottamaḥ** – [is] de beste toegewijde, de *mahā-bhāgavat*, die altijd de houding van *sevya* (degenen die dienst verlenen, namelijk de Vrajavāsī's) in alles ziet, want hij heeft overvloedige gevoelens van toewijding en is niet onderhevig aan een externe visie.

* 8.275*

*vana-latās tarava ātmani viṣṇuṁ
vyañjayantya iva puṣpa-phalādhyāḥ*

*praṇata-bhāra-viṭapā madhu-dhārāḥ
prema-hṛṣṭa-tanavo vavṛṣuḥ sma*

Śrīmad-Bhāgavatam (10.35.9)

“De *gopīs* bedroefd door afgescheidenheid en diep verzonken in herinnering aan Śrī Kṛṣṇa zeiden, ‘De bomen en ranken, die zwaar beladen zijn met bloemen en vruchten, buigen hun takken neer. Deze ranken beven onder voorwendsel van het voortbrengen van bloeiende bloemen en onthullen, dat Viṣṇu in hun hart aanwezig is. In deze manifestatie stroomt hun geluk als een honingvloed en de bomen, de echtgenoten van die ranken, tonen hun blijdschap op overeenkomstige wijze.’

Dit vers wordt gesproken door de liefvallige meisjes van Vraja, die bedroefd zijn door afgescheidenheid van Śrī Kṛṣṇa. Hun liefde en genegenheid voor Hem zijn immens diep. Bij het zien van de bomen en klimranken in het bos denken de *gopīs*, “Deze bomen en ranken van het bos zijn zeer gehecht aan Śrī Kṛṣṇa, zoals ook wij zijn. Zoals de tranen spontaan uit onze ogen stromen, wanneer we Śrī Kṛṣṇa zien, zo huilen deze bomen en ranken een stroom zoete honing.” De *gopīs* vertonen de symptomen van *mahābhāva*, waarbij ze hun eigen emoties projecteren op anderen. Ze geven een verklaring van het grote geluk van anderen en uit nederigheid beschouwen ze zichzelf als waardeloos en hopeloos. Het is niet zo, dat de kwaliteiten van Bhagavān in het hart van de *gopīs* niet worden geopenbaard; ze schrijven juist hun eigen zoete en uiterst wenselijke *bhāvas* toe aan de bomen en ranken en geven daarvan een beschrijving.

* 8.276-280*

*rādhā-kṛṣṇe tomāra mahā-prema haya
yāñhā tāñhā rādhā-kṛṣṇa tomāre sphuraya”*
*rāya kahe,—“prabhu tumi chāḍa bhāri-bhūri
mora āge nija-rūpa nā kariha curi*
*rādhikāra bhāva-kānti kari’ aṅgikāra
nija-rasa āsvādite kariyācha avatāra*
*nija-gūḍha-kārya tomāra—prema-āsvādana
ānuṣaṅge premamaya kaile tribhuvana*
*āpane āile more karite uddhāra
ebe kapaṭa kara,—tomāra kona vyavahāra”*

Śrīman Mahāprabhu vervolgde, “Mijn dierbare Rāmānanda, je hebt in jouw hart grote *prema* voor Śrī Rādhā-Kṛṣṇa en daarom zie je Hen overal gemanifesteerd.”

Toen Śrī Rāmānanda Rāya dit hoorde antwoordde hij, “Mijn dierbare Heer, geef alsjeblieft al die slimheid op. Verberg Jouw ware gedaante niet voor me. Om *rasa* te proeven heb Je de extase en lichaamskleur van Śrī Rādhikā aangenomen. Het proeven van *prema* is Jouw hoogst vertrouwelijke bezigheid. Je hebt tevens automatisch de drie werelden met *prema* geladen. Je bent hier naartoe gekomen om me te bevrijden. Waarom stel Je Je dan nog steeds zo slim op? Waar slaat dat gedrag van Jou op?”

* 8.281-284*

tabe hāsi' tāñre prabhu dekhāila svarūpa
'rasarāja', 'mahābhāva'—dui eka rūpa

dekhi' rāmānanda hailā ānande mūrccchite
dharite nā pāre deha, paḍilā bhūmite

rabhu tāñre hasta sparśi' karāilā cetana
sannyāsira veṣa dekhi' vismita haila mana

ālīṅgana kari' prabhu kaila āśvāsana
“tomā binā ei-rūpa nā dekhe anya-jana

Nadat Hij de uitspraken van Śrī Rāmānanda Rāya had aangehoord, lachte Hij en openbaarde Zijn *svārūpa*. Wat was de aard van die *svārūpa*? Deze *svārūpa* was de gecombineerde gedaante van de personificatie en koning van de amoureuze *rasa* (*śṛṅgāra-rasarāja*), Śrī Kṛṣṇa, samen met de personificatie van *mahābhāva*, Śrīmatī Rādhikā. Bij het aanschouwen van deze ongekende gedaante verloor Śrī Rāmānanda Rāya het bewustzijn vanwege excessieve transcendente zegen en viel op de grond. Met de aanraking van Zijn lotushand wekte Śrīman Mahāprabhu hem weer op. Toen Śrī Rāmānanda Rāya weer bij zijn positieven was gekomen en Zijn *sannyāsī* verschijning weer waarnam, raakte hij totaal verbijsterd. Nadat Śrīman Mahāprabhu Rāmānanda Rāya had omarmd en gekalmeerd, zei Hij, “Rāya, behalve jij kan niemand anders deze gedaante waarnemen.”

* 8.285-288*

*mora tattva-lilā-rasa tomāra gocare
ataeva ei-rūpa dekhāiluṅ tomāre*

*gaura aṅga nahe mora—rādhāṅga-sparsana
gopendra-suta vinā teṅho nā sparṣe anya-jana*

*tānra bhāve bhāvita kari' ātma-māna
tabe nija-mādhurya kari āsvādana*

*omāra ṭhāṅi āmāra kichu gupta nāhi karma
lukāile prema-bale jāna sarva-marma*

Śrīman Mahāprabhu zei nogmaals, “Je weet alles omtrent Mijn innerlijke identiteit en over de waarheid van Mijn ambrozijnen activiteiten. Daarom heb Ik jou Mijn speciale gedaante getoond. Eigenlijk is Mijn lichaamskleur niet goud, maar door de aanraking van het lichaam van Śrīmatī Rādhikā is het goud geworden en afgezien van de zoon van de koning van Vṛndāvana, Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa, raakt Ze nooit een ander persoon aan. Ik ben in staat Mijn eigen beking te proeven door Mijn geest en ziel één te maken met het gevoel van Śrīmatī Rādhikā. Voor jou ben Ik niet in staat iets van Mijn ware identiteit te verbergen. Ik heb inderdaad getracht Mezelf voor jou te verbergen, maar vanwege de extreem sterke aard van jouw *prema* ben Ik er niet in geslaagd. Je hebt Mijn innerlijke gedaante leren kennen – je weet wie Ik ben.

Śrī Rāmānanda Rāya kon heel goed begrijpen, dat Śrīman Mahāprabhu absoluut Vrajendra-nandana Śrī Śyāmasundara was. In

Vraja kon Śrī Kṛṣṇa de *mādanākhyā-bhāva* van Śrīmatī Rādhikā niet proeven en om die reden werd Hij Śrī Gaurāṅga door Haar *bhāva* en lichaamskleur over te nemen en naar deze wereld te gaan. Door de genade van Śrī Gaurāṅga kon Śrī Rāmānanda Rāya nu zijn feitelijke positie herinneren, zijn voorgaande geboorte als Śrī Viśākhā Sakhī, die gekwalificeerd is voor de *darśana* van *rasarāja* Śrī Kṛṣṇa en *mahābhāva* Śrī Rādhā. Bhagavān is het kroonjuweel van de slimsten, maar de toegewijde is nog slimmer. Het doet Bhagavān geen plezier om Zijn toegewijde te verslaan; in tegendeel, Hij is juist heel blij te worden verslagen door de toegewijde. Śrī Rāmānanda Rāya had de misleiding ontdekt van Mahāprabhu, die Zichzelf verborgen hield, en versloeg Hem. Hij forceerde Hem Zijn gedaante als Gopendra-suta, de zoon van de koning van de koeherders, Śrī Kṛṣṇa, te openbaren.

Śrīman Rāmānanda Rāya viel niet flauw bij het zien van de *sannyāsī* gedaante van Mahāprabhu of bij het zien van Zijn gedaante als Śrī Vrajendra-nandana, die op Zijn fluit speelt. Hij viel wel in een flauwte, toen hij de gecombineerde gedaante zag van *rasarāja* Śrī Kṛṣṇa en *mahābhāva* Śrī Rādhā. Dit is zoals het moet zijn; Śrī Viśākhā wordt uiterst gezegend bij het zien van de gedaante van Śrī Kṛṣṇa en ook bij het zien van de gedaante van Śrī Rādhā. Door het zien van Hun gecombineerde gedaante echter raakte ze zodanig overweldigd door *bhāva*, dat het voor haar zeer moeilijk werd haar gelijkmoedigheid te bewaren en verloor haar bewustzijn. Deze gedaante als *rasarāja-mahābhāva* is in feite de essentie van alle eigenschappen van alle incarnaties van de Allerhoogste Persoonlijkheid Gods.

Men zegt, dat zowel Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa als Śrī Gaurāṅga Mahāprabhu de ware essentie van God zijn, maar hoe

is deze dualiteit in de Allerhoogste Persoon tot stand gekomen? Śrī Kṛṣṇa en Śrī Gaura zijn geen afzonderlijke *tattvas*, want Ze zijn één. Uiterlijk is Śrī Gaura goud van kleur vanwege het aanvaarden van de sentimenten en lichaamskleur van Śrī Rādhā, maar innerlijk is Hij Kṛṣṇa. Op dezelfde manier, als waarop Śrī Kṛṣṇa in Zijn manifeste spel allerei vermommingen had aangenomen, zoals een bloemiste, een vrouwelijke dokter en een verkoopster van armbanden, waarmee Hij Zijn spel van vermomde identiteit speelde, zo heeft Hij ook de gedaante van Śrī Gaura-sundara aangenomen en Zijn innerlijke gedaante verborgen gehouden met het doel om *mahābhāva* te proeven. Hij dekte Zijn vermogens af en vertoonde Zijn *sannyāsī* gedaante. Het gevoel van de *viṣaya* (de genierter, het object van de *prema* van de toegewijden) is prominent in Śrī Kṛṣṇa, de koning van de bovenzinnelijk amoureuze *rasa*; terwijl in Śrīman Mahāprabhu – wiens donkere lichaam van Śrī Kṛṣṇa is bedekt met de gouden lichaamskleur van Śrī Rādhā, wier ware aard bestaat uit de hoogste extase van *mādanākhyā-mahābhāva* – de stemming van de *āśraya* (de genotene, het voertuig van *prema* voor Bhagavān) prominent is.

Zonder *mādanākhyā-mahābhāva* is het niet mogelijk de ongeëvenaarde beking van Śrī Kṛṣṇa te proeven. Alle lichaamsdelen van Śrī Kṛṣṇa worden bedekt door de lichaamsdelen van Śrī Rādhā. Het lichaam van Śrī Kṛṣṇa is in feite niet goudkleurig; al Zijn ledematen worden bedekt door de gouden ledematen van Śrī Rādhā, waardoor Hij wordt gezien met een lichte lichaamskleur. Zowel Śrī Gaura als Śrī Kṛṣṇa zijn dezelfde Kṛṣṇa en beiden zijn de genietters van *sambhoga-rasa* (de blijdschap van de ontmoeting), hetgeen betekent, dat beiden genietters zijn of *viṣaya-vigraha*. En verder, door Zijn toevlucht te nemen tot de

gouden lichaamskleur en gevoelens van de *āśraya-vigraha* Śrī Rādhā in de stemming van afgescheidenheid of *vipralambha-rasa* is Śrī Kṛṣṇa Śrī Kṛṣṇa Caitanya.

*Dhīra-lalita-nāyaka*²⁶ Śrī Nanda-nandana, de oorspronkelijke Godheid, is de enige gedaante van Śrī Viṣṇu, die in staat is te genieten van de *svarūpa-śakti* van Śrī Kṛṣṇa, Śrī Rādhā, de complete *cit-śakti*. Geen andere gedaante van Viṣṇu behalve Gopendra-suta Śrī Kṛṣṇa, de zoon van de koning van de koeherdersgemeenschap, neemt deel aan *śṛṅgāra-rasa* (amoureuze liefde) en is *dhīra-lalita-nāyaka*. Alle anderen hebben sterke gevoelens van *aiśvarya*.

Daarom wordt alleen Śrī Rādhā als volgt beschreven.

govindānandinī, rādhā, govinda-mohinī
govinda-sarvasva, sarva-kāntā-śiromaṇi

Śrī Caitanya-caritāmṛta (Ādi-līlā 4.82)

“Śrī Rādhā geeft Govinda plezier. Ze is Zijn verleidster, Zijn alles en het kroonjuweel van al Zijn lievelingen.”

* 8.289-290*

gupte rākhiha, kāñhā nā kariha prakāśa
āmāra bātula-ceṣṭā loke upahāsa

āmi—eka bātula, tumi—dvitīya bātula
ataeva tomāya-āmāya ha-i sama-tula”

---

²⁶ Śrī Kṛṣṇa wordt geschetst als *dhīra-lalita-nāyaka*. Deze held wordt gekenmerkt als bedreven in amoureuze spel en vermaak, beschikkend over een frisse jeugdigheid, deskundig in humor, zorgeloos en ondergeschikt aan zijn geliefden.

Śrīman Mahāprabhu zei, “O Rāmānanda Rāya, houd alsjeblieft Mijn werkelijke identiteit, de axiomatische waarheden en hetgeen Ik jou heb laten zien geheim. Openbaar ze aan niemand. De mensen zullen lachen, want Ik gedraag Me altijd als een dwaas. Eigenlijk ben Ik een dwaas en jij ook. We zitten alletwee op hetzelfde platform.”

Vol nederigheid legt Śrī Caitanya Mahāprabhu uit, dat men deze gesprekken in een wereld van empirische logica en droge speculatieve kennis niet moet voorleggen aan ongekwalificeerde niet-toegewijden. Dergelijke personen, die onderhevig zijn aan wereldse materiële intelligentie en verslaafd zijn aan logica, argument en gegoochel met woorden, kunnen de waarde van dergelijke onderwerpen niet bevatten en door deze onderwerpen uit te lachen worden ze overtreders. We dienen het woord *pāgala* of dwaas op de juiste wijze te verstaan. Het betekent *premonmāda*, iemand die onder invloed van *prema* waanzinnig wordt.

Iemand, die onder invloed van *prema* al zijn ondernemingen voor het geluk van Śrī Kṛṣṇa uitvoert en is bedwelmd door de nectar van het pad van *rāgānuga-bhakti*, wordt niet begrepen door personen, die verzonken zijn in de *rasa* van materieel plezier. Materialisten beschouwen de met *prema* beladen ondernemingen van toegewijden als een vorm van waanzin. Wanneer iemand wordt aangetrokken door *kṛṣṇa-prema*, laat hij alle materiële ondernemingen achterwege, waardoor van hem wordt gezegd, dat hij lijdt aan godsdienstwaanzin of transcendent gestoord is.

Śrīman Mahāprabhu verklaarde, “O Rāmānanda, je ziet Me als een afzonderlijk gouden persoon, maar dat ben ik niet. Ik ben

Vrajendra-nandana Śrī Kṛṣṇa. Mijn gevoel als Gaura is tot stand gekomen door de aanraking van het lichaam van Śrīmatī Rādhikā en dat gevoel is eeuwig. Een ieder, die in staat is de fundamentele waarheid van Śrī Kṛṣṇa Caitanya en van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa te begrijpen kan met de genade van Śrī Svarūpa Gosvāmī in staat worden gesteld eeuwige dienstverlening te krijgen in overeenstemming met zijn eeuwige gedaante.”

* 8.291-294*

*ei-rūpa daśa-rātri rāmānanda-saṅge
sukhe goṅāilā prabhu kṛṣṇa-kathā-raṅge*

*nigūḍha vrajera rasa-līlāra vicāra
aneka kahila, tāra nā pāila pāra*

*tāmā, kāṅsā, rūpā, sonā, ratna-cintāmaṇi
keha yadi kāṅhā potā pāya eka-khāni*

*krame uṭhāite seha uttama vastu pāya
aiche praśnottara kaila prabhu-rāmarāya*

Śrīman Mahāprabhu bracht tien nachten door met Śrī Rāmānanda Rāya, waarin ze vol geluk onderwerpen over Śrī Kṛṣṇa bespraken. Het spel en vermaak in Vṛndāvana is zeer confidencieel. Ze bespraken dit spel uitvoerig, maar konden deze materie niet uitputtelijk doornemen. Stel je iemand voor, die gaat graven en uit een mijn allerlei waardevolle substanties haalt, zoals koper, brons, zilver, goud, edelstenen en wensstenen. In het proces graaft hij voorwerpen op met een toenevende waarde, het ene na het andere. Precies op dezelfde manier hebben Śrī Rāmānanda Rāya en Śrī Caitanya Ma-

hāprabhu met de methode van vraag en antwoord hogere en hogere axiomatische waarheden naar boven gehaald.

In de huidige verzen heeft Śrī Kavirāja Gosvāmī voorbeelden van koper, brons, zilver, enzovoort gegeven om een scala aan *sādhyas* te beschrijven, die ieder superieur zijn aan de voorgaande. De beschrijvingen vangen aan met *varṇāśrama-dharma* en sluiten af met de openbaring van de hoogste limiet van *sādhyā*, namelijk *mādanākhyā-mahābhāva*. Dit wordt allemaal tot stand gebracht met de strategie van vragen en antwoorden.

Śānta, *dāśya*, *sakhyā*, *vātsalya* en *mādhurya rasas* worden respectievelijk vergeleken met koper, brons, zilver, goud en *cintāmaṇi* juwelen. In Vṛndāvana zijn het water van de Yamunā, het zand aan de rivieroever, de *kadamba* bomen, kraaien, stokken en fluiten manifestaties van *śānta-rasa*. Citraka, Patraka, Raktaka en anderen zijn belichamingen van *dāśya-rasa*. Dāma, Śrīdāma, Subala en anderen zijn belichamingen van *sakhyā-rasa* en Śrī Nanda en Yaśodā zijn belichamingen van *vātsalya-rasa*. Tenslotte zijn Śrī Rādhā, Lalitā en de andere *gopīs* van Vraja rijk aan hun eigen respectievelijke *bhāvas* in *mādhurya-rasa*. Te beginnen met koper nemen de achtereenvolgende metalen in waarde toe via brons en zilver naar goud, enzovoort. Vanaf de eerste *sādhyā* van *varṇāśrama-dharma* bevindt de rest zich in termen van superioriteit op een incrementele schaal van *bhakti*.

In de voorbeelden, die hier zijn gegeven, is gradatie aanwezig. Aangezien koper gewoon is, weinig waarde heeft en wordt beschouwd als niet waardig te behouden, kan het worden afgewezzen. Deze *varṇāśrama-dharma* bevindt zich in de categorie *āropa-siddhā-bhakti* (een bezigheid, die op zichzelf niet bestaat uit

bhakti, maar *bhakti* wordt genoemd). Brons is een legering van koper en tin en is gelijk aan *jñāna-miśra-bhakti*, dat niet de hoogste *sādhya* is. Puur zilver lijkt op *svarūpa-siddhā-bhakti* en is superieur aan een legering (mengsel van metalen). Goud wordt vergeleken met *prema-bhakti* in de stemming van *dāsyā*; het is beter en hoger ontwikkeld dan *svarūpa-siddhā-bhakti*.

Juwelen of edelstenen corresponderen aan *sakhya-* en *vatsalya-prema-bhakti*, waarmee Śrī Kṛṣṇa wordt beheerst. Het beste juweel is de *cintāmaṇi* of de wenssteen, die de *mādanākhyamahābhāva* van Śrīmatī Rādhikā vertegenwoordigt. Deze is buitengewoon zeldzaam en vervult iedere wens van Śrī Kṛṣṇa.

* 8.295-302 *

*āra dina rāya-pāṣe vidāya māgilā
vidāyera kāle tāñre ei ājñā dilā*

*“viṣaya chāḍiyā tumi yāha nīlācale
āmi tīrtha kari’ tāñhā āsiba alpa-kāle*

*dui-jane nīlācale rahiba eka-saṅge
sukhe goñāiba kāla kṛṣṇa-kathā-raṅge”*

*eta bali’ rāmānande kari’ āliṅgana
tāñre ghare pāṭhāiyā karila śayana*

*prātaḥ-kāle uṭhi’ prabhu dekhi’ hanumān
tāñre namaskari’ prabhu dakṣiṇe karilā prayāṇa*

*‘vidyāpūre’ nānā-mata loka vaise yata
prabhu-darśane ‘vaiṣṇava’ haila chāḍi’ nija-mata*

*rāmānanda hailā prabhura virahe vihvala
prabhura dhyāne rahe viṣaya chāḍiyā sakala*

*saṅkṣepe kahiluṅ rāmāndera milana
vistāri varṇite nāre sahasra-vadana*

De volgende dag smeekte Śrīman Mahāprabhu Śrī Rāmānanda Rāya Hem te laten vertrekken. Toen Hij vertrok gaf Hij hem de opdracht, “Geef alle materiële zaken op en ga naar Nīlācala (Śrī Jagannātha Purī). Ik zal de bezoeken aan heilige plaatsen snel afronden en daar terugkeren. Wij tweeën blijven in Nīlācala bij elkaar en zullen onze tijd vreugdevol doorbrengen met het bespreken van onderwerpen over Śrī Kṛṣṇa.”

Toen Hij dit zei, omhelsde Śrīman Mahāprabhu Śrī Rāmānanda Rāya en nadat Hij hem naar zijn huis had teruggestuurd, verliet Bhagavān ook die plek om rust te nemen. Nadat Mahāprabhu de volgende ochtend was opgestaan, had Hij *darśana* van Hanumān en nadat Hij hem eerbetuigingen had aangeboden, vertrok Hij naar Zuid-India om Zijn tocht naar de heilige plaatsen voort te zetten.

Hierna kwam Hij in Vidyāpura, waar de bevolking verschillende religieuze overtuigingen hadden, maar nadat ze Śrīman Mahāprabhu hadden gezien, gaven ze hun eigen filosofie op en werden Vaiṣṇava's. Śrī Rāmānanda Rāya was zo overweldigd in afgescheidenheid van Bhagavān, dat hij al zijn materiele aangelegenheden opgaf en zich volkomen onderdompelde in meditatie op Hem. Śrī Kavirāja Gosvāmī legt hier uit, “Ik heb de ontmoeting tussen Śrī Caitanya Mahāprabhu en Rāmānanda Rāya beknopt beschreven. Eigenlijk kan niemand deze ontmoeting in zijn geheel beschrijven. Het is zelfs niet mogelijk voor Bhagavān Śrī Śeṣa Nāga, die over duizenden monden beschikt.”

Śrīla Bhaktivinoda Ṭhākura beschrijft, dat in Vidyānagara de verering van Hanumān wordt uitgevoerd. Hij is de godheid van dat dorp en nadat Śrīman Mahāprabhu hem Zijn eerbied had betuigd, vervolgde Hij Zijn tocht naar de heilige plaatsen in Zuid-India.

* 8.303-307*

*ahaje caitanya-caritra—ghana-dugdha-pūra
rāmānanda-caritra tāhe khaṇḍa pracura*

*rādhā-kṛṣṇa-līlā—tāte karpūra-milana
bhāgyavān yei, sei kare āsvādana*

*ye ihā eka-bāra piye karṇa-dvāre
tāra karṇa lobhe ihā chāḍite nā pāre*

*‘rasa-tattva-jñāna’ haya ihāra śravaṇe
‘prema-bhakti’ haya rādhā-kṛṣṇera caraṇe*

*caitanyera gūḍha-tattva jāni ihā haite
viśvāsa kari’ suna, tarka nā kariha citte*

Het karakter en de activiteiten van Śrī Caitanya Mahāprabhu lijken op gecondenseerde melk en het karakter van Śrī Rāmānanda Rāya lijkt op kandijnsuiker. Door ze te mengen ontstaat een uiterst zoete substantie. Het spel van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa is te vergelijken met kamfer, dat aan die substantie wordt toegevoegd. Iemand die deze substantie kan proeven is zeer fortuinlijk. Iedereen, die dit zelfs maar één keer door de poorten van zijn oren ontvangt, wordt gretig om meer te proeven en Zijn oren zullen nooit meer ophouden het te horen. Door de gesprekken tussen Rāmānanda Rāya en Śrī Caitanya Mahāprabhu te horen raakt men verlicht met de totale

transcendente kennis van *rasa-tattva* (de zoete smaken van het spel van Śrī Rādhā-Kṛṣṇa) en kan men *prema-bhakti* voor de lotusvoeten van het Goddelijk Paar bereiken. De activiteiten van Śrī Caitanya Mahāprabhu zijn zeer vertrouwelijk en deze vertrouwelijke kennis wordt alleen ontvangen door op ondergeschikte wijze te horen. Laat jouw verstand wat dit betreft geen enkele speculatie bedenken, maar hoor deze gesprekken met vol vertrouwen.

* 8.308-312*

*alaukika lilā ei parama nigūḍha
viśvāse pāiye, tarke haya bahu-dūra
śrī-caitanya-nityānanda-advaita-caraṇa
yāñhāra sarvasva, tāñre mile ei dhana
rāmānanda rāye mora koṭi namaskāra
yāñra mukhe kaila prabhu rasera vistāra
dāmodara-svarūpera kaḍacā-anusāre
rāmānanda-milana-lilā karila pracāre
śrī-rūpa-raghunātha-pade yāra āśa
caitanya-caritāmṛta kahe kṛṣṇadāsa*

Dit onderdeel van het spel van Śrīman Mahāprabhu is zeer diepgaand en confidentieel. Iemand met vertrouwen kan dit bevatten, terwijl het zeer ver verwijderd blijft van degenen, die onderhevig zijn aan gebrekkige wereldse logica. Degene, die de lotusvoeten van Śrī Caitanya Mahāprabhu, Śrī Nityānanda Prabhu en Śrī Advaita Ācārya Prabhu als zijn alles heeft aanvaard, kan deze transcendentale schatkist van *rasa* bereiken.

Ik (Śrīla Kṛṣṇadāsa Kavirāja Gosvāmī) bied miljoenen eerbetuigingen aan de lotusvoeten van Śrī Rāmānanda Rāya, uit wiens lotusmond Śrī Caitanya Mahāprabhu de rijkdom van *prema-rasa* heeft laten horen. Dit spel van Śrī Caitanya Mahāprabhu in Zijn ontmoeting met Śrī Rāmānanda Rāya is beschreven in overeenstemming met de aantekeningenboeken van Śrī Svarūpa Dāmodara. Met de wens om de genade van de lotusvoeten van Śrī Rūpa en Śrī Raghunātha Gosvāmī's te krijgen verhaal ik, Kṛṣṇadāsa, deze *Śrī Caitanya-caritāmṛta*.

Centra & Contacten in India

www.purebhakti.com/contact-us/centers-mainmenu-60.html

Mathura: *Shri Keshavaji Gaudiya Math* – Jawahar Hata, U.P. 281001 (Opp. Dist. Hospital), Email: mathuramath@gmail.com

New Delhi: *Shri Raman-vihari Gaudiya Math* – Block B-3, Janakpuri, New Delhi 110058 (Near musical fountain park), Tel: 9810192540; *Karol Bagh Centre:* Rohini-nandana dasa, 9A/39 Channa Market, WEA, Karol Bagh, Tel: 9810398406, 9810636370, Email: purebhakti.kb@gmail.com

Vrindavan: *Shri Rupa-Sanatana Gaudiya Math* – Dan Gali, U.P. Tel: 09760952435; *Gopinath Bhavan* – Parikrama Marga (next to Imli-tala), Seva Kunja, Vrindavan 281121, U.P., Email: vasanti-dasi@gmail.com

Puri: *Jay Shri Damodar Gaudiya Math* – *Sea Palace*, Chakratirtha Road, Tel: 06752-223375

Bangalore: *Shri Madan Mohan Gaudiya Math* – 245/1 29th Cross, Kaggadasa pura Balaji layout, Bangalore-93, Tel: 089044277754, Email: bvvaikhanas@gmail.com; *Shri Ranganath Gaudiya Math* – Hesaraghatta, Bangalore, Tel: 09379447895, 07829378386

Faridabad: *Shri Radha Madhav Gaudiya Math* – 293, Sector-14, Hariyana, Tel: 09911283869

Navadvipa: *Shri Shri Keshavaji Gaudiya Math* – Kolerdanga Lane, Nadiya, Bengal, Tel: 09153125442

Websites

Gauḍīya Vedānta Publications (GVP)

De GVP publiceert, conserveert en distribueert de boeken van Śrī Śrīmad Bhaktivedānta Nārāyaṇa Gosvami Mahārāja. Voor meer informatie over de inhoud van deze boeken kunt u de volgende websites bezoeken:

www.purebhakti.com – voor nieuws, updates en gratis downloaden van boeken, lezingen en *bhajans*.

www.purebhakti.tv – voor het kijken en luisteren naar lezingen online en voor links naar updates van live web-casts.

www.harikatha.com – voor het per email ontvangen van de lezingen en video's van Śrī Śrīmad Bhaktivedana Nārāyaṇa Mahārāja op zijn wereldreis.

Indien u meer wilt weten over boeken, lezingen, audio-opnamen, video's, lessen en de International Pure Bhakti Yoga Society (IPBYS) van Śrī Śrīmad Bhaktivedana Nārāyaṇa Gosvāmī Mahārāja kunt u contact opnemen met **connectwithussoon@gmail.com**

Voor het vinden van een centrum in uw buurt:

www.purebhakti.com/contact-us

Engelse publicaties van

ŚRĪ ŚRĪMAD

BHAKTIVEDĀNTA NĀRĀYAṆA GOSVĀMĪ MAHĀRĀJA

Arcana-dīpikā
Śrī Bhajana-rahasya
Śrī Bhakti-rasāmṛta-sindhu-bindu
Bhakti-rasāyana
Bhakti-tattva-viveka
Śrī Brahma-saṁhītā
Essence of the Bhagavad-gītā
Five Essential Essays
Going Beyond Vaiṅkuṅṭha
Harmony
Jaiva-dharma
Letters From America
Śrī Manaḥ-sikṣā
My Śikṣā-guru and Priya-bandhu
Pinnacle of Devotion
Śrī Prabandhāvalī
Secret Truths of the Bhāgavatam
Secrets of the Undiscovered Self
Śiva-tattva
Śrī Bṛhad-bhāgavatāmṛta
Śrī Dāmodarāṣṭakam
Śrī Gauḍīya Gīti-guccha
Śrī Gīta-govinda
Śrī Gopī-gīta
Śrī Harināma Mahā-mantra

Śrīmad Bhagavad-gītā
Śrī Navadvīpa-dhāma-māhātmya
Śrī Navadvīpa-dhāma Parikramā
Śrī Prema-sampuṭa
Śrī Rādhā-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikā
Śrī Saṅkalpa-kalpadrumaḥ
Śrī Sikṣāṣṭaka
Śrī Upadeśāmṛta
Śrī Vraja-maṅḍala Parikramā
Śrī Rāya Rāmānanda Saṁvāda
Śrīla Bhakti Prajñāna Keśava Gosvāmī – His Life and Teachings
The Distinctive Contribution of Śrīla Rūpa Gosvāmī
The Essence of All Advice
The Gift of Śrī Caitanya Māprabhu
The Journey of the Soul
The Nectar of Govinda-līlā
The Origin of Ratha-yātrā
The Way of Love
Utkalikā-vallarī
Vaiṣṇava-siddhānta-mālā
Veṅu-gīta
Walking with a Saint
Rays of the Harmonist (periodical)

Nederlandse publicaties

van **Śrī Śrīmad Bhaktivedānta Nārāyaṇa Gosvāmī Mahārāja**
vertaald en uitgegeven door Pro Deo Uitgever Jaya Radhe

<https://purebhakti.com/jayaradhe.nl>

<i>Bhagavad-gītā</i>	<i>Prabandha Pañcakam</i>
<i>Bhāgavata-rahāsyā</i>	<i>Prabandhavalī</i>
<i>Bhajana-rahasyā</i>	<i>Prema-pradīpa</i>
<i>Bhakti-tattva-viveka</i>	<i>Prema-samputa</i>
<i>Boterdief</i>	<i>Reis van de ziel</i>
<i>Camatkāra-candrikā</i>	<i>Rāga-vartma-candrikā</i>
<i>Essentie van Bhagavad-gītā</i>	<i>Rāmānanda Rāya Saṁvāda</i>
<i>Geheimen van Bhajana</i>	<i>Śikṣāṣṭaka</i>
<i>Geheimen van het onontdekte Zelf</i>	<i>Śiva-tattva</i>
<i>Geluk in het paradijs der dwazen</i>	<i>Śrī Rādhā</i>
<i>Gift van Śrī Caitanya Mahāprabhu</i>	<i>Śrī Rūpa Gosvāmī's bijdrage</i>
<i>Gīta-govinda</i>	<i>Summum van toewijding</i>
<i>Gopi-gīta</i>	<i>Ujjvala-nilāmaṇi-kiraṇa</i>
<i>Hari-kathāṁṛta</i>	<i>Upadeśaṁṛta</i>
<i>Jagannātha Ratha-yātrā</i>	<i>Utkalikā-vallarī</i>
<i>Jaiva-dharma</i>	<i>Veṇu Gīta</i>
<i>Mādhurya-kādambinī</i>	<i>Verborgen pad van devotie</i>
<i>Maharṣi Durvāsā</i>	<i>Voorbij Nirvāṇa</i>
<i>Maṇaḥ-śikṣā</i>	<i>Ware sentimenten van de ziel</i>
<i>Nitya-dharma</i>	<i>Wijze van Liefhebben</i>

